

ARCHÆOLOGIAI
É R T E S Í T Ő.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

K Ö Z L Ö N Y E.

SZERKESZTI

DR. RÓMER FLÓRIS

IV. KÖTET.

(Számos fametszvénynyel)

PEST,
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.
1870.

A M. T. AKADEMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

Pesten. Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában 1871.

TÁRGYMUTATÓ

AZ

ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ

IV-DIK KÖTETÉHEZ.

	Lap.		Lap.
Abbazia	153	Czimbalom nemcsak magyar	43
Aegyptomi kőkorszak	154	Czimertani munka. 205, 209,	261
Agyag-kúpok	15	Czölöpépítmény, dák(?)	21
Agyag-művek Szíhalmon	36	Diósgyőri vár	148
Agygművek elnevezése	181	Dobozi lelet, l.	210
Ágyúk és pusák	164	Eperjesi templom	147
Alcsúthi régiségek 254, 286, 289.	389	Építészet, keresztény	20
Archaeologiai kirándulás, bécsi	238	Építészeti furcaság Pesten	45
" " nógrádi	252	Erdélyi régészeti bizottság	211
" " levelek 15, 32. l. Tartalom.		Erdői vár	91
Árok, (barbar)	78, 322	Éremlelet Veszprémben	322
Árpáson római intaglio	164	" Hybbén	324
" érmek	235	Érmek, barbarok 163	175
Ásatások Szíhalmon	36, 75	" byzanti	306
Bánostori régiségek	174	" emlékérmek 71, 72, 230,	
Bács (ásatások) Folytatás	2	233, 259, 257 265	
" templom	85	Érmek, Frisachiák	163
Barlangok Sz.-Iványon	160	" görögök, Zsámbékon	134
Bereg megyei fatemplomok	241	" magyarok	42
Bronz csákány 234,	305	" Bori (Nyitra m.)	104
" korona (?) 197, 249,	307	" Esztergomban, hamisak	129
Bronz tárgyak		" értéke	207
" Erzsébet falváról	12	" lelet, Thászári, 258, hybbei	272
" Gyapolyon (Bihar)	195	Érmek, rómaiak :	
" lipitói tűk, kard 17	113	" monographiak	72
" Nagy-Várakon , csá- kány 42 l. Sirokon	288	" FABIVS MAXI- MVS	103
Bronz nyakvért	196	" Iváncson (Abauj).	190
" öv	81	" Naszvadon	104
" szobor, római	240	" Szabad-Bottyán	104
Budai várban őrzött régiségek 1573- ban	179	" Szombathelyen	67
Castua régi város 59	93	Érmen, Olaszországon, magyar czi- mer	238
Cisternák Olaszhonban	95	Érmészeti adalékok, 70, 77, 103, 133, 190, 229, 256, 323.	
Corvin-Codex Kalocsán ?	22	Erzsébetfalvi (Hammersdorfi) lelet	12
" másolat	74	Ezüstlelet (galgóczy)	165
" Mátyás kardja és buzogánya	81	Falképek, Zsigrán l.	146
Csontok-és Magyarodon, l.	99		

	Lap.		Lap.
„ Lőcsén l.	150	Kengyelvas	167
„ Kassán l.	150	Kereszt a régiségben	98
Fametszvények régiek	180	„ kettős, érmeken	298
Fa-templomok Beregben	241	Kiállítások : Bielitz	164
Fazekas művek, jelesek Znaimban	47	„ Egerben (Csehország)	164
„ római	179	„ Párisban	46 82
Felírástós kövek :		„ Znaimban	47
„ Fiume l. római emlékek. 34	35	Komáromi muzeum ügyében 131, 236, 254	
Felolvasás Liptómagyében	235	Kolostor (földalatti) ? Iregen	39
Festészet (kicsided)	209	Kolosvári ferencziek ebédlője	302
L. (falképek, 146, 150. l.)		Korona, bronz	97, 249, 307
Feuersteini grófok Magyarországbán	22	„ cseh	239
Fiumei feszület	11	Kőbalta, Gyapolyon	195
Fiume városa és vára	9	Könyvészet	83, 108, 140
„ régi házak	32, kk ll.	Körégiségek érdekében	263 285
„ szentség mutató	33	Körmöczy pénzverde	18
„ templomok	33, kk ll.	Kötések (régiek) l.	211
Frisachi érmek	163	Lébenyi templom	163, 274, 328
Függő arany	44	Liptói régészeti egylet	301
„ ezüst	264	„ tűk	17, 113
Galgóczy ezüstle'tet	287	„ kard	17
Göböljárás római régiségek	320	Lőcsei templom ügyében	62, 145
Grobniki vár	109, 151	Lopások muzeumokban :	
Gyapolyi lelet	195	„ klagenfurtiban	24
Hadiköltség 1507-ben	48	„ berliniben	328
Halmok, Domaházán	117	Magyar czimer olasz érmen	238
Hamisított régiségek	176 271	Magyar régiségek	105
Harang	237	Magyaradi ős csontok	99
Hód	211	Messerschmidt faragmányai	82
Huszár, a régi milyen volt ?	236	Mosztonga (l. bácsi vár) 2. és kk. ll. 25 l.	
Hybbei éremlelet	272 324	Műipar, európai és barbar	106
Hyppolit codexek, mint régészeti kút- fők	203	„ Württembergában	u. o.
Ingóságok (régiek)	226	Muzeum keresztény Xantenben	239
Intaglio : árpási	164	„ békésmegyei	316
„ szőnyi	237	„ Gyulán	195
Iskola fametszők számára Halleinban	46	„ Komáromban	131, 236, 317
„ Grödenben	77	„ Pozsonyban	43, 303
„ ipariak Ausztriában	82	„ Szombathelyen 279, 293, 300. 302	
Jegyzőkönyvek 1870. novemberi	61	„ Városiak	309
„ rendkívüli, November	130	Nagybányai toronysisak	255
„ „ December	131	Nógrádi kirándulás	252
„ „ December	169	Obsidian-telep Pázditsón	163
„ „ December	170	„ késpengék hogyan készülnek 250	
„ 1871. Január	188	Ó-Budai római régiségek	133, 164 255
„ „ Február	228	Osliban római edények	102
„ „ Marcius	274	Öltözetek (régiek)	209
„ „ Április	318	Őskori csecsebecse	44
Jelmezmű	326	Ötvös kifejezések	178, 227
Kályhafiók, régiek	140	Ötvösség a XVII. században	63
Kard, régi	42	Óvás a muzeum részéről	107
„ Corvin Mátyásé	81	Pannonhalmi főtemplom	101, 280
„ liptói	271	Pázditsón obsidiánteleg	163
Kassai Szt.-Mihály templom	147	Pecsét Aquileia városáé (?)	231
Kehely cserépfalusi	79	„ filiorum BOGOMELI	157 l. 219
		„ Péter (Várdai) kalocsai érseké	5
		„ Péter pécsi püspöké	231

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,

m. n. muzeum.

1. szám.

November 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Schulcz Ferencz,

október 22-kén 1870.

Szomorúabb lappal nem kezdhethnők „Értesítőnk” IV-dik kötetét, mint midőn utolsó fohászukat küldjük azon férfi után, kinek tevékenységéhez, ismereteihez, lelkesedéséhez és önzéstelenségéhez annyi szép reményt kötöttünk. Tisztelve a szakférfiaktól messze hazánk határain kívül, szeretve mindenkitől, kivel oly kedvesen érintkezni tudott, Schulcz Ferencz akkor szenderül át egy jobb világba, midőn közel áll ahhoz, hogy országunk régészeti bizottságában döntő szavazatával tudományunknak tekintélyt és jövőt biztosítani segítsen; midőn arra hivattatik, hogy műegyetemünkön egy oly iskolát alapítson, mely által a régi emlékek fentartása és javítása lehetségessé váljék! — Mind azok, kik Schulczhoz közelebb álltunk, oly hamar bekövetkezett vesztét valódi csapásnak tekintjük; kisded csapatunknak értelmes és buzgó szárnysegédje dőlt ki soraink közül; de azért ne csüggedjünk, hanem sorakozzunk, és kegyelettel emlékezzünk meg arról, ki oly szívesen osztotta volna velünk a napok fáradalmait, ha a tudomány szomja és a tevékenység szent lángja nem oly hamar emészti nem aránylagos erejű hulláját. Állandó és tisztelt legyen köztünk emléke korán elhunyt, szeretett barátunknak! — Hervadhatlan e czipruság, melyet sírhalmára tesznek le barátai! R. Fl.

Bács.

(Folytatás.)

Az eddig előadottakból kitetszik, hogy a bácsi várban, a legújabb ásatások előtt csak *egy* sztyl volt felismerhető, csak *egy* építészeti korszak mutatkozott, azaz a XIV-dik századbéli franczia iskolának sztylje.

De ez megváltozott mihelyt mélyebben értünk le a földbe; ugyanis legelőször azon helyen, melyre a régiek többnyire disz- vagy lovagtermeiket szokták tenni, s mely Bácsban is e rendes helyen megvolt, egymásután jöttek napfényre, még pedig számosan, oly dísztagok, minőket a kora olasz renaissance a XV-dik század második felében használt, azokat több vagy kevesebb módosítással átvevén az antik-római világtól. Így aztán világossá lett a bácsi vár első és második építészeti korszakának viszonya és különbsége és e terem ízlésének elválása az első korszakban felépített és későbbben meg nem változtatott kápolnáétól és a nagy őrtoronyétól.

Az ezen renaissanceféle osztályba tartozó faragvány darabok többnyire vagy párkányzat maradványai, vagy olyanok, melyek a csekélyebb anyagból emelt falak kirakására, meztelenségek befödésére és gazdagabb tekintet előidézésére használtattak (Verkleidungstücke). A párkányzat-darabokon fő szerepet játszik az antik carnies, mindkét nembeli darabokon pedig az antik világnak akanthus levele fordul elő, mint ezt a kora-renaissance módosította vagy átváltoztatta. Nevezetes még az is, hogy a renaissance-féle faragványok kőanyaguak, míg az ezeknél régibb díszek csaknem mindnyája csupán égetett anyagból készült. Az ablak- és ajtó-béletek ugyan a XIV-dik századból származó építkezésben is kőből készültek, de ezeken sehol növényzet díszül nem fordul elő és szelvényei annyira különböznek a renaissance-féléktől, hogy e különbség még a kevésbé jártas szemnek is első pillanatra felismerhető. A XIV-dik századbéli építészeti dísztagok ugyanazonosok a mai nap terra-cottanak nevezettekkel, ugyanazonosak, készítésök módjára nézve a magyar akadémia szobraival és több rendbeli díszeivel; és mondhatni, hogy a terra-

cotta készítéshez kitűnőleg értettek a XIV-dik században; mert a bácsi várban ezen anyagban csak nehezebben előállítható faragványok is nagy számban találtattak; ide számítandó egy csúcsíves sztylú ablakív, így ezt (a német Nase-nek mondja), több rendbeli bolt-gerincz de főképen két a kaputoronyban fölfedezett rosette *), melyen bámulatos a nagy kiszőkés és aládolgozás (Unterarbeitung).

A XIII-dik században sem Bácsban, sem másutt hazánkban még nem értettek a terra-cotta készítéshez; mert ezt nem alkalmazták sem a bácsi ferencziek templomán, sem Aracson (a Bánságban, közel N.-Kikindához). Az utóbbi körülmény azért méltó különös figyelemre; mert az aracsi zárda-templom épen oly téglá épület, mint a bácsi vár, és mégis az előbbinek minden építészeti tagozása és dísze kőből készült, annak daczára, hogy a Bánságban a kőnek szállítása sokkal nagyobb nehézséggel jár, mint Bácsra, hol a kő minden nemét a pécsi vidékről könnyen szállíthatni a Dunán; és mind e mellet a bácsi várban igen számos csúcs-íves sztylú építészeti tag és dísz nem kőből, hanem téglá anyagból készült, és épen úgy van kiégetve, mint a közönséges téglá, csakhogy itt az égetés nagyobb gonddal járt, mint a közönséges anyagnál, melyből a vár zöme épült.

Eddig tudtomra hazánkban hasonló munkát sehol sem találtak, sőt a terra-cottanak alkalmazását a középkori építészetben más kőben szegény országban is, p. Poroszországban, nem oly kiterjedés, nem oly mesteri alkotás jellemzé, mint a bácsi várban; mert legfelebb építészeti tagokban nyilatkozik, nem pedig a szabadabb mozgalmu növény díszben, s ekkor is inkább az egyenes, sem mint a görbe vonalat követi. Olaszországban, bár sokkal elébb (már is a VI-dik században), mégis csak párkányzat készült égetett anyagból, míg a bácsi várban nem rettentek vissza a sokkal nehezebb feladattól sem, sőt ezt is nagy értelmiséggel tudták keresztül vinni. A terra-cotta készítményeket tehát a bácsi várnak egyik különös jelleméül kell

---

*) Későbbben ugyanazon helyen egy harmadik rózsát találtunk. A három rosette egymástól különbözik, mit már azon is láthatni, hogy az egyik hat, a második hét, a harmadik pedig tíz leveles.

kimondanunk s ezzel csaknem páratlanul áll az eddig fölismert középkori téгла építmények körében. Hihetőleg olasz munkások voltak, kik e mesterséget itt gyakorolták; kiket Robert király hozathatott régi hazájából.

A renaissance sztylú kőfaragványokat azonban nem csak a hajdani díszteremben, hanem a várnak csaknem minden más részében is találtuk; e korban a költséget már nem kímélték, mivel nem csak közönségesebb homok- és mészkövet alkalmaztak, hanem a becsesebb márványt is használták, kivált a Mátyás király korában igen kedvelt vörös sötőt. Ezekből következtethetni, hogy a vár a XV-dik század második felében nevezetes módosításon ment keresztül, s hogy ekkor a jelenleg már csak alapokban létező lakhelyeinek nagy része vagy majd nem egészen újból épült fel, vagy legalább átépítetett. Bizonyos, hogy a régibb vár, talán két ízben is leégett, mielőtt a renaissance-féle változtatásokon keresztül ment; mert az ásatások némely helyütt két égetett réteget hoztak napfényre.

Ezzel összehangzik két más körülmény: az első, mely szerint némely, hajdan alacsonyabb, lakhelynek falát később magasabbra emelték; a második, mely szerint épen ekkor az udvar színét is, mintegy öt lábbal magasabbra feltöltötték.

A fal emelését leginkább azon folyosón vehetni észre, mely a díszterem előtt délfelé áll, az újabb felsőrész világosabb színű a régibb alsónál, és e kettő közti határvonal elég szabatosan vonul el. E falemelés és az azzal járó udvar feltöltés által több, előbb földszinti emelet csaknem földalattivá vált s elvesztette nagyrészen előbbi világosságát is; mert a világítás a régi várépítés szokása szerint, nem a körfalak áttörése, hanem az udvar oldalán levő ablakok által eszközöltetik.

Még nevezetesebb a falemelésnél az udvar föltöltése. Földjének függőleges leásatása több réteget mutatott: legalól az eredeti udvart több hüvelyknyi vastag vakolat réteggel látták el, ennek föllepétől kell tehát számítanunk a föltöltési rétegeket: u. m. közvetlenül e fölött lesúlykolt földet (gestampfte Erde), következik több hüvelyknyi összezúzott téglából készített porréteg, némely helyütt már e téгла por alatt is apró szenecskékből álló égetet réteget veszünk észre, bizonyítványául annak, hogy a feltöltés tűzvész után történt,

néhol kettős a téglaporréteg s a kettő közt, valamint a felsőbb fölött is ismét sulykolt földet találunk; ennek legmagasabb rétegit egész téglák fekszik meg, melyek az udvar padolatát képezték. Így azután sikerült, — igaz nevezetes költséggel — az udvart szárazon megtartani.

A várudvar — a XV-dik században történt — feltöltésének oka valószínűleg egészségi tekintetből történt; mert az építmény alapja a csaknem álló Mosztonga vize fölött igen alacsony — nem teszen egy ölet sem — így tehát már első leégése után az udvart szárazabbá tenni törekedvén, emelési rétegeit igen nagy szorgalommal készítették és e czélt szerencsésen érték el, mert, ha Bács városa járhatlan a sár miatt, a várrom a sártól mindig menten marad. E körülmény az ásatásoknak, nagy esőzések közt lefolyt időnye alatt már elejétől fogva feltűnő volt, de későbbben magyarázatát a napfényre jött rétegekből nyerte.

Kinek tulajdoníthatjuk a várnak második építkezését, vagy restaurációját?

Láttuk, hogy várunk 1491-ben a bács-kalocsai érsek birtokához tartozott, sőt valószínű, hogy mindig az érsekké volt, kivéve az említett Róbert király alatti rövid időszakot (1338-tól 1342-ig). Az építőt tehát VII. István érsektől fogva egész Tomory Pál haláláig kell keresnünk; nevezetesen pedig felhozhatjuk VII-dik Istvánt, ki huszonhat évig ült az érseki széken (1457—1471-ig). II-dik Pétert, ki husz esztendeig kormányzott (1481—1501-ig) és II-dik Gergelyt, ki szintén husz esztendeig viselte hivatalát (1503—1525-ig).

E kérdésben hihetőleg döntőleg fog határozni egy pár hétel az ásatások előtt talált czímer. A czímer féltesttel álló farkast mutat, mely előlábaival tartott lándzsahegybe harap. De e czímer kizárja II-dik Pétert; mert annak pecsétgyűrűjén előforduló családi czímerét így írja le Botka Tivadar, a „Századok“ 1870. májusi füzetének 330-dik lapján. „A vízszíntesen ketté osztott vértnek felső osztályában két, hatágú csillag, alsó osztályában egy lilium, körirata: S · V · PETRI ARCHIEPI · COLOCE · az az Sigillum Venerabilis Petri Archiepiscopi Colocensis. Ezen pecsét mása a bécsi császári levéltárban őrzött azon okmány eredetije után van adva, melynek erejével Péter érsek 1492-ki márczius 7-kén a magyarországi

öröklés iránt Ulászló király és Miksa császár közt kötött egyességet maga részéről külön elfogadta. A talált czímerpaizs vörös márványtáblán csekély kidomborodással van kifaragva, a mű mesterkezet árul el, sztylje a legjobb Mátyás korabeli s a paizs is oly idomú, minőt e korban használtak, mérve nevezetes nagyságú, tanuságául, hogy e czímert ünnepélyes alkalomra készítve nevezetes helyen alkalmazták. A követ találták a Mosztonga partján a bácsi törökfürdő romjaitól pár lépésnyi távolságában, hol ez egy rövid csatorna fedeléül használtatott; alkalmasint a török találta a várban és mint czéljának jól megfelelőt levitte felfedezési helyére.

Nemcsak midőn a várat legelőször megpillantám, hanem már sokkal előbb is hittem, hogy a legrégibb bácsi székesegyház, akár ez sz. István, akár sz. László alatt épült, a vár udvarának közepén állhatott, hova még a várnak építkezése előtt tétetett, okszerűleg pedig a templom ezért épülhetett e helyen, mivel e hely, valamivel magasabb és biztosabb fekvése miatt, legalkalmasabb a bácsi városban templom építésre. A többi vidék mindenütt róna és legyen bár, hogy a Mosztonga csatorna vagy árok a XI-dik században még nem létezett is, mégis a város akkor is álló vizektől volt körülvéve; a vár és a régi város egyedül emelkedik ki a lapályon.

Erős meggyőződésemmel következtében több mély árkot huzattam a vár udvarán, így remélvén megtalálni a templom hosszfalait, ha, mit okszerűleg feltehettem, az épület szabályosan volt keletelve.

Árkaink ásatásánál, hat és fél lábnyi mélységben akadunk meglehetősen nagy vastagsággal elterjedő vakolat-rétegre, melyen azonban rendszeresen rakott kő vagy téglák nem voltak láthatóak. Egy helyen, az őrtorony előtt, szabatosan faragott köveknek elég hosszú sora fordult elő ugyan, sőt e sor még úgy kanyarodott is, mintha félkörű apsisnak kezdete volna, de a remény csak hamar csalódásnak bizonyult be; mert a kősor nem tartozott rendes falhoz, hanem közvetlenül a földre volt téve. Más helyen napfényre jöttek egyes téglák, melyek sok tekintetben különböztek a vár tégláinak többségétől; az utóbbi t. i. 11—12 hüvelyknyi hosszú, 6—6½" széles és 2⅓—2½" vastag téglából áll, míg az árkunkban talált legnagyobb téglák

15" hosszat, csaknem 8" szélességet és $2\frac{3}{4}$ egész 3 hüvelyknyi vastagságot mutatott. Különbözik tehát ezen tégl a XIV-dik századbelinek zömétől, de különbözik nem csak nagyobb mérvével, hanem színével is; mert ez égető vörös, míg a vár közönséges téglája halaványabb. Megjegyzendő azonban, hogy a vár falában is ide s tova nagyobb inervű téglá fordul elő.

Úgy hittem, hogy a nagyobb tégl a vakolat-rétegre volt téve s hogy ezt innen a XIV-dik században újabb használat végett elszedték, mivel a régibb épület akkor már összedült. Ehhez járult, hogy a szórványos téglák mérve és színe meg-egyezik ama téglakéval, melyeket Székes-Fehérvárott igen nagy valószínűséggel, Kalocsán pedig egész biztonsággal sz. István korabelieknek tekinthetünk. Igaz, hogy a bácsi vakolat réteget nem hasonlíthatni a fehérvári, alig a csákánynak engedő, betonhoz, de a fehérvári basilikát valóságos mócsárban emelték és midőn építették még élénkebb volt az antik római hagyomány, mely a beton és cement jobb készítését fentartotta az akkori építészek számára. Ezen okokból folyvást Gil Blas-sal tartottam, ki, fölíratos kövön olvasván: „Itt nyugszik N. N. Licentius lelke;“ nem hozatott zavarba a körülállók nevetése által, kik állították, hogy lelket eltemetni nem lehet, hanem szorgalmatosan ásván, aranyokkal töltött erszényt talált, mely ama Licentius valódi lelke volt.

Azonban sajnosan, nem vitt célhoz sem okoskodásom, sem kitartásom, sem Gil-Blas példájának követése; mert a székesegyháznak alapját a várban nem találtam, sőt másutt sem, hol ásatási kísérletet tettem s így annak felfedezését szerencsés esetre kell bíznom; mindazáltal, most sem mondok le véleményemről, mely szerint a nagyobb, élénkebb színű téglák a székesegyháztól származnak, minek biznnyítványul most is a fehérvári és kalocsaiaknak hasonlatosságára hivatkozom.

E helyütt meg kell említenem az árkunkban talált valóságos római téglát; egész hosszát nem mérhettem ugyan; mert 16 és fél hüvelyknél eltörött, szélessége $12\frac{1}{2}$ ", vastagsága $3\frac{1}{2}$ "-nyi s így e téglá alkalmasint az úgynevezett bipedalisek sorába tartozik. Későbbben más hasonló téglát az őrtorony szomszédjában találtunk, melynek hossza a 17 hüvelyket túlhaladja,

míg szélessége és vastagságra az előbbiével tökéletesen meg-
egyezik.

Ide járul a bácsi tisztartói udvaron látható szintén négy római mészkő-darab. Az egyik alakos, vadászt mutat, ki baljával kutyát vezet kötelen, jobbában pedig gerelyt tart, az alak nagyon lecsiszolt, de körrajza mégis felismerhető, a műgyenge ugyan, de még sem barbár, hanem alkalmasint IV-dik századbéli. A többi három kő nem alakos, hanem az előbb megnevezett fajtájú, ugyanazon fehér csiszolható mészkő, melyet nálunk a rómaiak oly gyakran használtak. A legnagyobbnak mérve: hossza 5' 2", szélessége 1' 7", vastagsága 1' 3"; a középsőnek hossza 3' 8", szélessége 1' 8", vastagsága 1' 2"; a legkisebbnek hossza 3' 2", szélessége 1' 10", vastagsága 6½ hüvelyk. A vadász alakos kő 2' 8" hosszú, 1' 10" széles és 1' 2" vastag. Hasonló, nem alakos római követ Bácsnak né-mely házai előtt is látni, hol ülőpadokul szolgálnak.

Az ásatások folytán még több római régiségek is jöttek napfényre; ugyan is: 1. fehér márványból készített gyámkő; 2. hasonló anyagú darab, igen lecsiszolt szőlőfürttel és levéllel; 3. gyönyörű korinthiai párkányzat igen szabatosan és metszőleg faragott tojás- és szívalakú taggal; 4. ugyanennek más kisebb darabja, melyet nagy távolságban az elsőtől találtunk; ez t. i. az előudvarban, amaz az őrtorony mellett jött napfényre, végre 5. római feliratos kő, melyről alább szólni fogok.

Nevezetes, hogy Bácsban és környékén annyi valóban római kő találtatott, melyet őseink építészeti anyagként használtak fel; de még nevezetesebb a római téglának felfedezése; mert, ha a követ áthozták is messziről, az azokat egészen nélkülöző vidékre, a téglát távolról elhozni nem volt szükségök; mivel magok is tudtak kitünő téglát gyártani; fel kell tehát tennünk, hogy a téglát helyben találták. Constatálom a tény, mely arra mutat, hogy bár a római írók sehol sem emlegettek római telepítvényt Pannonián kívül, vagy is a Dunán innen, a bácsi leletek az írók ezen hallgatását úgy tüntetik fel, mintha a Dunán innen mindenütt és mindig csak „barbaricum“ lett volna. Eddig valóságos római falat, falazatot vagy épületet a Dunán innen nem találtunk ugyan, de e tekintetben a nyom-

zás még kimerítő nem volt s úgy tetszik, mintha az úgynevezett római sánczostul lettek volna római telepek.

Henszlmann Imre.

Horvátországi uti naplóból.

VIII. Fiume.

(Folytatás).

A fiumei várkapitányok hivatalos jegyzékéből kitűnik, hogy nevezett évben *Rizzano* Gáspár volt a várparancsnok, kinek tehát ezen építményt is valószínűleg lehet köszönni. Hogy ez úgy van, még abból is kitűnik, mivel a jobb oldalt eső kapu fölött, valamint az egy ablakon is, mert itt több nem is létezik, a fenebb érintett czímer látható.

Alkalmasint ezen palotában lakott VI. Károly császár, midőn 1720-ban *legrégebb* és *legújabb* városát *Fiumét* látogatván, több napig itt mulatott, mivel a városi palazzóban alig lett volna annyi hely, hogy kíséretével itt letelepedhetett volna.

A várpalotától, terebélyes fák árnya alatt, hol többnyire felüdülő katonák üldöglének, jobb oldalt a régiebbi, az az a vár magvába jutunk, mely a város felé szöglettornyokkal és árokkal, hátul pedig a hegy felé magas fallal és toronynyal van védve. E várlak erősítéséről gondoskodhatott Károly ausztriai főherczeg 1567-ben, midőn a tengerpart védelme érdekében Fiumeban mulatott; és hogy itten előbb is, utóbb is igen nyugtalan élet lehetett katonai tekintetből, már abból is gyanítható, mert a folytonos háborúk alatt rendesen innen történt a védelmi szervezés, és a városra vonatkozó harci készülétek. A kapu a szekerek számára is itt hátul van; magától értetik, hogy a falak és tornyok kellőleg ágyú- és lőrésekkel el vannak látva.

A vár ezen része egészen régies, szűk, s rendetlen. A felső emeleten mindenféle nemű beteg vitézek gyógyíttatnak, e félemeletben pedig egy szoba kápolnának használtatik, melyben ezen felirást találtam:

D · O · M ·
 HANC DIVO STEPHANO PROTO
 MARTYRI ORATIONIS DOMVM
 REPARATAE ARCIS ORNAMENTVM
 STEPHANVS DE RVVERE SÁC:
 ROMANI IMPERII LIBER BARO ETC
 HOERES NOMINIS BENE MERITVS
 EREXIT DICAUIT
 ANNO DNI MDCXXVIII ·

Ezen felírásból látjuk, hogy 1628-ban a várépületen javítások történtek; de Ruvere Istvánt nem találom a kapitányok névjegyzékében, melyet az „Almanacco Fiumano“ II, 128. lapon hoz, hanem 1612-ben Della Rovere Ferdinánd, és 1639-ben ismét ugyanazon név fordul elő. Hogy b. Ruvere István mégis kapitánya volt e várnak, kitűnik az „Almanacco“ II köt. 55. lapjáról, hol Stefano Rovere capitano di Fiuménak mondatik, mit azonban az V. és VI. kötetben álló lajstrom szerkesztője felhasználni elmulasztott, bár u. o. 95. l. ezt írja: Nel 1620. era Capitano Stefano della Rovere.

A kápolna legérdekesebb részét teszi egy régi szárnyoltár középszekrénye, melyben sz. István első vértanú halálra való kövezése ábrázolva vagyon. A csoportozatot húsz szobor teszi, melyek a faszobrászatnak nem megvetendő példányai, a háttérben fákat látunk almákkal, végre egy hegy tetején a várost. E szekrény fölött sz. háromság szobra van alkalmazva, de ez újabb-kori nem is hasonlítható a régi faragványnyal.

Ha valamikor a városban régiségek téra alakulna, jó lenne ezen oltárt más által helyettesíteni, emezt pedig a muzeumban fentartani.

A már fentebb említett, a város felé álló várrész semmit sem mutat fel, mi külön megemlítésre méltó lenne.

A Jesuiták temploma, mely 1638-ban épült, a város szebb egyházai közé tartozik; engem régiségi szempontból egyedül azon fafeszület érdekelt, mely a főoltáron redőzet mellett tartatik, s melyet mint Olaszországban másutt is, gyertyákat gyújtván és a függönyt felhúzván mutatnak a hívőknek. A haldokló üdvözítő előre görbült és egymásra szegezett lábak-

kal lóg, arany szentfénynyel, ezüst koronával. A szeméremkendő hosszú, számos és rongyolt redőzetű. Mutatták a követ, melylyel állítólag 1296-ban ezen feszület baloldala megdobatván, belőle vér folyt. A keresztbe kötött czédulán, mely a követ övedzi, ez áll:

HVIVS LAPIDIS · ICTV · EFVSIT · SANGVIS · EX HOC †, ez a hosszabb rész felírása, a rövidebben következik:

CRVCIFIXO.

Hogyan jöhetett ezen régi feszület az újabb Jezsuita templomba?

A néphit nyomán azt hiszik, hogy azon tájon, a hol mai nap sz. Vid *) és Modestus nagyszerű temploma emelkedik már a XIII-dik században ezen szentek tiszteletére egy kisebb imola állott, a csodálatos feszülettel. Ennek története ez: 1296-ban bizonyos Lonzarich Péter a kápolnával szemközt fekvő házban kártyázott, de vesztése annyira dühbe hozta, hogy a kápolna előtti keresztet megdobván, a feszület baloldalából vér csurgott.

A német nyelven nyomatott imádság, melynek elejébe rézmetszet van alkalmazva, a feszület látszik, lábánál Fiume városa látképével. A történetet elmeséli az előbbi módon és hozzá teszi:

Báró Rauber, ki akkor időben Fiume városa kormányzója volt, a vért összegyűjté és a bűnös ellen pert indítván annak kezét elégette, minek emlékeül egy bronz kéz van a feszület lábaihoz akasztva. Az elébb idézett felírást az imádság után így olvassuk: Hoc lapidis ictu percusus (?) fuit Crucifixus. A. 1296. A felírás tehát hibásan idéztetett; az évet a követ övedző czédulán nem találtam, minek oka az lehet, hogy az elrongyolván, új által pótolták és a talán 1896 = 1496 évet roszul olvasván 1296-ot csináltak belőle, mely évszám sem a kereszten függőnek művészi kiállításával, sem a Rauber családdal, mely tudtommal, hivatalos iratok nyomán csak a XVI-dik század kezdetével jön elő Fiume tisztviselői közt meg nem egyeztethető.

*) Már 1460-ban Fiume ezen szentről: Fanum S. V ti-nek neveztetett.

Elég az hozzá, hogy a fiumeiak nyomorgatásuk alatt ezen feszülethez folyamodtak, a XVIII-dik század kezdetétől fogva a francia megszállás után szeptember 14-kén örök időre fogadást tettek a dómból sz. Vid templomába körmenetet tartani a sz. kereszt tiszteletére; ide vezették 1728-ban Károly császárt is, mielőtt a várbani szállására kísérték.

A templom körüli vidék valódi utcza labyrinthból áll, melyből annyival nehezebb kibontakozni, mert a szűk utcák házai hasonló építészetiük és kinézésűek. Némelyik czimorét, mások felírásait jegyeztem fel magamnak Piazza S. Michele-n álló 9-dik számú ház kapuja fölött ez olvasható:

BART · GROHOVAZ ARCHI
DIAC' FLVS PROW TÆDS
PNTES FIERI P SE BNVSQVE
SVIS CV DI BNCTIO MDLXI

alúl a kapun pedig : 1561 . DIE I AGVS.

Rómer Fl.

A sz. erzsébetfalvi (hammersdorfi) lelet.*)

II.

Miután a nagy szebeni muzeum ezen figyelemre méltó leletről tudósítását közlé, érdemesnek tartjuk részletezni azon szerzeményt is, mely a m. n. muzeum birtokába került.

Értesülvén a bronzlelet nagyszerűségéről, azonnal táviroztam főtitzt. *Weber* Albert esperes és városi plébános úrnak, szíveskedjék mind azt, mi az erdélyi muzeumnak válogatása után fenmaradt vagy fenmaradand a m. n. muzeum számára lefoglalni és az eredményről azonnal tudósítani. A távirat csak negyednap érkezett meg Nagy-Szebenbe és mivel Bielz úr sürgeté, hogy magam ránduljak le és a mi megvehető meg-

*) L. „Archaeol. Értesítő“, III köt., 269. és köv. l.

vegyem, indultam a szászföld fővárosa felé és táviratom után nem sokára magam is oda érkeztem. *Weber* úr *Hampel* Antal, főgymnasiunai tanár úrral *Fábricius* úrnál a roppant fémrög és szerszámtöredék közt már kiválasztották a legszebb és legépebb darabokat, mivel azonban láttam, hogy a töredékek alakra és czifrázatukra nézve annyira eltérnek egymástól, hogy alig lehetett két darabot találni, mely egy öntőmintából kerülhetett volna ki, és eszembe jutván, mennyire illő egy országos muzeumhoz, hogy benne ugyanazon országban dívott alakok mind, legkisebb változatukban is, képviselve legyenek, a szemelvényt újra kezdtem és így a töredékekből is számos fölötte becses darabot kikerestem, úgy hogy, bár a n.-szebeni muzeum kisebb számmal, de a legszebb és legépebb darabokat bírja, tudományos szempontból mégis magunk gyűjteményének adom e tekintetben az elsőséget, mert behatóbb tanulmányozásra igen bő mezőt nyit.

Az első közlemény rendjét (l. 271. l.) követvén.

a) a *fegyvernemüekből* van:

1. 8 darab töredék 6 féle *kardból*;
2. két tokos-darab, kétféle lándzsavégből.

b) a *szerszámfélélből* van:

1. a 272. lapon, 4. alatt leírt *füles-szekerczékfélélből* (palstab), egy nagyobb és két kisebb töredék.

2. Egy darab tokos *vésű* (celtforma) töredék;

3. 46 darab tokos *szekercze* (celt) és pedig egy elől *csörös*, azaz felhuzott orrú, mint ezek Magyarországon igen gyakran előfordulnak; 7 *fületlen*, az az, melynek eredetétől fogva fülecskéje nem volt; több egészen sima, mások lapos czifrázatuk vagy többféle egyenkező vagy szögletekbe összefutó vonalokkal czifrázottak.

4. 3 féle *késtöredék*.

5. 22 darab különféle *fűrész*ből.

6. A *sarlók* nagy számmal fordulnak elő, és a lehetőleg legnagyobb változékonysággal. Ezek közt:

a) 5 darab egész sarló, nyelénél bunkóba végződik.

b) 2 darab egyoldalt kiálló peczekkel van ellátva.

c) 50 darab visszafelé hajló csúcsos kajmóval bír; görbületükre nézve ezek a majd egyenes pengétől a kerekessig

változnak, és nyélnél is majd válusak, majd bordákkal bírnak.

d) Széles nyéllel ellátott, mind különböző van 8 darab egész sarló.

80 darab jellemző töredék.

7. 1 *kés*, fogantyújánál oldalpeczekkel.

c) *Ékességektől* :

1. Nagy tömör karperecztöredék 2 darab.

2. U. a. de belül homorú 2 „

3. Rovátkás sodrontöredék, valami karpereczek részletei 8 darab.

4. Egy csinosan karczott *bronzöv* 7 darabban.

5. 7 darab lyukakkal ellátott lemez.

6. 6 darab cifrázatos lemez.

7. 3 darab ép, egy törött gyöngyidomú golyó.

8. 4 darab átl'yuggatott kerek pléh.

9. 2 darab gyűrűforma karika.

10. Egy csörgőpléh töredéke.

11. 5 darab henger- és kúpalakúlag összehajtott pléh.

12. 5 darab rovátkolt pléhlemez.

13. Tíz különféle pléhdarab.

14. Négy pogácsa alakú bronzdarab.

15. Négy hosszúkás bronzdarab.

16. Egy öntvényi mintadarab.

17. Négy darab edénytöredék.

18. Egy darab *ón*.

Ezek nagy része ki van a m. n. muzeumban állítva, míg a többi darabok a tudósok számára a fiókokban fentartatnak.

Mindenesetre bő anyag a tanulmányozásra! Bár lenne többször alkalmunk egész leletekből ily hasznos szemelvényeket összeállítani.

Rómer Fl.

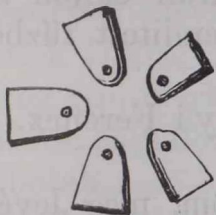

Archaeologiai levelek.

I.

... Nem késém tábornokomnak jelentést tenni, mint hű önkénytese, 6 havi kutatásom sikeréről; igaz, hogy az eredmény csekély, de mennyivel több lehetne, ha nemcsak saját két kezeimmel kutathatnék.

Találtam ismét 7 darab *csontszerszámot*, vagyis bordát, 1 csont szűrő eszközt, 1 csont hajtút, 1 db. simító csontot, 1 db. vadkan-agyart, mely szintén mint szűrő vagy lyukasztó eszköz szerepelhetett; 2 db. félmeszelyes csuprot 3 láb konyha-hulladék alatt; egyikök egészen ép; 5 db. kőkalapácsot vagyis szekercze-darabot, mind az 5 db. a lyukon eltörve; obsidián darabokat saját tanyámon, sáncz-ásás alkalmával, és a *hernád-büdi* várdombon találtam. Leltem ezeken felül a hernád-büdi várdombon 1 $\frac{1}{2}$ láb átmérőű közepén ketté tört malomkőnek féldarabját, közepén lyukkal, valamint az úgynevezett czi-

póalaku örlőköveket; de szövő-súlynak tartott *háló-nehezék* féle cserép pyramisokra mind ez ideig nem birtam találni, pedig 5 vagy 6 év előtt 20—30 darabot is találtam a dobszai várdombon, körben ilyen formán, mint a rajz mutatja. A borda-késekkel rendesen előjön a szekercze, és ökölnagyságu kovaköögömb, va-

lamint a tömérdek tál, csupor, serpenyő, fazék, számtalan konyha-edények cserép darabjai; a felemésztet vadállatok csontjaival emberi csontokat a konyha-hulladékok közt nem tapasztaltam, mi azt mutathatja, hogy ősapáink nem ették fel egymást!

A mintegy 5—6 lábnyi téren fekvő konyha-eszközök között jön elő a csont szűrő-szerszám és a csont tű, mely két eszköz segélyével az elejtett vad bőrét minden szabásminta nélkül — miután azt hiszem, hogy a berlini „Bazár” és „Családi kör”-féle divatlapot nem igen járatták ősanyáink — azon melegen összeférczelve, minden egyén más fajtájú kelméből; vagyis bőrből, egy szabású ruhát viselt, a bőr két első lába

szerepelvén a mai gombkötő munka, vitézkötés, drága csat és gombok helyett.

Igazán, ha meggondolja az ember szőnyű státusgazdák voltak ősapáink! mily könnyen egyenruházhattak egy hadsereget: egyetlen bőrrel fel volt öltöztetve minden katona, vagyis honvéd, mert, hogy állandó hadsereget tartottak volna, azt még magam sem hiszem.

Az úgynevezett őrlő köveknek sem szabad volt hiányzani egy jól rendezett kőkorszakbeli család kincsei közül; ezeket is együtt találjuk a csont- és többi kőszerszámokkal. Boldog nép! 2—3 cserép edény, 3—4 oldalborda és 1—2 db. lyukasztócsont, pár kőkalapács, mint díszfegyver, egy jó kovakőgömb, melyet talán szíjra kötve hurczolnak, mint sújtó fegyvert, vagy parittyában használtak, egy nyíl, és egypár kovakőnyílhegy, avagy obsidián-szálka képezte minden gazdagságát; s ha hozzá még egypár őrlőkőnek is birtokosa volt, nem csúszott azon ma élő halandóval, kinek Pesten pár emeletes háza van, 20—25 db. Concordia, vagy Király gőzmalmi részvénye kuczorog hozzáférhetlen Wertheim szekrényében.

Mind mondtam, említett tűzhelyeken gyakran előjön az obsidián darab és kova nyílhegy, de *bronznak* említett tűzhelyeken nyoma nincs.

Felső-Dobsza.

Szilágyi Ferencz.

A kedélyesen írt tudósítást szívből köszönöm, meglevén győződve, hogy ez nem az utolsó rapport, melyet hernádvidéki társaimtól kapok.

Az eszközöket a muzeum számára kérem, mert itt az egész ország élvezheti és tanulhat belőle, nem szeretném azon eshetőségnek kitenni, hogy az abaujmegyei muzeum nem keletkezte miatt, valami portyázó archaeologus keze által a külföldre sétáltassanak! A *szövő*-széki vagy *háló*-súlyok eszméjétől magam is elpártoltam, legalább részben, mióta t. i. az efféle agyagkúpokat rendszeren tűzhelyeken, füstölés nyomáival, és a konyhahulladékok közt találják. Azt tartom, hogy e kúpoknak egy fajtája a fazekak alá tétetvén a *vasláb* helyett szolgált, a csúcsos felén való lyuk pedig, mely sohasem hiányzik, arra való volt, hogy megtüzesedvén valami kajmóval ide-

oda mozdíthatóvá tétetett. Ezen nézet ellen alig lehet valami alapos okot felkozni, mert az bizonyos, hogy a régieknek két-féle edényük volt a főzésre, mert vagy egy-két sor füllel voltak ellátva, hogy bográcsképen a tűz fölött lógjanak és akkor rendszeren csekély talappal bírnak, vagy a fenék szélesebb, és akkor a kúpokon állhatott, akár függélyesen állíttattak fel ezek, akár pedig a tűz közé lefektették. Ajánlom e nézetet a bírálatra, eddig ezt sehol sem olvastam; ha jó, fogadjuk el, és gazdagítsuk vele őstörténetünket.

R. Fl.

II.

.... A lipthói 300 hosszú tűre vonatkozólag csak annyit tudok, hogy *Híros*, szent-mihályi ev. lelkész úr ilyeneket a lelkészlak javításakor néhány cserépedényvel együtt talált, s épen a napokban hallám, hogy a cserépedények padlásán összetörve hevernek, a s tűk a tőrőcz-szt.-mártoni muzeumba küldettek általa. A tűk mennyiségére nézve bizonyára csalódás forog fen, mert hallomás szerint az csak néhányra szorítkozik. Felette sajnálom, hogy ez ügyben megbízható tudósítást nem adhatok.

A *lipthói szép kard**) ügyében egy csunya mystificationnak vagyok nyomában, mit nem késem leleplezni, ha még néhány biztos adatot sikerül megszereznem. Erre nézve pedig nagyságod kegyes közreműködése is szükséges, a mennyiben bátorodom kérni: hogy Ebenhöch Ferencz, koronczói esperes úrtól megtudni méltóztassék, a kitől az „Arch. Értesítőben“ a közlemény eredt, vajjon a vételre ajánló német archaeolognak neve nem-e *Neudeck* Gyula? **)

Folyó év júliusban *Hybbe* városa mellett, közel az országúthoz egy bögre érmet kapartak ki a földből alig néhány hüvelyknyire. Felhívásom folytán bár a járásbeli főbíró azonnal

*) Hasonlítsd az „Arch. Értesítő“ I. kötet, 148. lapjával.

**) A rajz és a tudósítás csak ugyan azon úrtól eredt. R.

szigorúan intézkedett az érmek együtt maradása végett, azok mégis eltűntek, s csak e sorok írásakor kaptam belőlök *Lehoczky* Péter főbíró által 169 db. ezüst érmet, melyek részint magyarok, részint lengyelek, néhány pedig németországi. Leírásukat jövő alkalommal közleni fogom. *)

Néhány érdekes ásatásra van kilátásom; valószínűségük esetén értesítendem nagyságodat.

Liptó-Andrásfalu.

Majláth Béla.

III.

Ma reggel értesültem arról, hogy tegnap, azaz szept. 6-án délután a légszeszvezető csövek lerakásakor az apácza-utcában, épen az apáczakolostor észak-kelet felé kiszögelő szarkával egy irányban egy római sírra találtak 3'-nyi mélységben. A sír négy oldala rendes falazatból állott; befödve azonban háztetőalakúlag egymás ellen támasztott téglákkal volt, melyek szélessége 1' 8'', magassága 1' 8 $\frac{1}{2}$ '' és vastagsága 2 $\frac{3}{4}$ '' . Találtam a már megérkeztemkor szétrombolt sírban két Constantinus korszaki római kis rézérmet, egypár bronzkarika töredéket, üvegedény töredékeket és egy egészen ép fekete üvegkarperczet, melynek átmérője 2'', az üveg vastagsága körülbelül 2'' . Ezen sír, mint az általam Pécsen észlelt és megvizsgált eddigiek is, keletelve volt.

Pécs.

Horváth Antal.

IV.

Úgy emlékszem, hogy már valamikor szóval is említett köztünk a *körmöczi pénzverde* s tudakozására azzal vála-

*) Kérem a közlést, habár rövid kivonatban is, mert Lengyelországgal való összeköttetéseinkre nézve nagyon érdekes lesz. R.

szoltam, hogy ott régibb bélyeg, vagy efféle tárgy nincs, mert különben biztosíthatom, hogy érdekem s kérdéseim azt nem mellőzték volna. Bővebb, és fájdalom, *negatív*, bebizonyításul most a kérdés újabb megpendítése folytán, megküldettem magamnak egy kis jegyzéket, melyet kivonattam a körmöczi pénzverde vésnöki osztályának anyag leltárából; az ócska nagy szekrényt, hol e bélyegek nem kis számban nyugosznak, jól ismerem, s mindannyiszor betekintek; és itt okmányilag bebizonyítom, hogy M. Theresián felül régibb ott most nem létezik. E kis kivonat is csupán a *forgalmi pénz-veretekre* szorítkozott, holott van ott számos emlék-érem bélyege is, de időre nézve ezek még újabbak; legfellebb meglehet talán, hogy tárgyra nézve találkozhatnék egy-kettő, mely bizonyos éremtani érdekekkel bírhatna, miről most azonban nem felelhetek.

Beszterczebányán két tárgyról van tudomásom, mint a mely különösen érdekes: a *rézpörölydében*, (hol többi közt a rézpénzhez való lemezeket is készítik) egy közönséges fa-asztal van, melynek *deszkalapja vörösrézszel van bevonva*, s melyről mondják, hogy *Rákóczy idejében, midőn a „Pro Libertate“ pénzek készültek fizető-asztalnak használtatott*; továbbá egy nagy mérlegrúd vasból, talán 4' hosszú; bevéssett évszámmal, *Posthumus László idejéből*, melyet feljegyeztem, de itt kezemnél nincs; a többi felszerelés, láncz, mérlegtálak stb. új rajta. Ez az egyetlen tárgy, mit Mohács előtti időből ismerek, egyéb évszámok, emléktáblák, s efféle mind csak az osztrákház uralkodása idejéből valók.

Rakovicz.

B. Mednyánszky Dénes.

I r o d a l o m.

(„*A Magyar Sion*“) egy cikksorozatot kezd ezen cím alatt: „*Templomaink építése és fentartása*“. A szerző úr *Blümelhuber* Ferencz hittani tanár az esztergomi fő-papi-nőveldeben minden zaj nélkül tanítja az egyházi archaeológiát, mint azt *Vajdovszky* János hittanár teszi a szepesmegyei papnőveldeben. Mennyire hasznos ezen előkészülés az egyházi műemlékek meg-

óvására és fentartására csak évek után fogjuk látni, midőn a nevezett tanárok növendékei állomásokra jutván, az annyira elhanyagolt, oly esztelenül elrontott, az az renovált templomokat át fogják venni. A nyugati katolikus országokban a papság kezébe vette a templomok és egyházi készletek szent ügyét, nálunk a kontárkodó úgynevezett építészek vagy kőműveslegényféle művezetők tekintik főfeladatnak az utókornak bebizonyítani azt, hogy az annyira kérkedő XIX-dik században mily hanyag és tudatlan volt a papság saját köre kötelmében; mert különben a száanalomra méltó basilikák és főtemplomok nem keletkezhetek volna.

Blümelhuber collegánk nem elégszik meg az iskolák falai közt az egyházi építészet ügyét terjeszteni, hanem meggyőződven arról, hogy a már most a templomok létéről és miképeni létéről gondoskodó lelkészek alatt is mennyi rontható, mennyi elpusztítható a „Magyar Sion“ füzetait választá, hogy az összes magyar papságnak a *keresztény építészet* alapeszméit röviden előadja. Ezen szándék fölötté dicséretes és valódi örömkünkre szolgál, azért, mert ha sokan a cím elolvasása után cikkeiket félre is tennék, még is *sokban* — azt hiszszük, hogy az effélékben tapasztaltabbak nem fognak ismét kesernyésen mosolyogni — mégis *sokban* fogják a kíváncsiságot a mellékelt fametszvények gerjeszteni, és itt-ott az ábrákat tanulmányozgatni. És ez ismét *sok*, mert támadni fog a vágy az illetőkben többet is tudni és megveendik a „Műrégészeti Kalauz“-nak még nagyon számos példányait, hogy bővebb tudomást szerezhessenek.

Az eddig megjelent két cikk, mely az egyházi építészet kifejlődésének történetét, számos alapmunka használatával előbocsátja, az ó-keresztény és byzanci sztyl rövid tárgyalása után a hazánkban már ismeretesb román korszakra megyen át, és tömött, világos előadásával képes az olvasó figyelmét lekötöni.

Szívből ohajtjuk, hogy ezen mustármag fává nőjje ki magát az egyházi tudományok területén. Talán ébredni fognak a végső veszély előtt a „Sion“ örei, hogy az, mit még menteni lehet, megmentessék!

(A bécsi cs. középponti bizottság közleményei) valódi kincs-

táraivá lesznek honi régészetünknek is. Ugyanis f. évi julius, augusztus és szeptember — octóberi füzetek sokat tartalmaznak, mi bennünket is nagyon érdekelhet. Mindjárt *Haupt* cikke: *a columna Trajanán előforduló dák királyi- és templomi ráról* egyenesen Dr. E. *Rückert* esztelen munkája ellen van írva, ki egészen hivatlan létére következő munkával fellépett: *Die Pfahlbauten und Völkerschichten Osteuropas besonders der Donaufürstenthümer*. Örvendünk, hogy *Haupt* alapos munkájával *Rückert*-nek alkalmasint örökre elrontotta kedvét olyasmiről írni, mihez semmi előkészültsége nincsen. *Haupt* értekezését kivonatban adni nem lehet, azt olvasni kell, hogy méltányolhassuk. — A csehországi műemlékekről, és Szilézia barbarkori maradványairól írt jelentés igen tanulságos; a másodikban sok cserépedényt, és bronztárgyat találunk lerajzolva, melyek a mieinkhez nagyon hasonlítanak. — A *hainburgi* vár középkori építészeti emlékeiről alig írhat valaki a nélkül, hogy az ősmagyar történelmet ne említse; mint osztrák végvár gyakran szerepel az árpádi és vegyesházi szakokban; itt csak azt említjük, hogy a bécsi kapunál álló pánczélos alakot, melyben sokan *Etele* szobrát vélték látni, már senki annak nem tartja, hanem vagy e vártorony építőjét, vagy a városi hatalom képviselőjét, *Rolandot*, vélik alatt rejleni. — Egy rövid ismertetéshez *Capistrán katedrájának* rajza van csatolva; ez a bécsi Sz.-István templomában áll, és semmit sem mutat, mi a XV-dik század jellegével nem birna, tehát a mondával ellenkeznék. — Leiratik Rudolf, Rudolf császár fiának és Ausztria valamint Csehország herczegének tetemei felfedezése; ezeket a prágai dóm jelenlegi restaurációja alkalmával találták. A talált korona és egyéb clenodiumok, finom aranyozott ezüstből vannak, és a leírás szerint III. Béla királyétól az anyag becsessége által is különböznek, mi azért feltűnő, mert a hullákkal gyakran csak csekély értékű ezüst pléh, néha fa ékítményeket temettek el. — Érdekes a salzburgi antiphonariumból vett sz. alakoska, mely egy botra alkalmazott nyolcz csengetyűn valami gombos fácskával zenél. Ezen zeneszer a XI.—XII. századból való. — *Znaym* városának kőrajzú képe egy középkori erődítménynek hű képét állítja elénk, s így fölötte kedves mellékletül szolgál. A másik füzetben *Henszlmann* tagtársunk érteke-

zése a pécsi templom szobrászati műveit ismerteti meg számos fametszvénynyel és két réztáblával. Ezen dolgozat közlése által tudásunk véget vet azon balhiedelemnek, mintha ama faragványok *Péter Király sírjával* viszonyban állnának. — A *feuersteini* grófi családnak *Bergmann*tól szentelt lapok azért érdekesek reánk nézve is, mert egyikük: *Antal Ferencz* Kis-Mártonban született 1746-ban; a család ezen ágának utolsó ivadéka pedig, *Antal Ferdinand II.* Pozsonyban halt meg 1858-ban. Mint jeles katonák és tüzérek nagy hírnevet vívtak ki maguknak. — *Drahotuczky* Ferencz, zsolnai esperes *Lictawa* várának szentel egy lapot, míg *Fronner* némely kézepkori lovagrendnek, p. o. a mértékletesség, sz. György, a sas, a cypriai és sz. Katalin sinai hegyi rendeknek adja ismertetését. Reánk nézve legfontosabb a *sárkányrend*, melynek jelvényét több fametszeten láthatjuk s így valódi létéről meggyőződhetünk.

E g y v e l e g.

(*Prikosovics Antal*), bogdányi lelkész úr a következő római feliratot küldte be hozzánk:

I · O · M ·
M · AVR · PRIS
CVS · SIG · COH
I · ∞ · NOVA (?)
SEVERIANA (?)
SVRORVM · SAC
S · L · M ·

E követ találták a Duna melletti *Várad-pusztán*, hol a régi római castrumot és a praetoriumot még tisztán lehet látni. Tudtommal eddig e vidéken a COH · I · ∞ · NOVA SEVERIANA SVRORVM nem fordult elő, s róma-pannoniai hadseregünk egy érdekes keleti syriai hadosztállyal szaporodott! Köszönjük a lelkes papnak e szíves közlését, melyet *Cselka Nándor* főtiszt. úr által hozzánk juttatott s kérjük, hogy a bogdányi gazdag régiség-bányát szemmel tartani szíveskedjék.

(A *kalocsai Codexről*) írják a „Fővárosi Lapok“, hogy *Mátyás király* híres könyvtárából való lenne, mert a vaticanában látható *Corvinianákhoz* hasonló, ezek pedig tudvalevőleg Heidelbergből származtak Rómába a harmincz éves háboru alatt. — Bizony örülnénk, ha e gyanú valóvá lenne, de azért, hogy valamelyik codexnek festményei hasonlítanak a *Corviniana* könyveihez, nem elég ok arra, hogy a budai könyvtár

egykori kincsének tartassék; mert ha Mátyás király sokat vett és sokat festetett olasz illuminátorok által, tudnunk kell azt is, hogy az akkori olasz fejedelmek még többet festettek saját könyvházaik számára. A ki nem hiszi vizsgálja meg kissé az e tekintetben dúzsgazdag *Florenczi Medicei Lőrincz-féle* festett codexeket — és fentebbi állításunknak igaz voltát el fogja ismerni.

(*A régészeti előadások az egyetemen*) két szakaszban állanak. A középkori egyházi festészetéről, különös tekintettel az eddig nálunk ismeretesebb festményekre, minden kedden 10—12-ig tartatnak az előadások a hittani kar 4-dik teremében; az őskori régészetből pedig, a hol ismét hazánk területén előforduló műemlékekre lesz a legnagyobb gond fordítva, minden szerdán, pénteken és szombaton délután 4-től 5-ig, a régészeti teremben gyűl össze a hallgatóság.

(*Egy római koporsót*) találtak Szombathelyen a helybeli temető mellett útszínálás alkalmával, midőn az út ágyát ásták. A kőkoporsóban egy férfi váz feküdt, mely majd egészen ép volt. — Szombathelyi levelezőnktől várjuk ezen érdekes leletnek bővebb leírását, hogy a város térképébe berajzoltassuk.

(*Egy monumentális épülettől megfosztatunk.*) Steindl Imre a lipótvárosi utczában építendő városházat a fővároshoz illő sztylben tervezte és a város azt el is fogadta. Azonban egyszerre eszébe jut a képviselőségnek a góth sztyl elvetni, és a mérnök építésznek tudtára adatik, hogy a meglevő alapokra más, kevesebbé költséges palotát, vagy épen közönséges bérházat építsen; mintha épen annyi emlékszerű építménnyel bírnánk, és egy főváros magának nem tudna illő hajlékot felépíttetni. A góth-sztyl nem baj, ha a költség nem jó kérdésbe, hiszen lehet azon sztylben egyszerűen is építeni, de gondolnók meg azt is, hogy épen ezen sztyl szakába esik hazánk legdicsőbb korszaka, és hogy idővel szaporodván ezen korszakra emlékeztető nyilvános építményeink, magára e korra is élénken emlékeztethetnének!

(*A kiásott csontvázakra nézve*) dr. Flór városi főorvos azon lépést tette, hogy a háztelkeken gyakrabban talált csont-vázak azonnal teljességgel elmentessenek, és a további ásatás a főorvosi láttelelet előtt betiltassék. Mint-hogy lehetséges, hogy az ilyenféle ásatások eredményei nem csak rendőrségi szempontból érdekesek, hanem a régészetnek is szolgálhatnak némi felvilágosításokkal, nagyon kíváncsok, hogy a n. muzeum régiségi osztályát is ezen látteletről tudósítsák, mi annál inkább remélhető, mert a régészet újabb időben az országban a temetők tudományos kutatása által igen nevezetes adatokkal gyarapodott.

(*A jogászegylet*) egyik tagja keserves panaszt emel Pest városa tapintatlansága ellen, hogy az egyletet nem több ingyen-ebéddel, nem több ingyen bállal fogadta, hogy az igazságminiszter nem traktált stb. — Valóban nem tudjuk, mit gondoljunk a „Pressburger Tagblatt“-ban felmerült eme jeremiade-ról. — Míg más egylet tiltakozik minden hivatalos fogadtatás ellen — „mert dolgozni akar“ — addig mások arról

gondoskodnak, hogy csak mulassanak. Ha Pest városa mindazon egy-
letet, mely egy év alatt itt ülésez traktákkal és bálokkal akar fogadni,
alig marad annyi pénze, hogy tisztviselőit fizethesse! — Vasmegyében
volt ez idén szíves fogadtatás, de volt tudományos aratás is, mert a
történelmi társulat tagjai csakugyan erélyesen búvárkodtak a leváltárak-
ban, és a régiségek közt. — Hogy Francia-, Angol- és Németországban
a meghívó városok a vendégszeretetet nagy mérvben gyakorolják —
annyiban igaz, hogy mérsékelt szállásról gondoskodnak, de bizony a
tagok maguk pénzén ehetnek, és ha traktálnak, van nekik miből — reá
is érnek, mert már jól készültek és ezért mulathatnak is, — míg nálunk
arról kellene gondoskodni, hogy el ne maradjunk! — Kár, hogy a pa-
naszkodó *jogász-egyleti* tag nevét ki nem tette, legalább más alkalommal
a *tapintatosabb rendezést* reá lehetne bízni.

(Gróf Przewdzicki Sándor) hírneves lengyel tudós több napig mu-
latott Pesten, és dolgozott tudományos intézeteinkben, melyekben leg-
inkább a Jagelló-házból származott *királynék* arczképeit kereste. *Zápolya*
Izabella képét Storno Ferencz vette le a gyula-fehértvári sírkőről s ez
talán kifogja a tudós grófot elégiteni. — Ő szívesen vesz minden tudó-
sítást a hazánkban lappangó történelmi és irodalmi *lengyel műemlékekről*.
A tudósításokat Lepkowszki egyetemi tanár Krakkóban veszi át Przew-
dzicki gróf számára.

(*Újabb időben tetemes lopások*) történtek országos muzeumokban.
Így legközelebb a klagenfurti történelmi muzeumból eltűntek ezek:
régí aranyláncz 28" hosszú, 24 arany értékű, közepén holdféle függé-
lékkel; az egyes szemek 8 alakuak, a záradékok hordóalakuak; egy kis
régí gyűrű, finom aranyból, a domborművű kő ki van törve; ezüst, ara-
nyozott kígyóalakú gyűrű kettős tekercekkel; kis ezüst gyűrű ezen fel-
írással: „Lissa, 2. juli 1866.“; nagy ezüst fibula, alakja régí, súlya 10 lat,
hossza 6"; nagy arany fémer, kettős tallérnyi nagyságú, V. Ferdinánd
császár mellképével s ezen felírással: dem Verdienste Josef Adlasnigg. —
Kérjük szakbarátinkat, hogy ha egyik vagy a másik tárgy kezeikhez jut-
na, szíveskedjenek a *klagenfurti* muzeum igazgatóságához jelentést tenni.

Kérelem! Miután a hazai régészet érdekében ez év télszakán tar-
tandó felolvasásaimat műtárgyak bemutatása által érdekesbíteni ohaj-
tom s a kőkorszaki műtárgyak gyűjteményemből teljesen hiányzanak,
tiszttelettel felkérnem a hazai régész urakat, kik a kőkorszak műtárgyait
kettős vagy több példányban birják, szíveskedjenek azokat nekem a kő-
nemek, a lelhely s a tárgy minősége szerint megnevezve méltányos áron,
készpénz fizetés mellett eladni.

Utolsó posta: Liptó-Sz.-Miklós.

Majláth Béla.

Tartalom: Schulcz Ferencz †. R. Fl. 1. 1. — Bács (folyt.) Henszlmann Imré-től.
2. 1. — Horvát-országi uti naplóból. Fiume (folyt.). Rómer Fl.-tól 9. 1. — A sz.-erzsé-
betfalvi (hammersdorfi) lelet. II. R. Fl. 12. 1. — Archaeologiai levelek. I—IV. 15. 1. —
Irodalom. 10. 1. — Egyveleg. 22. 1.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

2. szám.

November 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúrnál.

Bács.

(Folytatás.)

Már említettem a *Mosztongát*, vagyis azon vizet, mely a bácsi várat és hajdani várost körülveszi. A *Mosztonga* eredetileg közvetlen a Dunából származhatott, melybe Bácsmegye egy részét keresztül folyván, nem messze Bácstól, Bukin mellett ömlik. Jelenleg a Mosztonga, nem többé közvetlen a Dunából, hanem a Ferencz-csatornából ered és e csatorna igazgatóságától függ a víznek mennyisége, sőt létele is a Mosztongában; hacsak esős években nem foly itt össze a víznek kisebb vagy nagyobb mennyisége. Taval a Mosztonga egészen száraz volt, benne a legjobb kendert termesztették.

Katona „Hist. Metrop. Colocensis” című könyvének I. köt. 499-ik lapján következő, a Mosztonga eredetére vonatkozó okmányt idéz:

„Quanta vero Petrus (Várdai) pro bono publico molitus fuerit, Danubium Báchiam derivando, quod multis fieri non posse videbatur, Nicolao de Báthor, episcopo Vaciensi, his literis exposuit: „Ubi paternitas Vestra nos laudat de Danubio Bácsiam conducto; profecto si videret, maioribus laudibus opus extolleret: quoniam omnis illa antiqua immunditia et ve-

tus fermentum expurgatum est; aquam habemus Danubialem mundissimam, non sine recentium piscium copia. — Rem quidem grandem effecimus ad laudem Dei omnipotentis, quae regiae maiestati ceterisque dominis, qui viderunt, incredibilis et risu digna in principio videbatur. Nihilominus industria non quiescet; si tamen rerum natura non obstabit, quin Mostongus noster Danubio, et Danubius Mastongo respondeat. Sabb. ante festum 6. Georgii M. A. 1497.“

E levélben a Dunának a Mosztongába való lecsapolását nem a bácsi vár erősítésének okából származtatja Péter érsek, hanem azt állítja, hogy a vidék tisztítása, jó víz előteremtése és üde halak szerzése miatt fogott e nagy és sok által be nem fejezhető munkához; de legyen szabad a szerző által előadott okokhoz, még az elhallgatott fő okot is hozzá adni, t. i. az erősítés okát; még pedig most már nem a „rex rascianus haereticus“, hanem a török ellen, kit mint ő, a keresztyének, s ez ismét őt hitetlennek mondta és mondja. Az akkori idők viszonyosságai, a törökökkel folytatott huzamos hadakozás, a betöréseinek annyira kitett vidék, igazolják a levélnek ezen kiegészítését.

Hozzá járul, hogy az akkori megerősítés nemcsak Bácsnak várára és városára szorítkozott, hanem ezeken túl elég messzire terjedt. Ide tartoznak ama sánczok nyomai, melyeket túl a Ferencziek zárdáján még ma is látunk, de ide tartozik több őrtorony maradványa is; ezen őrtornyok a mostani Mosztonga innenső partján állottak; egyre a Sz.-Antalról címzett kápolna melletti romokban, másakra közelebb Bukinhoz, a Mosztonga partján levő téglafalazatban egészen ráismerhetni.

A mai Bács városnak környezete tehát a XV-dik század végefelé igen nevezetes kiterjedéssel bíró erősített tábor volt, melynek középpontját a hajdani, árokkal körülvett város, még inkább pedig a szintén vízárókkal erősített vár, végre pedig, legszorosabban véve, a várban álló fő-őrtorony, vagy donjon, képezte, és melyet II. Péter érsek méltán tábornak nevezhetett 1491-ben „Datum in castro nostro Bachiensi.“

A Mosztongát, mint saját leveléből tudjuk, II. Péter érsek teremtette, miből ismét más körülmény következett, t. i. a régi meglevő bácsi vár fölelének magasabbra történt emelése.

Említém már a vár fölepének e felemelését, melyre különösen udvarán, mint legnagyobb kiterjedéssel bíró részén ráismerhetni; s említém azt is, hogy a fölepnek ezen emelése az egésznek tetemes tatarozásával függ össze, még pedig az akkor divó, a renaissanceféle, sztylben. Valószínű az is, mikép e tatarozás nagy, a régi épületeket nevezetesen megkárosított tűzvész után történt, mert erre mutat az ásatás közben talált, jelentékeny kiterjedésű, sőt néhol kettős égési réteg.

Midőn a Mosztonga medrét kiásták, bővében voltak a földnek, melyet tehát részint a vár udvarán sulykoltak le, részint kívülről a körfalak és tornyok körül töltésül alkalmaztak; igaz, hogy ez utóbbi műtét nem történt az erődnek előnyére; mert minél magasabbról jönnek a hajított szerek, annál nagyobb hatással vannak az ellenségre; de az első esetben legalább az udvar nyert sokat, melybe az ellenség már most nehezebben juthatott, mint a régi várnál, hol az udvar a környező vidéket alig pár lábnyi magassággal haladta meg. Más részt pedig az erődítést tetemesen nagyobbítá a Mosztongának meglehetősen széles öve, mely ez előtt, mint Péter érsek leveléből tanuljuk, nem létezett.

E kérdésre, vajjon a bácsi vár tartható volt-e ágyuk ellen is, melyeket már ekkor használtak? Nemmel kell felelnünk ugyan; de épen azért, ekkor már nem elégedtek meg egyedül a várral, hanem azt erődített nagy táborral vették körül, mi azután segíthetett a nehézségen. A meglevő várat pedig egészen lerontani nem tartották czélszerűnek; hiszen ezt a török még később is erődként használta.

És most térjünk át a vár elrendezésére, a mint ez már eredetileg megvolt, és a későbbi tatarozások alatt csak keveset változott.

Bács hajdani városának északi részén egy falnak nyomait találtuk, átellenben az előerőddel, (Vorwerk, Vorhof) melyen keresztül a várba az egyetlen rendes bejárás vezetett. E fal a jelenleg építkező lakosoknak nagyon is kezeügyében lévén, téglái leginkább elpusztultak, de maradt annyi mégis, hogy itt az egykori hídfőre ráismerhettem.

Az előerőd, melyhez e hídfő tartozott, az itt tágasabb Mosztonga szigetén valószínűleg azért áll, hogy a hídfőhöz és a

várba vezető két vonóhíd felhuzásával az előerődöt tökéletesen el lehessen szigetelni s így az ide betódult ellenséget, mintegy kelepczében megfogni. A két, innen kiinduló híd egymással tompa szög alatt érintkezik, mi által az ellenségnek a várba való tódulása tetemesen megnehezítették. Ezen előerőd magas falán alkalmasint földött körjárdák voltak, melyekről az udvarra berontott ellenséget, miután az építményt elszigetelték, könnyű szerrel meg lehetett semmisíteni. De van ezen előerődnek keleti negyedkörében, a város irányában nyíló, három kirohanási kapuja is, melyen áthatolván az őrség, az építményt ostromló ellenséget hátról megkerülhette és a benmaradt védőkkel együtt, keresztűzbe vehette.

Szemközt ezen előerőddel, de attól a Mosztonga keskenyebb ága által elkülönítve állott a vár kaputornya. A bácsi lakosság építkezési vágya ezt is csaknem egészen elpusztította. Itt eleinte az építményre nem lehetett ráismerni, sőt e helyütt rés látszott a körfalak közt, melyet úgy a gyalog ember, mint a szekér ma is a várromba való bejárásul használ. Azonban a két építmény közt vízben álló hídpillér-maradvány, valamint az előerőd fekvése is ide jelelte ki a kaputornyot, melynek alapzatát a folytatott ásatás segítségével végre sikerült napfényre hozni. E torony hosszúkás négyszögöt képezett három osztályban, az első igen valószínűleg a híd felhuzásának helye volt, e felhuzással a várat el lehetett szigetelni; utolsó hosszabb osztályában alkalmasint hullórács (Fallgatter) létezett, melylyel ismét a berohant ellenséget keríthettek kelepczébe.

Ezen kaputorony keleti küloldalához támaszkodik egy, a fő kör által párhuzamos mellékfal, milyen várakban és erődített városokban gyakran fordul elő, a két fal közti hosszú négyszögű tért a német „Zwinger-“nek nevezi; a bácsi várban egyedül itt volt Zwinger, a vár többi oldalán hiányzik.

Midőn a kaputornyon a várba lépünk: meglehetősen rendszeres ötszögben találjuk magunkat, melynek minden szögén egy-egy torony áll; a kaputornyot is ide értve: az északkeleti oldalnak a délkeletivel való érintkezésénél erős köralakú torony emelkedik; az északi oldal keleti szögén, a belépőnek csaknem szemközt körtorony áll, melynek harma-

dik emeletét a körfalon túlemelkedő várkapolna képezi, balra ettől, a vár északnyugati sarkán erős négyszögtorony szökik ki, míg az erődnek délnyugati sarkát ismét köralakú torony képezi.

A belépőtől kissé jobbra a várnak főtornya emelkedik, az erős őrtorony, vagy donjon (Berchfrit): vele szemközt (kissé balra) a körfalhoz támaszkodva igen erős alagzatok mutatkoznak, úgy, hogy itt is elég nagy négyszögtoronyt kell felténnünk; s így volna a várnak, az előerődét is ide értve, nyolcz tornya, négy négyszögű, három köralakú s egy (az előerődé) félköralakú.

A kapolna-torony és az északnyugati négyszög sarktorony közti egész tért a lovag- vagy díszterem foglalá el. Ez az ásatás előtt buján benőtt romhalom alatt teljesen el volt temetve, némely helyütt nyolcz és több lábra kellett leásni, míg falmaradványt találtunk. Díszteremnek bizonyította fekvése, kiterjedése és az itt talált csinos és válogatottabb építészeti anyag maradványainak sztylje. E teremhez keleti és déli oldalon egy-egy folyosó csatlakozott, a bejárás a keleti folyosóban volt.

Mint minden várban, úgy a bácsiban is, az épületek, kivéve a szabadon álló donjont, a körfalhoz támaszkodnak, mi által az egyik falat meg lehetett takarítani, másrészt pedig beérték féltetővel, mely a köfaltól az épület tulajdon faláig terjedett.

Miután a bácsi vár körfalának nincs valami különös magassága; a hozzá támaszkodó épületek sem emelkedhettek több emeletre, azaz mindegyik, még a dísztermet sem véve ki, csak földszínti volt.

E díszterem közelében, a nyugati körfal előtt fekszik a lakhelyiségek egész sorozata. Itt tanyázhatott az őrség is, hosszú hálótermekben, melyekből kirohanva még az udvarba behatott ellenség ellen is védhette a dísztermet. E helyiséget kevésbé behatóan vizsgáltam, mint a vár többi épületeit, részint mivel már az időből is kifogytam, részint mivel mélyebben vannak eltemetve, részint mivel nincs remény, hogy itt édekesebb vagy fontosabb tárgyakat lehetne találni.

Tüzetesebb vizsgálatban a vár déli körfalához csatlakozó

épületet sem részesítém; mert itt, mind az analogia, mind a fekvés után ítélve, csakis istálót lehet keresni, főképen azért; mert a pöcze csatorna ezen épület alá megy, más építmény alatt ily csatorna nem találtatott.

Annál fontosabbnak tetszett az ellenkező, az észak-keleti oldalnak tüzetesebb vizsgálata; mert itt volt az őrtorony és a körfal közt a vár legerősebb pontja; itt a falak egész tömkelege állott közel egymáshoz.

Midőn a kápolna-tornyot jobbra elhagyjuk, előttünk fekszik a már érintett körfaltorornak igen erős és hosszúra nyuló alapzata s e torony nem szökött ki, mint a többi, a körfalon, hanem kiszökött az udvar és a donjon felé. Előtte tágasabb bejárás terjedt el, egyik oldalát maga a torony, másikat annak saját fala képezi, melynek a kápolnára néző végén külön erkély tartására alkalmas kiszökése, illetőleg vastagodása vagyon. Ezen alakzából következtetem, hogy a hátrább fekvő építménynek különös védelemre volt szüksége; miért is az arra vezető sikátor kezdetének egyik oldalára igen erős tornyot, a másakra pedig védő erkélyt helyeztek; ezen kívül a toronyban lehetett a körfalra vezető lépcső is, legalább egyik részének alakja, és a magasan fekvő kápolnának közel helyzete ide mutatnak.

Milyen lehetett az ily erősen védett helyiségnek rendeltetése? Én éléstárnak tartom; mert ámbár alapterve hasonlít a dísztereméhez, mégis az eredeti pillérekhez későbbben hozzátoldott falazat a helyiséget tetemesen kisebbíté, úgy, hogy azt lakásnak alig vehetjük. Hozzájárul, hogy a tulajdonképi éléstár előtt tágasabb kamara van, melybe a szintén tágabb bejáráson át még kocsival is bejuthattak, végre; mert az egész épületben csak egyetlen egy, elég kicsiny ablakot találtunk, mely körülmény a lakhatóságot nagy valószínűséggel zárja ki.

Az éléstár a donjon és a keleti körfal közt a falazat egész tömkelege fekszik úgy, hogy itt többé alig ismerhetni rá az eredeti elrendezésre, legfelebb ha a hézagokat kiegészítve, sikátort képzelünk, mely párhuzamosan haladva a külső Zwingerrel, a vár északkeleti sarkán álló toronyba vezető belső Zwingert képezett.

Azonban úgy látszik, mintha későbbben e sikátor belső fa-

lát lerontották volna, hogy ide kerek idomú víztartót építhes-
senek. De ez már a török uralom alatt történhetett, mivel a
víztartónak téglái és azok rakásmódja inkább török építkezésre
utal. Hogy e víztartó későbbi eredetű: azon körülmény is bi-
zonyítja, mely szerint ezen építkezés az éléstárnak egyetlen
ablakát is csaknem használhatlanná teszi.

Az éléstár és a víztartó közt befalazott sírt találtunk, mely-
ben két csontváz elég rendesen feküdt. Egészben véve nyolcz
csontvázat találtunk a várban: kettőt itt, kettőt a donjon észak-
nyugati oldalán és négyet a kaputoronyban és keleti fala mel-
lett. A csontvázak e gyér megjelenése sejteti velünk, hogy az
ostrom alatt elesettek a váron kívül temették el; kivételt csak a
víztartó és az élelemtár közt eltemetett csontváz tesz, melynek
külön fala is mutatja, hogy itt kiváló halottakkal van dolgunk,
a többi csontváz inkább feledékenységből maradhatott ott, hol
azt találtuk.

Meg kell jegyeznem, miként e tájon későbbben épített ki-
sebb lakhelyiség is tűnt fel; mert itt kétféle padolatot talál-
tunk, egyikben a felfedezett római téglán kívül egy római fel-
iratos kő is fel volt használva.

Az érintett kövön a következő betűk maradtak meg:

LANNIC . . .

..IIVIROC/ ..

..EGIIAVGQ . . . .

.. RIBPL . . . . .

.. RATORIVL . . . . .

.. ILIGX . . Ff . . .

..... 'GIRP' . . .

Henszlmann Imre.

Horvátországi uti naplóból.

(Magyar tenger mellék.) VIII. Fiume.

(Folytatás).

A régi templomok közé való *S.-Fabiano e Sebastiano*. Ez 1291-ben alapítottnak mondatik, de régiségeül csak egy nyomott csúcsívű ablakot lehetne felhozni, melynek üvegjei egyes vastag üvegkorongokból állanak. Az 1642-iki évszám valószínűleg újítására vonatkozik. A b. szűz oltárán levő faragványok és a nagyon is mesterségesen esztergályozott, sok lombozattal, angyalokkal és állatokkal ékesített oszlopok a XVII-dik századnál aligha régiebbek. A fenebbi éven kívül még egy felírás is bír évszámmal:

AD · LAVDE · DEI · DIVIQ · SEBASTIANI FRATERNITAS
F · F · EP · IO · DOTICH · CASTALDI · MDLXII ·

Több helyen a házakon is ugyanazon ablakragasztókat találjuk, melyeket a *várbeli palazzó*-nál már leírtunk. Így Strada S.-Sebastiano 128-dik szám alatt az ajtó fölötti ablakon: 1556. év fordul elő; Strada Marsechia 167. sz. házon, mely hajdan, mint mondák, asylum volt, látni a régi czímet, t. i. a jobbra menő párduczot, fölötte két csillag áll. A sisakdísz egy száraz fa, száraz ágakkal teszi. A mondat így hangzik:

NOBILITATE VETVS ET MERITIS ·

Mily érdekes lenne ezen, a város történetére vonatkozó, némileg talán még most könnyen kipuhatható, házak czímeit megmagyarázni!

A szöglesházon (178. sz.) pedig az osztrák kettős sas a pólyával és Z · V · betűkkel látható.

Cosulich úr háza hátsó, a városház felé nyíló kapuja fölött négyszögű keretben, melynek dísze ostábla módra van szerkesztve, háromszögű paizsban A és G betűk vannak összefonva, fölötte három lilomos korona, alatta pedig az

1 4 4 8

évszám, s így ez lenne a legrégibb talált építmény!

Folytatván régészeti vándorlásaimat, a város főtemplomát is meglátogattam. Ezen, társas káptalannal bíró templom, mely a b. szűz mennybe menetelének (Nagy-Asszonynak) van szentelve, mint mondják, már 1200-dik évben közös adakozás útján, javíttatott. 1787-ig a *pólai* püspökséghez tartozott, mai nap a *segniai* és *modrusi* püspök alatt áll. A templom fenebbi védszentje után arra akarnak következtetni, hogy *Fiume* püspöki székhely volt volna, a templom pedig Cathedralis. Ezt kétségbe merjük vonni; mert valóban sok Cathedralisnak kellett volna a középkorban létezni, ha ezek, mivel az *Assumpta*-ra vonatkoznak, e cím után a püspöki székegyház jogait is igényelhetnék volna.

Akárhogyan vizsgáltam is e különben csinos templomot a néki tulajdonított régiséget a mostani építményen nem láttam. Csak készletei közt találtam figyelemre méltókat. Ugyanis igen szép góthikus *szentségmutatója*, mely négy szirmú, szélesebb és keskenyebb levelekkel változó talapzathoz, templomféle gombbal emelkedve, hengeres üvegű szelenczével és cserepes tetőzetet utánzó fedéllel ellátott remekművet képez. Talapzatára ezen ajánlást karczolták:

† *Fecit . fieri . hoc . opus . magnifica . domina . barbara . relicta . condam . illustris . vobis . deopot . ad . onorem dei* m 889 . (1489).

— A *depot* szóban a c-ét sigmának = *despot*-nak olvasom.

Van itt csinos egyház-meneti kereszt is ezüstből, középett az áldó üdvözítővel, oldalt a négy evangelista jelvényeivel; a hátlaapon felül angyalt látunk, jobbra szűz Máriát, balra szent Jánost.

A *bencze apácák* temploma *S.-Rocco* czíme alatt 1663-ban adatott át a szerzetnek. Szigorú szabályuk miatt a kolostort nem lévén szabad megnézni, egyedül a templom vizsgálatával kellett megelégednem. Azonban itt sem találtam semmit, mint tulságig terhelt faoltárokat, melyeket a rococo korban igen szépnek tartották.

Sz.-Girolamo temploma.

Ismételve és mindig hosszabb ideig mulattam az Ágoston szerzetesek *S. Girolamo* tiszteletére emelt templomában. Ezt

Duinoi Hugo, Fiume dynastája építette 1315., azonban alig van e régies épületen, melyet aránylagos sok régiségi kincse tekintéből méltán lehet a fiumeiek muzeumának nevezni, valami, mi azon nagy korára emlékeztethetne. Már 1408-ban *Walsee-i Rainhart* nagyobbította az épületet, és azon kő, mely a felső folyó dél-nyugati szögletébe van befalazva, és mint mondák a fiumei régészek előtt eddig rejtélynek tartatott, állítása szerint már 1543-ban szükséges volt, hogy ismét egészen felépíttessék. Az említett emlékirás így szól:

1 5 4 3
 ———
 FR IO P M O P O R
 ———
 T O V C N S T R V
 X I T · O P 9 ;

azaz: frater Joannes primos (sic) prior totum construxit opus.

Ha helyes ezen olvasás, itt alkalmasint valami baj érhetne e szerzetes házat, hogy a kolostort újra fel kellett építeni. Azonban ezen történelmi kövön kívül vagy egy sokkal érdekesebb köemlék, melynek okmányyszerű szövegéből az idő rövidsége, a ligaturák nehézsége, és az isteni szolgálat alatti alkalmatlanság miatt csak az első öt sort birtam egészen megfejteni. Ezen érdekes kő az alsó folyosó egyik ablaka bétetébe van bele eresztve és mivel hű másolata különféle betűket igényelt volna és nem is egész, mai irással adom:

1. IN CHRISTI NOMINE, AMEN · „ANNO NATIVITATIS DOMINI M^oCCCCLXXXIII INDICTIONE II^a DIE XVIII° JVLII ACTVM IN CASTRO TERRE FLVMINIS n^s (videlicet) INSVLA, PRESENTIBVS

2. VENERABILIBVS D · PRESBVTERIS ALEXANDRO PLEBANO TERRE FLVMINIS, ET VITALE NICOLII, SPECT · D · SIMEONE IVDICE, ANTONIO ET IOANNE

3. ROSSOVIH FRATRIBVS, BERNADINO NICOLII, IOANNE DONATI, CHRISTOPHORO AVRIFABRO, IOANNE GALEOTO, ETS ANDREA SATNICO

4. CONCORDIVM ITERVM MAGNIFICO BALDASARE DE DVR TERRE FLVMINIS ET LOS CAPITANEVM DIGNVM EX VNA ET REVDVM D GASPAREM PRIO-

REM DIGNVM CONVENTVS SANCTI AVGVSTINI EX
ALTERA v^s MA (?) D CAPS

5. DEDIT DAT ET EX NVNC RENVNCIAT CON DAM
PRO IN PRESENTI STIPVLATI ET RECIPTI PRO SE
ET SVCCESORIBVS SVIS ET IPSIVS CONVENTVS
VNAM EIVS DOMVM SITVATAM IN TERRA FLVMINIS
APVD LOGIAM QVAM EMIT stb.

Sajnos, hogy e nevezetes köről többszöri kérésem daczára
pacskolatot nem nyerhettem!

Ugyanazon folyosón több meglehetős olajfestmény van,
csinos, sokszor mint néhány az oratoriumban, művészi kere-
tekkel. Egy térdelő Mária a XV-dik századból, igen jó álla-
potban van, és érdekes muzeumi darabul szolgálhatna.

A régiség, bár a keresztfolyosó még egészen góth terve-
zetű, ezen nagy épületben is eltűnt. Véletlenül jöttem egy bi-
zonyos helyre az első emeletben, hol a szentély záradékának
egyik befalazott ablakára akadtam. Csúcsos szirmu négy lob-
ban egy háromszögű paizs foglaltatik, melyen czímerül két,
egymástól elálló kürt látható. Ezen czímer tulajdonosát megtud-
juk azon azon szép faragványú vörös márvány sírlapról, mely a
boltívezetes sekrestyében igen alkalmatlan helyen van befalazva.
A sírkövön jobbra a férjé, t. i. a függélyesen választott paizs
két mezejében egy-egy egyszerű kürt kifelé fordítva, a bal
paizson egy széles kerek koszorú. A sisak három lilomágú
koronával bír, ebből két szarv emelkedik. Ezek mellett két
fülbevaló vagy boglárféle dísz, a baloldali valami lecsüngő ál-
lattel (?) van ékesítve; az ezen okból nehezen megfejtethető kör-
iratot, mert itt egyrészt a sekrestye talpazatáig, másrészt a fal
szögleteig ér, itt adom:

† in nomine § domini § amen · anno § dni ° m^occcc ° §

l · · hic § est § sepultura § nobilis · ac stre · militi · māg ·
ravnach · et malt ace (?) lāgeri · vror · e9
quo4 aie § rēscat § i § pace · am §

Középett a czímer alatt ezen vers áll, az 50. zsoltárból:

miserere § mei § deus §
scdm. § magnā § miāz tua

Meglehet, hogy az itt fekvő *Ravnach*, kinek keresztnéve hiányzik, ugyanaz az Almanacco Fiumano 1860. 128. lapján első helyen 1437-ben mint fiumei kapitány előforduló *Raunacher Giacomoval*; de mivel erről más bizonyítványim nincsenek, elégnek tartom e véleményemet itt egyszerűen felemlíteni, annak további kifejtését, Fiume történeteire bízván.

Az ismeretesb és tehetősb patriciusok sírköveit, melyek a keresztfolyosó északi oldalán álló kápolnában és egyébütt fekszenek, és az „Almanacco“ III-dik évfolyamában közölve, itten nem tárgyalom, mert egyrészt nem tartoznak a régészet körébe, másrészt pedig sokkal helyiebb érdekük, mintsem hogy olvasóimat érdekelnék.

Csak egy római maradványi követ kell felemlítenem, mely a templom szentélye külső záradéki falán a magasságban feltűnik. Szélessége 9", magassága szemmel mérve 3' 3". Felírása ez :

SENTO(NAE) (e három betű összefűzött.)
EVTYCHVS
V · S · L · M .

Rómer Fl.

Archaeologiai levelek.

V.

Az ásatástól jövök. Rubám zsebei tele vannak különféle apró régiségekkel, a zsebbe nem fértek pedig egy gyerkőcz czipeli utánam. Megérkezvén szobámba az egyes tárgyakat sorba rakom asztalomra, azután újra meg újra átnézem, gondolkodom, tünődöm felettök. Majd ismét egyiket a másikkal hasonlítom össze. Ez az edény itt finomabb, amaz durvább. Ez a csont eszköz, csak nagyjából van kifaragva, de ez már itt gonddal, hogy ne mondjam némi művészettel készült. És midőn így monologizálok felettök, gondolataim önkénytelenül is tovább vezetnek, s az összehasonlításokból a tökélyesbülés, haladás és művelődés utáni vágynak az emberben minden idő-

beni létezésére következtetek, a fejlődésnek hosszú, de fokozatos lépteit pedig kézzel fogható példákban épen előttem szemlélem.

Ime a régészettudomány nagy hordereje és szép jövője főleg nálunk magyaroknál, a hol hazánk, és nemzetünk őstörténetét illetőleg, az írott kútfők már mind fölhányva, és áttanulmányozva, s a tudományszomj még sincs teljesen kielégítve, nincs minden történeti kérdés megoldva. Ámde az írott kútfőkön kívül vannak még a történetírásnak más forrásai is, s ezeket legnagyobb részben a régészettudomány fogja ahhoz majd még csak ezután szolgáltatni, kikeresve a föld gyomrából az ott heverő műtárgyakat, mind meg annyi némá, de még is érthetően beszélő okiratokat, melyek részben szerencse, hogy épen ott, a dúló elemi csatáktól ment helyen vannak.

De messze is térek tárgyamtól, s majd elfeledem, hogy egyszerű jelentést akarok írni tovább vitt ásatásaimról.

Miután már a kiásott műdarabokat át, meg át vizsgáltam, elkezdem végre az egyes tárgyakat osztályozni s elnevezésök szerint bejegyezni. De nem ritkán megtörténik, hogy némely tárgynak szokatlan s az eddigiektől elütő alakjánál fogva hirtelenében nevet sem tudok adni. Így vagyok, p. o. most is egy épen előttem fekvő kicsided égetett agyag tárgygyal, melyet munkásaim a mint megtalálták, azonnal *sótartónak* neveztek el, hogy helyesen-e? azt már nem vitatom; habár magam is láttam már ilyen formájú sótartókat. Valószínűleg gyermekmunka, s egyszersmind gyermekjáték lehetett.

Az agyagneműek között ezután mindjárt első helyen kell említenem egy majdnem 1' magas fekete mázzal bevont öblös fazekat, mely a halom lefelé lejtő, s már csak 10'-at tevő magassága mellett 3' mélységben, rendes állásban, telve földdel találtatott. Alakját tekintve a fazék alúl és felül szűk, középen pedig annyira kibővült, hogy átmérője majdnem magasságával egyenlő, a négy egymásnak megfelelő oldalon pedig egy-egy dudor látható.

Alakra hasonló ehhez egy más 7'' magas, s ugyancsak gráphyttal bevont fazék, amannak közelében, hason körülmények között találva. Rajta derékon felül három egymás mellett futó

körvonal, két átellenes oldalán pedig 1" átmérőjű hármaskör szemlélhető.

Eme két nagyobb fajú edény mellett, vannak még különböző nagyságú, többé kevésbé megsérült füles bögrék, szám szerint 8 darab, egy közülök egészen ép s ízléses alakjával tűnik ki. Úgy szintén van 3 darab kúp, egy nem a szokott négyszög, hanem gömbölyű alakú, 2 darab orsófő, és 2 darab hálósúly.

A ft. szerkesztő úr által találólag elnevezett agyagnyáj is két példánnyal szaporodott; sőt hárommal, a mennyiben az egyik példány egy egymás mellé állított két állatot, talán lovat ábrázol, egybefort közös derék, de jól megkülönböztethető két fő, két fark, egy közös négy lábbal, s hátukon teher gyanánt — szintén agyagból — egy kis tálacskával. Kár, hogy a közös négy láb ketteje közepén eltörött, és így egyenes állásba nem helyezhetők. Ha ez is nem gyermekkéz alkotta mű, s nem egyszerű utánzása annak, hogy az itt lakott nép barmait mikép használta teherhordásra, akkor előmintája egy vajúdo eszmének, melyből később a barmoknak teherhúzásra alkalmazott mostan dívó módja szülemlett.

Mint eddig egyetlen példányt említenem kell még egy pecsétnyomó alakú agyagtárgyat, melynek sima lapjáról csak a betű hiányzik, meg hiányzik a teljes bizonyosság, hogy a tárgyakkal egyidejű-e? mert nem magam találtam, hanem a halom körül lakók egyike, kertjében ásás közben találtnak vallja.

De nemcsak agyag, hanem csont-félékből is mutathatok fel szép példányokat. Ilyen mindjárt, p. o. egy hatalmas szarvasagancs, magassága 2' 7", koronájának négy ága van, melynek azonban legszebb ágát a találó munkás vigyázatlanságból, nem kis bosszúságomra letörte; sőt letört egy más ágat is, mely az agancs tövéből volt kinőve. A letörött ágak meg vannak s összeragaszthatók. A felső négy ág egyikén körülmetés nyomai észlelhetők; bizonyosan a többi csont-eszközhöz hasonló szerszám lett volna belőle készítendő. A mint hogy épen így, szerszámnak volt kiszemelve egy más 11" hosszú erős szarvasagancs rész is, mely már egészen ki volt faragva, csak át kellett volna fűzni a mesternek, hogy hatalmas harci fegyver legyen belőle.

Ezekhez sorozható továbbá 3 darab buzogány vagy kalapács, 8 darab vésű, 13 darab tű, 8 darab ár. A tűk és árok között van egy pár igen csinos. Különösen kittünik a többi közül egy 4'' hosszúságú szépen esiszolt tű, fokkal; és egy valószínűleg őzsarvból készült ár, mely épen olyan elkerülhetetlen kézi eszköze lehetett eredeti tulajdonosának, mint a milyen jelesenleg pórnépünknel a bicska, melyet szíjra kötve övéről lelógva mindig magával hordoz; e mellett bizonyít az, hogy az ár vastagabb vége átfúrva, és hogy a kötelék rajta jobban megálljon bütykövel van ellátva.

Nem hiányzanak végre az egyes agancságak és őzsarvak sem; ilyen van 10 darab, úgy szintén van egy átfúrt fog, és egy állat-állkapocs, benne még most is egy fog; ezt csak azért vettem fel gyűjteményembe, mert egyik oldala tükörsimára van kicsiszolva. Talán a csonteszközök kifényezésére, pallérozására használtatott.

Az elsorolt agyag- és csont-eszközök mellett, a kő- és fém eszközök, — ez utóbbi különben másszor is — csak gyér számmal vannak most képviselve. Kőeszköz újabban találtatott 8 darab, s ebből 2, kalapácestöredék, 1 kőék, melynek hossza 5'', szélessége 3'' és végre 3 darab őrlő vagy köszörűkő két gömbölyded kővel.

Fémről pedig csupán mutatoul van egy vékony bronz gombostű, hossza 5''.

Jelentésem záradékul pedig álljon itt egy kis számtani műtétel az újabban talált tárgyakról. Agyageszköz van: 20 darab; csont: 46 darab; kő: 8 darab; fém 1 darab; és így összesen 76 darab.

Szíhalom.

Foltiny János.

VI.

Tolnamegyében fekvő *Ireg* mezőváros, *Béka* nevű pusztáján, egykor rengeteg erdőben, van két földalatti kolostor. (?) Ezeknek egyikét Árvai József mérnök emlékezet után lerajzoló, ugyan ő állítja, hogy több év előtt innen utitársa, *Vas Gereben*, igen sok feliratot lemásolt a falról, s a mennyre emlékszik

egy *Szegedy* nevű prépost is a XVI. század közepéről, a török elől menekülve, előfordulna itt. *Röjtök*-nek nevezem, mert Sopronmegyében van egy már a XIII. századbéli okmányokban előforduló *Röjtökör* nevű helység.

A római és barbár védművekről irt értekezést öntől még nem olvastam. Önnek . . . . . ellennézete daczára a bácskai és jársági hosszú árkokat is még valószínűleg, a tiszántúli Dacia felől vontakat már bizonyosabban, az alsó Dunánál Szörényvártól Galaczig és Bezdányig vontakat még bizonyosabban *római műveknek* tartja. Ily óriás védmű-lánczolat a művelt rómaiak mellett, csakis a művelt rómaiak agyában, nem holmi barbár nomadokéban fogamzhatott meg. Nem szoktam makacsul ragaszkodni elővéleményemhez, sőt szeretem, ha valaki az ellenkezőről győz meg; míg helyesb nézetre nem vezetnek, a magyar alföldi árkokat, melyeknek eredete bizonytalan, a bizonyos eredetű Regensburg-Manheim közti valóságos római sánczok folytatásául tekintem. *)

H ö k e Lajos.

VII.

Jó remény fejében szorgalmasan folytatom határunkban a kovaszilánkok gyűjtését, ezek közül újabban több darab 4—5 m/100 hosszú és 3—4 m/100 széles késpengét s egy 9 m/100 hosszú hasábos kőmagot leltem, melyről 2 1/2 m/100 széles késpengéket repegettek le. Nyílcsúchoz azonban mindekkorig sem juthattam, de igen egy háromszögű fehér kovalaphoz, melynek egyik széle repegetés által kisdud kőfűrészszé van átalakítva, ennek fogai nagyon hasonlóak a *Felső-Austriából* eredett s általam Pestre küldött kőfűrész fogaihoz.

Utolsó levelem óta a csiszolt kőfegyverek száma is kettővel szaporodott: egy 5 m/100 hosszú, fokán 3 1/2, ívdud élén pedig 5 m/100 széles és 12 m/100 vastag kőszekerczével; továbbá egy fél kalapácsal, melynek jelenlegi hossza a lyuk közép-

*) Ebben nem gátolhatom tudósító urat, de ha *ördög árkaikat* az egyedüli rómaival, az Újvidékivel vagy a Regensburgival összehavarája, akkor a *római sánczról* nincs helyes fogalma!

tájától, a hol a törés történt, éléig 6, ugyanott szélessége $5\frac{1}{2}$, vastagsága pedig, vagyis a lyuk mélysége 4, élén pedig $3\text{ m}/_{100}$, mindkettő feketés kőzetből készült, s Bábotában találtatott. Ezeknél érdekesb egy jól kiégetett s kavicsokkal vegyített fekete cserépedényfűl, vagy fogantyú töredéke, melyen a fazekas bélyege is látszik, t. i. tojásdad mélyedésben levő domború *malta* kereszt, melynek karszögeiben egy-egy kiálló pont, alatta pedig szintén domború egyenes vonal látható.

Sed modo paullo majora! A sajátságos alaprajzú templo-máról nevezetes Kis-Szent-Miklósról a napokban gyönyörű szironynyal bevont s majdnem teljes épségben megmaradt *antik bronz bráhma lakatot* kaptam. A hat mozgó karikalemezből álló hengerded lakattest $18\text{ m}/_{1000}$ hosszú, $17\text{ m}/_{1000}$ átmérő mellett, a szélső karikából kinyuló lakatkengyel derékon el van törve s a lakat végén hiányzik a zárlap, tehát a hetedik karika; a karikalemezeknek alig $3\text{ m}/_{1000}$ széles körületén (periferia) következő sorban vannak a bélyegvassal bevert betűk:

1.	2.	3.	4.	5.
K	X	K	P	F
S	A	T	V	I
3	N	D	C	D
F	O	E	I	R
†	Y	H	3	M
	B	S	F	Q
	L			

A 6-dik karika üres, a többi ötön, mint látjuk, a G betű kivételével az egész latin alphabet, sőt az F háromszor, a K, S, D és I kétszer fordul elő, idejárul az egyszer előforduló † jel is.

Az oldalt nyíló kulcslyuk után ítélve, a kulcs nagyon vékony, alig $3\text{ m}/_{1000}$ vastag, szakállá pedig szintoly hosszú lehetett. Három-három karika rozsdá által egybeforrván, a lakattest jelenleg csak középtáján forog, és így egyedül a harmadik és negyedik gyűrű betűi hozhatók más-más viszonylagos helyzetbe. A lakat utolsó kezelője nem bírván a titok nyitjával, azt erőszakosan, törés által nyitotta fel: az 5-dik gyűrűn még most is látszanak az ütés nyomai.

Koronczó.

Ebenhöch.

VIII.

Nagy-Váradon és vidékén legközelebb a következő tárgyak kerültek napfényre.

Egy *bronz csákány*, melyet N.-Váradon kútásás közben a földszíne alatt három ölnyi mélységre találtak. Kár, hogy fogója ásatáskor eltört.

Egy *régi réz érmet* a nagy piacz egyengetése alkalmával találtak. Ezen érem a munkásoktól a hajdú kezébe, ettől pedig a korcsmába vándorolt, mignem *Bölönyi Sándor* gymn. tanuló és lelkes régiségbarátnak sikerült megszereznie. Előlapí képverete két ülő, koronás alak, baljában mindkettőnek keresztes gömb, jobbjaiban kormánypálcza vagyon, következő felirattal: BELA REX. STE REX. Hátlapján pedig a szűz Mária képverete ime felirattal: SANCTA MARIA. Kétségkívül IV. Béla király uralkodásának idejéből, midőn már a kormány gondjait fiával, a későbbi V. Istvánnal megosztotta.*)

Egy *kard* bőrhüvelyben, hossza markolatával együtt 2 $\frac{1}{2}$ ', szélessége 1"', kétélű, csúcsa körben végződik. Az egyik oldalán levő czifra metszés a keresztre feszített Krisztust ábrázolja, kinek feje fölött jobbról félhold, balról pedig nap vagyon, a kereszt alján látható halálzó alatt következő német felirat olvasható: „Das bluet Jesu macht uns rein von unsern Sinden. Másik oldalán hasonlóképen igen csinos metszéssel, karsu pyramist tüntet elé, melynek csúcsán átszúrt emberfő, ez alatt hat küllőjű kerék látható; a pyramis alján következő német felirattal: „Wie di arbeit also der Lohn, das tragt man auf die lert (?) darvon Anno 1683.“ Markolata fából készült, végén hosszú szakállas tarfejjel; az egész, habitusba bujtatott barátot mutat. Hihetőleg valamely XVII-dik századbéli bakónak szolgált végrehajtó eszközül.

Ugrán állítólag római cserepeket találtak. Ez úgy tisztába hozatala végett a talált urnát (?) legközelebb Pestre küldendjük.**)

*) A leírt érem valóban, IV. Béla korából való; különben egyike a leggyakrabban előforduló Árpádkori érmeknek.

**) Szívesen elvárjuk.

Végül hallomás után irhatom, hogy Baranyi Ágoston alispán úr birtokán régi arany, mint mondják, sisak díszítményt találtak.

Ebből láthatni, hogy ha valaha N.-Váradon egy vidéki muzeum felállítására az eszme megéri, nem leszünk a kiállítandó tárgyaknak szükében.

Ha megengedi, adandó alkalomkor jelen tudósítást folytatni fogom.*)

Nagy-Várad.

Cséplő Péter.

Régészeti mozgalom.

(A pozsonyi városi muzeum) öröndetes gyarapulása valódi előmenetelnek tekinthető. A város lelkes polgármestere Jus'í úr felkarolván a műemlékek megmentése sorsát, maga körül gyűjté Rakovszky, Scherz, Edl, Stelzner, Figler Károly, ifj. Sprinzel Károly, Némethy József és Könyöki urakat, kikkel a városi széépítészeti egyletnek egyik alosztályát képezvén, a városi muzeumnak alapját megveteték. — Folyó év elején a muzeum lajstroma 1227 darabot számlált és ez év közepéig mintegy 1200 darabbal szaporodott. A tárban érmek, régi könyvek, okmányok, rajzok és rézmetszetek vannak és számos régiség, mely hajdan a város tulajdona volt, és itt-ott elszórva a városháznál őriztetett, vagy a lelkes polgárság magán kezeiben volt. A tárgyak leginkább a városra vonatkoznak és ezért helyi értékkel bírnak. Minthogy Könyöki tanár úr, az osztály titkára a tárlat szaporítására semmi fáradságot nem kimél, a város tekintélyes régészei Rakovszky István ő méltósága és Scherz József úr, valamint a bizottság többi tagja sokkal inkább szeretik városuk tudományos haladását, mintsem hogy nehéz feladatukba bele tudnának fáradni, erősen hiszszük, hogy közremunkálások és polgártársaik buzditása által oda fogják

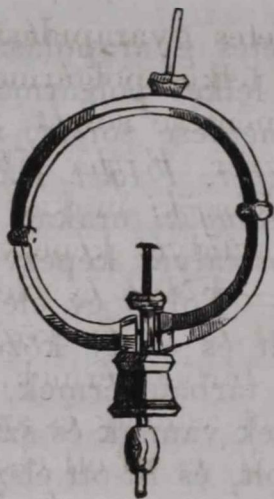
*) Kérjük ígéretének mielőbbi beváltását, és az említett arany sisakdísz rajza beküldését

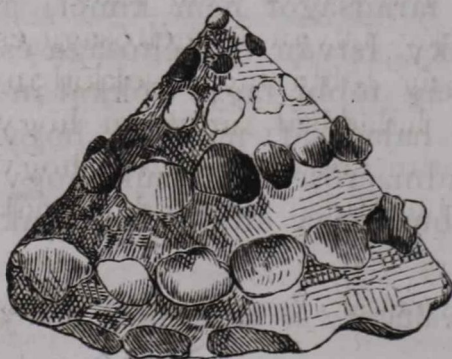
ezen ügyet vinni, hogy az egésznek lelke a derék polgárnagy ügy mintegy kényszeríttessék, miszerint az ügy is szűk városház átídomítása alkalmával ezen becses gyűjteménynek tágabb, a régiségeit ismerni kívánó városi közönség által könnyebben élvezhető helyiség jusson. Ezt ohajtjuk és reméljük azon művelt várostól, melynek polgárai semmi áldozattól sem riadnak vissza, midőn a tudomány pártolása és a polgárság művelésének előmozdítása forog kérdésben.

R. Fl.

E g y v e l e g.

(Gyönyörű aranyfüggőt) hoztak nem rég Egger D. boltjába eladás végett. Rajzát mellékeljük. A találó óbudai ember azonban a felső részből a szép smaragdot haszontalan üvegdarabnak vélvén letörte, s eldobta. Csak akkor vakarta fejét, mikor a régiségárus tíz forinttal többet ígért a szép darabért, ha a letört drágakövet is elhozza. Mily kár, hogy népünk mindent a mit talál értelmetlenül összezúz és összetör, a régiségtudomány nem csekély kárára. Vajjon fog-e népisksoláink teendői közé valamikor az is tartozni, hogy a fejlődő nemzedék az ilyen tárgyak becsülésére és fenntartására taníttassék, ösztönöztessék? vagy ezek kevesebbé érdemlik a kiméletet, mint a fák, gátonyok, sövények?

(Őskori csecsebecse.) A m. történelmi társulat kolosvári ülése alatt Torma Károly főispán egy kezdetleges ékszert mutatott fel, melyet Fel-Pestesen, Hunyad megyében találtak, és az erdélyi muzeum ritkaságai közé tartozik. A lépcsőzetesen kúpos csigaház köröskörül futó bütkei közt fen-

maradt mélyedések arra használtattak, hogy beléjük valami gyánta segítségével ékszerű apró gömbölyűded, színes kavicsok ragasztassanak. Ennél valami elmésebbet, valami egyszerűbbet nem gondolhatunk, és épen ezen eredetisége tekintetéből az őskori ékszerek közt egyik legbecsesbb darabnak tartjuk, melyet mint eddigi *unicumot* olvasóink figyelmébe ajánlunk.

(*A csomorkányi puszta templom*) érdekes romjai érdekében egyik vidéki magyar lap lelkes sorokat közöl: a dűledező romokat a vidéki hatóság közbejöttével akarja fentartatni. Csak azután e dícséretre méltó terv a pusztában elhangzó szóvá ne váljék!

(*Gúnyversek*) a középkorban épen úgy divatban voltak, mint mai nap az éleztapok. E latin versek vagy inkább rigmusok, mivel nem a szótagok mértékét, mint inkább az utolsó szó végtagjait vevék tekintetbe, a kolostorokban készültek, és latin nyelven irattak. A gúny és ostromozás leginkább a nőket illeti, de vannak a nemzetiségekre is kitérések, melyek gyakran, nem épen hízalgök és emberségesek. A bécsi es. könyvtár 2942-ik számú kéziratában e gúnyvers áll, mely rólunk is, és pedig nem a leghízalgöbben, emlékezik:

Monachus bohemicus, — Pons polonicus, — Monialis Schwevica, — Vestis rinatica, — Largitas bavarica, — Castitas australica, — Fides ungarica, — Jejuia ytalica, — Glosa iudeica, — Merdum valent omnia.

(*Fővárosi építészeti furcsaságok.*) Míg lapjainkban azt olvassuk, hogy a góthízlésben tervezett városház tovább-építése betiltatott, nem csekély csodálkozással tudomásunkra jő: hogy a *terézvárosi* újabb sztilű vagy jobban mondva semmiféle sztilű templom 45' magas, négyszögbe nyölczszögbe átmenő *góth sisakkal* fog megajándékoztatni. Ezek fővárosunk német lapjaiban közöltenek, és alkalmasint a külföldön is fognak olvastatni. Nem elég még a lipótvárosi kudarcz, a ferenczvárosi quodlibet, most még olyasmivel is fenyegetnek, mi bennünket az egész világ előtt fog legalább nevetségessé tenni! — A képviselő testületben egy árva hang sem emelkedik ilyen megszegyenyítésünk ellen?! És mi fővárost akarunk játszani?

(*A czimbalmot*) általán a magyar zene kiváltságos hangszerének tartják, sőt mindnyájan azt hiszszük, hogy rajta a cigányon kívül senki sem tud játszani. Annál inkább meg voltam lepetve, midőn a *nürnbergi* Gormanisches Muzeum hangszer-gyűjteményében, nemzeti hangszerünket, mint német zene-szert találtam. A czimbal, (*Hackbrett*) annyira divatban volt még 30 év előtt is Némethonban, hogy a vándorzenészeknek ezen hangszerezen előbb próba játékot kellett kiállaniok, és csak azután lettek képesítve, hogy a vidéken zenélhessenek. Ezen adatot *Essenwein* A. muzeumi igazgató szíves közlése után jegyeztem naplómbe. Ez állítást igazolni vagy megecfáfolni egyébként azok dolga, kik a régi zenével foglalkoznak. Emlékszem, hogy külföldi képeken több helyütt láttam most már nemzetivé vált hangszerünket.

(*A bécsi képzőművészeti akademiában*) még augusztus 1-én osztottak

ki a lajthántúli közoktatási miniszter által a jutalmak. A jutalmazottak közt van néhány hazánkfi is, kiknek neveit fel nem hozni valódi mulasztás lenne. Az általános szobrászati iskolában *arany Füger-féle éremmel* jutalmaztatott pesti születésű *Hoffmann Ede* egy rajzért, mely *Hágár elűzését* adja elő; a tájfestészeti osztályban, hasonló arany éremmel jutalmazták *Meszöly Gézát Székes-Fehérvárról*, *Lenau „első nádéneke”* rajzáért; a rézmetszők közt kassai születési, nálunk eléggé ismert *Doby Jenő* nyert jutalmi ösztöndíjt, a művészkiállítás alapból a munka alatt levő lapokért. Ugyanazon alapból pedig *Ivackovic Szvetozárt Delliblatból* jutalmazták egykönyvtári épület tervezeteért. — Elég szép eredmény ez a magyar művészekre nézve, csak azután ne kényteleníttessenek külföldön maradni, ha munka hiányában itthon éhen nem akarnak meghalni!

(*Vándor felolvasások.*) A bécsi cs. műipar muzeum öre, *Falke* úr, a morva iparegylet felhívására három felolvasást fog Brünmben tartani. Vajjon nem lenne-e tanácsos ilyent nálunk is életbe léptetni? A fővárosi közönség csak külföldi celebritások után iramlik, kik unalmát piquans programjaikkal kissé elűzik, s előtte a megkezdett felolvasások és kiállítások nem bírnak elég vonzó-erővel, ha magyar embertől erednek; de a vidéken talán még hálás hallgatóságra lehetne találni. Meg kellene kísértetni; és ha csak egy ideig is sikerül, még ennek is lehetne valódi haszna. Ha a tömeget fel nem villanyozzuk, lesznek legalább egyesek, kik ébredezni kezdenek!

(*Halleinban a fametszők iskolája*) a berchtesgadeni hasonló intézet mintájára életbe lépett. Többször említém e lapokban, mily égető szükség faragesáló földieinkre nézve, hogy a fa-dús vidékeken ilyen iskola szerveztessék, és a lakóknak pénzkeresésre alkalom nyújtassék, míg más oldalról a sok gyerekjátékért az országból kifolyó pénz nálunk maradna és hasznosabbra fordíthatnák. És vajjon megpendíté-e ezen eszmét, mely bizonynyal életre való, csak egy szaktársunk is? Ha ez eszme jó — miért nem karolják fel — ha rossz, miért nem kárhoztatják? Tanuljunk már egyszer, ha haladni akarunk ne csak kárunkon, hanem mások hasznán is!

(*A keleti iparművek kiállítása*) a párizsi „Union Central”-ban alkalmat nyújtott arra, hogy a japánok és kínaiak maguk számára kétségtelen győzelmet vívjanak ki, albumaik gyönyörűek, papírjuk a mienket felülmúlja. Ennek 67 különböző készítés módját ismerik, színes nyomataikhoz 20—30 külön táblát használnak és ezeket a legpontosabban kezelik. Az albumok a japánoknál a genrefestés helyét foglalják el, és sok élcezel vannak párosítva. Angolok trombita szóval vonóznak egy városba, a gyűlölt kínai ostoba képpel sétál az utcán, amerikaiak zsebre rakott kézzel ácsorognak; mindez eltorzítással és gúnnyal szerkesztve. Azonban legnagyobb diadalt vívnak ki a képzeleti téren, melyre őket alig fogja Callos ecsete versenyezve követhetni. Japan és China nem egyedül a műipar terén működik, átesap gyakran magára a művé-

szet mezejére is, hol minket már eddig is túlszárnyaltak, főleg a természet utánzásában.

Egyáltalán, hol a műipar remekelésének tetőpontját érte, ott kezdődik a nagy művészet, mely mélyen behatol az emberi alak- és léleknek tanulmányozásába. Meglehet, hogy már nincs messze azon idő, midőn a kelet, mint mesterünk, és sokban még utolnem ért mesterünk a műiparban, magában a nagy művészetben sem fogja tőlünk irigyleni azon haladást, melyre eddig oly büszkék valánk! Így ír egy kitünő műítész! — és mi??

(*Fazekas művek kiállítása.*) Nem hiba-e az, hogy mindig csak azt keressük, mivel nagy zajt üthetünk, azt pedig, mi valóban hasznos, nem utánozzuk. *Znaim* nem első rangú város, de híres *fazekas* műveiről, melyekből sokat *Magyar- és Oláhországokba* is küldenek, melyekből *Eszak-Németországnak*, *Galicziának*, sőt *Bulgariának* is jut. E város előjárósága meggyőződve arról, mily hasznú lehet saját- és a külföldi ceramikai munkák kiállítása, ilyen rendezet, és a szaklapok e kiállításról csak dicséretet mondanak. A kiállítók nemcsak igen jó agyaggal bírnak határukban, hanem arra is ügyelnek, hogy a különféle nemzetek ízléséhez alkalmazkodjanak, és a hol lehet ezt mintegy nemesítsék. Ez által maguknak a külföldi vásárokat mintegy biztosítani akarják, és mindent elkövetnek, hogy fazekasaik számára példányszerű reáliskolát állítsanak, és a rajzolásban leginkább az agyagművességre legyen tekintet. Vannak nálunk is, bár csekély számmal gyárkerületek, fazekas telepek, hol a közeli vidékek szükségai vétetnek tekintetbe, de a nagyobbra való törekvés hiányzik, mivel majd századokig egy lépcsőn maradunk. Ha reá gondolok a *huszti* csinos korsókra, melyek bármely külföldi gyárnak díszére válnának, nem tudom eléggé sajnálni, hogy ott az agyagiparnak nem nyitnak egy külön iskolát, melyben oly gyárosok neveltetnének, kik a hazában elágazván, a fazekasságot egyáltalán emelnék. — Így vagyunk más iparcikkekkel is, melyeket ügyes rajztanítás mellett csakhamar műipari-akká lehet emelni. Ez is egyik ága a *népnevelésnek*, ha az iparosokat mindennapiságukból kiemeljük, és ez dús százalékot hoz a jövőben! — Vagy nem szégyen-e reánk nézve, ha a szomszéd Oláhországot, Bulgariát, Gallicziát *Znaimból* kell fazekas művekkel ellátni, holott mi lennénk ezeknek közel szomszédjaik?!

(Az 1870-ki osztrák műipari kiállításra) hazánkból *Fischer Mór*icz herendi gyárából is fognak művek küldetni.

(A *grödeni* (Tirolban) *fafaragászati iskolát*) a kormány évenkénti 500 frttal segíti. Hát a mi tőt, és székely atyafiainknak, kik szintén ügyes faragók, mikor fog alkalom gyűjtatni, hogy a kanalakon és csörögőkön kívül egyéb műveket is készíthessenek! Vagy ez nem is dolga a népnevelésnek!?

(*Bécsben*) a középponti régészeti és a bécsi régiségi egyleteken kívül legújabbán egy harmadik egylet alakult „*Ó-Bécs*” neve alatt, melynek feladata leszen *Vindobona* népmondáit, valamint történelmi kút-

forrásait felhasználni, és közzé tenni! Ezen eszme *Pest-Budára* nézve megbukott ugyan a történelmi társulatnál, de azért le nem mondunk azon reményről, hogy egy más nemzedék ennek szükségét is be fogja látni, és a fővárosok ősi történetével külön és tüzetesen foglalkozni. — Indítványozva volt ilyesmi évek előtt az archaeologiai bizottságnál is; kezdett is ennek némely tagja e tekintetben működni, de az eredményről nem sok meglepőt közölhetünk.

(*Hadi költség 150⁷/₈-ban*) 1507-ben Miksa császár *Constanzban* a német birodalomtól Róma ellen 9000 gyalogból és 3000 lóvasból álló hadi-segélyt kapott. Nürnberg városa adott 50 gyalogot és 54 lovas, összesen 104 embert, Haller Elek konyhamesterüknek és pénztárnokuknak számvevési könyve fennmaradt; belőle kitűnik: hogy 8 hónap alatt, bár fényűzés- és pazarlásról vádoltatott, úgy hogy a többi német városok katonáinál még irigység és harag támadt, 18,309 forintot, s így naponként a 104 emberre, természetesen a tiszteket is hozzájuk számítva, 77 forintot költött. De itten csak a fegyveresek említették, bár még velük indult 7 szekér 28 lóval és 14 kocsissal; mi abból is kitűnik, mert egy napon 90 ebéd 25 denárral számítva 9 rénes forintot tett, és 25 ebéd a a kocsisok és hozzájuk tartozók számára 2 forint 4 font és 5 den. = 11 forint 30 krajczár.

Lássunk egyes költségeket: Oettingenben a város zenészeinek 15 — 2 papnak és a kántornak 9 — a szállodában az éneklőknek 10 — a miséző papnak 6 krajczárt adtak.

Ekkor egy borjú 36 kr. — 13 lúd 42 kr. volt — 2¹/₂ frt. fél ökörért — 1 ft. 5 ürüért — 2 nyúlért 20, — 2 ürüért 22 — egy tyúkért 15 kr.-t adtak Márton napján.

Landsbergen adtak: 1 ft.-ot 16 könyv papírért 4 krajczárjával, 13 kr. mosási díj az abroszokért és törülközőkért . . . 12 kr. egy ingért, 32 kr. egy pár férficzipőért, — 20 kr. nőiczipőért, — 11 borjúbőrért 33 kr.-t; 13 kr.-t a konyhagyereknek magas cipőért.

Deczember 14-én egy *udvarlónak*, egy apának 3 fiával és leányának adtak egy forintot; a császári dobosok és siposok *kapitányának*, ki nekik udvarolt, 1 fr.-ot. — Keresztapai ajándékkul a kapitány a kovács feleségének adatott 1 frt.-ot — 85 ló és 10 ökör számára abrak, széna, sarjú és istálló-pénz 14 ft. 2 kr. — Iskolamesternek, legényének és az énekes gyerekeknek, kik étkezés közben énekeltek, 12 kr. . . . és így tovább. Mily érdekes lenne saját viszonyainkról minél több hasonlót gyűjteni és közleni.

Tartalom : Bács (folyt.) *Henszlmann* Imré-től. 25. l. — Horvátországi uti naplóból. Fiume (folyt.). *Rómer* Fl.-tól 32. l. — Archaeologiai levelek. V—VIII. 32. l. — Régészeti mozgalom R. Fl. 12. l. 43. l. — Egyveleg. 44. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

3. szám.

December 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetui lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Bács.

(Folytatás.)

Vizsgáljuk a bácsi várban levő nevezetesebb épületeket egyenként.

A főhelyet itt, mint minden francia iskolabeli várban, az *örtorony*, az úgynevezett *donjon* foglalja el. A donjon nevet nem mellőzhetjük, mert e torony nemcsak örtorony, hanem utolsó menedék is volt, s ezen kívül még magán a váron is uralkodott, midőn t. i. innen a vár ura saját zsoldosaival, féken tarthatta vasalljait, kik a vár többi részének őrségét képezték. E szerint a donjont a feudalismus koronajaként kell tekintenünk s ezért a donjont legmagasabb fejlődésében ott találjuk leggyakrabban, hol a feudalismus legegélyebb és leginkább fejlődött, t. i. Francia- és Angolországban. Hogy a donjon külön czéljának megfelelhessen, a vár legerősebb részét kellett képeznie, melyből a kirohanás könnyű, melybe ellenben a behatolás nehéz volt; a donjonnak minden csinját binját ismerni kellett, ha azt nemcsak elfoglalni, hanem abban megmaradni is akartak; mert vannak, kivált Franciaországban, két részre osztott donjonok, melyekből az ellenséget, ha egyik részét elfoglalta a másikkól kirohánva ismét kiüzni könnyű

volt, s így a donjon többnyire a találékonyságnak legkitűnőbb tanúsága. De midőn a vár ura gyakran zsoldosaival és családjával a donjonba visszavonult és huzamosabb ideig itt tartózkodott: a donjonban élestartól és kényelemről is kellett gondoskodni; az előbbit többnyire a donjon alján, az utóbbit egyik magasabb emeletén helyezték el, s itt nem hiányozhatott a főzésre szolgáló kandalló, sőt az árnyékszék sem, nem hiányozhatott a donjon alján, vagy legalább közelében a kút sem; végre a donjont gyakran börtönnek is használták, mi már az angol dungeon, börtönt jelentő szóból is kitetszik.

Bácsi donjonunk nincs valami szerfeletti találékonysággal elrendezve: csaknem teljesen megegyez a szepesváraljai- és a sárosvárinak szerkezetével; csak hogy a szepesváraljai kerek alakú, míg a másik kettő négyszögű. Mindháromba nem alúl, hanem csak felsőbb emeletről juthatni, hol azután magába a donjonba nyíló lépcsőn a felső és alsó emeletre lehet fel- vagy lemenni, mindháromban a legalsó és a legfelső emelet be van boltozva, míg a középső emelet csak fa padozattal van elválasztva egymástól, végre mindhárom nélküli a függőleges felosztást; nincs két osztályuk, mint a francia legfurfangosabb donjonoknak szokott lenni.

A bácsi donjon négyege, oldalának belülsége mintegy húsz bécsi lábat teszen, falvastagsága pedig hét lábnyi. Egész magasságát alapjától rovatkáig, ezeket is bele értve, körülbelül hetvenkét lábra tehetni; bizonyosat azonban azért nem állíthatni; mert a felső boltozat be van törve és az e fölött emelkedő terrasse s az ezt körülvevő rovatkák (Zinnen) hiányoznak. E donjon vízirányilag négy emeletre volt felosztva, legalsó és legfelső boltozatának nyomai még most is látszanak; ellenben a két középső osztálynak fa padozata eltűnt, de meg vannak még az egyik alatt a lyukak, a másik alatt az alsó emeletnek fal-kiszökése, mikbe a padozatot hordó gerendákat illesztették vagy mire azokat feltették, a legalsó emeleten volt az élestart, a másodikon és negyediken a zsoldosok tartózkodási helye, a harmadikon maga a vár ura lakott, s itt volt a még ma is látható kandalló, melyben a szükséges eledelt főzték; de itt volt a donjonba vezető bejárás is, mint azt az ezen emelet ablakja alatti két nagy lyuk mutatja, melyekbe a köz-

lekedési fahíd két erős gerendája volt beillesztve; e két lyuknak iránya és a körfallal megegyező magassága bizonyítja, hogy a híd összeköttetésbe hozta a donjont az északkeleti körfallnak körútjával. A mintegy 54 láb hosszú híd a donjon harmadik emeletének nagy ablakába, s ezen át ezen emelet osztatlan szobájába vezetett, hol egyszersmint ajtó nyílt a fel s alá vezető lépcsőre. E szerint a vár ura ismét a donjonon uralkodott, midőn egymaga elzárhatta nemcsak a toronyba vezető hidat, hanem torony emeletének egymásközi közlekedését is.

A donjonhoz két függelék csatlakozik; az egyikben van a közlekedési lépcső, a másikban az árnyékszék. A lépcső lemegy az udvar föléig, de kívülről mindenütt el volt falazva; alján csakis kis rés létezett: ezen át vizet lehetett meríteni a kútból, mely a lépcsőház aljába volt befoglalva. Jelenleg a lépcsőháznak alja hiányzik; de a kút még meg van; ez utóbbit a vízszinéig kitisztíttattam.

E kérdésre, miért volt boltozva a donjonnak alsó és felső emelete és a két közben eső csak fapadozattal ellátva? Felelünk a következő: a torony alján az éléstár lévén, ezt legjobban kellett őrizni, nemcsak az ellenségtől, hanem magoktól a védőktől is: ezért itt a fapadozattal nem érték be. Azon végső esetben, midőn az ellenség benyomolt és az alsó emeletet megszállotta: a védők egyik emeletről a másikra menekültek és vagy egymás után kiszedték a padozatot, vagy azt az utánok nyomuló ellenség fejére ledobták, s ezért ezen emeletek csak fapadozattal bírtak, végre a legfelső terrasse alá, mely a bácsi donjonnak ötödik, már szabad ég alatti emeletét képezi, azért kellett boltozat; mert az utolsó menedékhelynek igen erősnek kellett lennie, hogy megbirja a fennmaradt védők csoportjának egész súlyát, sőt azon becsesebb tárgyakét is, melyeket a védők utolsó menhelyökre magukkal netalán felvittek, végre a kötömeget is, mely itt ledobás végett volt felhalmozva. A négy, illetőleg öt emelet a donjonokban a rendes szám; némely donjonban nincs külön lépcső, hanem a közlekedés csak könnyen eltávolítható lábtón eszközöltetett.

A donjon alsó emeletein rendesen nincs ablak, hanem egyedül lőrés; a tömörség ezen elvét átvitték a sarktoronyokra, sőt még a körfalakhoz támasztott laképületekre is, melyeknek

alsó emeletei csak az udvar felől vannak világítva; egyedül a magasabb emeletek nyerték világosságukat a körfalba tört s így a lefelé nyíló ablakon át. A bácsi donjonban az ablaktörés csak a második emeleten kezdődik, a harmadik, mint uri lak a legnagyobb és legdíszesebb négy ablakkal bír, egyik fölött, vagyis inkább felső küszöbén látható, két paizsra elosztva Magyarország címere. Ajtó a lépcső-ház belső ajtaja és az árnyékszékhez vezetőt kivéve, sehol sincs.

Donjonunk fala egészen téglából áll, csak az ablakok bélétei készültek faragott kőből, ilyenből volt továbbá a lépcsőfok és, ha nem csalatkozom, a rajta levő pad is, mely minden nagyobb ablakfal vastagságába el volt helyezve. Itt-ott még meg van a téglára rakott vakolat (Verputz), melyben golyó és gerenda lyukat láthatni, az előbbi azt tanúsítja, hogy a várat tetteleg ostromolták, az utóbbi az építkezésre emlékeztető s meghagyott jel. Falfestmények nyomait sehol sem láttam. A bemenőre, az alsó ablak hiánya és a donjon nevezetes magassága miatt a homály kellemetlen hatást gyakorol. A meglevőt kellőleg felhasználva két, vagy három egymásfölötti lakást donjonunkban könnyen helyre lehetne állítani.

A várba vezető bejárással csaknem szemben állnak a hajdani *díszterem* csekély maradványai. Ezek hosszúkás négyszöget képeznek, melynek belüre 78 lábnyi hosszú, s 27 lábnyi szélességgel bír. E tért a boltozatot tartó három erős pillér nyolcz osztályra osztja. Vajda-Hunyadon a díszterem nagyobb, mivel ez hosszában 83, szélességében 65 lábat tesz, közepén öt nyolczszögű oszlop áll, mely tizenkét boltoztályt tart (l. *Arányi* Vajda-Hunyad várának VI-ik tábláját és az e termet tárgyaló bécsi autographiákat); de Bácsban úgy látszik, mintha a díszterem hosszában egy, a pillérek közti fallal, úgy volt felosztva, hogy szélességét csakis 16 lábra vehetni; s hogy a fennmaradó szélesség a terem mögötti helyiségnek jutott volna; azonban az e módon nyert igen kinyújtott alak, valamint azon körülmény is, mely szerint a díszterem mögötti helyiségek csak igen kevés világot kapnak magából a teremből (külön ablakok nem lévén) legfeljebb megengedi ezen felosztást, miért is az elkülönítő közfal huzását nem eredetinek, hanem elég későn bekövetkezettnek kell tekintenünk. Mondjuk, hogy

a terem melletti helyiségek más világítást nem kaphattak, mint másod kezűt a teremből, ezt pedig azért nem; mert a körfal mögött feküdvén, ezt ily alanti ponton áttörni nem volt szabad, és valóban itt nem is találtam sehol az ablaknak nyomát sem, e szerint úgy hiszem, hogy legalább eredetileg, a díszterem 27 lábnyi szélességgel bírt, mi hosszának csaknem harmadát tevén, egész alakja is elég arányos lehetett. Vajda-Hunyadon a díszteremben keresztboltok vannak alkalmazva, míg a bácsi várban e helyütt félkörű dongaboltot használtak, mi, minden esetre, nehézkesebb tekintetet idézett elé. Mi már most a bácsi terem világítását illeti, minden ablaka az udvarra nézett, még pedig úgy, hogy a bolt alatti mezőkbe (in die Gewölbschilde) törve levén a világítás, magas, oldalvilágítás volt. A fal felső része elpusztulván, ily ablakot nem találtunk ugyan, hanem a fenmaradt részekben másutt sem, kivéve azt, melyről mindjárt szó lesz. Az érintett kis *ablak* külön fülkében, nem messze a négyszög-toronytól nyílik kifelé, azaz itt maga a körfal van áttörve. Ezen ablak nevezetes magasságban vagyon, s így fel kell tennünk, hogy vagy a díszterem fölötti padláson vagy, hogy a kisebb kamrának ablaka volt, az utóbbi esetben a díszteremnek rövidebbnek kellett lenni 15 lábbal, s így hossza csak 63 lábra terjedett. A kis ablak semmi esetre sem szolgálhatott a díszterem világítására. Feltűnő, hogy a díszteremből vagy környékéből a határos négyszög-toronyba vezető ajtót sehogyan sem tudtam megtalálni, sőt azon ajtón kívül, mely a kápolna-torony alatt vezetett a díszteremnek épületcsoportjába, bejárás sehol sem mutatkozott, e szerint az újabb tapasztalás megsemmisíti azon nézetet, mintha a díszteremből ajtó által lehetett volna közlekedni a vár nyugati épületcsoportjával. Jelentésem második számában tehát az ide vonatkozó tételt, mely későbbben hamisnak bebizonyult, ki kell igazítani, úgy szintén azon korábbi nézetemet is, mely szerint a dísztermet magasabb emeleten levőnek véltem.

A díszteremtől keletre köralakú torony emelkedik, melynek legmagasabb emeletét a *várkápolna* képezi. A kápolna alatt a toronynak két, fapadozattal egymástól elkülönített, emelete volt; de maga a kápolna alatt az erős bolthajtás egész épségben fenmaradt; kúp az, melybe az ablak boltsüvege bele

vág; a bolt alatt, a toronyban van a két alsó emelet mind-egyikében három ablak, mely kifelé keskenyedve csupa szűk lőrésbe végződik, ugyanezen magasságban a többi körfaltornyokon is látunk lőrésig keskekenyedő ablaknyílást.

A donjonnak ablakbélletein kívül főkép a kápolna építészeti tagozata után nemcsak a sztylre, hanem az építkezési korra és a tervező iskolájára vagy nemzetiségére is ráismerhetni. A várban hely szűke miatt nem lehetett nagy épületet emelni, de a mi e tekintetben hiányzott, azt gazdagabb szerkezettel és anyaggal pótolni törekedtek; mert itt minden tagozat faragott kőből készült, s egyedül a tömör fal van téglából rakva. Hihető, hogy itt, az isteni tiszteletet végző személyeken kívül, csak a vár ura előkelő vendégeivel foglalt helyet, az őrség és cselédség pedig csak lent az udvaron vett részt. A kápolna egész ür-szélessége (im Lichten) nem több 13' 9''-nél, egész hossza 16' 6'', a polygonon kívül pedig csak 12' 6''; a kápolna a nyolczszögből vett három oldalával van zárva, e három oldal teszi a polygont, mely, a toronynak fekvése így parancsolván, nem szokásként kelet-, hanem észak felé van irányozva; a kápolna egész magassága lehetett vagy 22 lábnyi, azonban itt bizonyost nem állíthatni; mert boltja lezuhant. A polygon minden oldalába csinos ablak van törve, a negyedik ablak a keleti hosszfalban nyílik; az ablakok közt hengerek emelkednek, melyeken a bolt-gerinczek nyugodtak. E tagozatok a XIV-dik század közepén dívó sztylre, még pedig a francia iskola sztyljére emlékeztetnek és pedig főleg azon körülmény által, mely szerint az ablakok alján semmi kajácsot (Schräge) nem veszünk észre; a kajácsot pedig a németországi építészek e helyütt aligha, a francziák ellenben gyakran hagyták el. Nevezetes az ablakbélleteknél az is, hogy e belső tagozat nem ugyanegy kődarabból készült a többivel, hanem külön darabból, melyet azután hozzá illesztettek, az erre való lyukak mindenütt láthatók a főbélleten, hol a kisebb attól elvált. Az ablakok csúcsíve egyszerű három levelű lóherét veszen körül, mely alakzás az egészen üres csúcs használatát követte, úgyszintén az egész bélletnek szelvénye még a szigorú sztylnek szüleménye. Az ablakok alatt, és folytatva a fal egyéb részén is, közép párkányzat vonúl el, melynek legfelsőbb tagjából a gerincz-

tartó hengerek emelkednek, hengereknek azért nevezem; mert nem birnak sem oszloplábbal, sem kapitaellel, hanem közvetlen a hengerből emelkednek a fölötte egyszerű bolt-gerinczek. Minden hengernek kívülről egy-egy kissé kiszökő tám felel meg, a két diagonal irányun kívül, mely a homlokzat sarkát foglalja el, a többi tám háromszögbe végződik. A táмок kiszökése azért csekély; mert a kápolna alapterve nem ugyanaz az alatta levő körídomú toronyéval, s ez alak a nagy kiszökést, kivált a kápolna zárásában, tiltotta.

Igen sajnós, hogy a kápolna ajtaja nem maradt fent; itt csaknem az egész déli fal ki van törve. Ezen ajtó előtt hajdan erkély (Altan) szökött ki, az ezt tartó gyámkövek, vagyis egymás fölött kiszökő téglák még megvannak, és pedig a gyámok nyolczas számában. A kápolnába vezető külön feljárást nem találtam; ide alkalmasint azon torony lépcsőjén jártak, mely az éléstár bejárása mellett emelkedett. A kápolna belsejében itt-ott még látszik a vakolat, sőt a meszelés is, azonban falfestésnek semmi nyomát nem találtam; alja téglával volt kirakva.

Az imént taglalt három fő-épületen kívül különös figyelmet érdemel a *körfal*. Vastagsága hét láb, egész magassága az eredeti föleptől mintegy 34 lábnyi volt. E magasságban tehát az egész várat körül lehetett járni; mert hol a tornyok a vár felé nyitva voltak, hogy a védők annál könnyebben bemehessenek, ott vagy a nyílás előtt fa-híd vezetett a torony előtt az egyik körfaltól a másikra, mint az északkeleti körtornynál, hol a hidat tartó gyámkövek még megvannak, vagy a gyámkövek fölött erkély volt, mit a kápolna tornynál látunk. A körfal teteje rovatkákkal és lőrésekkel volt ellátva, a donjon északkeleti oldalán négy pár ily téglanyagból készült rovatkát találtam. De hihető, hogy a körfal tetejének tágitása és jobb védelme okából a rovatkákon és lőréseiken kívül, még úgynevezett ölé-folyosó (Mordgang) is koronázta a körfalat. Ily folyosó eleintén fából, később falazatból készült, néha kettős volt, hogy ne csak a kívülről támadó, hanem már a vár udvarára berontott ellenséget is, a magasból meg lehessen támadni és el- vagy kiűzni. Bácsban hihetőleg csak egyszerű külső folyosó létezett; mert a körfalhoz belül támasztott épületeknek féltetői a belső folyosót czélszerűtlennek tüntetik fel.

Itt van helye azon véleményem védelmének, mely szerint a körfal csekély magassága miatt, az ahhoz támasztott épületeket csak földszíntieknek teszem fel. A körfalnak magassága, még az eredeti föleptől sem tesz többet 34 lábnaál; a díszteremnek és élés-tárnak pillérei e föleptől mintegy nyolcz lábra emelkednek, a nagyobb boltok, ha azokat félkörű dongaboltoknak vesszük, és ilyeneknek mutatják fenmaradt kezdetei, további nyolczláb magasságot vesznek igénybe, ezek fölött födelüket még két lábra kell tennünk, mi összevéve 18 lábat ad, azaz többet mint a körfal magasságának felét. A középkor a magas házfödeleket kedvelte, és ha vesszük, hogy a féltető, a díszteremnél és az élés tárnál legalább 34 lábnyi széles tért fődött, akkor természetesnek fog kitűnni, mikép e tető még akkor is, ha csak földszínti épületeket teszünk fel alatta, csaknem a körfal 34 lábnyi magasságához ért. E számadásból világos, hogy legalább főépületeknél kettős emeletet nem tehetni fel, ha csak a tüzetesebben nem vizsgált órség laktanyája, vagy egyéb alárendelt osztály két, de ekkor igen csekély magasságú egymás fölötti emeletet nem bírt.

Végre figyelmeztetnem kell az olvasót azon körülményre, mely által a bácsi vár különbözik a legtöbb rendes vártól; itt t. i. az udvar nincsen, mint rendesen, kivált francia várakban szokott lenni, két osztályra osztva, külső és belső udvarra, nem találtam sem a keleti, sem a déli körfaltól a donjonhoz terjedő falat, mint ezt eleintén az analogia utján feltettem. Úgy hiszem e sajátság onnan eredt, hogy a vár északkeleti része volt annak legerősebb pontja, és hogy e pont minden oldalról védve levén, utolsó menhelyül szolgálhatott. E háromszögű tér nyugati sarkán állott az udvarra kiszökő és az éléstárt védő négyszög-torony, keleti sarkán emelkedett egy erős körtorony, e két torony közt a hatalmas donjon daczolt a támadókkal, s így az udvarnak kétfelé osztására nem volt szükség.

H e n s z l m a n n Imre.

Horvátországi uti naplóból.

(Magyar tengeremellék.) VIII. Fiume.

(Folytatás).

Tersatto.

Fiume Tersattoval annyira össze van kapcsolva a történelemben és az orvosok és természetvizsgálók XIV-dik nagygyűlése tagjai emlékezetében, miszerint egyiket a másik nélkül gondolni sem tudjuk, és nagyot látszanám a világ előtt véteni, ha ezen hírneves helyet minden említés nélkül hagynám.

A mint a horvátországi uton a „*báni kapu*“ banske vrate, hajdan *magyar kapu*, *porta hungarica* felé lebocsátkoztunk, láttuk a meredek szikla fölött emelkedő várat feketés tornyaival és kijavított falaival. E várat régebben *Tersaticum*-nak, t. i. *castellum* nevezték, míg a távol régiségben *Tersatica* név alatt magát *Fiumét* várával együtt értették.

A hegy tetejére két uton lehet jutni. A rövidebb, de nagyon fárasztó 411 lépcsőt számít, melyek a kemény sziklába vannak vájva; a kociút tekervényesebb, de kényelmesebb. Ezt bérkocsin megtenni volt szerencsénk a nagygyűlés mélyen tisztelt és közszeretett elnökével báró *Vécsey József* szabolcsi főispán urral.

A sziklás döcögő uton a tersattói vár kis kapuja elé hajtánk. Köröskörül olasz tetejű kőházak állanak. Az udvar kertté van alakítva és a csekély kiterjedésű lakosztályokon kívül lépcsőzetes földemelvényein, hol hajdan a vasas vitézek léptei hangzottak, jelenleg a sétálásra kecsegtető kígyóutak ide-oda tekerődzenek.

A vár, mely különben nem igen nagy kiterjedésű, hét toronynyal bír; ezek kerekék vagy négyszögűek. Hajdanta e vár ura a híres *Frangepán* család volt; a török harczok alatt meglehetősen szerepelt Fiume védelmében; 1826-ban pedig a *Nugent* család birtokába ment át, és gróf *Nugent* volt az, ki e várban kis régiségtani, természeti muzeumot, és egynehány szobában berendezett képcsarnokot állított fel.

A *mintoroi* ásatások alkalmával nyert szobrászati tárgyak egyik toronyban láthatók; legdíszesebbek köztük Venus, Ganymed és a Silen szobrai. Találtatik itt az Olympnak még több lakója is márványból római és görög művészekről; vannak felirásos kövek és domborművek, etrusk és egyiptomi faragványok és öblönyök, de mindezek a Varro mausoleumából vett szobrokkal együtt csak rendezetlen anyag, mely helyesen felállítva és leírva egy kis muzeum anyagául szolgálhatna.

A mit a látogatók nagy része leginkább csodál és nevezetesen tart, a grófi család sírja fölött emelkedő imola, régi pólai oszlopaival; a góth ízlésben, de nem annak remek sztyljében javított tornyok, és a marengoi győzelem emlékére emelt Napoleoni oszlop a régészetnek körén kívül fekszenek.

Nem messze a vártól, ugyanazon magaslaton emelkedik a hírneves bucsujáró templom és a sz. ferencziek terjedelmes tersattoi kolostora.

Nagyon régi hagyomány szerint a b. szűz nazareti háza 1291-ben május 10-kén a tersattoi hegy tetején tétetett le csodatevőleg, és ottan állott 3 évig és 10 hónapig, mikor azután ismét oly csodálatosan a lorettói hegyre vitetett át. Ezen rendkívüli tény emlékeül *Frangepán Miklós* Tersatto ura a b. szűz tiszteletére kápolnát emeltetett, melyben V. Orbán ajándéka gyanánt ugyanazon sz. szűznek, állítólag sz. Lukács által festett, képét állították fel.

A zarándokok száma mindinkább növekedett, nemcsak a nép, hanem a föld hatalmasai vagy személyesen megjelentek, vagy ajándékaikkal tisztelték ezen sz. helyet, miért is, miután *Frangepán Miklós*, a *Rudolf* és *Ottokár* közti harczban elesett, Márton testvére vég kíváнатát teljesíté és nagyobb templomot és monostort építtetett, melynek a római pápák sok egyházi kedvezményt engedélyeztek.

A tersattoi templom és kolostor épen oly kevésbé elégitette ki archaeologiai tudvágyamat, mint a Nugent-féle vár, mely a műkedvelőket annyira elbájolja. A templom külseje újabb, a monostor is újabb. Láttunk ugyan a templomban több régiebb sírkövet, megmutatták gyűjtött gyertyával a felhúzott függöny mögötti b. szűz képét; de engem leginkább az oltár háta mögé rejtett fa-szobor érdeklett; ez csinos farag-

mány, kár, hogy e helyen el van rejtve és hogy a szű emésztí.

Az olaszoknál több helyen tapasztaltam, hogy a régiebb, és így archaeologiailag becsesebb képeket és faragmányokat nem dobják ki, mint nálunk, a lomtárba vagy padlásokra, hanem mintegy nyughelyre, az oltárok mögé rejtik. Több helyen ilyen félretolt képek után tett kutatásaim gyakran a legszebb jutalomban részesíték fáradozásaimat.

Qui nescit orare, pergat ad mare közmondásnak practicus használatát itt láttam legelőször a templom falain lóggó fogadmányi képeken. A mint hegyes vidéken épült imolákban legtöbbször a kocsitörések vagy feldülések teszik az ájtatosok festményekben nyilvánuló fogadmányait, úgy itten a b. szűz könyörgése alatt a tengeri vészből menekült hajósok aggatják fel a veszedelmet ábrázoló tengeri tájképeket.

A nagyon kedves zárda-főnök ki: *éljen a haza!* felkiáltással fogadott, megmutatta a díszes képekkel ellátott ebédlőt, és felvezetett bennünket a sziklatelepre, melyet a kőhasadékok közt itt-ott roppant bajjal tenyésztett fák miatt kertnek neveznek. A hegy tetején van a kert határa is, hol egy kőasztal körül rakott kőpadokról a tengerre és Fiumére a legszebb kilátás kínálkozik!

Castua.

Így hívják *Isztriának* azon hegyi városát, melynek nevét némelyek a római *castrumtól* akarják származtatni; azt hivén s mi több erősen állítván, hogy a város erődítményei és tornyai még a rómaiak idejére vezethetők vissza.

Tudván azt, hogy ide nem annyian zarándokoltak honfiaink közül, mint a közelebb fekvő Tersatto-ra, hadd időzzünk kissé ezen valóban érdekes városkában!

A város rómaiságát illetőleg már előre tudtam, hányadán vagyok; hiszen a laicusok előtt a pozsonyi vár, a hainburgi városkapu, a lajtha-brucki őrtorony is római eredetűek, mert tudják, hogy erre valamikor a rómaiak jártak. De azért mégis vágytam e várost látni, mivel *Thierry* lovag, e város egyik hajdani ura, váltig állította, hogy e telep még egészen régi állapotában maradt fen.

Egyik délután ifjabb *Thierry* úr felvett kocsijára, és a triesti úton haladván, a szőlőmások tövében lassan-lassan emelkedtünk. Természetes, hogy míg egyik szemünk a csinos kertilakokon és sötétpiros fügeken volt, addig a másikkal folytonosan a gyönyörű színű tengert kísértük. Valami bájereje van a tengervíznek, és bár fürödtem kristály átlátszóságú folyó, patak és tóvizekben, felkiáltottam: mi az mind egy tengeri fürdő varázsához képest? Azonban ez csak addig kellemes, míg e látványt szemeddel élvezed; de a mint egy kortyot kényteleníttettel e szép vízből lenyelni, — mi a hullámok tajtékával való érintkezésnél alig elkerülhető — utálattal fogsz elfordulni e csábító siréntől!

Ilyen mélézások közt mindinkább fölfelé kapaszkodván, csakhamar egy-két-három omnibus jön szemközt, a porfellegek közt alig tudtuk a 15—20 rajta ülő utast kivenni. *Thiery* úr váltig állította, hogy ezen urak is mind magyarok és természetvizsgálók, bár mi fejet csóváltunk; mert mind bajusztalanok és német arczuak voltak. Avval kecsegtettük magunkat, hogy talán a szomszéd *Illyricumból* jönnek e nagy számú vendégek, hogy velünk ülésezzenek. Tünődésünk nem sokáig tartott; már a negyedik, ötödik szekeret meg akartuk állítani és megtudni: kik legyenek ezen urak; de a nagy réz kávéskannák, asztali készletek stb. eléggé bizonyossá tettek bennünket, hogy ezek is a gyűlésre jönnek ugyan, hanem azért, hogy a bécsi vendéglős pinczérei gyanánt a jó magyar urakat és nőket kiszolgálják.

Elértük az út végpontját, honnan a városhoz fel kellett gyalogolnunk. *Castua* minden oldalról annyira sziklás, hogy talán csak egy vagy két egylovas fogattal bír. A tehetősb paripát vagy szamarat tart, a többi a legbiztosabb mozgási eszközt, saját lábait használja.

Kényelmes, elég széles, faltól keretezett lépcsőn haladtunk fel a még jól magasán fekvő városhoz. A terjedelmes terasson, mely a város kapuja előtti tért elfoglalja, a régi fák alatt gyönyörű kilátást élveztünk. A város maga, keskeny, többnyire emeletes házaival, szűk, girbe-görbe utczaival mintegy kihaltnak látszott. Hamar észrevettük, hogy jövetelünk, vizsgálódásunk általános feltűnést okozott, és a mint a helynek minden

egyes utcáját, piacát, és bástya-vidékét vizsgálgattuk, mondhatjuk, hogy majd az egész honn levő lakosságot az ajtóknban, vagy az ablakrácsok- és deszkák mögött láttuk.

Az első, a mi szemünkbe ötlött, a fiumei oldalon a városkapun kívül fekvő *S. Sebastiano* kis templom volt. Zarádoka sokszögű, pillérjei nincsenek, de a falat sem futja körül a talapzat. A párkány igen egyszerű, torony helyett a homlokzat fölötte ülő, itt nagyon divatos haranglábbal bír. A szabadon lóggó harangnak alakja a régiség tanuja, a rajta levő, alig kivehető betűk a XV-dik századról tesznek tanuságot. A mit távcsőveink segítségével kivehettünk, ez: *nrηr*. . . . talán a divatos: *Jesus nazarenus rex judaeorum*-nak egyes betűi? Időnk rövidebb volt, hogysen e haranggal tovább vesződhettünk volna.

A városkapu fölött az imperiumi kettős sas terjeszti ki védszárnyait, a tojásdad szívpaizsban az IHS fénylik, fölötte 1731-et olvasunk. E város hajdan a jezsuiták birtokához tartozott, s innen a címér könnyen magyarázható. Ugyanazon kapun ezen évszám is fordul elő:

MDCC

LXIX, mely év alkalmasint javíttatására vonatkozik.

Rómer Fl.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1870. nov. 8-dikán a m. n. muzeumban tartott IX. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Kubinyi Ágoston ő mltsága.

Jelenlevők: Arányi Lajos, Henszlmann Imre, Mátray Gábor, Rómer Flóris, Szalay Ágoston és Toldy Ferencz b. tt.

84. Előadó indítványa következtében *Hollaender* Leo nagybecsű érmészeti művének folytatására felkéretni határozott.

85. *Vajdovszky* János tanár fel fog kéretni, hogy a kárpáti

műemlékekről készítendő nagyobb munkájából az „Arch. Közlemények“ számára mutatóványokat küldeni szíveskedjék.

86. Előadó bemutatja bold. *Schulcz* Ferencz erdélyi régiségeket tárgyaló rajzait, s kéri a bizottságot, miszerint azokat rajztárunk részére vegye meg; határozottatott, hogy a megvétel iránt a boldogult özvegyének ajánlat fog tétetni.

87. Előadó bemutatja *Könyöki* József pozsonyi reáltanárnak sz.-györgyi, bazini és magyarádi régiségeket tárgyaló rajzait, s azokért tiszteletdíjat adadni indítványoz; elfogadtatott.

88. *Beszédes* fényképész úrnak az úgynevezett *Salamon tornyáról* vett, s előadó által bemutatott fényképeért köszönő levél fog iratni.

90. Előadó kéri a bizottságot, hogy a *szíhalmi* gazdag lelet többeseiből a m. kir. tud. egyetem régészeti tára részére egyes példányokat átengedni szíveskedjék; a tárgyak kiválasztása előadóra bízatik.

94. *Henszlmann* b. t. *lőcsei* kiküldetéséről szóbeli jelentést tesz, igérvén, hogy azt legközelebb írásban is be fogja nyújtani; határozottatott, hogy f. hó 13-án (vasárnap) d. e. 9 órakor rendkívüli ülés fog tartatni, melyben *Henszlmann* jelentése fölött szakvélemény készíttetik s az akadémiai elnökség útján a válás- és közoktatási miniszter úrhoz fölterjesztetik.

96. *Henszlmann* b. t. jelenti, hogy *Csáky* Kálmán gróf úr a szepesi vár alaprajzának elkészíttetésére és a vár lerajzoltatására késznek nyilatkozott; ezen nagylelkű ajánlatért köszönet nyilváníttatik.

97. Felolvastattak következő levelek :

1. (263.) *Foltinyi* János úr jelentést tesz a szíhalmi ásátásról.

7. (271.) *Bölöni* Sándor gymn. tanuló egy leletről tudósít (rajzzal.)

12. (279.) *Marossy* János a látóhegyi felirással kedveskedik.

16. (287.) *Fleischmann* tanár úr érmészeti értekezést küld be.

19. (290.) *Szarka* János aradi gyógyszerész régészeti tudósítást ír.

20. (291.) *Nyilas* Alajos mező-csáthi ref. segédlelkész vidékéről szóló régészeti adalékokat küld be.

Mind ezen levelek elintézésével előadó bizatik meg.

98. *Horváth* Antal az arch. bizottság levél- és mőtárnoka alkalmazásáért köszönetet mond, s egyúttal munkálkodásáról jelentést teszen; tudomásul szolgált.

Pesten, november 10-kén 1870.

Jegyzette :

Rómer Flóris.

A XVII. századi magyar ötvösségről.

Valamint a középkorban — főleg az Anjou-házi királyok alatt — képző művészetünkön az olasz befolyás kirívóan észlelhető: úgy tagadhatatlan, hogy a későbbi időkben — főleg a XVI. és XVII. században — változott országos állapotainknál fogva is — német szomszédaink műiskolái széles mérvben hatottak azon fejlődésre, felfogásra és műizlésre, melyet ama korra nézve műtörténelmünk felmutathat. E megjegyzésünk állítmánya az által nyer leginkább fontosságot, mert tudjuk, hogy a német műiskola sokáig elég szívésen ellentállott az olasziskola közvetlen befolyásának, mint ezt Lacroix is (*Les Arts au moyen age etc.* című művében) méltatni nem feledé.

Azonban nekem nem czélom műtörténelmi értekezésbe bocsátkozni; csak az ötvösség vagy az arany- és ezüstművéség egyik ágának: az úgynevezett arany-, ezüst sodrony vagy fonál (szkofium) művészetnek hazánkban a XVII. században állapota-ra vonatkozólag kívánok egy szerény adattal műtörténészeink jegyzeteihez járulni.

Elvitázhatlan tény, hogy a kath. egyház a képzőművészetnek az egyházba befogadása által azoknak kitünő lendületet adott és pártolójává vált. Erről tanuskodik az alább közlendő adat is, mely szerint *Lippay György* primás esztergami érsek 1651-ben a német birodalom leghíresebb ötvös műhelyeinek *Augsburg* és *Nürnberg* városának egyikéből, t. i. az előbbiből telepített egy kitünő ötvöst, *Müller János Jakabot*, Pozsonyba,

ellátva azt oly szerződési ótalomlevéllel, melyet a nevezett érseknek esztergami eredeti jegyzőkönyvéből latinból magyarra fordítva tartalmánál fogva érdemesnek tartok műtörténelmünk érdekében e lapok hasábjaira juttatni, s mely szóról-szóra így hangzik:

„Mi Lippay György Isten irgalmából az esztergami székes megye érseke stb. adjuk tudtára mindeneknek, kiket illet, hogy mi látván vitézlő *Müller János Jakabnak* jeles és ritka művészeti kitünőségét valamint a nyújtható s tömör arany-, ezüst fonál az úgynevezett szkofium, úgy az arannyal és ezüsttel borított selyem, vagyis aranyozott s ezüstözött fonál készítésében, melyekből azután úgy egyházi, valamint világi czelokra különféle ékes fimbriák (rojtok, czafrangok) készítetnek, a mely Nürnberg városában nagy szorgalommal és pazar költséggel meghonosított mesterséget a római birodalomban alig valahol, *Magyarországban pedig seholsem találhatni*. Remélvén tehát, hogy ezen keresett mesterségnek Magyarországra behozatala először is ugyan az egész hazának legtöbb hasznót és díszet, azután pedig nekünk és utódainknak is nem csekély jövedelmet fog hozni, főképen ha Isten kegyelméből úgy rosnýóbányai arany és ezüst bányáinkból, valamint a minket illető Pisetumból naponkint nem megvetendő arany, ezüst rész jövedelmünk lesz. Ennélfogva azon *Müller János Jakab* urat megfogadtuk és vele ilyen szabályok és föltételek mellett egyeztünk meg. Először, hogy az olyan arany és ezüst fonalat azon áron, melyen az a birodalomban Nürnbergben árúltatik, nekünk is eladni tartozik és pedig annyit, mennyit venni akarunk. Másodszor, a fenmaradt részt úgy az országban, mint azon kívül a kinek akarja eladhassa. Harmadszor, hogy az elkészített arany és ezüstből, melyet neki adandók leszünk, nyereséget — a mint vele e részben megegyeztünk — adni fog. Negyedszer: Mi is őt úgy mestersége gyakorlatában, valamint hazai és külföldi eladási üzleteiben pártolni fogjuk és segíelyezni kívánjuk. Mely dolognak hitelére neki ezen pecséttel és saját nevünk aláírásával ellátott levelünket adni és adományozni határoztuk. Kelt pozsonyi érseki curiánkban, május 1-ső napján az Urnak Ezer hatszáz ötvenegyedik évében.“

E levél egyebeken kívül azt tanusítaná, hogy a XVII-dik század közepén hazánkban a szkófiomos műnek készítője nem létezett; ohajtandó volna, hogy az oklevél ez állítmánya meg-
ezáfoltassék. *)

Nagy Iván.

Szombathelyi közlemények.**)

VII.

Az eddig ismertetett helybeli feliratokon az itt valaha állomásozott római hadsapatok közül az *ala contariorum savariensium*, a XI. és XII. iker legiók szerepelnek. E tárgyat azon három felirat, melyeket most közlendő vagyok, ismét egy új és érdekes adattal gazdagítja.

Ugyanis a postaépület kertjében két fogadmányi oltár töredéke áll, melyeken ez olvasható:

1. . . . .
LEG XIIIIG
V · S · L M
2. . . . .
IBERA
VE · LEG
XIII G · A
NT · V · S · L ·

A harmadik felirat a gyöngyösi utca 84. sz. házának leghátulsó zugába van befalazva. A tábla közepén gerincz-választékkal bír, s tulajdonkép két felirattal volt ellátva, de egyik fele hiányzik. Az ép felirat egy 12" 3''' magas, 13" széles

*) Tudtunkkal Pozsonyban ezen művészet egész a legujabb időkig *Liebisch* család által üzetett, mely honunkat és szomszédainkat is ellátta skofiummal. Vajjon voltak-e hazánkban még másutt is ilyen műiparosok, érdekes volna megtudni.
R. Fl.

**) L. „Archaeologiai Értesítő“, III. köt. 43 és köv. l.

négyszögben áll, a másik feliratból pedig csak a kezdő betűk vannak még meg.

3. M · AEMĻ · MARCE	· G · L
ĻNS · V · E · S · E · SEN	· AV ·
SISIAE · @ · P · E · A · M	· OP ·
VRSE · F · P · NXX	· C ·
E · AEM · DIGNE	· F ·
AV E · AEMĻI ·	· O ·
VENATORI	· E ·
MIL · LEG XIIIIG	· PE ·

Könnyen meglehet, hogy a hiányzó rész még előkerül valahol. Volt erre már esetem akár kettő is. Ugyanis egy igen csinos mécs mintaalj már hat évig állott régiségtárunkban, midőn felső része csatorna-ásás alkalmával jutott napfényre. Vagy: a püspökvár udvarán áll egy keresztény római sírkő, találatott vagy húsz év előtt a szomszéd Szent-Mártonban, és a róla hiányzott jobb szegletet írással együtt két év előtt ásták ki Szombathely ép ellenkező szélén.

Az új-utca 313. sz. házának udvarán pad gyanánt szolgál egy nagyszerű, köröskörül domborművű faragványokkal ékeskedő sírkő-töredék, mely, ha a felirat valóban classicus alakú betűiről ítélni lehet, tán a legrégibb szombathelyi emlékek közé sorozandó. A gyönyörűen vésett betűk magassága 1'. A feliratból ez van még meg:

MAXIMV ·

VOLTION ·

FIL · DO ·

Találták pedig ugyanazon ház alapásatásakor, negyedfél ölnyi mélségben.

Másnemű új lelet kevés van. A gyöngyösi utczában levő Skényi-féle ház építésekor a következő tárgyak találtattak: egy bronz fibula, hossza 2" 1"', keresztrésze 1" 3"'; továbbá egy bronz dísz féle; azután egy közönséges vaskules, hossza 5", és egy úgynevezett clavis laconica, hossza 3" 6"' a végén három felgörbített foggal. Továbbá egy kombinált háromágú

fűrő, melynek mindegyik ága különböző vastagságú fűrőt képez. Két ága ép, a legvékonyabb középen el van törve.

Arról is tudósítom a t. szerkesztőséget, hogy, tekintve azon körülményt, miszerint a nagyrészt szabad ég alatt levő római régiségek és feliratos kövek már úgyszólván romlásnak indultak, ezek megmentésére felszólítást tettem közzé a helyi lapban, hogyan lehetne legalább ideiglenes helyiségre szert tenni, hol régiségeinket az eső elől elrakhatnók. Azóta 3 hét múlt el, felszólításom visszhangra nem talált. *Majdha egyszer nem lesz mit bele tenni, akkor hiszem, hogy lesz helyiség bőven.*

Végül ide csatolom a helybeli főgymnasium római éremgyűjteményének rövid ismertetését. Gyűjteményünk sem nem nagyszerű, sem nem teljes. Nem csoda, mert nekünk ez érdekében csak az utószüret jutott, a legdúsabb lelhelyek már rég ki lévén aknázva. A mi van azt 1861. óta legnagyobb részt magam gyűjtöttem tanítványaim és némely magányosak szíves ajándékaiból. Szerény nézetem szerint azonban kisdud gyűjteményünk legnagyobb értéke abban fekszik, hogy egy-két darab kivételével tisztán szombathelyi leletekből van összeállítva; és a veretek, valamint a nevek különfélesége városunk őstörténetéhez mégis némi adalékot nyújthat. Megjegyzem, hogy helykimélés tekintetéből azon érmeket, melyek már Schoenwiesner ismeretes munkájában le vannak írva, csak számszerint fogjuk regisztrálni. E = ezüst denár. R. I. I. III. = réz nagy, közép és kicsiny.

Családi pénzek. 1. AT . . . SARIN. Szakállas fő.)(Két alak. TIT . E. 2. Nő fej.)(Pegasus szalagon állva, melyen: Q · T · I · E. 3. Elefánt. CAESAR)(Eszközök. E. 4. IIIVIR ANTONIVS · DESIGN · ITER · ET . . . Napisten feje)(. . . NIVS M · Venus. E. 5—6. IIIVIR Hadihajó)(2 Legiojel közt sas LEG III.

Császársági érmek. Octavianus. 2 db. R. II.)(CONSTANTIAE. Germanicus. GERMANICVS CAESAR TI AVG F DIVI AVG N)(TI CLAVDIVS CAES AVG GERM · P MTR P IMP PP · — R · I. Ti. Claudius 5 db.)(PIETAS AVG S. C · R. I. Nero. 4 db. R. I)(PACE P R VBIQ PARTA IANVM CLVSIT.

Galba. 2 db. Egy ezüst, egy réz II. ennek)(CERES AVG S. C.

Vespasian. 2 db. ezüst, 3 db. réz)(AVGVR — IVDAEA — FELICITAS PVBLICA — SALVS AVG.

Domitian. 4 db. ezüst, 3 db. r. I.)(IMP XIX CENS PP — IMP XIII COS XII — PRINCEPS IVVENTVTIS — FORTVNAE AVG · — MONETA AVG.

Nerva. 1 db. R. I.

Trajan. 5. db. ezüst, 10 db. r. I · IMP TRAIANVS AVG GERM DAC PM TR P VI PP)(DIVI NERVAE ET TRAPATRI — PONT MAX TR POT COS II — COS V P P S P QR OPTIMO PRINC — COS II P P — S PRQ R OPTIMO PRINCIPI AQVA TRAIANA — TRIB POT COS III — COS IIII.

Hadrian. 3 ezüst 10 réz I. és II.)(ANNONA AVG — DACIA — FELICITATI AVG.

Sabina. 1 r. I. Aelius Caesar 1. réz II.

Antoninus Pius. 3 ezüst)(MONETA AVG — COS III. 8 r. I.)(SALVS AVG COS IIII — PAX AVG S · C · — MONETA — S P Q R OPTIMO PRINCIPI — LIBERTAS COS III S. C.

Marcus Aurel. 1 ezüst)(CONCORD AVG TR PVII; réz 10. I. és II.)(HILARITAS. S. C. — VIRTVS COS II — PIETAS AVG — RESTITORI ITALIAE IMP VI COS III — TR P IX IMP IIII COS III.

Faustina. 1 ezüst.)(FECVNDITAS; 2 réz I.

Lucilla. 1 r. I.)(VENVS S. C.

Commodus. 1 ezüst, 1 réz I.

Crispina 1 ezüst)(IVNO.

Pertinax 1. ezüst)(LAETITIA AVG.

Septimius Severus. 2 ezüst.)(PM TR P COS II.

Julia pia. 1 ezüst.)(VESTA.

Caracalla. 1 ezüst.)(MONETA AVG.

Elagabalus. 6. ezüst)(SACERD DEI SOLIS ELAGAB — LIBERTAS AVG — PONT TRIB P III — FIDES PVBLICA — · · VICTRIX.

Julia Maesa. 4 ezüst.)(PVDICITIA — SAECVLI FELICITAS.

Alexander Severus. 7 ezüst.)(LIBERALITAS AVG IIII — PM TR P II COS . . — ANNONA AVG — LIBERTAS AVG — VIRTUS AVG. Réz 3. I.)(PM TR P XIII COS III P P — IOVI PROPVGNATORI.

Julia Mamaea. 2 ezüst.)(FECVNDITAS AVGVSTAE.

Maximinus. 1 ezüst.)(VICTORIA AVG. 4 réz II)(SALVS AVG — IOVI CONSERVATORI — VIRTUS AVGG ET CAESS NN AQT.

Gordianus idösb. 2 ezüst)(FELICITAS AVG — PAX AVGVSTI.

Gordianus ifjabb. 1 réz II. AVTOKP · AN · ΓOPDIANOC CEB)(LB.

Gordianus pius. 5 ezüst.)(FORTVNA REDVX — IOVI STATORI — LAETITIA AVG — SECVRIT PERP. — Réz 4. II.)(MARS . . — P M S COL VIM AN IIII — CONCORDIA.

Fülöp (idösb). 2 ezüst.)(TRANQVILLITAS AVGG — ADVENTVS AVGG. Réz 1. I. P M S COL VIM · AN V.

Fülöp (ifjabb). 1 ezüst. LIBERALITAS AVGG. 2. Réz I. PRINCIPI IVVENTVTIS.

Trajanus Decius. 2 ezüst.)(PANNONIAE — ADVENTVS AVG. 1 réz III.)(P M S COL VIM AN XI.

Trebonianus Gallus. 1 ezüst.)(PIETAS AVGG 1 réz II.)(P stb. AN XIII.

Valerianus. 1 ezüst.)(VICTORIA AVGG.

Gallienus. 1 ezüst)(FIDES MILITVM. 1 réz I.)(MARTI PACIFERO.

Salonina. 1 billon.)(PIETAS AVGG.

Claudius Gothicus. 1 réz III.)(VIRTUS AVG.

Victorinus. 1 réz III.)(INVICTVS.

Tetricus. 1 réz III. *Posthumus* 1 réz II.

Aurelianus. 8 réz III.)(CONCORDIA MILITVM — IOVI CONSERVATORI — FORTVNA REDVX — CONCORDIA AVGG — ORIENS AVG.

Severina. 2 réz III.)(CONCORDIAE AVGG — MILITVM.

Claudius Tacitus. 3 réz III.)(MARTI PACIFERO — PROVIDENTIA AVGG — FELICIT TEMP.

Probus. 15 réz III.)(SOLI INVICTO — ADVENTVS AVG — IOVI CONS PROB AVG — CONCORDIA AVG, MILITVM — VIRTVS PROBI AVG — PM TR P COS P P — PAX AVG — FIDES MILIT.

Carus. 2 réz. III.)(AETERNIT IMPERI. *Carinus.* 1 réz III.)(FIDES MILIT. *Numerianus.* 1 réz III.)(PIETAS AVG.

Diocletianus. 9. réz I., II., III.)(IOVI COSERVAT AVGG — SACRA MONETA AVGG ET CAESS NOSTR — GENIO POPVLI ROMANI — PROVIDENTIA DEORVM QVIES AVGG (elhelye Győr).

Maximianus. 6 réz II.)(GENIO AVGG ET CAESARVM N N — GENIO AVGVSTI QN — GENIO POPVLI ROMANI — SACRA MONETA stb.

Gal. Valeria. 2 réz II.)(VENERI VICTRICI.

Constantius. 1 réz II.)(SACRA MONETA stb.

Licinius. 3 réz III. PROVIDENTIA AVGG — SOLI INVICTO COMITI.

Constantius 20 réz külön verettel. *Fausta* 1 réz)(SPES REIPVBLICAE.

Azután *Constantinus II.*, *Lic. Licinius*, *Crispus*, *Constans*, *Constantius*, *Magnentius*, *Julianus*, *Jovianus*, *Valentinianus*, *Valens*, *Gratianus* és *Theodosius*, mind hol több, hol kevesebb külön veretű apró rézéremmel van képviselve gyűjteményünkben, mely összesen 420 különveretű római érem példányt foglal magában, és lassacskán ugyan, de folyvást szaporodik.

Lipp Vilmos.

Érmészeti adalékok.

XXVI.

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1869-ik évben Fiumében tartott nagy-gyűlése a folyó 1870-ik évben tartandó 15-ik gyűlés helyéül Arad városát választotta. A Pesten székelő középponti választmány, valamint a gyűlésre megválasztott elnökség és Arad városában létesített bizottmány a folyó év szeptember 5-én és a következő napokon tartandó

nagy-gyűlés határidejében megegyezett. Az eddigi szokás szerint Arad városa sem akarván a többi városoktól elmaradni, a megtartandó gyűlést egy, a tagok közt elosztandó emlékéremmel kívánta megörökíteni, s ennek kivitelére, s illetőleg eszközlésére, alúlirottat kereste meg. Még a múlt 1869-ik év október havában Seidan bécsi vésnököt bízta meg, hogy útmutatásom szerint rajzot készítsen a kívánt éremre, mely csakhamar elkészült és némi kis változtatással az aradi rendező választmány által elfogadtatván, megbizattam, hogy ezt 600 példányban készíttessen el. A sikerült érem még folyó augusztus 1-ső napjaiban elkészült, azonban némi közbejött akadályok miatt, négy héttel a határidő előtt, Arad városa a nagy-gyűlést jövő 1871-ik évre kívánván halasztani, az érmek addig letétkép őriztetnek.

Ez emlékérem *előlap*i körirata:

A magyar orvosok és természetvizsgálók Aradon 1870.

Képverete: jobbról Arad megye, balról Arad városának czímere, mindkettő felett korona. *Hátlap*i képverete:

Ülő Nympha, jobbjaival korsóra támaszkodva, melyből víz ömlik, baljában virágkoszorút tartván; körül a ménesi hegyesúcsok, Maros folyó, gazdag szőlőtő, és búza kéve, mint Aradmegye természetadta kincsei; továbbá kútakna, hajóhordó, sarló és vasuti mozdony, mint az ottani ipar képviselői.

Alirat: A természet a művészetnek mestere. Az alap alatt W. Seidan.

Kubinyi Ágoston.

XXVII.

Érdekes emlékérmét kapott a m. n. muzeum Crenneville gróf ö nagyméltóságának szivessége által. Ezen érem hasonló a jeruzsalemi út emlékére verthez, és valamint szerkezetére úgy kivitelre nézve is érdemes ikre eldődjenek; és egy, ezüst és bronz példányban a muzeumi éremtárban szemlélhető. Minthogy az előlap egészen hasonló a III. kötet 324. lap-XXV. sz. a. közlött példányokéhoz, itt csak a hátlapot közöljük. Egyiptom török nő alakjában, félholddal, fátyollal fődött homlokán, a szék gyanánt elterülő b. néző sphinxen ül, mely-

nek talapzatát rejtély-írás ékesíti, jobbra a háttérben álló három gúla felé mutat, míg baljában tekercset tart a suezi-csatorna tervével. Balra a gőzölgő vitorlás hajó nyugszik. A szelvényben e szavak állnak:

ADVENTVS · AVGVSTI · IN · AEGYPTVM
OB · APERIVNDAM · FOSSAM · SVEZIANAM
MDCCCLXIX.

R. Fl.

XXVIII.

A szerb czinkusokból Schiefner János banktiszt úr 6 darabot, ajándékozott a m. n. muzeumnak és ezeken kívül, 3 db. folyó pénzt. Az előbbiektől van Lázár császárnak egy eddig nem ismertetett veretű érme. Az érme átmérője az eddig ismertnél valamivel nagyobb; előlapján a körirat: КНЕЗ ЛАЗАР ЦАР СРПСКИ; a mellkép alatt a vésnök kezdője: ЈПБ, a hátlapon magas tornyú templom körülvéve több emeletes épülettel látható, a szelvényben ez áll: ПАВЛИЦА.

R. Fl.

XXIX.

(Az éremtanban) csak akkor várhatunk valódi előmenetelt, a hézagok pótlását és a még itt-ott uralkodó homálynak felderítését, ha sok specialista leszen, kik egyes uralkodókkal vagy egyes bár, kisebb történelmi korszakokkal foglalkoznak. A bécsi éremtani egyletnek három buzgó tagja dr. Missong, Kolb József és Rohde Tivadar urak a római történelem egyik időszaknak felderítésére vállalkoztak, a mennyiben Rohde úr az *Aurelianus*, Kolb a *Tacitus* és *Florianus*, Missong pedig a *Probus*-félét rendezi. A vállalkozók már roppant anyaggal bírnak, a nemzeti muzeumban Missong és Kolb urak számos új tárgyat találtak, Rohde úr pedig már évek óta gyűjtött, főleg Mosony megyében; mindazáltal kedvesen veszik az ónlapokban küldött hű lenyomatokat, melyeknek közlése reánk nézve is igen fontos. Remélem, hogy hazánk érmészei közös ügyünk előmozdítása tekintetéből szívesen fogják lenyomataikat a

nevezett uraknak elküldeni. (Dr. *Missong* lakik Bécsben Seiler-gasse 8. sz. alatt; *Rohde* u. o. Fleischmarkt 4. sz. alatt; *Kolb* József úr pedig Urfahr Lincz mellett 300 sz. a.)

R. Fl.

Régészeti mozgalom.

a) Vallás- és közokt. m. kir. miniszterium.
20866. szám.

A m. t. Akademiának.

A visegrádi várrom fentatásának ügyét felkarolandó, felkértem a k. pénzügyminiszter urat, hogy eme, a magyar korona birtokán álló műemlék további romladozásának meggátolására némi gondot fordítani sziveskedjék.

A k. pénzügyminiszter úrnak 7. alatti válasziratából azonban kitűnik, hogy a k. pénzügyminiszter úr e célra a m. t. akademiának szakértői közreműködését merőben nélkülözhetlennek tartja, minthogy a helybeli uradalmi mérnök a célba vett helyreállítási munkák tervezetének elkészítésére kellő szakavatottsággal nem bír.

Ezen nézethez csatlakozva, tisztelettel felkérem az Akademiát, — hivatkozva f. é. június hó 17-én 639. sz. a. kelt megkeresésére is — hogy az akademia régészeti bizottmányát a várromok helyreállítására vonatkozó részletes terv és költségvetés kidolgozására utasíttatni, s ezen dolgot annak idején — a szükséges költség megszerzése iránti tárgyalás végett — ide beszolgáltatni sziveskedjék.

Budán, 1870. october hó 18-án.

B. E ö t v ö s J ó z s e f s k.

b) M. kir. pénzügyminiszterium.
35443.

Nagyméltóságú miniszter úr!

Folyó év Június 23-án 13043 szám alatt kelt becses átiratával méltóztatott engem értesíteni, hogy a m. Akademia

Nagyméltóságod közreműködését kérte volna fel a végett, hogy engem felszólítson arra, miszerint a visegrádi várromoknak, mint a magyar szent korona birtokán álló, építészeti szempontból felette érdekes hazai emlékeknek őrzésére és további romlásának meggátolására némi gondot fordítsak.

Ennek folytán meghagytam az ó-buda-visegrádi jószágigazgatóságnak, miszerint az uradalmi mérnök kihallgatása mellett nekem ez érdemben jelentést tegyen.

Az említett jószágigazgatóság ezen felhívásomnak megfelelt, és beküldé hozzám a f. é. augusztus 5-én 1478 szám a. kelt, és mellékletben ide zárt jelentését.

Ezen jelentésből meg fog győződni nagyméltóságod arról, hogy a visegrádi romoknak fentartása csakis sokkal nagyobb költséggel lenne eszközölhető, mintsem azokat a csekély visegrádi uradalom jövedelméből fedezni lehetne; továbbá kivethető ezen jelentésből az is, hogy egy uradalmi mérnök nem bír azon szakavatottsággal, hogy ezen várromok fentartása iránti részletes tervezetet elkészíteni képes volna.

Ezen körülményeknél fogva azt hozza javallatba az említett jószágigazgatóság, hogy legelőbb is a m. Akademia volna a végett megkeresendő, hogy szakértői véleménye alapján a visegrádi várromok fentartása iránt tervezetet és költségvetést készítsen.

Miután az ó-buda-visegrádi jószágigazgatóság eme javallatát teljesen osztom, azon kérelemmel fordulok Nagyméltóságodhoz, miszerint mint a m. t. Akademia elnöke, ezen tervezetet és költségvetést elkészíttetni, és velem közölni sziveskedjék, hogy az eredményhez képest a szükséges költségek fedezésére nézve véleményemet Nagyméltóságoddal viszont közölhessem.

Fogadja nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.
Budán, 1870. augusztus 23-án.

Magyar királyi pénzügyminiszter meghagyásából

Fluck János s. k.

c) 1060.

Nagyságos kir. tanácsos úr!

Kruesz Chrisostom pannonhalmi főapát úr által az Akademia részére lemásoltatott, s a nagyméltóságú elnök úrhoz kül-

dött egy Corvina-lapot, mely Cicero munkái előlapját képezi, szerencsém van a f. é. oct. 31-diki összes ülés határozatából, az akad. kéziratárba ezennel áttenni.

Tisztelettel

Pesten, 1870. nov. 10.

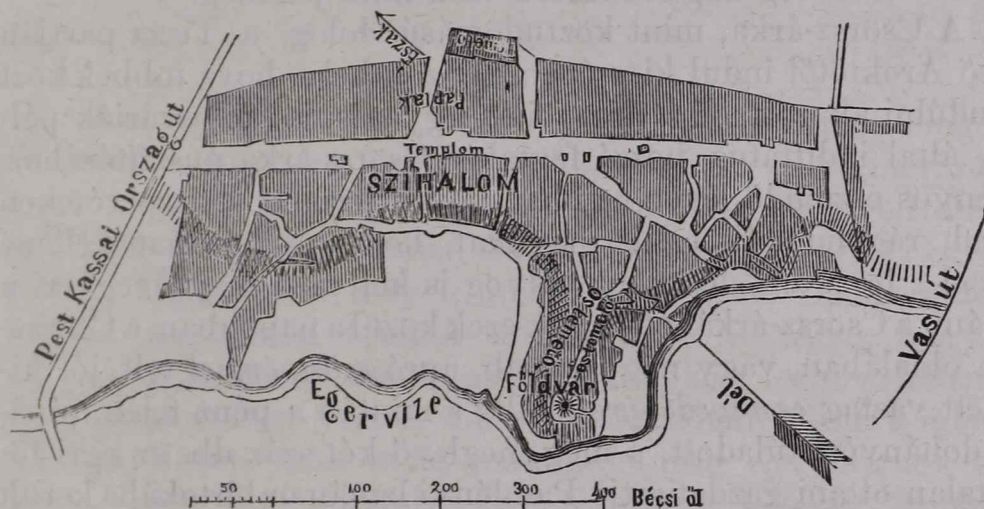
Nagyságodnak alázatos szolgálója

Arany János,
főtitkár.

Archaeologiai levelek.

IX.

Végre sikerült Szíhalom beltelkének térképét megszerez-
nem: — az ásatásokat azonban a szorgos dologidő miatt egy-

előre nem kezdhettem meg, mivel a napszám igen drága. . . .
. . . . . Addig is a vidéken teszek régészeti körutat, ha időm
s körülményeim engedik.

Vidékünk, illetőleg Eger vidéke, a hazánkban megfordult,
vagy huzamosb ideig itt lakott ős vándornépek classikus
földje volt. Nógrád vármegye Ó-Básth, Pilin, Kis-Terenne,

Lapújtó helyeitől kezdve, Heves és Borsod egymásba vágó térségein keresztül, Erdő-Kövesd, Felső-Tárkány, Eger, Tard, Novaj, Maklár mellett elhaladva egész Szihalom-, Mező-Tárkány- és Besenyőig, s onnét ismét le a Tiszáig: Tisza-Füred-, Tisza-Örs-, Igar- és Ároktőnél mindenütt ős népek telephelyeire találunk. S az ős népek, vagy talán éppen pogány őseink e telephelyei mellett magaslanak ki a keresztény műépítészet még fenlevő, vagy már csak romokban heverő emlékei is. A fenlevőkből elég említenem az apátfalvi bél-háromkuti apátság nagyszerű román templomát, mely hazánkban a román építészet egyik legjelesebb példánya; továbbá a kócsi és szent-mariai szintén román egyházakat. Régészeti szempontból tehát igen classikus vidék ez, s éppen azért száz kéz és szem kellene ide, hogy e táj minden nevezetességeit felfedezni, s egybegyűjteni képesek legyünk.

Ugyan e vidéken, Szihalom és Besenyő között vonúl el a Csörsz-árka is, melyről minden fürkészés daczára még mindig csak annyit tudunk, hogy emberkéz alkotta földmunkát, s ezer év előtt még nagyobbyszerű volt, mint jelenleg.

A Csörsz-árka, mint köztudomású dolog, a Tisza partján fekvő Ároktőtől indul ki, s éppen ez azon hely, hova többek közt elrándulni akarok. Az ároktőiek ugyanis, a kolosváriak példája által indíttatva, hozzá fogtak a Csörsz-árka pusztításához. Vizenyős esztendő lévén ez idén, bőven termett a tiszai réteken a nád, rá gondolták tehát magukat, hogy új házakat kellene építeni. Igen ám, de ahhoz vályog is kell; azt majd megveri a czigány a Csörsz-árkából. Egyik ezek közül a napokban, a Csörsz-árka oldalában, vagy négyszáz db. apró ezüstpénzzel telt, jól kiégetett vastag *cserépedényre* talált; s miután a pénz felén, pipáért, dohányért túlادott, a még meglevő két száz db. az egri főkáptalan ottani gazdatisztje Pamlényi István úr birtokába került az edénynyel együtt, ki is azt Kovacsóczy István kanonok főkáptalani dékán úr kezeibe tette le, honnét az valószínűleg a m. n. muzeumba kerülend.

A pénzeket láttam; többnyire Róbert Károly korából valók, vannak köztök még későbbiek is s mivel a Csörsz-árka oldalában találtattak, csak azt bizonyítják, hogy az már Róbert Károly idejében is fenállott, mit különben is tudtunk.

Nem is ez az, a mi engem Ároktőre vonz, hanem másik körülmény, hogy mint a nevezett gazdatiszt úrtól hallám, a vályogverő czigányok ugyancsak a Csörsz-árka mentén veres-tégla-építmény-részletekre is akadtak. — Lehet ugyan, hogy az ároktői veres-tégla-építmény-részletek még annyi fényt sem vetnek a Csörsz-árka eredetére, mint a Róbert király korabeli ezüstpénzek, de azért mégis megnézem, s azután jelentést teszek, a mint hogy még a Tisza-Füred és Tisza-Örvény iránt tett ígéretemmel is adós vagyok.

Vidékünkön jobbra vagy balra, de mozogni kell, mert itt a munka még mindenütt sok és hosszadalmas, az élet meg hozzá mérve rövid és kevés; pedig az archaeologia terén hazánkban még majd mindenütt elmondhatjuk: periculum in mora.

Szíhalom.

Foltinyi János.

X.

Az arad-temesvári vasút építése alkalmakor Vinga és Orczyfalva közt két gyűrű találtatott. Az illető mérnök, a kitől kaptam állítja, hogy egyik mérnök-társa birtokában egy kék zománczu hosszú *hajtű* van, üveg gyöngyökkel kirakva. Ugyanazon helyen leltek egy bronz karpereczet is, melyet az utczán árultak Aradon, de sajnálom, hogy bár ezt nekem tudtomra adták, az illető munkást föl nem lelhettem, és noha az építést vezető több vállalkozónál kérdést intéztem a lelhely-iránt, csak most tudhattam meg egy mérnök által, hogy Vinga és Orczyfalva közt fekszik a lelhely. Mihelyt a pálya megnyílik, Dracsay barátommal kimegyünk a helyszínére, bővebb fölvilágosítás végett.*)

Arad.

Szarka János
gyógyyszerész.

*) Köszönettel vesszük a további tudósításokat is.

XI.

1868. nyarán *Ötvösi János átányi* (Heves m.) földmivelő udvara végében kutat ásatván, a kihányt sárga és homokos földréteg között egy csontváz részeire találtak. A csontok a koponyával együtt kihányatván, a rendetlenül összehányt föld és csontok között egymásba font vékony, hihetőleg réz vagy bronz karika s egy laposas, egyenetlen oldalú üveggyöngy jutott a kutatók kezei közé, a kik nem is késtek a talált karikát („néhol szép sárgás aranyszinnel csillogván“) apró darabokra széttörni és elhányni. Többszöri utánjárás, rábeszélés, kérés folytán nevezett *átányi* lakostól sikerült az üveggyöngyöt birtokomba keríteni, de a széttört karikáknak még csak nyomát sem láthattam. A gyöngy jelenleg is birtokomban van, hogyha érdemes volna: bármikor is átszolgáltathatom.*)

1869. *Cserépfalún* (Borsod m.) déltől észak felé, az un. *Mészoldali* szőlők alatt, s innen északkeleti irányban a kis és nagy *Gallya* hegy között, ezeken túl ismét észak felé hajolva, változó mélységű árok vonúl keresztül, melynek partja néhol 2 öl magasságra emelkedik. Esőzések idején ezen széles árokban a helyekből jövő víz sebesen lefut, s a partot sok helyen alámossa és ledönti. Itt a partok oldalaiban, az árok alján mindenütt, és a mészoldali szőlőkben is számtalan különféle alakú és színű cseréptöredéket szedhetni. Legtöbb mégis a mészoldali szőlők körül, s az ez alatt elvonuló vízmosásos árokban találtatik. A cserepek alakja és színe igen változatos. Sokszor egész edények is, hamu és földnemű maradványokkal (a mint hallottam) találtattak, de rendszeren széttörettek.**)

A *Kecskőr* hegy melletti völgyben forradalom után talált, többször hajtott, állítólagos török trombita, görbe kard, és sisak hg. Koburg valamelyik urad. tisztje által, még az időben elvitetett.

*) A muzeum illő köszönetet fog érte mondani.

**) Beh jó lenne az embereket ezeknek miképeni kezelésére oktatni, és köztük a levelemhez csatolandó *felhívás* csomóját kiosztani, sőt jutalommal, melyet a muzeum megtérít, ösztönözni.

A *cserépfalusi* ref. egyház birtokában van egy lelhelye és művezete miatt egyformán figyelemre méltó áldozó pohár (kehely?) és kisebb tányér. A poharat ugyanis, tetején a tányérral, 1805—6-ban az ott levő akkori kis góth templom sanctuariumának oldalfalába berakva találták. Az akkori templomocskát a megsziporodott szegény ref. hivek 1805—10-ig megnagyobbították; nyugat felé hosszában néhány öllel kitoldatott, keletelt fekvésű sanctuariumának teteje lebontatott, rajta kelet felé ajtó töretett — mint szintén a templom északi oldalfalán is, mely részen czinteremmel is kibővítettett. Jelenleg csak a régi szentély körül fekvő néhány támoszlop s egy pár megrongált és elidomtalanított csúcsives ablak sejteti a hajdani alakot; a réginek lerongálása, a szentély megmaradt alsó falai, és az új toldás erősen hirdeti a templom-foldozó művésznak nyomorult izléstelenségét!*) Az akkori viszonyok között, a hivek nagyrésze jobbágyság lévén, a találmány (nehogy a földesúr által elvétessék) eltitkoltatott. A pohár tiszta ezüst, szélein körül, és belül aranyozva, talpának felületén, oldalain és szárán szép góth diszítványokkal; több helyen zománcozott, és apró piros és zöld kövekkel diszített. Talán érdekes volna legalább fényképben az archaeol. bizottság részére lemásoltatni?**) A megmaradt szentély fala igen vörösre égetett, rendetlenül rakott, s egyenlőtlen téglából van építve, nagy mennyiségű ragaszszal. 1596-ban a templom már ref. tulajdon volt.

A *cserépvárallyai* 1866-iki s eltűnt aranylele'ről, a *roszvajon* talált nagy mennyiségű csontokról, az *Ódor várról*, s egy pár római pénzről stb, irni szintén el nem mulasztom, azon esetben, ha az ily műkedvelői gyarló tudósításokkal *valamely* mákszemnyi csekély hasznót tehetnék a régészet ügyének?!

*) Jól esik kegyedtől ily keserű kifakadást registrálhatnom, mert így van reményünk, hogy működése körében a műemlékek tiszteletét fogja terjeszteni, és azok elferdítésétől az illetőket elriasztani.

**) Nem lehetne-e e poharat a muzeumaak illő áron megvennie? Kehely-gyűjteményünk úgy is csekély, így a község új poharat nyer, a muzeum kincse pedig az érdekes darabbal gyarapodnék! Tessék ezen eszmét valósítani és a kelyhet alkalmilag biztos emberek által hozzám felküldeni.

Jelenleg még ide mellékelve küldöm az *átányi* régibb ref. templom alaprajzát 1773-ból, és az 1866-ban a *mező-csáthi* határban Boris Szabó Ferencz erdőrésztetébe irtás alkalmával talált ezüst pénzleletből, nyomozás folytán az egyház birtokába jutott 14 db. tallér dörzsetét, mely lelet részleteiről való tudósítást szintén más alkalomra hagyom. *)

Mező-Csáth.

Nyilas Alajos
ref. lelkész.

E g y v e l e g.

(*Római sánczoknak*) tekinti *Hölke* Lajos buzgó bűvárunk a jászkúnsági, bácskai stb. régi sánczokat és védgátonyokat, és e folyóirat 40. lapján állítja, hogy véleményéhez makacsúl nem ragaszkodik. Nehogy az ott mintegy mellesleg tett jegyzetemet önkényszerűnek és alaptalan-nak tartsa, kérem, sziveskedjék egy kissé *Paulus*-nak és *James Yates*-nek a Pfahlgrabenről, *Wetetr*-nek „Uiber das römische Ansiedelungs- und Befestigungswesen,” és *Riecke*: „Die Urbewohner und Alterthümer Deutschlands“ czímű munkáit tanulmányozni, és azt hiszem, egészen más véleményben lesz a római és barbar erődítésekről, mintsem, hogy az óriás védműlánczolatot mind a *művelt római* agya szüleményének és nem *holmi barbar nomádoké*-nak tartsa. Épen a bényi, bátai, regöli, bánáti és csörszárki sánczok és védgátonyok *óriássága* és *rendetlen* alakja bizonyítja, hogy ballistákkal és catapultákkal nem bírván, az alacsony gátonyú, csekély árkú castellumokkal csak a földhányások *óriássága*

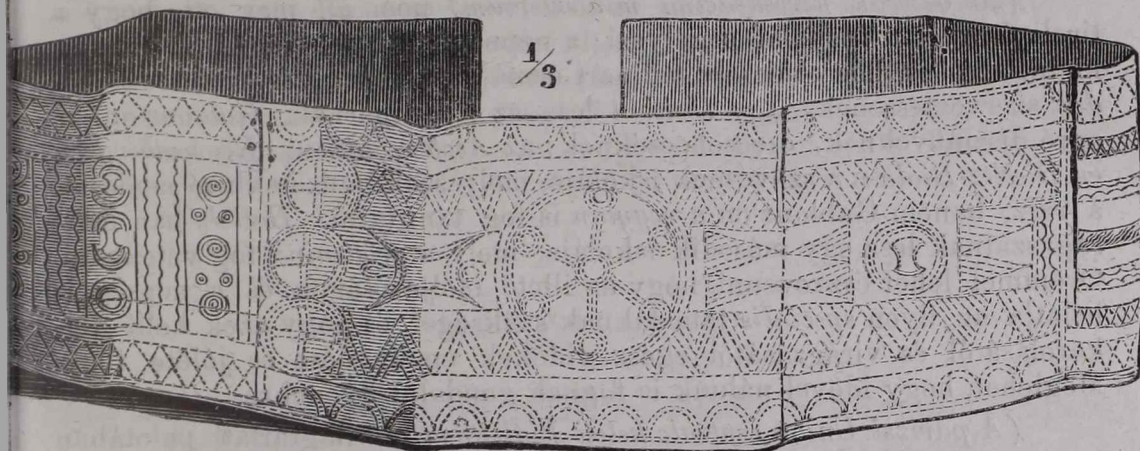
*) Valóban érdekes lenne megtudnom, mikép lett kegyed régészetkedvelővé? — Tudósításait köszönettel veszem, örvendvén, hogy a vidéki papság közt többen kezdenek a régiségekkel foglalkozni. Bár szereznék meg az illető egyházi kerületek a szükséges munkákat, hogy közkézen forognának, bár papjaink az olvasó körökben arra használnak fel befolyásukat, hogy oly nagy kihatása tudománynak, milyen a régészet, évenként egy-két forintot szánának! — Még egynehány év előtt ezen sikert sem mertem remélni, de most annál szívesebben működöm e hálás téren, mert látom, hogy nem hiában dolgozom. Csak minden megyében három-négy bűvár támadjon, mennyit fognak azok táraink számára megmenteni. Azért csak erélyesen előre! Legyen szabad hinnem, hogy kegyeddel e téren többször lesz alkalmam találkozhatni.

R. Fl.

által vetekedhettek. Tessék az *újvidék-tisza-földvári* valódi római, vagy a *fossa Probit* szemlélni és más óriás sánczokkal összehasonlítani! Évek óta tanulmányozom e tárgyat és meg vagyok győződve, hogy itt hangzatos mondatokkal csak a laikusokat zavarhatjuk meg, míg a világirodalom újabb terményeiből okult szakférfit véleményünknek meg nem nyerjük. Sajnálom, hogy az Akademiában felolvasott munkálatomat még eddig be nem fejezhettem, bár más részt látom, hogy még többet kell vizsgálgatnom, míg dönhetetlen érveimmel fölléphetek, s azért irigylem azon szaktársak független állapotát, kik kizárólag kedvencz tárgyuknak élhetnek! Csak egyre kérem főleg vidéki régészeinket, legyenek meggyőződve arról, hogy mi kutatásinkkal nagyobbára még úgy vagyunk, mint azon gyerkőczék, kik kártyavárakat építenek, melyek a legcsekélyebb fuvalatra összedülnek. Gyűjtsük az adatokat és halmozzuk fel a solid anyagot, hogy valami tartósat építhessünk a régészet ép oly érdekes, mint háladatos mezején!

(*Nemzeti muzeumunk*) több érdekes bronz-övvel bír, azonban alig van köztük díszesb annál, melyet ezennel rajzban mellékelünk. Ezt az

erzsébetfalvi lelet darabjai közt több darabra törve találtam és muzeumunk számára megmentettem. Az egyszerű, de izléses díszítmény meg fog bennünket győzni arról, hogy a barbar-kori emberek már olyan művezetettel bírtak, melynek alakjait hasonlókbán még ma is fel lehetne használni. És tanúlságul ezen eset szolgáljon, hogy a töredékeket is kell becsülnünk és eltennünk, mert gyakran azok is tanúskodnak a hajdani művészet kifejlődéséről és izléséről. Korra nézve leginkább a *hallstadti* bronzokkal egyeznek meg.

(*Magyar-Hradiston*) Morvaországban *Prikel* senkveczi lelkész úr állítása szerint *Corvin Mátyás* királytól egy ajándékozó-levél őriztetik, melynek erejénél fogva a király a városnak a morva háboru alkalmával tett jó szolgálatiért többféle kiváltságot adott, s ezen kívül a városnak egy kardot és egy buzogányt adott emlékül, melyek *Úr-napján* egyik tanácsnok által bársony vánkoston az ünnepélyes menet alatt még

ma is körülhordatnak. Ezen adatot *Könyöki* tanár úrnak köszönjük. — Érdekes volna hitelesen megtudni, mi itt a dolog veleje; mert ha a fennebbi állítás valódi, úgy ezen fegyverek reánk nézve igen nagy érdekekkel bírnának.

(Az ó-budai városi kapitányság), mely már több üdvös intézkedést tett és keresztül vitt erélyes fellépése által, azon rendeletet bocsájtá ki a régiségek érdekében, hogy minden régészeti leletet az illetőknek különben 25 ft bírság terhe mellett be kell jelenteni. És valóban mióta a határozat komolyan vétetik; nemzeti muzeumunk Ó-Budáról örvendetesen gyarapodik. Kár, hogy ezen üdvös rendelet csak a város határára szorítkozik; azon vandalismusról, mely azon túl a megyei hatóság alatt történik, jobb hallgatni, és bevárni míg a megyék szervezve lesznek.

(A hires *Messerschmid Xaver Ferencz* kezétől) vannak *Senkviczen* (Pozsony megye) az oltáron életnagyságú szent *István* és szent *László* szobrai. Ezen szobrokról tudósítónk *Könyöki József* pozsonyi főreáltanár állítja, hogy valódi remek, melyeket a művész, ki az akkori lelkésszel *Rock Antallal* barátságos lábon állt, egyenesen ezen templom számára készített.

(Az osztrák kereskedelmi miniszterium) nem áll meg ott, hogy a tiroli faragászati iskolát segíze; a népnevelés emelésén kívül gondoskodik arról is, hogy némely műipari osztály számára részletes szaktanodák szerveztessenek. Így *Haidán* lesz az üveg-iparnak, *Gablonz-on* az apró díszműveknek, csecsebecsékeknek; az *Ascher-vidéken*, *Reichenbergben* és *Bielitz-Biala-n* a szövésnek iskolája, mely szak-intézetekben nemcsak a rajz, hanem *Gablonz-on* a *vegytan* is fog taníttatni. *Hallein-ban* a faragászatnak lesz egy második iskolája, mely a *grödenivel* fog vetekedni. Örömmel lehet észrevenni, hogy az illető előljáróságok és a népség is belátja az ilyen *specialis* tanodáknak szükségét, és hogy ezek kellő felkarolásától és virágzásától egész vidékek emelkedése és jóléte függ. Meglehet, hogy idővel nálunk is fognak gondolni ilyenekre.

(A párizsi *Union centrale keleti kiállítása*) a világtárlati palotában 8 termet foglalt el, és főczélja volt a keletiek sajátosságos izlését a francia főváros publicumával megismertetni, és a sok sikerült utánzásnak mennél több előpéldányt nyújtani. A mi a tudósítókat leginkább csodálatra bírta, az, hogy a kormány saját nagyszerű gyűjteményeiből ezen kiállításhoz hozzá nem járult, nem mintha a *louvrei*, *Hôtel clugni*, *St.-Cloudi* ritkaságokat a nagy közönség nem láthatná, hanem mivel a sokféle tárgy nagyobb szerű kiállítása alkalmával suitek teljesebb tanulmányul szolgálhatnak és terjedtebb utánzási kört nyitnak. Például felhoztatik a bécsi udvar eléggé nem ajánlható bőkezűsége, melylyel a császári műipari muzeum termeiben az uralkodó ház kincseinek egy részét folyvást lehet szemlélni.

A párisi kiállítás három csoportra oszlott. Az első csoportot alig lehet saját szükségünkkel és izléseinkkel összhangzásba hozni, és ez leginkább *China* torzképes és csodaművű készleteiből állt, melyeknek

nagyobb része anyaga miatt, p. o. a papír öblönyök, theakészletek nem is használhatók. A másik osztályba sorozandók azok, mik eredetiségüknél fogva kedvesek és utánzásra méltók, ezek leginkább Japanból valók. A harmadik sorban állnak a már nálunk is régen meghonosodott perzsa fegyverek, fayence-ok, szövetek, niellók, fametszetek stb.

Egyáltalán véve a bronzok egyszerű kezelésöknél fogva valóban bámulatosak és általunk alig utánoszthatók. Papír, fénymázos, szalma, porcellan műveik, a filigran sodrások, üvegek, emaillok előttünk még valódi rejtélyek, és még sokáig fogják változatosságuk és finomságuk miatt az európai esetlen művészt elérhetlenségük által boszontani.

(*Kérelem.*) Ügytársainkat tisztelettel felkérjük, hogy tudományos czélból nálam a m. n. muzeum régiségtárában teendő látogatásaikat a 12—1-ig terjedő időközre szorítani sziveskedjenek, minthogy különben hivatásunk főczéljától a *régiség és éremtan rendezésétől*, mit közügynek tekintünk, egészen elesünk. A határozott órában szivesen szolgálók magam vagy tisztársaim akárkinek, a kinek szándéka van velünk érintkezni. — Hasonlólag kérem, hogy az „*Értesítő*“ előfizetői lapunk érdekében egyenesen Aigner Lajos könyvkereskedéséhez, — kik magán uton kapják *Hellebrand Ágostonhoz* (a m. tud. Akadémia könyvtárában), forduljanak, mert így ugyanazon költséggel csak egy levelet irnak, *míg nekem felelni és a kiadót egy más levélben kell fel szólítanom*. Pedig tudhatják, hány hivatalos levelet kell egyébként is írnom.

Pest, deczemb. 1. 1870.

R. Fl.

Könyvészet.

Jeles archaeologiai • történelmi művek, leszállított áron kaphatók Aigner Lajos könyvkereskedésében Pesten, (váczi utca 18. sz.).

d' Agincourt S. Sammlung der vorzüglichsten Denkmäler der Architektur und Skulptur, vorzugsweise vom 6—16. Jahrhundert. Mit Einleitung herausgeg. von Quast. T. Architektur mit 73 Tafeln 13 ft. 50 kr., II. Skulptur mit 51 Tafeln in Folio 11 frt.

Assal W. Nachrichten über die früheren Einwohner von Nord-Amerika und ihre Denkmäler. 1870. (5 ft 34 kr.) 4 fr.

Beschreibung der Stadt Rom von Platner, Bunten, Gerhard und Roestel. Mit Beiträgen von Niebuhr. 3 Theile in 6 Bänden nebst Bilder-Atlas in Folio. 1829—42. (73 ft) 50 ft.

Boisserée, S. Geschichte und Beschreibung des Doms von Cöln. Mit 5 Tafeln in Quart. 1842. (5 ft 34 kr.) 3 ft.

Buchholtz F. B., Geschichte der Regierung Ferdinand I. nach den Quellen. 9 kötet 1831—38. (40 ft) 30 ft.

- Cappe.* Die Münzen der deutschen Kaiser u. Könige des Mittelalters. 3 Theile mit 54 Tafeln. 1848—57. (19 ft) 12 ft.
- „ Die Mittelalter-Münzen von Münster, Osnabrück, Paderborn, Corvei und Hervord. Mit 13 Tafeln. 1850. (4 ft 67 kr.) 2 ft. 50 kr.
- „ Die Münzen der Herzoge von Bayern, den Burggrafen von Regensburg, der Bischöfe von Augsburg aus d. 10. u. 11. Jahrh. Mit 8 Tafeln. 1851. (4 ft.) 3 ft.
- „ Die Münzen des Stifts Quedlinberg. Mit 10 Taf. 1851. (4 ft) 3 ft.
- „ Die Cölnischen Münzen des Mittelalters. Mit 15 Tafeln 1853. (8 ft.) 6 ft.
- „ Die Münzen von Hildesheim. Mit 20 Tafeln. 1855. (8 ft.) 6 ft.
- „ Die Münzen des Mittelalters. Mit 7 Tafeln. 1856. (5 ft 54 kr.) 3 ft. 50 kr.
- „ Die Münzen von Goslar. Mit 9 Tafeln. 1860. (5 ft) 3 ft 50 kr.
- Creutzer* F. Symbolik u. Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen. 4 Bände mit 93 Tafeln. 1836—43. (42 ft.) 28 ft.)
- „ Zur Archaeologie oder zur Geschichte u. Erklärung der alten Kunst. 3 Bände mit 21 Taf. 1847. (18 ft.) 12 ft.
- „ Die historische Kunst der Griechen in ihrer Entstehung u. Fortbildung. 1845. (4 ft 67 kr.) 5 ft 50 kr.
- „ Zur römischen Geschichte und Alterthumskunde. 1836. (1 ft. 70 kr.) 3 ft.
- „ Abriss der römischen Antiquitäten. 1829. (4 ft. 67 kr.) 3 ft.
- „ Ein Alt-Athenisches Gefäss mit Malerei und Irschrift. Mit Abbildung. 1832. (1 ft 80 kr.) 1 ft 20.
- „ Zur Geschichte alt-römischer Kultur am Ober-Rhein u. Neckar. Mit Abbild. 1833. (1 ft 80 kr.) 1 ft. 20 kr.
- „ Zur Gemmenkunde. Mit 5 Tafeln. 1834. (4 ft 50 kr.) 2 ft 20 kr.
- Crosnier.* Iconographie chrétienne, ou étude des sculptures, peintures etc. du moyen-âge. Avec gravures. 1848. 4 ft.
- Diefenbach* L., Celtica. (Documente zur Geschichte der Celten. Versuch einer genealogischen Geschichte der Celten.) 2 Bände. 1849. (13 ft 80 kr.) 10 ft.
- Érdy* J., Erdélyben talált viaszos lapok, és magyar-östörténelmi vizsgálatok. 1859. (5 ft.) 3 ft.
- „ A szerb zsupánok pénzei. 1843. (2 ft.) 1 ft. 20 kr.

Tartalom : Bács (folyt.) *Henszlmann* Imré-től. 49. l. — Horvátországi uti-naplóból. Fiume (folyt.). *Rómer* Fl.-tól 57. l. — Kivonat a m. t. akad. archaeol. bizottsága 1870. nov. 8-iki ülése jegyzőkönyvéből. 61. l. — A XVII. századi magyar ötvösségről. Nagy Ivántól. 63. l. — Szombathelyi közlemények. Lipp Vilmostól. 65. l. — Érmészeti adalékok. 70 l. — Régészeti mozgalom R. Fl. 73. l. — Archaeologiai levelek. IX—XI. 75. l. — Egyveleg. 80. l. — Könyvészet. 83. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

4. szám.

December 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Bács.

(Vége.)

A Ferencziek temploma Bácsban.

Bácsban egy, a vár romjainál is régibb épület áll, s ez a Ferencziek temploma, melyhez egykorulag zárdai épületek is voltak csatolva.

A templom és zárdára vonatkozólag ezeket olvassuk Balogh György, bácsi esperes „A bácsi r. k. plebánia száz éves emléke” című, 1867-ben Esztergomban megjelent röpiratának 18. és. k. lapjain.

„E zárdá az idők viszontagságai szerint, majd egyik majd másik szerzet birtokába jutott. 1301 anno coenobia sequentia fratres minores obtinent: Bacsienne a Templariis, uti ferunt, prius inhabitatum (saecula Seraph.) — Szentiványi Márton és Pázmány kortudósok után, maga a helybeli zárdá naplója is ezeket tartalmazza: Bacsini fuit Conventus Templariorum seu Canonicorum S. Sepulchri Jerosolymitani, ferunt fuisse hunc Conventum datum Minoritis (Protoc. rer. mem. Tom. B. M. V. Bacsini. p. 5.) és tovább: Baciensis Conventus templariorum domus olim fuisse fertur, quem fratres nostri, ex eorum, quorum intererat facultate Anno Domini 1301 primo occuparunt

(U. o. p. 20. nro 8). Ezek s más ide vonatkozó állítások nyomán a kapistranói tartomány évszázados emlékirója így ír: *Conventus Bacsienſis ad B. M. V. in coelos assumptam, primitus Templariorum, ab anno 1301, Conventualium, circa dimidium ſec. XV. Conventualium Reformatorum fuit. A clade Mohacsiana ottomanico furore destructum 77. Boſnenses reſuscitavere, ab excedente Turca Anno 1687 ſolo aequandum. Eſto autem, everso per Turcas in Boſnia Conventu Gradovarienſi, fugitivi Patres horſum adpellantes Conventum reſtauraverint thaumaturga B. M. V. imagine nobilitatum: poſtmodum a Rákóczyanis in cineres redactus, novis curis reparari debuit. Abhinc autem temporis edacitate ruinas minantem anno 1832 munificentia Archi-Praeſulum Colocenſium benevolaeque Fide-
lium oblationes caſui eripuerunt (Brev. mem. prov. Capistranae 1857. p. 62. 3.)“*

„Arról, hogyan jutott a bácsi zárda a kapistranoiakkal együtt volt bosnyák szerzetesek birtokába, így vélekedik a t. emlékiró: a török uralom alatt a bosniai szerzetesek, mint a törökökkel ismerősek, szabadon jöhettek be Tót- és Magyarországra s állíthattak itten szerzetes házakat, vagy a szétkergetett vagy kiirtott szerzetesek által elhagyott zárdákat elfoglalhatták, a mint ez a bácsi zárdával is történt, a hova az elpusztított gradovári zárda szerzetesei átköltöztek, magokkal hozván a gradovári csudatevő sz. Szűz képét is. — Ámde a barbár kezek ezt sem kimélték, mert mielőtt e hazából kiűzetek volna, alig hagyták meg annak falait: *Recedentibus Mohamedanis ex hoc regno vix rudera remanserunt* (Prot. rer. mem. Conv. Bács. p. 23). De a belmozgalmak sem kimélték meg: *Tempore Revolutionis Rákócziſanae denuo nedum Eccleſia igne conſumpta, verum et Conventus ruinatus. Campana ingentis magnitudinis in turri exiſtens diſſoluta in partes.* — Magok a szerzetesek is oda hagyták, míg végre az óhajtott béke iſmét visszaállván, 1715. évben a templomot a zárdával együtt helyreállították s békés lakáſul iſmét elfoglalták; legelőször a zárda nyugati oldalát állították viſſza, mint akkoriban e vidéken ſzokás volt, fonott és sárral bekent falból, a mely réſzben ebédlő is volt, fölötté pedig 12 ſzobácska a szerzetesek lakáſul.“

„1734. évben, april 12-kén tétetett le b. eml. Patatic Gábor érsek meghagyásából Zlicsár József házfőnök alatt a most fenálló zárda alapköve 1740. évben befejeztetett. — 1759. évben kezdett épülni a karzat melletti részére 4 szobácska, más szükséges helyiségekkel, mely alkalommal a templom karzata is megnagyobbíttatott s 1762. évben befejeztetett. Végre 1832. évben, az épület legrégibb része a kalocsai érsek és a buzgó hívek adományaiból szilárd anyaggal kijavíttatván, a leomlástól megmentetett. (Brev. mem. prov. Capistr. p. 62. 3.)“

Ezen idézetre a következőket tartom szükségesnek megjegyezni.

A régi, az eredeti, zárdaépület egészen elpusztult, a mai nap látható építkezés a mult század szüleménye, legfelebb az eredeti zárdának alapfalait használhatták az újak alapjául. De az elpusztítás miatt nem akarnám, mint nálunk szokás, a török dühét vagy vallásbeli gyűlöletét vádolni; mert ha ez volt volna, miért kimélte e düh épen a templomot? holott ez a keresztyénségnek sokkal nagyobb mérvben jele, mint a zárda; a régi templom pedig még ma is épen áll és a rajta történt változás nem állítólagos pusztítás miatt, hanem azért történt, hogy a vélt jobb ízlés követeléseinek, mint a jámborok hitték, megfelelhessenek. E templomhoz tartozó újabb hozzáépítések csak az előcsarnok és az egyetlen egy hosszahajóház, de nem egész hosszában, mellékelt északi mellékhajó, mi az eredeti hosszfal áttörését tette szükségessé. Úgy látszik, mintha a fentebbi jegyzetek egyike az előcsarnokot az orgonakarzat nagyobbításának tekintené; de e nézet téves, mert a templomot nyugatfelé nem hosszabbították, az eredeti homlokzat az előcsarnok mögött és fölött még ma is megvan.

Azon kérdésre: a zárda elpusztulása mellett miért maradt meg a templom? így felelhetni: a zárda hihetőleg csekélyebb, kevésbbé tartós anyagból volt építve, mint a templom, mit a középkori ájtatosság és a szerzetesek szegénysége hozott magával; meglehet, hogy a zárdát is inkább erődül használták; mert Bács hajdan nagy erődített tábor volt, miből a vár és a Ferencziek zárdáján túl felmaradt sáncznyomok egész napjainkig fenmaradtak. Úgy hiszem, ezen okból, ostrom alkalmával, a zárdát inkább, a templomot pedig alig lövöldözték.

A templom egy hajó, hossza a szentélylyel együtt mintegy 120 lábu, szélessége majdnem 40 láb s e mérvekkal nálunk már a kolduló szerzetesi nagyobb templomok közé tartozik. Sztylje építkezési korát a XIII-dik századba helyezi, midőn nálunk a körívvel már a támrendszert kötötték össze, tehát a tatárjárási időszak után; építészeti anyaga, a vidék kőbeli szegénysége miatt, *tégla*, némely részei azonban p. az ablakbéllet a szentélyben és a féloszlop ugyanott, szabatosan faragott homokkőből alkotvák. Kívülről majdnem minden az eredeti, kivéve a múlt században hozzáépült részeket, belülről ellenben nagy változások történtek; azonban a hosszhajóban és a szentélyben a régi keresztboltozat itt is fenmaradt. A hosszhajó ablaka uj, a szentélyét befalazták; azonban az kívülről bélletével együtt még ma is jól kivehető, zárása körívű, igen egyszerű, bélleténél a főszerepet a nagy kajács viszi. A szentély ablaka közt egyszerű félhenger emelkedik, kettő-kettő közt a régi párkányzat alatt négy-négy már inkább csúcs- mint félkörű, friesként fut; az e fölötti párkányzat elveszett; mert a szentélyt, talán két ízben is, magasabbra emelték, az emeltetés alsó része rosszabb művezetű a felsőnél. A föld fölepe emelkedvén, az eredeti talap alatt csaknem eltűnt.

A szentély déli oldalán, kelet felé kiszökve egy aránylag igen magas torony áll, melyről állítják, hogy nem régen még magasabb volt s hogy felső részét, romlott állapota miatt, le kellett hordani. E torony sarkán nevezetesen kiszökő támoikkal erősítve, négyszögű s ezen alakot megtartja egész magasságában. Nevezetes, hogy egy alacsonyabb, keleti oldalán álló tám nem ez oldalnak tengelyén, hanem inkább délfelé emelkedik. Közvetlen e tám fölött nagy, jelenleg, nagy részben, befalazott nyílás látható, mely mérvei után ítélve, eredetileg inkább ajtónak mint ablaknak készült; feltehetni tehát, hogy más, jelenleg eltűnt épületnek valamely folyosója ide csatlakozott. Magas hézag után következik más, szűk nyílású, félkörben zárt ablak; ismét nagy hézag után nagyobb ablak s végre, már a mostani tető alatt kör alakú ablak. A torony egészen téglából van építve, csak a támoikkajácsai és a magasabb ablakok bélletei szerkesztvék kőből. Felső része még vakolattal bír, alján a tégla mindenütt látható, fedő vakolat nélkül. A toronybani

feljárás jelenleg nem földszínt, hanem az újabb keletkezésű zárda első emeletén nyílik.

Terra-cottából készített építészeti tagokat sem a templomban, sem a toronyban nem találtam, holott a csaknem egy századdal későbbi bácsi várban a terra-cotta minden lépten előfordul.

Szent Antal.

Szt. Antal Bácsból $\frac{3}{4}$ órányi távolságra az erdőben fekszik; hol az erdő-esősz lakása mellett egy kápolna és egy középkori rom vagyon.

A kápolnáról Balogh esp. úrid. m. 21-dik lapján mondja: „hogy a nép-monda szerint a török uralom alatt, mikor a keresztyénség Istenének mindenütt, hol akart volna, nem szolgálhatott, az erdők lombjai között épült. Mások szerint bizonyos Démei Basa török építette volna háladatosságból, mivel egy szerzetes fiának szemén a hályogot meggyógyította.“ A monda helytelen; mert a kápolna a XV-dik századnak műve, tehát a török uralom előtti; kiigazították, vagyis módosították ugyan, mint az ajtaja fölötti 1817-dik évszám tanúsítja, de megmaradt mégis annyi a régiből, hogy keletkezése kora iránt nem kételkedhetünk. Hoszsza 42, szélessége 18 láb, magassága szélességéhez hasonló. Az egyetlenegy hajó keletfelé, hol a Mosztonga elterül mögötte, a nyolczszög három oldalával van zárva, de itt a saroktámakat letörték; de megmaradtak a támak, a kápolna többi részein: nevezetesen kettő az északi, egy a déli hosszoldalán, a főhomlokzaton pedig két diagonal tám látható; a fenmaradt támak igen kiszökők, talapuk maga fölött két osztályt hord. A kápolna bensejében minden ujítva van; boltozat helyett fa mennyezet alkalmaztatott. Használatáról ezt mondja B. u.: „A környékbeli nép tisztelete czen, általában Felich néven ismert kápolna iránt nagy buzgalma többször ide vezeti; de különösen karácson harmad napján, Remete sz. Antal, húsvét harmad- pünkösd harmad- és paduai sz. Antal napján sokszor 10 ezerre tehetni az összesereglettek számát. Bőjtben különösen, de egész éven át keddi napokon sokan látogatják meg, a miért is mostan többször tartatik kün is isteni szolgálat.“

Ha a kápolna nyugati ajtajától délnyugatra 120-at lépünk: egy középkori erődítési romhoz fogunk érni. A rom árokkal és földsánczczal van körülvéve, az utóbbi csaknem tökéletes 100 lépésnyi hosszú oldalakkal bíró négyezet képez és hogy hajdan is csak földsáncz, nem pedig körülfalazott véd volt, a rajta tenyésző terebélyes fákból lehet következtetni. A sánczot belül vagy négy lábnyi mélységű árok veszi körül egy keletről nyugatra mintegy 50, délről északra mintegy 20 lépésnyi rom, mely csupa téglákból áll és még ma is másfél ölnyire emelkedik az árok benőtt feneke fölött; itt semmi nagyobb fa nem tudott gyökeret verni. A nép e romot basalaknak tartja, de helytelenül, mert Bácsan csak bég, s nem basa volt a török alatt; a rom régibb a török uralomnál és igen valószínűleg összeköttetésben állott a bácsi erődített táborral, melynek részét képezte; mert ha tovább, Bukin felé haladunk, a Mosztonga partján más hasonló romot látunk, az előbbtől mintegy tíz percznyi távolságra és mintegy féluton azon helytől, melyet a hajdani felicheni vagy velicki prépostság maradványának tartanak, hol a szántóföldeken sok tégladarab fordul ugyan elő, de valóságos fal nem látható. A két téгла-rom hihetőleg két előretolt őrtorony romja; innen ha nem is lehetett az ellenséget feltartóztatni és visszanyomni a bácsi tábortól, legalább lehetséges volt a vár őrségét értesíteni az ellenség közeledéséről és rövid ideig a tornyokat ellenemeg is védeni; ezért igen érdekes volna e két rom alapjait közelebbről vizsgálni és megtudni: nem létezik-e még több ily toronyalap is a bácsi vár közelében, mi külerődi lánczolatot képezne, mely hajdan talán sánczokkal is volt összekötve. Az említett két toronyrom a Mosztonga ugyanazon partján áll, melyen Bács városa fekszik.

Bácsban török maradvány csak kettő van, t. i. egy *fürdő*-rom, mely szemközt a vendégfogadóval és közel a hajdani, a Mosztonga árkával körülvett város kapujához áll. A fürdő kicsiny, de meglehet, hogy hajdan nagyobb volt, semmiben sem különbözik a közönséges kisebb fürdőtől, a mi szempontunkból pedig azért nevezetes, mert csatornája fentartotta számunkra azon nevezetes Farkas-czímert, melyről elébb szóltam. A második a várban talált *víztartó*, melynek mind téглаanyaga, mind

építési módja inkább török, mint keresztyén középkori gyakorlatra emlékeztet. A téglák színe nemcsak hogy nem élénk vörös, mint a vár tégláié rendesen, hanem inkább sárgás, úgy szintén a kúpnak szerkezete is olyan, minő a török fürdők kúpjainál szokott lenni.

Erdőd vára.

Miután aug. 13-dikától szept. 26-dikáig folytattam és befejeztem Bácsban az ásatást, hazafelé utamba ejtettem még a Szerémségben fekvő Erdőd várát; e vár a Duna melletti homok domblánczon emelkedik és a háta mögött fekvő dombtól mesterséges árokkal volt elválasztva. E vár megtekintése rám nézve nagyon érdekes volt, és pedig azért; mert ugyanazon rendszerhez tartozik a bácsi várral és mert némely részek, melyek a bácsi várban elpusztultak, itt még meglehetősen épségben fenállanak. Az erdődi várát kicsinynek kell mondanunk, bár kiterjedését többé meg nem mérhetjük; mert előrésze a kapuval együtt a magaslatról csaknem a domb közepéig csúszott le; ott áll most a kapu két oldalfala, nem egészen függőlegesen ugyan, hanem mégis meglehetősen megtartva eredeti egyenes emelkedését. E helyről a várba a keleti és nyugati oldalhoz vezető két uton juthatni. Az utóbbin hátul a kerek sarktorony és az ehhez közel álló, donjonhoz jutunk, e két épületrész egy az előbbihez támasztott épületnek falával és említett lecsúszott kapuval minden, mi a hajdani várból ránk maradt.

De ezért a *sarktorony* és a *donjon* sokkal épebb, mint a hasonnemű bácsiak. Az előbbiben igen jól meg van tartva egész magasságában a vár felé szolgáló nyílás nagyon jól ráismerhetni négy külön emeletére, főzőkanál alakú lőréseire és a negyedik emelete fölötti térnek elrendezésére, itt kívül látunk husz nevezetesen kiszökő gyámkövet, melyek közt a felében nyitott padolat volt (az úgy nevezett machiculi) s e fölött az úgynevezett Mordgang; az utóbbinak belül 19, a lövészek felvételére és védelmére rendelt fülke felel meg, 20-dik azért nincs; mert ennek helyén az ide csatlakozó épület fala áll, mely egyszersmind körfal is. A fülkéktől befelé és azok alatt volt a legfelsőbb emelet mennyezete, mely egyszersmind a fül-

kék és a Mordgang előtti padozatot képezte. Kívülről nagyrészen megmaradt a torony vakolata és az azon puszkagolyók által ejtett lyukak.

E toronyhoz kelet felé hajdan lakházhoz tartozó fal csatlakozik, mely, midőn a kapu lecsúszott, szintén kissé meggörbült, e falon fülkék látszanak és itt-ott a régi vakolat, sőt a megszelés is kivehető.

Közel a sarktoronyhoz és a lakház-falhoz áll a bácsihoz hasonló donjon: négyeges és épen annyi osztálya van, mint a bácsinak, de három oldalán egy-egy emeletben csak egy-egy ablak vagyon, a Bács felé irányzott negyedik keleti oldalán, minden emeleten két-két nyílás van, itt volt a bejárás is, még pedig nem, mint Bácsban, magasabb emeleten, hanem földszínt; jobbra e bejárástól a második emeletre vezető kőlépcső vagyon, még pedig a falvastagság felében, ezért a lépcső igen keskeny, külön boltozattal volt ellátva és a második emeletre vezető keskeny ajtóban végződött. Ez utóbbi emeletnek keleti falán falfestmények nyomai láthatók, nevezetesen egy fegyveres lovag képe, a nagy ablak mélyedése fölötti hevederiven pedig valamely ülő és kezében könyvet tartó szentnek mandorlába foglalt képe, a magasság miatt nem tudtam megítélni vajjon e kép Kristust, mit a mandorlából kell gondolnunk, vagy apostolt vagy más szentet ábrázol-e? A harmadik és negyedik emeletre hihetőleg csak fa-lépcső vezetett, a negyedik északi oldala ismét a fal fél vastagságából vett keskeny téglalépcső; e negyedik emelet boltozva volt s fölötte terült el a terrasse. Bácsban két mellék építmény van a donjonhoz csatolva: a lépcsőház és az árnyékszék, Erdődön csak egy függelék látható, a donjon nyugati oldalán, és ez sem annyira önálló vagy elszigetelt, mint Bácsban; mert déli fala a donjon déli falának folytatása. E függelékben nyomát sem láthatni a lépcsőfoknak, sőt a donjon belsejével sem közlekedik; miért is azt kell hinni, hogy benne csak fa csigalépcső volt, mely a terrasséről vezetett le addig, míg a körfalnak magasságát elérte; ha már most a védők a terrassét is kénytelenek voltak elhagyni, e lépcsőn menekülhettek a körfalra s innen elfuthattak a szabadba.

Az erdői vár építészeti rendes anyaga a tégl, azonban itt-ott p. o. a donjon alján téglával vegyítve homokkövet is

használtak. A két vár közti politikai viszony, későbbi tanulmányozásnak tárgya leend, itt csak azt jegyzem meg, miszerint Bácsról az erdődi, Erdődről pedig a bácsi várat láthatni, a közöttük levő távolság nem lévén több három mértföldnél.

Az ásatásnak itt kevés tárgya van; dél felé érdekes volna a körfalat napfényre hozni, ezen kívül kívánatos lenne a donjon és sarktorony közti térnek tüzetes vizsgálata, a mit nagyobb költség kockáztatása nélkül is véghez lehetne vinni.

Henszlmann Imre.

Horvátországi uti naplóból.

IX. Castua.

(Folytatás).

A Sz.-Háromság temploma a Lokva nevű téren meglepett. Ezen építmény egészen faragott kövekből termő sziklán áll. Záradéka egyenes, a szentélynek déli oldalán van egy kis ablaka, úgyszintén a hajónak is, ezek lőrésidomúak; a keleti és északi oldalon semmi nyílás nincsen. A déli ajtó kerekívű, bottagozatu, de a talaptagozatból körülötte párkányzat fut, mely egyszerű kajszából áll.

A nyugati kapuzat díszesebb és már csúcsívű tagozatot mutat, mely körtetagból, horonyból és bottagból készült. A diadalív igen egyszerű, falában rácsózattal zárt fülke vagyon, melynek egy másik megfelel.

Magában a templomban szépen faragott széken kívül, mely oroszánokkal és angyalokkal van diszesítve, még fehér márványból 4' magas sz. Péter és sz. Pál szobrai láttuk.

A főtemplom úgy épült, hogy szentélye alatt egy altemplom elfért. Ennek ajtaja a déli oldalon elvágott lóherívtől töltöztetik. Bár a háromhajóú építmény maga kevés nevezetességet nyújt, papi székei mégis szépek, s díszes faragványokkal bírnak. Az isteni szolgálat két kanonok és 4 segédlelkész által végeztetik. 3 karszék gobelinekkel van behúzva; ezeken Jupiter és Leda; Venus, Amor és Hercules fordulnak elő! — Al-

kalmasint valami uri teremből kerülhettek a templom szentélyébe.

Egyik sekrestyében régi körmeneti kereszt van, hasonló a fiumeihez; előlapja közepén az üdvözítő függött, jobb kezénél Máté jelvénye s az angyal végén behajlott szárnyakkal látható, feje fölött, sz. János sasa, balra sz. Lukács tinója áll; alatta sz. Ferencz van. A hátlap közepén Jézus neve IHS áll; jobbra sz. Márk jelképe, felül az áldó Krisztus, balra sz. János evang., alul a bold. Szűz foglaltatik. Ezen elősorolásból kitűnik, hogy sz. Márk az előlapra, onnan pedig sz. Ferencz a hátlapra való volt volna; alkalmasint az ügyetlen ötvös cserélte el. A templom mellett elkülönítve álló harangtorony több emeletes, egyes emeletei köbök és vastag vánkostagok által elkülönítvék. A fent alkalmazott kettős ablakok a mi románkoru ablakainktól elütnek.

Bementünk némely feltünőbb magánházba is, melyek egészen kőből építvék és csatornás cserepekkel födvék, mi által a mi házaink unalmas, egy lapot képező, tetejüktől egészen elütnek, és főleg, ha a nap reájuk süt, sajátlagos mozgékony kifejezést nyernek. Itt-ott a verendák könnyűded oszlopokon nyuszanak, másutt közepük gyűrűzöttek, felül-alul pedig felfujottak. A házak teteje körül futnak a bádoggal csövek, melyek az esővizet a hengernyílásu, alul pedig öblös vízfogóba, cisternába, vezetik.

Hogy ilyen magaslaton minden csep víz nagy kincs, magától érthető; kíváncsiságból ittunk belőle, és meglepőleg jónak, üdének találtuk.

Sétáink közt egy újabbkori de már rombadülő templomhoz jutottunk. Ezt a jézsuiták a három imaházon kívül akarták elég nagyszerűen építeni. E helyen golyózó diákokat találtunk, kik hozzánk csatlakozván, kalauzainkúl szolgáltak.

Egy igen szűk utczában figyelmeztettek egy lépcsőre, mely valamikor ajtó- vagy ablakragasztó volt. Nem lévén képesek a feliratot elolvasni, egyik káplány úr, ki még az ó-szláv betűket ismeri, ezt olvasta le róla:

BRA IVRAI VAIME BOZE · AMEN · 1541.

Bizony, nem sok magyar felirást tudnánk e korszakból sem felmutatni!

Felmásztunk egyik és másik elhagyatott szöglettoronyba, vizsgáltuk a még csaknem ép városfalakat, melyek lőrészekkel ellátott ormaikkal, a nagy, kerek torony háromsoros nyílásaival eléggé tanúsítják, hogy nem római eredetűek, hanem azon korból valók, melyben már a löfegyvereket használták.

A város piaczára visszatérvén, szemünkbe ötlött az úgynevezett *Loggia*, vagy oszlopcsarnok, mely a római és görög vásárcsarnokokra emlékeztetett, és mint helybeli kalauzaink mondák, minden isztriai városban található. Ezen nyílt, kővel kirakott térség főleg vásárnapokon isteni tisztelet előtt, a városi népségnek gyűlhelyül szolgál, de egyéb népgyűlésekre is nagyon alkalmas.

A helybeli, még igen fiatal jegyző, házához meghitt; szűk utcán át elértük a házat, mely már régisége által is feltűnt; de még inkább meglepett a terrasse, egy nagy kőlapokkal födött négyszög, melynek oldalai kissé lejtősök a középpont felé, hol a kőkáva erős rácsosattal volt elzárva. A meire léptünk: kongott alattunk a kövezet, mert mindenüvé elterjedt a cisterna, melybe nemcsak a ház tetejéről, hanem a kikövezett terrasse-ról is a víz lefolyt.

Ilyen cisternák — *vízfogók* — találtnak régi várainkban is, és vagy termés sziklában vannak kivájva, vagy faragott kövekkel kirakva. Mivel fölfelé szűkülnek, mi leginkább a víz kigőzölgése és a melegségnek behatolása ellen való, rendszeren *vártömlöcznek* tartatnak, sőt sokan az újabb regényírók képzelődéseik nyomán arról is álmodoznak, hogy a szűk lyuknál a vétkest éppen annyira húzták fel, hogy csak feje látszott ki a nyílásból és úgy hallgatták ki, stb.

Egyébiránt találtak már régi tömlöczöket a vártornyokban fent az emeletben is, hol a magasság, a vastag falak és a nehéz lánczok elég biztosságot nyújtottak; az öblös földalatti üregek rendszeren vízfogókúl, vagy éléstárokúl szolgáltak. Igaz, hogy ezen felfogás kevésbé regényes, és nem annyira borzadályos, mint a lovagrománok hajmeresztő, de csak a légből kapkodott meséi; hanem, hogy ez, mit előhoztunk, a tudomány alapján nyugvó valódiság, az bizonyos.

A kert alsóbb emeletében terebélyes fügefa állott szőlőlugosok közt. Az újjas, bársony érintésű levelek közt kikandikáltak a

zöldes-sárga és barna-piros édes gyümölcsök. A fa ágai lépcsőzetes elrendezésük által megengedék, hogy kényelmesen az ágak közé bujjunk, és kezeinkkel a paradicsomi gyümölcsöt szedjük. A terrasse-ról még egy hosszú pillantást vetvén a kékellő távolba, a szíves castuaiaktól kísérve a kertek közt siettünk le kocsinkhoz.

Az olasz várost, akármily kicsiny is legyen, a sok templom jellegzi. Majd minden utcának van saját imolája és családi papja. Castuában három templom van; de szőlőjében, kertjei közt is mindenütt fehérlenek a kápolnák, a homlokzatokon ülő haranglábaikkal.

A temető felé tartottunk, hol a halottak sziklasírokban nyugszanak. Közepén egy kis imahely vagyon. Előpitvarában két nyolczszögű oszlop áll, fejezetük gyönggyel ékesített kagylókkal van díszítve. A déli oldalon román-kori ablakok látszanak, a párkány pedig hullámszó végű támkövekből van szerkesztve.

Bár a zöld pázsit, mely a sírokat födi, nagy ingerül szolgálhat a marhának, még sem szükséges a temető kapuit zárva tartani, mert ezek előtt olyan tágközü vasrácszatok fekszenek, hogy rajtuk sem lómanes, sem a szarvasmarha patája biztos talapot nem talál és így csak a kutya vagy macska mehet át. Igen jó és czélszerű intézmény, melyet sok helyen nálunk is lehetne alkalmazni.

Még van a hegyoldalon egy nyilvános *vízfogó*, melyet a rómaiaknak tulajdonítanak. Egy szűkablakú sokoldalú záradékkal bíró és tetőtoronykával ellátott kápolna mellett, igen keskeny és meredek kőlépcsőzet vezet le egy örökké hűs és sötét vízmedenczéhez, mely engem egész szervezetével a budai várban létező ilynemű vízfogókra emlékeztetett. Az üde helynek valódi korát akarván constatalni, körülnéztem, de semmi féle faragványt vagy betűt nem találtam, melyből bizonyosat lehetne mondani. Ismerünk a legrégibb korból forrás foglaltványokat, a Nymphák regényes rejtélyeit; meg lehet, hogy a castuai is közéjük számítandó!

A kik ó-görög felirásokra hivatkozván a fenebb említett ó-szláv betűket görögöknek tartják, csak a felirásokban való járatlanságukról adnak bizonyítványt. Kik a vízvezetést bá-

mulatosnak, vagy épen páratlannak vélik, ennél alkalmasint nagyobbat nem láttak, vagy tulságig elfogúltak.

Minthogy ezen ószerű város oly sajátságos benyomást gyakorlott reánk, nem csoda, hogy történelme is némileg érdekelt bennünket.

Castua hajdani uradalmához hajdan a voloskai rév, a veprinai, moschenizzei és más helységek tartoztak.

Alig tudunk előbbre menni, mint hogy 1139-ben a pólai püspök Fiumét, Castuát, Veszprinazot és Moschenizzát a hatalmas *duinói* nemeseknek adta hűbérül; 1400-ban nevezett uradalom a *Wallseei* grófok birtokát tevő, kiknek Frigyes császár 1450-ben minden birtokuk fölött a kardhatalmat engedé; de magának *Castuának* már akkor saját törvénykezése volt. 1464-ben *Walseei* Farkas és Rambert osztottak birtokaikon; *Castua* Farkas tulajdonává lett, ki azonban ezt a többi jószággal együtt ugyanazon császárnak hagyományozta. 1610-ben II. Ferdinánd eladta e birtokot *Thonhausen* grófoknak, kik közül 1625-ben egyik Orsola nevű grófnő azt a *judenburgi jezsuitáknak* ajándékozta, kik az adományt az 1627-dik évben Ferdinándtól alapított fumei collegiumra átruházván, minden urasági joggal éltek.

A város, mely mintegy 6000 lakóval bír, mi alig hihető, ha csekély területét vesszük tekintetbe, mint egyik monographusa mondja: ma is erős tornyokkal és fallal van kerítve, melyeket csakhamar védelmi állapotba lehetne helyezni. (?) A kapitány a várban lakik, honnan az ágyúkkal a tenger felé könnyen lehetne dolgozni. Néha kapitánya ugyanaz volt, ki Fiumében parancsolt. Így 1519-ben Rauber, 1594-ben Schrantz Farkas. Természetes, hogy a jezsuiták uralma alatt ezek nevezték ki a kapitányokat is.

A *castuaiak* saját jogairól, városi kiváltságaikról, és egy nagyon érdekes 1716-ban folyt *boszorkányperről* való adatokat olvasni lehet a többször említett „*Almanacco Fiumano*“ 1860-dik kötetében, melyből az elszórt egyes jegyzeteket nem csekély fáradsággal összekerestem.

Rómer Fl.

A kereszt-alakról.

A British Muzeumba rövid idő előtt két roppant nagy szobor érkezett, melyek eddig a déli oczeán egy szigetén állottak; mindkét szobor hátába egy kereszt, az un. *Nilkereszt* van bevésbe.

Közép-India vadonjaiban néhány hónap előtt két ősrégi, közönséges alakú *kőkereszt* találtatott. A mint régiségbuvár gyakran említett angol ezredes *Taylor*, több fényképet hozott róluk hozzánk. E kereszttek egyetlen darab granitból készültek; az egyik 10; a másik 8 lábnaál magasabb. Mindegyik egy csoport un. *Cromlechek*, vagy *Dolmenek* fölött uralkodik, melyek egészen hasonlóak azokhoz, melyeket *Tay'or* ezredes már előbb *Dekkan*-ban megvizsgált. Ő tehát ezen ujabbban felfedezett keresztteket ép oly régieknek tartja, mint ama Dolmencsoportot *Dekkan*-ban. A környék — így mondja az illető tudósítás — a történelmi korszak előtti időben kétségtelenül művelés alatt volt; a dombok egy része *terasse*-alaku bevágásokat és kiegyenlítéseket mutat kőkerítésekkel; a vidék azonban jelenleg messze kerületben évszázadok óta egészen lakatlan, és sűrű erdőséggel van borítva. A vélemény az, hogy ezen kereszttek egy nem-árja néptörzs állította föl, mely az öt folyamvidékén át betörő ellenség elől menekült.

A kereszttek alakja igen sokféle. Egy vagy más alakban azonban a keresztet majdnem a föld minden nemzeteinél föltaláljuk. A skandináviai *Run*-köveken látható az, oly időből, mely a skandinávok megtérését sokkal megelőzte. A germán *Donar* istennek kalapácsa bizonyos keresztalakokkal, az u. n. tau-alakkal (T) birt. *Donar* kalapácsa azonban, kissé más kereszt-alakban, még jelenleg is itt-ott látható a német csürökön és istállókon, mint védjel az *égiháború* és *marhavész* ellen. Angolország keleti és északi vidékén a templomi harangok még sok helyütt most is a szászok régi istene kalapácsát viselik, mint oltalmat a vihar és menykőcsapás ellen.

Indiának sziklába vésott templomaiban ép úgy, mint Közép-Amerikáéiban föltalálható a kereszt. Szintúgy a kelták kőemlékein. Keresztalakban épített ősrégi templomok is vannak Indiában. A *Buddha*-vallás is felmutatja a keresztet. Az egypto-

miak is ismerték azt; ép úgy az assyriaiak, chaldaeiak, és phoeniciaiak is éltek vele. Etrusk és pompeji-i emlékeken is előfordul. A zsidóknál egy erdei fa ágai úgy megnyesettek, hogy az keresztalakot mutatott; ugyanazt tették a gall druidák is. Ó-britt, gall és massiliai érmeken kereszt-alak látható. Kamtschatkában Humbold ugyanazt szembetűnően ősrégi kőemlékeken találta. Midőn a spanyolok Mexiko földét először érinték lábaikkal, igen csodálkoztak azon, hogy a kereszt tisztelete ott annyira el van terjedve: a templomokban, sírokon, a papok öltönyein, mindenütt ott volt a kereszt. Dél-Amerikában is ott találták a keresztet; ép úgy a félművelt muyskák- és peruiaknál északon, mint a vad paraguayaknál délfelé. Náluk is, mint más indián törzseknél, a kereszt mint a gonosz szellemeket eltávolító eszköz szerepel; ezen népek kuruzsló orvosai mint gyógyyszert használják.

A kereszt jele Afrikában is föltaláltatott, hol azt sok törzsnél az anyák elaltatott kisded gyermekeik fölé vetik, hogy ez által a gonosz szellemeket távol tartsák. Ha most ismét Azsia legszélső részére, Chinába megyünk vissza, úgy ott a Schingmu-t találjuk, kereszttel kezében.

A ki a keresztről bővebb tudósítást akar magának szerezni, olvassa de *Mortillet* Gábor ezen értekezését: „Le Signe de la croix avant le Christianisme.“ E munka 117 képpel van illusztrálva és arról értesít, hogy a kereszt, mint igen egyszerű mértani alak az őskori czifrázatokban leggyakrabban feltűnhet. Annak vallási értelmét ugyanazonosítani a diszítési czéllal aligha fog komoly tudományu embernek egyhamar sikerülni.

Jelentés

a Hontmegye *Magyarád* helységében talált csontok összehasonlító bonczteni vizsgálatáról.

Alulirotnak van szerencséje jelenteni, hogy e konyhahulladékok 5 emlős és 1 hüllő maradványait tartalmazzák; ugyanis: *Sus scrofa*; *Bos*? (kisebb tulokfaj); *Bos*?; *Bos bubalus*; *Equus*? (kisebb lófaj). — A hüllő *Chelonia*? maradványa

által van képviselve. Az emlősök 3 rendhez, nevezetesen: Többsülküek (Multungula); Kétsülküek (Bisulca); és Patásokhoz (Solidungula) tartoznak: a hüllő a Tajkosok (Testudinata) rendéhez tartozik, és a Trias-csoport kagymészkői képződményéből való.

Pesten, 1870. jul. hó 30-kán.

Báthory Nándor.

Archaeologiai levelek.

XII.

Az „Arch. Értesítő“ IV. évfolyamának I-ső számában olvasom, hogy a bácsi várban történt ásatások alkalmával, a Mosztonga partján, csatorna födelül szolgáló vörös márvány-lapon, *véselt czímer* találtatott, mely a vár második építője vagy

csak helyreállítójának megismerhetésére vezethetne, s mivel a sejtett építők között Tomory Pál is fel vagyon említve, kinek családunk kolosvári levéltárában meglevő czímere az „Arch.

Értesítő“-ben említettől (ha netán ez a Tomory-család czímere lenne) abban különbözik, hogy a növekedő farkas nem a lándzsába, mely nyakán keresztül van szúrva, harap, hanem repülni készülő szárnyas állatot tart szájában, továbbá a felső (czimertanilag) jobb szögletben balra néző félhold, a bal szögletben pedig öt sugaru csillag tűnik elé.

Ezen, ostyába nyomott czimer levéltárunkban két példányban is megvan, t. i. két, papírra irt oklevélen, melyek közül az egyik így kezdődik: „Stephanus Thomory de chwth“ Wicewayvoda Transsilvaniensis et Siculorum Wiccomes etc. — Datum in possessione chwth prefata. In festo beati dionisy Martiris Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo tercio; — a másik hasonlóan kezdődik és 1524-ről van keltezve.

Annak elhatározását: vajjon a Bácsban talált czimer nem a Tomory család czimerének egyik variansa-e? — avatottabbakra bízván, ez úttal egy kérdést leszek bátor szerkesztő úrhoz intézni. Egy, a mult század elején festett magyar öltözékű arczképen ily czímet láttam: kék mezőben álló koronás grif, mindegyik első lábában három piros rózsából álló bokrétát tartva, a paizs felett grófi korona; melyik család czimere ez?

Kolosvár.

Eszterházy János.

XIII.

Templomunkban a munka szépen halad; a szentélyben két nagy félkerek fülkét találtunk, szakasztott képmását a krypta azon fülkéjének, mely elé emléktábla tétetett, csak hogy a felsőknek átmérője 9', mélysége 1' és *Storno* szerint ülőpadokul szolgáltak; a fülkék hátlapján két-két nyílás vagyon, akkora és olyan, minő a kryptában látható. A felső ív bordája gömbölyű, az oszlopok laposak, az oszlopfők megcsonkítvák! A keleti főfal közép ablaka már künn vagyon, s igen szépen conservált, holott a szélsőknek oszlopai kivágvak. A repedés, mely a kerek ablak közepén támadt, a ho sszúkáson is ke-

resztül tört, mi által a felső *monoruvá*, az alsó pedig 4"-el szélesebbé vált, mint a két szélső.

Pannonhalma.

Kruesz Chrysostom,
fő apát.

XIV.

Sopronmegyei Osliban 1869. év őszén, házépítés alkalmával, ismét egy római sírt fedeztek fel. A sír körülete négy darab faragott sulyos kőből állott, de (állítólag) sem feneke, sem fedele nem volt; a benne levő tetem el volt korhadva, kivéve a szárcsontokat, melyek óriásnagyságú egyénre mutatnak; az obulusnak semmi nyoma; az összes melléklet egy cseréptálacsakában talált korsóból és egy cserép ibrikből állott; ez utóbbi, melyet oslii kartársam *könnyfogónak* vél, mindjárt a találáskor szétomlott, a korsó ellenben a tálacskával együtt, említett lelkész barátom szivességéből, hozzám került. A durva művű tál átlója fenekén 9 $m/100$, felső részén ellenben 16, tölcserá alakulag egyenes vonalban kifelé hajló pereme 5 $m/100$ széles; pálczaalakú karimája befelé van hajtva; az egész jól kiégetett fekete agyagmú. A korsó vörös cserép s hasonlókép durva mű, 15 $m/100$ magas, gömbalakú hasban 9, alul kiszélesített kerek talpán pedig csak 5 $m/100$ -nyi átlóval; 4 $m/100$ magas nyaka tölcserá alakulag kibővülő és befelé hajlott széles karimával ellátott felső részén 4 $m/100$ átlóval bir; 1 $m/100$ vastag és 2 széles, kettős barázdával végig jelelt füle a nyak felső széléhez van foglalta. Ámbár a korsó oldala ki van törve, azt mégis a ritkább darabok közé sorozom: minthogy sárgás, több helyütt aranyfényű mázzal vagyon bevonva.

A sír keleteléséről s a felfedezés egyéb körülményeiről mit sem tudhattam meg.

Ennél sokkal érdekesebb azon őskori lelet, melyre vasúti munkások f. évi október hóban Sigray grófné *győrszemerei* birtokán akadtak. Ugyanis 4 lábnyi mélységben a jellemzetes futó homok alatt 3 $m/100$ vastag, roszul égetett s láthatólag

puszta kézzel durván alakított cserépdarabok között egy darab kőgyalut, s egy darab szarvas agancsot találtak (tudtommal vidékünkön ez az *első csontlelet*.) A fekete kigylából készült gyalu hossza $11\frac{1}{2}$, szélessége 4, vastagsága $1\frac{1}{2}$ m/100, éle körded, vagy ívalaku, foka kissé csorba, valamint alsó lapja is, felső része, mint a kőgyaluknál rendszeren szokott lenni, domboru. A 12 m/100 hosszú és töben $4\frac{1}{2}$ vastag agancsdarab csak a szarvasvilla lecsonkítása után fenmaradt rész, mely ott, hol az agykoponyához volt forrva, a vasuti munkás csákánykapája által összezúzatott, derekán szekerczevágás nyoma látszik, felső vége pedig éles érczkéssel van megfaragva. Az egész érdekes darab még nem használtatott ugyan sem fegyverül, sem valami szerszám fogantyújául, mégis nagyon valószínű, hogy ilyesminek (talán ép a közelében lelt kőgyalunak) nyelélül volt szánva.

Végül megemlítem, miszerint a koronczói plebánia birtokán néhány hét előtt ismét egy darab fekete, 5 m/100 hosszú s élén $4\frac{1}{2}$, fokán pedig $2\frac{1}{2}$ m/100 széles felette csorba kőszekerczét találtam.

Koronczó.

E b e n h ö c h F e r e n c z .

Érmészeti adalékok.

XXX.

Egy „páratlan” régi pénzről.

E címmel jelent meg a „Fővárosi Lapok” f. é. szept. 8-ki számában, dr. Barsi Józseftől egy cikk, melyben Q. Fabius Cunctator tarenti ezüst érméről tétetik említés.

Ez érmet b. Bajzát saját gyűjteményéből leirta s a munkát dr. Erdy Jánosnak ajánlva csak kevés példányban nyomatta ki, küldvén belőle az akadémiai, egyetemi és muzeumi könyvtárnak.

Dr. Barsi fennemlített cikkében e műről ezeket írja: „Eme könyvben az a tétel, hogy a szóban forgó pénz valóban

a Quintus Fabius Maximus Cunctator pénze, és az, hogy ennek párját még sehol sem találták, megállapíttatik s minden lehetséges ellenvetés ellen védelmeztetik. — Ha győztesen-e? nem vagyok illetékes eldönteni. — Érdy még él s jó volna tudni: mit mond ő, ki a boldogult házánál e pénzt magát is látta“ — teszi hozzá zárjel közt Barsi.

Dr. Érdytől nyert értesülés nyomán állíthatom, hogy Fabius M. C. br. Bajzáth hagyatéka közt található érme sem nem unicum, sem nem kiadatlan.

Wellenheimeri Welzl Lipót gyűjteményének, Bécsben 1845-ben megjelent lajstromában, II. kötet, II. rész „Denkmünzen auf einzelne berühmte Personen“ 663-dik lapon leiratik egy érme, melynek előlapján: Q · FABIVS MAX., hátlapján pedig: TARENT · RECEP, olvasható s így hasonló b. Bajzáth példányához.

Azon ellenvetésre, hogy Welzl gyűjteménye elárvereztetvén, innen kerülhetett az érme b. Bajzáth birtokába, — azt felelte dr. Érdy, hogy ő az érmet körülbelül már 1840-ben s így több évvel Welzl gyűjteményének elárvereztetése előtt látta a boldogult bárónál.

É. K.

XXXI.

Bori, (Nyitra m.) földjein 1864-dik május havában 27 darab II. Ferdinánd féle 1625—1635 évig terjedő magyar denár találtatott más nagyobb, de meg nem határozott darabbal. Az egész lelet 2—3 meszly volt és a földművesek és szatócsok kezei közt enyészett el. Ezen tudósítást b. Mednyánszky Dienesnek köszönjük.

XXXII.

Szabad Battyánból két római rézérmet láttunk, egyik Constantinféle, F. T R. lépcsőn álló Phoenixxel, BSIS; a másik VALENS-felé, GLORIA ROMANORVM; D B SISc-el.

XXXIII.

Naszvodon, Érsek-Ujvár mellett találtatott egy Hadrian-féle érme, ezen hátirattal FELICITATI AVG; Cos III PP te-

hát 119-ből Kr. után. Az igen kopott érem sárga rézből való, de lelhelye miatt érdekes.

E g y v e l e g.

34. (*Fejedelmi ajándékok.*) Királyunk ö felsége a m. n. muzeum régiségtárának szakmunkagyűjteménye számára *Crenneville* gróf cs. kir. főudvarmester által megküldé Leitner Quirintől legmagasb parancsra kiadásban levő díszmunkát: „Die hervorragendsten Kunstwerke der Schatzkammer des österreichischen Kaiserhauses.“ — E nevezetes munka 100 eredetileg metszett réztáblából fog állani, melyek 18 füzetben lesznek a szükséges szöveggel ellátva. Az első küldemény az osztrák császári koronázási díszítmények és több nevezetes műkincset tartalmaz.

35. (*Talált kincs*) *Usák* József, szabómester a Beniczky-féle házban levő konyhájának padozat téglái alatt több darab régiséget talált, melyeket nagylelkűen a m. n. muzeumnak ajándékozott. Ezek közül egy ezüst, belül aranyozott 13,6 cent. magas, 12 cent. átmérőjű poháron, mely kívül pikkelyekkel van díszesítve, aranyozott koszorúban durva munkával karczolván egy paizs áll, melyben koronás, balra néző orosz-lány jobb előlábával kardon teli holdat tart, hasonló orosz-lány növekszik a sisakdíszül alkalmazott koronából is. Felül F. I betűk állnak, alul az 1696. évszám. A pohár 8 centim. átmérőjű fenekén minden keret nélkül a fentebb leírt orosz-lányhoz hasonló állatot látunk. — A második darab egy gazdagon filigranozott mellesat ezüstről, részben aranyozva és durván zománcozva; a hajdan alkalmazott kövek, vagy üvegdarabok hiányzanak, valamint a gyöngyök is, melyeknek csak üres foglaltványait találjuk e különben díszes műdarabon. — A harmadik darab, egy ezüst toronysisak, hat ablakkal és a pohár oldalához hasonlóan, de ellenkező irányban pikkelyes tetőzettel; valószínűleg a pohár fedeleül használt mellesatnak fogantyújául szolgált, vagy más készletnek volt teteje, mert hatszögű alja át van fúrva. — A negyedik darab csinos magyar öv, melynek ezüst szövött paszományára tizenegy rózsa van alkalmazva, végei pedig átvert munkájú aranyozott ezüst csatokból és láncból állanak. — El nem mulaszthatjuk, hogy ezen nem épen vagyonos, de átdozatkész hazafiságában sok nagy urat felülmúló iparosnak e lapban is köszönetet mondjunk, és nevét a köztiszteletnek átadjuk.

36. (*Honnan vették őseink az üveget?*) Kutfők után kiderül, hogy már a százsz-házból származó német császárok idejében Ausztriából mint csere-cikket hozták mihozzánk az üveget, melyet eleintén drága- és ritkasága miatt sokáig a vékony szarvnak, olajozott papírnak, vagy állatbeleknek kellett pótolnia. Azon időben a régi *Laureacum* (Lorch) városa volt a délkeleti kereskedelem főrakhelye.

37. (*Pest városa*) a nagy-enyedi östoronynak enyészettől való megóvása céljából 50 forintot szavazott meg. Ezen adatot örömmel regisztráljuk, remélvén, hogy a *visegrádi vár* romjai megóvására is fog a nemeskeblű főváros valamit áldozni!

38. (*Szekélyen*) az ibrányi tó ény. partján levő homokdombon, az úgynevezett római temetőben sok hamvedret találnak. Ugyanott a falutól 500—600 lépésnyire jelenleg Zoltán Ferencz tagján tatarók alatt elpusztult faluhely látszik, és templomának alapja is egészen kivehető. E helynek szolnoki pusztája a neve.

39. (*Europai és barbar műipar.*) A világtárlatok, s az egyes ethnographiai gyűjtemények eléggé bizonyítják, hogy az indek, perzsák, marokkoiak, japaniak leverték technikai tökélyre és kiváló izlésre nézve, mit Europa első műipari nemzete, a franczia, kiállított. Az európai bolondgúnya tarkasága mellett győzött keletnek egyöntetű bölcsesége. És ez könnyen érthető; hol a perzsa fegyvere és szőnyege, az indiai és marokkoi shawl, a japani fénymáza, bútora és szalma szövetei már évezredek előtt jók voltak, és mindig ugyanazok maradnak, a művészetnek elég ideje volt a jót és czélszerűt széppé is alkotni. A művészethez idő, megfontolás és némileg még henyélés is szükséges, azért még eddig nem volt, nem lehetett az örökké mozgó amerikaiak saját művészete. Az európainak is sokféle, és egymásután más és más kell, úgy, hogy soha sem ér reá, valamiben a tökélyt elérni; és a tudomány előreható rohanási közt a művészet eltiportatott, mert azt követni nem volt képes. És hogy ezt tudjuk és végre belátjuk, köszönjük az 1851-iki londoni világkiállításnak, a művészet és műipar szerencsés forduló pontjának!

40. (*A németek rajta vannak,*) hogy ne csak az író és zenész, hanem a festő és szobrász művei is védve legyenek a netáni utánzás ellen, sőt hogy az is eltiltassék, hogy valakinek remek műve annak beleegyezése nélkül a műiparban utánoztassék. A művészet terén érvényesített tudomány és főleg a fényképezés, és galvanoplastika általi sokszorozások lehetővé tették azt, hogy ne legyen minden csak azé, *kinék elég pénze van, hanem minden mindenkié, ha mindjárt nincs is pénze!*

Eddig más nemzetek a francziák izléses és izléstelen eszméit majmolák, egyes uralkodót, sőt egyes feltűnő egyént követett a félvilág. Most másképp van. Kezdi a művészt és munkáit védeni és így lassankint a művészet nem egyes kiváltságos egyéneké lesz, nem fog leereszkedőleg, felülről bocsátkozni le, hanem a műiparos osztályból is fognak művészek támadhatni. Csak legyen a házi művészetnek épen oly tekintélye, mint a templomnak és emlékszerűnek. A művésznak feladata nem az érzékiséget előmozdítani, hanem az élet és a szükséglet közt az értelmi viszonyt feltalálni, és a tárgyat — legyen bár rendeltetése mindennapi — nemesíteni.

41. (*Württembergában*) a műipar terén nagy mozgalom van, mert a német faj meg van győződve, hogy neki jutott a közel jövőben azon feladat, hogy a műipar terén kitűnő állást foglaljon, miszerint a fran-

azia divat nyügét, mely a 30 éves háborútól fogva honukat elárasztja, lerázzák és önállóságra emelkedjenek. Azért főczéljuk a *műiparral* magát a *művészetet* összekötni, vagy inkább azt ez által nemesíteni, mi ismét nem máskép, mint jó iskolák által létesíthető.

42. (*A legrégibb zenemű*) alkalmasint azon hártýairat a X-dik századból, melyet *Regino Presbyter Institutio harmonica* cím alatt a lipcei városi könyvtárban őriznek. Minthogy ezen egyedüli példányt eddig egészen ki nem nyomták, még számos érdekes adatot tartalmazhat a zenéről, mely a műértők beható figyelmét megérdemlené, de figyelemre méltó lesz talán Schlicken Arnold ezen munkája is, mely 1512-ben nyomtatván e czimmel bír: *Tabulaturen Etlicher Lobgesang und lidlein off die Orgeln und lauten ein theil mit zweien stimen zu zwicken und die drite dartzu singen stb.*

* * *

(Kérelem.) Megtörténvén, hogy hazánkfiái közül valaki érmekezt hozott be a muzeumba azon kéreessel, hogy azokat meghatározzuk, később pedig levélben felszólított, miszerint azokat egy bizonyos intézetnek küldjük át, meg kell jegyezni: hogy magával a muzeumi éremgyűjteménnyel annyira el vagyunk foglalva, miszerint ily magán ügyek által nem szívesen vonatjuk el magunkat hivatalos teendőinktől, de az ilyen megbízás, több levélnek írásával is össze van kötve, mire szintén igen kimért időnkől nem könnyen szakíthatunk. Muzeumunk nem közvetítő intézet, bár tudományos szempontból szívesen ad felvilágosítást, és nyújtja a kezénél levő eszközöket, hogy valaki a maga érmeit meghatározhassa és tanulmányozhassa.

* * *

(Óvás a m. n. muzeum részéről. *) Értésünkre esett, hogy némely szatócsok és régiséggyűjtők olyan lelhelyeken, melyeken becsesebb régiségek találatnak, a földmivelők közt azt hirsztelik, miszerint kár a m. nemzeti muzeum tisztviselőinek valamit eladni, vagy egyáltalán e nemzeti intézetnek régiségeket ajándékozni, minthogy *e tisztviselők a nevezett tárgyakat úgyis nagyobb haszonnal eladják*; ezennel ünnepélyesen kijelentjük, hogy ezen rosszlelkű, hazai érmeinket külföldre szállító alkuszokat mindaddig becstelen rágalmozóknak fogjuk tartani, míg állításuk valódiságát be nem bizonyítják; ellenben kérjük intézetünk barátait, szíveskedjenek ezen gyanúsítás terjesztőit *név szerint* bejelenteni, hogy őket törvényes uton elnémíthassuk.

Pesten, deczember 15-én.

Rómer Fl.

---

*) Kérjük t. szerkesztő-társainkat, szíveskedjenek ezen óvást becses lapjaikba felvenni.

Könyvészet.

Jeles archaeologiai s történelmi művek, leszállított áron kaphatók Aigner Lajos könyvkereskedésében Pesten, (váczi utca 18. sz.).

Estorff G. C. Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelzen. Mit 16 Tafeln und arch. Karte. 1846. (12 frt) 8 frt.

Jerney J. Keleti utazás. 2 kötet. 1841. (8 frt 90 kr.) 6 frt.

„ Magyar nyelvkiecssek az Árpádok korszakából. 2 kötet. 1841. (2 frt 80 kr.) 1 frt 60 kr.

Kállay F. A magyar nemzetiségről 1836. (1 frt) 80 kr.

Kopp M. F. Palaeographia critica. 4. voll. Cum mult. tabl. 1819. (1 frt 65 kr.) 80 kr.

„ Bilder und Schriften der Vorzeit. 2 Bände. Mit vielen Tafeln. 1821. (25 frt) 16 frt.

„ Über einige punische Steinschriften aus Karthago. Mit Abbild. 1824. 70 kr.

Moller, Denkmäler der deutschen Baukunst. 4. Auflage. 3 Bände, mit 188 Kupfertafeln. (110 frt) 80 frt.

„ Die Originalzeichnung des Domes zu Cöln. 9 Blatt in Folio. 1837. (24 frt) 20 frt.

Müller, Die St. Katharinenkirche zu Oppenheim aus dem 13. Jahrh. 40 Tafeln Quarto. 1853. 150 frt.

Nork F. Etymologisch-symbolisch-mythologisches Realwörterbuch für Bibelforscher, Archaeologen und bild. Künstler. 4 Bände. 1846. (22 frt) 12 frt.

„ Die Götter Syriens. 1842. 1 frt 90 kr.

Osten Fr. Die Bauwerke der Lombardie vom 7—14. Jahrh. Mit 48 Taf. 1854. (64 kr.) 50 kr.

Perger F. A magyar és hazája régente. 1831. (1 frt 40 kr.) 80. kr.

Palugyai F. Werböczy István életrajza. 1842. (50 kr.) 35 kr.

Podhradczky F. Szlavoniáról. 1837. (1 frt) 60 kr.

„ A pannonhalmi apátság alapító levele. 1838. (50 kr.) 40 kr.

„ Cuspinianus Magyarország romlásáról. 1841. (1 frt.) 60 kr.

„ Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége. 1861. (4 frt) 3 frt.

Puttrich L. Denkmale der Baukunst des Mittelalters in Sachsen. 5 Bände mit vielen Tafeln. Folio 1836—52 (252 frt) 150 frt.

Tartalom : Bács (vége) *Henszlmann* Imrétől. 85. l. — Horvátországi uti-naplóból. IX. Castua. (folyt.). *Rómer* Fl.-tól 93. l. — A kereszt alakról. 98. l. — Jelenítés a magyarádi csontok bonczatani vizsgálatáról. *Báthory* Nándortól. 99. l. — Arch. levelek. XII—XIV. 100. l. — Érmészeti adalékok. 103. l. — Egyveleg. 105. l. — Kérelem. 107. l. — Óvás. 107. l. — Könyvészet. 108. l.

Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában. Pesten, 1870.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

5. szám.

Januáriu 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Horvátországi uti naplóból.

X. Grobnik.

(Folytatás).

Midőn a Luiza-utján Fiume felé leereszkedtünk, a csavargások közt elég alkalmunk volt távcsőveinkkel az ellenkező oldalon a hegytetőn egy templomot és némi erődítmények maradványait szemlélni. E helyet *Grobnik*-nak hívják, és e név eredetét a tatárjárás korából származtatják. Midőn t. i. IV-dik *Béla* az adriai tenger partjáig menekült, és magát *Almis-on*, a mai *Porto-Rè*-n megerősítette, a tatárok őt folyást üldözik, és a grobniki mezőnél elérték. Itt azonban *Frangepani* Miklós, Tersatto ura, vitéz sereget gyűjtven egybe, és azt a hátráló magyarokkal egyesítven, a tatárokat tönkre tette, miért is a vidék *grob*, sír, szótól *Grobnik*-nak neveztetett volna.

Igaz ugyan, hogy a grobniki helység alatt fekvő lapály nem valami nagyszerű síkság, mihez még az is járul, hogy a talaj igen sziklás, ennél fogva lovas csatára nem épen legalkalmasb, mindamellett még sem merném ezen hagyományt egészen elvetni, mert inkább föltehetjük, hogy nem az egész tatársereg, hanem csak egyik portyázó csapatja üldözé a szeren-

csétlen királyt, s így azután Frangepannak, nem tudom, mily nagy hadserege, más színben fog elétünni. Különb en ezt eldönteni történészeink dolga, az én feladatom: *Grobnik* nevezetes régiségeinek ismertetése.

A magyar *archaeologoknak* egy kocsira valóra leolvadt hada t. i. magam, egész uton kísérő hű társammal *Hampel József* úrral, *Nagy István*, a derék nagyváradi ref. lelkész és ugyanonnan két buzgó fiatal úrral, mikor a tánczolvá jött, és tánczolvá távozott magyar orvosok és természetbuvárok- és buvárnéknak (?) többé híre-hamva sem volt a vendégszerető magyar tengeri városban, mintegy bámultatva a *báni kapun* át s a tersattói vár alatt *Grobnik* felé kiindultunk. A hegy tetején elhagytuk a gyönyörű országotat, és mellékuton eljutottunk a régies kinézésű, kevés házból álló helység alá, melynek kőházai még a múlt századokból valók. A vár külső falain behatolva, megálltunk egy régi altarista házikó előtt, hol törött, címéres kőre fordítók figyelmünket. Egy vízszintesen fekvő ágon, melynek mellékágaiból már csak hat látható, áll jobbra fordult kiterjesztett szárnyú galamb. (?) Ugyanez fordul elő sisak-díszül is. Odavalók állíták, hogy ez a Desity (Desich) család címere. A felírás maradványai ezek :

(Deus) MEVS SPES MEA.
 (Veni Sancte) SPIRITVS RE PLE TV
 (orum corda) FIDEL · ET TVI AMORIS IN
 (eis ignem accen) DE · QVI PER DIVERSITA
 (tem fidei eos?) CONGREGASTI
 . . . . . HOC OPVS
 . . . . . TO ?

Ezen felírás alkalmasint a sz. léleki altarista háza homlokán állott, melyet bizonyosan valamelyik Desity alapított?

Felkerestük a templomhoz közel fekvő plebániái lakban a helybeli lelkészt, *Juretics Márton*t, ki bennünket szívélyes előzékenységgel fogadván, a templomba azonnal elkísért. Utközben beszélé, hogy *Grobnikon* és *Grobistyén* talált régiségeket, t. i. érmekeket, csatokat, merő-edényeket, buzogányokat és kardokat mind a zágrábi muzeumba küldötték. Örvendünk, hogy oly biztos helyre jutottak, hol azokat a tudomány embere élvezheti.

A délnyugati templomajtón, egy körben találtuk *ηhs* azaz: JES, Jézus monogrammját, körülötte ó-szláv betűkkel az: 1512-diki évszámot. Az ajtófél igen diszes lombozatu és gyémántidomú keretekkel van ellátva.

A déli torony falán ismét ó-szláv felírás vagyon, mely a lelkész úr magyarázata szerint így hangzik:

„Ezen torony Isten és a boldogságos szűz Mária nevében elkészült 1572-dik évben. Amen.“

Ugyanott elül ez áll: REFECTA FVLMINE DEICTA = 1757.

E torony ablaka a harmadik emeleten az északi oldalon nyomott csúcsívű, mi arra mutat, hogy az 1572-dik évben a torony alkalmasint csak újítva volt.

Feltűnt egy lépcsőn, mely a kanonok-házhoz vezet, és hajdan valószínűleg ajtó-szemöldökül szolgált, szintén a sz. lélekhez intézett ima:

VENI SANCTE · SPIRITVS REP . . . . .

ORV · CORDA · FIDELIV ET TV . . . . .

INEIS · IGNE · ACCEDE · QVI . . . . .

RV · CVNTARV GENTES IN VNI . . . . .

CASTI · ANNO . . . . .

A régi káptalani templom háromhajóú, hanem csak a déli szárny régi, egyszerű góthizlésű boltozattal és nyolczszögű vállkövekkel; az oltár részén nincsen boltozat és vállkő, de e rész újabb korból való.

E hajóban a 2-dik zárkövön ismét mint az ajtón *ηhs* fordul elő; a 3-dik vállkövön pedig ezt olvassuk:

EM · C · V ·

1772.

A negyediken két oroszlán követ,- vagy kenyeret tart; lábaik közt · B · betű áll. Ez Frangepánok czímere.

Említést érdemel még a sok sírkő, melyek a templom padolatát képezik. Egyik, mely nekem leginkább feltűnt, és talán némi történelmi érdekekkel is bír, Marsanig Mátéra emlékeztet, 1663-ból való, és őt

CAM.REGIAE HVNGARIACAE IN PORTV BVCCARI
AGENS-ének mondja.

Az egész látható felírást utitársam naplójából ide írom:

D MATHEVS . . . MARS
 HVIVS . . . . . SACE
 AVTOR . . . . . ŠAC:CES
 REGIE Q . . . . . MA:NEC
 NON . INCL . . . . . CAM:
 VNGARIE . . . POSO IN
 BVCAR:PORTV AGENS TVMVLṼ
 HVNC · FIERI · IVSIT · SIBI · EC · HEREI
 P · D · FILIVM · MICHAELĚ · MARSANIC
 HIC IACET ÆTATIS · SVE · ANN : 5...
 OBYT · VERO · 22 · IVNĚ · 1663.

Egy másik kő 1675-ből: Capituli Collegiati Modrusiensis in Grobnik, feliratu; ismét egy más: TOMAS MARSANICH · 1666; és végre egyen: Agnus Dei és egy kehely van kiálló ostyával, ez a curatus clerusé volt, és egy másik ó-szláv írással 1521-ből, szintén papi sírkő.

A sekrestye valódi kincstár és a horvátországi egész utam alatt látott kisebb templomok közt ez tartalmazza a legbecsesb ritkaságokat.

Rómer Fl.

Két bronztü Liptó megyében.

Folyó évi szeptember 18-kán késő estve értesültem, hogy a besenyői határban a kőbányában dolgozó olasz vasuti munkások régiségekre akadtak, melyeket azonban nem akarnak megmutatni, attól tartván, hogy azokat tőlük elszedik. 19-kén korán reggel szekérre ülven, tüstént a helyszínére mentem, hol a talált régiségek felől tudakozódván, a lelet következő körülményeiről értesültem: a munkások néhány nap előtt egy nagyobb tömegű darázskő-sziklát felrobbantván, közvetlen a szikla alatt egy darab bronztút találtak, ugyan ezen kőbányában, de annak északi oldalán, az egyik munkás a kőtömeg kiálló csúcsait tördelvén, egy ily darab letörése alkalmával a kő belső

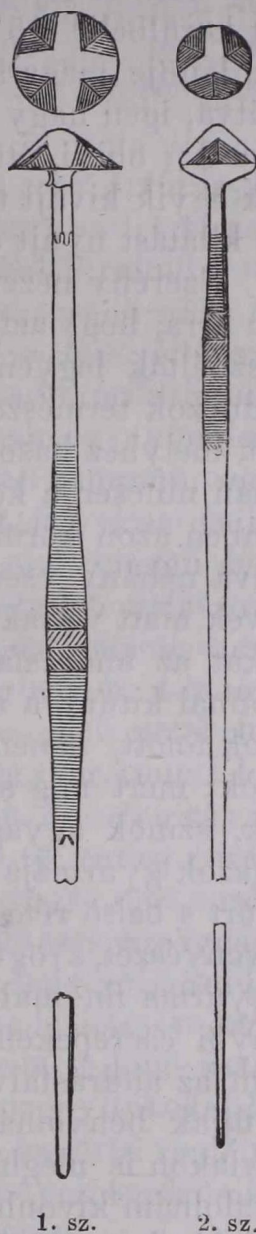
tömege között feketés pontot vett észre s azt közelebből meg-nézve, látta, hogy az vízszintesen lefelé hat, s kihúzván onnan, szintén egy tűre akadt. A lelet rajzát ide melléklek.

Az 1-ső számú a szikla alatt a földön, a 2-dik számú a darázs kötömeg között talál-tatott.

Az 1-ső sz. vörösréz anyagú tűnek hosz-sza 27'' tökéletes ép, sötét zöld szironyu, gombjának átmérője 1'' 7''' ugyan annak magassága 7 1/2''', a tű szára a gombba 2 és 1/2'''-nyire vagyon beléeresztve, a gomb át-metszet alsó lapján az öntvény némi ripa-csossága észlelhető, felületén pedig a felül egymást érintő s ellenkező irányban lefutó vonalak négy háromszöget képeznek, egye-netlen közzel. A tű szárának czifrázata a gombtól 2'' 11'''-nyi távolságban kezdőd-vén, egyszerű vonalakkal csavarodik 1'' 9'''-nyi hosszúságban, erre három soros dülényes, és ellenkező irányban me-nő vonalak láthatók 6''-nyire, mire ismét csavaros körvonalok következnek 2'' 2'''-nyi hosszúságban.

A 2-dik sz. hason anyagu vörösrézből készült sötétzöld szironyú 14'' hosszú ép tű. Gombja 7 1/2'''-nyi hosszú, egy darab-ban a tű szárával, a gomb közepének átmé-rője 7 1/2'''-nyi, felső részének czifrázata ha-sonló az 1-ső számúéhoz, de alakulásában csak három, háromszöget képez, a szár czifrázata a gomb alatt 7'''-nyi távolságban kezdődik, hasonló az 1-ső számhoz, 9'''-nyi hosszúságban, onnét a szár dombor vasta-godását két sorban dülényes vonalak ellen-kező irányban ékesíték 9'''-nyire, mire ismét csavarodó vonalak jönnek 10'''-nyi hosszúságban.

Legyen szabad a lelet helyére és tárgyára a helyszinén tett észleleteimet néhány sorban közölnöm.

1. sz.

2. sz.

Besenyő falu Szt -Miklóstól alig $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire, nyugati irányban az országút mellett, a Vág partján fekszik. A helységtől északi irányban 500 ölnyre magaslat emelkedik, a mely dél felé lejtős oldallal bír, ezen domb a Vág felszine fölött körülbelül 15 ölnyi magas. Ezen domb teteje, északi és déli lejtője magasan kiálló számtalan darázskő duczczal van ellátva, igen nagy tömegekben úgy, hogy némelyiknek magassága $3\frac{1}{2}$ ölnyi, átmérője $2\frac{1}{2}$ öl, az egyik még fenálló kőducznak egyik kivájt üregében sz. Máriakép van. Ezen hely meszsze kilátást nyújt dél, nyugat és kelet felé.

Szerény nézetem szerint e helyet igen alkalmasnak vélem arra, hogy azt az őskor népei akár áldozó, akár birói széktül használták legyen, e mellett szól a magaslat kies fekvése, a kőduczok természetes alakulása, s uralgó helyzete a vidék fölött, melyhez hasonló szélességű emelkedés a Vág innenső oldalán nincsen a közelségben. Még inkább megerősített e nézetemben azon körülmény, miszerint a helyszinén kutatva, turkálva néhány cserépdarabot találtam, melyek a már kiemelt kövek alatt voltak elszórva. Összehasonlítva ezen cserépdarabokat az andrásfalvi temető cserepeivel, a felötlő különbség azonnal kitűnt, a mi engem tökéletesen meggyőzött, hogy nem sírok fölött, hanem inkább áldozó helyen, vagy birói széken állok; mert míg az andrásfalvi cserepek szabad tűznél szárítvák, színök agyagbarna; ezek egészen lángvörösre égetvék, amazok gyurmája durva, szemcsés, homokos, emezeké simára gyúrt s belső rétegében majdnem feketére égetett, amazokon a hevenyészet, a rögtönzés is feltűnő, emezeken a hosszabb gyurás, a gyurma finomabb kidolgozása kétségtelen. A művezet a besenyői cserepeken még inkább előtűnteti a kezdetlegességet, mint az andrásfalvin, mert a 2'''-nyi vastagságú cseréptöredék az újjak benyomásait kivehetőleg mutatja, bár ez az andrásfalviakon is meglátszik. Ezen észleletből azon következtetést gondolnám kivonhatni, hogy a nagyobb gonddal kidolgozott és talán kemenczékben vörösre jól kiégetett cserepek az agyag minőségénél fogva inkább az élet szükségleteire valának alkotva, mintsem hamvvedrekül, mert ez esetben talán hasonlíthattak volna az andrásfalviakhoz, s végre a lelhely lejtőségénél fogva ha már nem temető, annál kevésbé alkalmas állandó tele-

pítványul, s így csak is időszakos működési helye lehetett az őslakóknak, kik azt áldozat helyül vagy birói székül használhatták.

Ezen nézetemet természetesen csak is addig tartom fen, míg a költségemen megejtendő rendszeres ásatás azt meg nem dönti, sőt a helyreigazítást most is igen szívesen veszem, bárholnan jöjjön is az.

Magát a lelt tárgyakat illetőleg azokat csak arról bátorodtam tűnek nevezni, mert először alakjuk arra utal, s másodszor dr. Sacken Ede „Das Grabfeld in Hallstadt“ című munkájában „Nadeln“ cikk alatt szintén említést tesz 9—13., sőt egy 18"-nyi óriás nagyságú tűről, mit szerző a felső öltönyök összetartására készültnek mond, bár a hallstadti óriástű több gömbbel van ellátva, míg a besenyőinek csak egy kúp alakú gombja van. Azonban a besenyőfalvi valóban roppant nagyságú tű a hallstadtnál 9"-kel hosszabb, s ez figyelmet és bővebb tanulmányozást érdemel. Nagysága alig engedi a tű használhatóságának czélszerűségét feltételezhetni, mert ezen hosszúság, akár fekirányosan, akár függélyesen tüzetett is össze vele a felső öltöny, az illetőt a járás kelésben és a szabad mozgásban minden bizonynnyal akadályozta, első esetben a kezét, a másikkban a lábakat keverte. Mint fegyver, mivel legnagyobb vastagsága a közép czifrázatnál csak 4"-nyi, egyébütt pedig átlag csak $2\frac{2}{3}$ "-nyi, nem elég erős és vastag; talán szabad lesz egy harmadik föltevést kockáztatnom, mi némileg a lellyel is összefüggésben lehet. Ha későbbi ásatások bebizonyíthatnák véleményemet, hogy egy áldozó helylyel van dolgunk: akkor ezen monstrum tűt az áldozat leöltésére szánt eszköznek tartanám, mire nézve természetesen a jövő ásatás észlelésénél főfeladatúl tartom arra nézve bizonyítékokat keresni: vajjon az itt lakott néptörzs áldozatait leszúrta vagy pedig agyonverte-e? mire nézve a víztartó edények szorgos kutatása is vezetni fogja a kellő szakértelmű ásatást.

E birtokomban levő tárgyat rendkívüli hosszúságánál, épségénél és gyönyörű sötétzöld szironyánál fogva nagy ritkaságnak tartom, a mennyiben csekély régészeti ismereteimnél fogva hasonlót nem ismerek, bár talán számtalan vagy.

Nem lehet ugyan a régész eléggé óvatos a leletek idejének meghatározásában, azonban még sem hallgathatom el a besenyői lelet ama rendkívüli fontosságát, mely a felmerült és észlelt körülményeknél fogva némi világot vethet azon tárgyak korának meghatározására nézve. A 2-dik számú tű ugyanis a darázskő-szikla tömege között vízirányos helyzetben találtatván, legelőször is azon kérdést támadt bennem: vajjon hogyan juthatott ezen tárgy a sziklatömeg közé, mely azt minden oldalról tökéletesen elzárta? Ha az függélyesen valamelyik sziklarepedék vagy hasadás között találtatott volna, az akkor az elvesztés véletlenének lenne tulajdonítható, s korszakára nézve fontossággal nem birna, de a fekkentes helyzet komolyabb gondolkodást igényel, s hogy annak valóban vízszintes helyzete volt, a munkások állításán felől világosan bebizonyítja azon tény, melynél fogva azon kődarabot, a melyen feküdt, s a mely azt felülről takarta ottán helyén megtaláltam azonnal, a melyen nem csak a fekvés benyomása, de a bronztárgyról az említett kődarabra lecsepegett zsiros zöld foltja is látható. Csekély tapasztalatom és avatatlan véleményem, mely meglehet, hogy hibás, a tárgyak korszakának döntő meghatározására nézve a következő eredményre jutott. Tudvalevőleg meggyénkben a legifjabb geologiai alakuláshoz a darázskő tartozik, s annak kivált a besenyői lelet helyéni retegekbeni lerakódása tisztán szemlélhető, s az alsóbb rétegek valamennyire keményebbek a felsőknél, tehát idősebbek is, s így a sziklatömeg alsó része, hol a lelet 2-dik számú tárgya vízszintes helyzetben találtatott, kell hogy idősebb legyen a felsőnél, a mely ismét szükségkép azóta alakult, a mióta a leletet tömegébe zárta, s ez előttem már csak azért is valószínűnek látszik, mert a tű tökéletes simasága csak azon körülménynek tulajdonítható, hogy megóva a nedvességtől alólról, a felső lerakódás kezdetbeni nedvességétől élenyülvén, a szirony róla az alsó rétegre csepegett s szintén a felső réteg nyomása idézte elő az alsó rétegbeni bevájudást, mi a vízszintes fekvés nyomait félreismerhetlenül mutatja, s a tűnek oly gyönyörű épségbeni fenmaradását eszközlé.

Ha ezen nézet helyessége megállhat, akkor a geologia feladata lenne a réteg alakulásának korszakát lelkiismeretes szak-

értelemmel meghatározni, a mely földeríténé a történelem előtti korszak és érdekes tárgyainak időszakát, de eltérve ettől s figyelembe véve a hallstadti ásatások nagytekintélyű ismertetőjének nézeteit, a mely szerint ez a már jó nagyrészben vassal vegyes tárgyak korszakát a keresztyén számítás előtti második századra teszi, tekintve az andrásfalvi lelet tisztán vörösréz tárgyait, s tekintve a fentebbi körülmények megfigyelését, ezen lelet talán a keresztyén korszak előtti századokra vihető vissza.

Legkellemesebb emlékeim közé számítom ezen napot, melyet a lelet helyén töltöttem, habár ez a keserűségtől menten nem maradhatott, mivel az olasz munkásoktól, kiktől a tárgyakat sikerült megszereznem, utoljára azt is megtudtam, mikép a sziklahasadékok között egy cserép-bögrét találtak, melyben három darab faszén volt, de bosszúságukban azonnal összetörték, s én még csak darabjait sem láthattam.

Majláth Béla.

A domaházi halmokról.

Ismeretesek hazánkban azon mesterséges földhányások, melyek még a barbar időkből veszik eredetöket. Hagyományul az utókorra szálltak, nem azért ugyan, hogy avatlan kezek széthányják, hanem hogy a történelem homályos pontjait földerítsék. Szaktudományos kutatások által megtudjuk azt, hogy melyik nemzettől származnak, szolgáltak-é sírhelyül, avagy részben konyhahulladékok által-, részben elpusztult lakók romjai felett keletkeztek-é? Mindegyik érdekes a maga nemében, különböző oldalról állítván elénk az idők műveltségét és szokásait.

Legközelebb számtalan ily halmot fedeztem fel, *Borsod-megye* határszélén, midőn *Domaház* hegyes és erdős határát bejártam.

Hogy *Domaház* már ősidőkben biztos véd- és menhely volt, távol eső bércei bizonyítják. Ezek megsejmlélésére annál

inkább határozám el magamat, miután hallomás szerint említettem helyeken vasrégiségeket találnak.

Ezek közül a faluhoz legközelebb fekszik *Fülekvár*, egy magaslat, melynek folytatását alantabb fekvésű helyek képezik, most szántóföldül szolgál.

Jóval távolabb esik, rengeteg erdők közepett, *Nagy-Vörösvár* fensíkja, tetejére hajdan út vitt fel. A helybeliek „*csehek útjának*“ nevezik e kígyózott följárást, melyre azonban alig lehet már ráismerni, csak bizonyos távolságról látni még a mesterséges kanyarodásokat.

Nagy-Vörösvár hosszas és magas meredek hegy; déltől északnak terjedő tágas fensíkkal. Északkelet felőli ágazatát „*Ölyves-Közoromnak*“ híják, míg északnyugat felől hasonló szűk fensík a „*Kökút-Bikkes*“ terül el. Nyugatnak visz harmadik ágazata: az „*Örvényes-Várhegy*“. Kelet felőli meredélyét pedig szűk völgy választja el a vele átellenes „*Kis-Vörösvár*“ hegytől.

A mint a fennebb körvonalaazott térségeket bejárom, feltűntek vala azon egymás mellett sűrűn fekvő halmocskák, melyeket az emésztő idő majdnem a földszínével egyenlővé boronált.

Először a *Kökút-Bikkes* egyik halmát ásattam fel. A halom a körülötte lévő földnél csak másfél lábbal volt magasabb, területe kereksebben két ölet tett. Az első ásónyomra kövekre akadék, közvetlen alattok szén és hamu, s a szén és hamu közt cseréptöredékek valának. Találánk e halomban egy kis vas-késen és egy fenkövön kívül nagymennyiségű olvasztott vasat. Ez utóbbi fél mázsát nyomott.

Úgyde más bércezen is akarván tenni próbaásatást, arra az *Ölyves-Közorom* legkisebb halmát választám. Ebben is, mint az előbbiben különféle nagyságú kő, szén, hamu, sok tört cserépedény, néhány orsógomb, ló-zabolatöredék s egy vékony majd fél ölnyi hosszaságú vasrúd volt.

Minthogy azonban ~~bomus~~ időjárás okozta hirtelen bekövetkező est miatt, egy harmadik halom fölásatását időm nem engedé: a *Nagy-Vörösvár* azon térségén tettem még kutatásokat, a hol halmok nincsenek. Mindenütt akadtam nyomára annak, hogy ez elhagyatott zord fensík egykor lakott volt. Szól e mellett a sok cseréptöredék, agyaggyöngy és vas régiség.

Vörösvár laposán talált tárgyak közül megemlítendőeknek érdemesítem: azon vasszerszámot, melynek egyik vége henger alakú, másik vége hegyes, két fontot nyom, kovácsolt vasból készült, alighanem tengelynek használták; továbbá a kis vaskést, mely hajdan fanyéllal birt, hossza 4" 2'", háta behajlott, éle kerek, ép ellenkezőleg a pilini vaskésekkel, melyeknek háta domború és éle egyenes.

Ezek felsorolása után az agyagtárgyak jellemzéséhez fogok.

Az edények nem a legjobban égetvék ki, színük vörösbarnába átmenő. Egész edényt nem találtam. Fül nem fordul elő, valamint a barbár edényeknél divó bütykök nyomára sem akadék, melyek részint a füleket pótolták, részint cifrázatul szolgáltak.

Az edények közép nagyságúaknak mondhatók. Fenekeiket vékonyra készítették. Falaik a szögmérő hetvenedik fokából indulnak ki, s az edény kétharmad magasságáig egyenességben mennek, azután hasasodnak, és egy rövid és hirtelen behajlás után szájszéllal végződnek. Szájszéleiken vagy gömbölyű bottag fut körül, vagy sima lap emelkedik. Az edények nyakát nem cifrázták; kivételesen egyiknek karimáján belül láttam szig-szög zsinórzatot, a mi nemcsak külső részén vala látható, hanem többször ismétlődött az edény hasas részén is. Különben legelterjedtebb cifrázatnak bizonyult be: a) a négyes vagy ötös hullámú vonalzat, mely az edény nyakától az edény aljáig függőlegesen fut, jobb- és balról több egyenes vonal által képezett szalagtól oldalozva; *) b) többszörös hullámvonallú szalag ismétlése; c) szig-szög vonalzat alatt párhuzamos vonalok; d) mélyen kivájt függőleges vonalokból álló szalag; e) köröskörül futó vonalok alatt rézsutosan fekvő és pontozatokból álló rövid vonalkák.

Edényeken kívül még orsógombokat és gyöngyöket is készítettek agyagból, előbbieket fonás tekintetéből, utóbbiakat

---

*) Hasonló cifrázattal bír ama nevezetes barbárkori edény, melynek töredékeire buzgó tudósunk: Rómer a magyar nemzeti muzeum lomtárában figyelmessé lőn, s mely most a régiségtárnak egyik díszét képezi, azon addigelé senkinek fel nem tűnt sajátosságánál fogva, hogy oldalain barbárkori épületek karczai vannak.

nyakékességül. A nyakgyöngyök alakra nézve háromfélék voltak: gömbölyűek, laposak és hosszúkások.

Hanem mindezeknél sokkal fontosabbaknak találtam a *domaházi örlő köveket*, melyek a bérczeken és vízmosásokban nagy mennyiségben taláztatnak. E kerek és közepén átfurt örlő kövek másfél és három láb átmérővel birnak, még mainap is oly ép állapotban taláztatnak, hogy a köznép örlő kövekül használja. Oly nagy mennyiségben fordulnak elő, miszerint a kinek szüksége van reá, annak csak fel kell keresni az erdős bérczeket s annyit talál, a mennyit akar.*) Egy kis kunyhóban négyet szedtem össze.

Midőn másnap reggel hazamenendő, kocsira ülék, hoztak elem még sok mindenféle vastárgyat, állítólag Fülekvár tetejéről.

Egyszersmind tudtomra adták, hogy Vörösvár-hegy tetején többször találtak már nyilcsúcsokat és lándzsahegyeket; úgy azon esetről is értesítettek, miszerint néhány évvel ezelőtt, a falusi kondás Vörösvár-hegy keleti oldalában oly halmaz vasra akadt, hogy azt kocsin kellett elvitetni a — kovácshoz!

Mindezek után meggyőződtem arról, hogy itt egy kiváló lelhelylyel állok szemben, mely rendszeres és tudományos ásatás folytán, Borsodmegyére ép oly nevezetessé válnék, mint ugyan e megyébe kebelezett csont- és vasrégiségeiről nevezetes *Szíhalom*.

Minthogy pedig a *Domaházán* töltött néhány órai munka uzsorás kamattal jutalmazá meg fáradságunkat, önnön magunk ellen vétkeznénk, ha további vizsgálódásunk fonalát félbeszakítanók.**)

B. Nyáry Jenő.

---

*) Kár, hogy a nemes báró legalább egy mutatvány-példánnyal meg nem emlékezett a m. n. muzeum gyűjteményéről; reméljük azonban, hogy Pestre lejöttem alkalmával meglep bennünket, és bővíti efféle tárunkat. R. Fl.

**) Kivánjuk, hogy derék munkatársunkat e lelhelyen is *pilini szerencséje* és *kitartása* kísérje; így legalább remélhetjük, hogy kincseit a téli időny alatt itt Pesten szemlélhetvén, lerajzoltathatjuk és közjová avathatjuk! R. Fl.

A geológiai archaeologia.

A „Természettudományi Közlöny“ újabb számai tanuskodnak a geológiának az archaeológiával való összetartozásáról. Ezt az újabb kor elismerte, és nálunk Szabó József egyetemi tanár, ki évtizedek óta földtani kirándulásai alkalmával a régiségtár gyarapításáról is folyvást gondoskodott, legújabbban a II-dik kötet 13-dik füzetében „Pompejít ismerteti meg geológiai tekintetben“, míg a 16-dik füzetben „Egy kö-korszakbeli Pompejiről“ értekezik. Ezen értekezésből leginkább a III. fejezet érdekel bennünket, melynek címe „A geológiai archaeologia.“ Ebből a feltűnőbbeket következőkben közöljük:

„A történész — úgymond Szabó — a maga eljárása s kezelése módjával a történelmi archaeológiát, mint főtárgya egyik segéd-eszközét megállapította, s arra támaszkodván, az ember történelmét az ősidő bizonyos határáig felviszi. A geolog az újabb és legújabb képletekkel foglalkozván, a maga módszerével oda vitte a dolgot, hogy azokban kétségtelen nyomaira akadt annak, hogy az ember sokkal régibb idő óta létezik, mint azt a történészek eddig felvették. Ezen újabb vívmánya a geológiának az ember történelmére épen oly befolyással bír, mint a történelmi archaeologia, s minthogy kezelési módszere a földtan, azt geológiai archaeológiának méltán nevezhetjük.

Már legrégebb korban, melyről a történelmi hagyomány emlékezik, azt találjuk, hogy az ember értelmi s erkölcsi fejlődés bizonyos fokára vergődött; de míg ide jutott, a tiszta állatóság és a civilisatio első foka között való állapotok hosszú során kellett magát átküzdenie.

Ezen időről a történelem mélyen hallgat, s annak roppant tartamáról még gyaníthatólag sem szólhat; a geologia felfedezéseinek ellenben napról-napra jobban sikerül a ködfátyolt eloszlatni, s a képet láthatóvá tenni. A Santorin szigeten jutottunk birtokába oly adatoknak, melyek az ős ember szokásaira és életmódjára újabban fényt derítenek. Építkezésekről van itt szó, melyeket ő készített, s a melyek a történelmi korszak kezdete előtt egy vulkán kitörése következtében lettek eltemetve. A katastrophá rögtön volt. Épen úgy mint a

Vezuv azon kitörése, melynek hamuja és lávája alá Pompeji, Herkulanum, és Stabiae temettetett; a lakók itt is házi foglalkozásuk közepette lepettek meg. A szerszámok, edények és eszközeik több év-ezred alatt veszteg maradtak ugyanazon a helyen, melyre a tulajdonos letette. A tajtkövek vastag rétege által elfödve, bántatlanul várták be, hogy egy szerencsés véletlen megengedje a tudománynak rajtok okulni. Ezen városból csak néhány épület van feltárva; míg több, melynek helyzete azonban már meghatározható, még a tajtkő alatt nyugszik. A mi eddig jutott napfényre, már maga is felette érdekes.

Az első felfedezés helye Therasia, de nem sokára hasonlót találtak magán Santorin szigeten is.

Santorinon és Therasián a tajtköves tuffot emlékezetet meghaladó idő óta fejtik s használják mint cementet, azzal magas falakat és oly erős boltozatokat készítenek, melyek az ott gyakori földrengések által sem szenvednek.

Eddig a tuff telepet lefelé csak bizonyos határig hordták el; ezen határon alul nem, s e határt nagyobb kőtuskók képezik, melyek nem egyebek, mint falak teteje. A munkások s a tulajdonosok ezen tényt régóta ismerik, de fontosságot annak nem tulajdonítottak, tekintvén, hogy Santorin és Therasián régi épületek romjai igen gyakoriak. A tudós világ figyelmét ezen romokra Therasián először is Christomanos úr, Athenben a vegytan tanára fordította, ki azokat véletlenül vizsgálta meg.

Az ő unszolására történtek ásatások különösen azon czélból, hogy kitűnjék, vajjon azon építmények régibbeké, mint azon tuff, mert első pillanatra az sem látszott lehetetlennek, hogy sírboltok; annál inkább, minthogy ilyenek ismeretesek úgy Santorinon, mint Therasián.

Feltéve, hogy ezen romok valódi lakhelyek, melyeket a szabad levegőben építettek, még azt kellett tisztába hozni, vajjon a tuff, mely alá temetve vannak, azon lakásokra vízáramlat vagy hegycsúcsomlás által jött-e? Az eddigi nyomozások csak egy birtokos telkén történtek, s a sok kibukkanó faldarab közül csak egy építmény lett tökéletesen feltárva, s mégis több, mint elég adat birtokába jöttek az utóbbi két kérdés eldöntésére, s ez oda megy ki, hogy ezen épületek sza-

badon állottak a légen, s hogy a tuff azokra vulkáni kitörés által jutott, s azon idő óta veszteg maradt.

A főépület, mely az ásás által leleplezve van, hat szobából áll, melyek nagyságra különböznek: a legnagyobbak hossza 6, szélessége 5 méter, a legkisebb négyszögű, s egy oldala nem több $2\frac{1}{2}$ méternél. A falak egyike hosszúra nyúlik a nélkül, hogy visszafordulna, s ez úgy látszik, hogy egy udvarféle tér alkatrésze. A főépület mellett egy kisebb, csak egy szobából álló épület van.

A falak szerkezete egészen más, mint ma van szokásban Santorinon vagy Therasián. A cementföld hiányzik, a mész sem magában, sem keverve nincs használva. A falszabálytalan láva-darabokból áll, melyeket minden rend nélkül és faragatlanul raktak egymásra, a hézagok pedig egy vörhenyes vulkáni hamuval vannak kitöltve, melyek részei között semmi összefüggés nincs. A kövek között minden irányban látni hosszú s kanyargós olajfa ágakat, melyeken a héj még megvan, de melyek erősen korhadásnak indultak. A fa csaknem feketebarna, mintha megszenült volna; sok esetben porrá esik szét, ha megérintik. Van azonban több eset reá, hogy még nem korhadt el, hanem csak megbarnult, különben erősebb, mint a mostani olajfa. A szobák belsejében vakolat nincs. A külső fal egyik szögletében durván faragott köveket látni szintesen elhelyezve. Ezek között a legfelsőben egy hengerded, vagy 5 centiméternyi mélyedés van csinálva valami hegyes szerszámmal.

Az északi oldalon két ablak van, egy harmadikat, valamint egy ajtót, a többi oldalakon lehetett feltalálni. Az ablakok és az ajtó olyféle fával voltak bélelve, mint föntebb említettett, de ezek elkorhadván, azon kövek, melyeket tartottak, beomlottak úgy, hogy gyakran ezen rendetlenségről lehet következtést vonni arra, hogy ajtó- vagy ablakféle nyílás hol volt.

A tető mindenütt beomlott; a helyett, hogy betonhól készült volna, mint ott most szokták, egy réteg vulkáni kő- s talajrétegből csinálták, melyet fa gerendákra raktak.

Az ásások egy nagy csarnokot hoztak napfényre, mely fallal s négyszöges oszlopok által vétetett körül, melyek két darabból állottak, egyik-egyik magassága egy méter és az át-

mérője fél m.; tökéletesen vannak faragva s igen rendesen egymásra téve.

Az eddigiekből közvetlenül lehet némi következtetéseket vonni. Először is ablakok és ajtók, melyek a külső falon vannak, világosan oda mutatnak, hogy ezen épület lakásra és nem temetkezésre volt készítve. Továbbá, hogy azon időben épült, melyben a tuff még nem volt azon a helyen. Az épület alapja salakos láván nyugszik, mely a tuff réteg alatt terül el, s ez utóbbi a falban anyagként nem fordul elő; a főablakok nem a tengeroldal, hanem ellenkezőleg a hegy felé fordulnak, tehát épen oda, hol a tajtkő darabok a legnagyobb mennyiségben vannak felhalmozva. A tajtkő kövecsek lászólag nem a víz által vannak sodorva, hanem ép szögleteik arra mutatnak, hogy eredetileg hullottak oda s képezték a réteget, a mi csak keveset tér el a szintes iránytól.

A *tárgyak*, melyeket az épület belsejében találtak, számosak és sokfélék. Leginkább edények, némelyek égetett agyagból, mások lávából; továbbá gabona, szalma, állatesont, szerszám kovából és lávából, s végre emberváz. Megjegyzendő, hogy mindezek között vas, vagy bronznak nyoma sem fordult elő. A tető romjai között a legkisebb szeg sem mutatkozott. A fémek teljes távolléte bebizonyodott és jellemző.

Az agyagedények gölöncsér-asztalon vannak idomítva (?); ezek legközönségesebb sárgás nagy tartók, vastag fallal, s némelyek nem kevesebb, mint 100 liter tartalommal. Bennök árpa, umbelliferák magva, legvalószínűbben koriander, ánís, borsó és egyebek, mik már pontosabban fel nem ismerhetők. Alakra, anyagra térfogatra egészen azonosak azon edényekkel, melyek Görögországban az egész ó-kor alatt szolgáltak a gabona eltartására.

Más cserépedények sokkal finomabbak, színök világos, s körszerű csikokkal s ezeken függélyesen keresztül menő vonásokkal vannak díszítve. A festék vas-festette agyag, melyet vízben szétdörzsöltek s ezen állapotban használtak. Ezen edények miben sem hasonlítanak azokhoz, melyek a különféle népektől fenmaradtak s muzeumokban kiállítva szemlélhetők. Nem lehet azokat sem a görög, sem az etruszk, sem az egyiptusi edényekkel összetéveszteni. Fouque csak két edényt említ Fran-

cziaországban, mely némi hasonlatossággal bír: egyik Syriának egy sivatagjából való s a Louvre muzeumban van, a másik magában Franciaországban Autun vidékén találtatott, s a Saint-Germaini gaulois-muzeumban őriztetik.

A legkülönösebb s ugyan együtt a legritkább edények elég finom agyagból gyúrvák; színök világossárga, de díszítésök egészen más mint az előbbieké. Az pontokból és görbe vonalakból áll, melyek egymással tökéletes ízléssel váltakoznak; néha levélkoszorút képeznek s a munkás, sőt mondhatni a művész részéről nagy ügyességet tanúsít.

Therasián ezeken kívül durva nagy agyagedényeket is ástak ki, melyek vas-festette agyagból készültek, s soha sincsenek díszítve. A legnagyobbakban néha találni apróra vágott szalmát, mi valószínűleg a házi állatok táplálására szolgált. Vályúk is fordulnak elő lávából, s hihetőleg abban kapták az állatok a vizet s a tápszert. Ezen edények igen masszívok, hosszukásan s nem mélyre vájvák ki. Többször a földbe eresztve találtatnak, mintha szilárdul lettek volna elhelyezve, némelyek a házon kívül, mások az udvar kapujánál, mások a házban s különösen azon részben, hol a juh-csontok feküdtek.

Egy edény ugyanazon anyagból, valószínűleg nem volt egyéb, mint olaj-sajtó, annál inkább, minthogy azon sziget-tenger némely vidékein, hol az ipar keveset haladott, maiglan is ilyféle primitív szerkezetű készülék van használatban.

Találtattak továbbá lávából készítve kézi őrlőkövek is, a milyenekhez hasonlók Santorin sziget több városában maiglan is használtatnak, azon különbséggel, hogy ma a felső kő egy fafogantyúval van ellátva, mi által az őrlés könnyebben megy.

Más tárgyak lávából igen meglepték Fouqué-t, a mint szeme láttára kiásattak, s azok használatát magától el sem találta volna, ha maguk a munkások meg nem magyarázzák, s most is használatban levő hasontárgyakat nem mutatnak. Ezek kerek korongok, a középponton átlukgatva, a melyen valami hajlítható anyagnak kellett átmenni. Ezen tárgyhoz hasonlók maiglan is divatban vannak mérésekre, s ilyen darabokat nagy számmal találtak, s kitünt, hogy súlyaik egymáshoz egyszerű arányban vannak.

Kovaköböl is ásattak ki szerszámok; ezek egyike háromszögű s egészen hasonlított azon nyíl- és lándzsa-hegyekhez, melyek a kőkorszaki gyűjteményekben láthatók; a másik egy fűrész, melynek fogai igen szabályosak. Állati csontok feküdtek egy teremben, ezek három egyénhez tartoztak, a kérődzők közül (kecske vagy juh). Végre a termék legnagyobbikában egy emberi vázat fedeztek fel, nagyrészt a földél beomlása által összetörve s általában oly kevés elővigyázattal kiásva, hogy a csontok csaknem mind összetörték vagy elvesztek. A helyzete azonban tisztán volt kivehető. Egy sarokban guggolt fejjel a lábhoz hajolva. Az egyik láb kinyújtva, a másik keresztbe téve. Ezen helyzet már maga is elegendő bizonyosság arra, hogy ez a földalatti épület Therasián nem temető volt. Az állkapocs és még néhány csont közép nagyságú s elég koros egyénre mutat, de ethnographiai tekintetben a szigettenger mostani lakóitól különbség nem árulja el magát.

Egy osztrák tudományos férfiú Hahn J. G. cs. és k. főconsul keleti Görögországra nézve Syrából szíves volt a m. t. Akademiának is küldeni gyps-önteteket olyan tárgyakból, melyek 1867. elején ásattak ki Therasia déli partján.

Különösen egy nagyobb cserépedényt, magassága 6—7'', de teteje s füle letörve; egy kisebb épet, magassága 4''. Mindkettő a finomabbakhoz tartozik. A nagyobbik mellső részén feltűnő két csecsbimbóféle dudorodás, melyek barnára festvék, s barna pontokkal körülvéve vannak.

Mindezen tárgyakat a tajtköves tuff 28 méter vastagságban fedte el.

Az ásatások ezen eredménye már akkor is nagy sensatiót gerjesztett az archaeológok közt, de hogy egy egész város van eltemetve, annak napfényre juttatása csak a későbbi nyomozásoknak volt fentartva.

A therasiai ásatások által napfényre hozott tárgyak Santorinon is idéztek elő hasonneműeket. Ezen sziget déli részén Acrotiri helység közelében mély vízmosások vannak, s ezek egyikében három egész négy méter vastagságú földes és kavi-csos réteg alatt találni egy réteget, a mely vagy 30 centiméter vastagságban csaknem kizárólag olyan cserepekből áll, a me-

lyek anyagra, idomra és a díszítés módjára nézve a Therasián találtakkal tökéletesen megegyeznek.“

Eddig a leletek leírása és a helységek rajza. A IV. fejezetben tárgyalta *következtetéseket* ajánljuk olvasóinknak, de terjedelmük miatt lapunkban nem közölhetjük.

Archaeologiai levelek.

XV.

Valahára eljutottam Ó-Szőnyre, — fájdalommal kell azonban jelentenem, hogy kirándulásomnak ezúttal csekély eredménye volt, mert ilyenkor (juniában) ásatások nem történnek, csak aratás után.

... Vizsgálódásom tárgyai a duna-menti falak s az ott kiásott táblák voltak, de melyek már mind leírva. Bejártam tehát a *Pannonia*-nak nevezett castrumot s ennek délkeleti oldalán kiásott, s fölhamozott kövek mellett, eltört mértföldmutatóra akadtam, mely úgy hiszem szintén le van írva.*) (Meggjegyzem, hogy alkalmasint szétzuzatás vár reá).

IMP CA

M IVLIVS

PHILIPPVS PF

INVICTVS — AVG

PONTI FEX MAXIMVS

TRIBVNICIAE POTESTATIS

COS PP ET M IVL

(törés.)

Tudomásomra jutott továbbá, hogy a m. ősszel *Zichy Miklós* gr. úr „*Béla-pusztá*“-ján sarcophagot találtak az úgynevezett *Pannonia*-táblán (a castrum alján). Miután az „*Arch. Ért.*“ erről nem tesz említést, kirándultam a helyszínére s a következőket tapasztaltam:

*) Tudtommal ezen oszlop nincsen leírva. Itt adom, mint magam olvastam és bővítése után ismerem.

A sarcophag egyszerű, erős homokkőből minden ékítmény nélkül való; hossza 230, szélessége 100, magassága — föld nélkül — 88 cent. A föld magassága 11 cent, hosszából (fejtől) 32 cent.-nyi rész hiányzik, a mi könnyen érthető, ha föl- említem, hogy a koporsó al-részén erőszakos fölbontásnak világos nyoma látható. Kiásatásakor a sarcophag már üres volt, mellette azonban *csontvázat* találtak, mely hogy hová lett? — nem tudom.

A koporsó baloldalán 125 cent. hosszú és 25 cent. széles négyszögű, mélyedt keretben olvasható a teljesen ép fölirat, mely így hangzik:

VALERIAE · VALERIANÆ
D QVAE · VIXIT · ANN · LX · M
VAL · VALERIANVS · TES ·
LEG · I · AD · ET · VAL ·
VALERINA · MAT RI
DVLCISSIME · F · C ·

A betűk 4·5 cm.-nyiek.

Tata.

Marossy János.

XVI.

Kirándultam *Királyfalvára* megtekintendő az ottani régi köveket, s valóban régiségekre akadtam. Mintegy 10 holdnyi területen 150—160 darab két öl magasságú, és négy—öt öl szélességű halom van a királyfalvi határ szélén Stájerország irányában; — itt tagosítás után szántás alkalmával fővénykövekre (Mörtel-Stein) találtak, melyek 2—5 hosszúak; ezen halmok valószínűleg régi temetőt képeznek, mert hamvvedret, mely azonban eltörött, is leltek; okszerű ásatással talán több becses műemlék jönne napfényre.

Rábakeresztúr.

Ká meter József,
esperes-plebános.

XVII.

Tegnapelőtt beállít hozzám Sz....r Jankesz izraelita, ugyanaz, kiről Erdy „Arch. Közlemények“ V. k. 140. lapján a sz. királyi lelet alkalmával említést tesz, azon kérdéssel gyűjtöm-én a magyar régi pénzeket? — Igenlő válaszmra azonnal előmutat vagy 10—15 darab valódi érmet, köztük II. Géza 1-ső neműjét, — Imrétől egy-két frisaticust stb. mondván, hogy ezeket csak „zum Muster“ hozta; otthon azonban neki többféle van mintegy 60 darab, szeretné, ha velem megalkudhatnék s nem kellene neki Pestre lemenni velök ....hez, kinek ő bizományosa . . . . . a magával hozott érmekeket nálam hagyta. Másnap ismét eljött a többivel.

Képzelteti nagyságod mennyire tünedezett örömem, midőn az elémtárt első csomagát mindjárt gyanusnak találám s végre meg kelle győződnöm, hogy a 60 darab érme mind hamis. . . . .

Nem lehetve vele éreztetnem, mért nem vagyok a vételre hajlandó, s csak így vehetém ki tőle, hogy ő hamis érmecseiből még évek előtt többet osztott ki egyes tanulók közt, kik által ezek, mint találtak, a gym. muzeumába kerültek.

Az álpénzek mind II. *Béla*i után vannak verve s a valódiaktól csak az által látszanak különbözni, hogy az ujdonság bélyegét viselik külsejükön, némelyek, úgy látszik kénezüsttel vannak bevonva, hogy régiebbekül tűnjenek föl. Rajtok réz-rozsda is látható, de csak mintegy rájuk fecskendve. Minőség szerint ezek valának: II. *Béla* (Rupp III. tábla) 63. sz. 67. sz. 77. sz. több változattal, 80. sz. jellemzi új verete, mintha nemrég került volna ki a verdéből, 85. sz. a császári muzeum unicumát többítván, — 86. sz., 89. sz. — előfordult még Kálmán-nak 65. sz. példányai után készített s így mindössze 8 fajú.

Ezeket minél előbb szükségesnek véltem numismatikánk érdekében tudatni nagyságoddal, s egyszersmind fölkérni, sziveskednék az „Értesítő“-ben kezdő gyűjtőinket figyelmeztetni, nehogy valamely talán kevésbé ovatos újoncz-gyűjtő, mint én, valódi kincs helyett hiábavalóságot őrizzen gyűjteményében.

Fleischmann Jenő.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1870. nov. 16-dikán a m. n. muzeumban tartott X. rendkívüli ülésének

jegyzőkönyvéből.

Kubinyi Ágoston ő méltósága elnöklete alatt jelen voltak: Arányi Lajos, Henszlmann Imre, Pulszky Ferencz, Mátray Gábor, Rómer Flóris és Toldy Ferencz b. tt.

99. *Henszlmann* Imre b. t. felolvassa a *lőcsei* templom restauratiójára vonatkozó jelentését, melyre nézve

a) a fődolog, a restauratio, a kiküldött tag utazási jelentése közé levén szorítva, és ez által az utazás maga mintegy ketté szakítva, határozottatott, hogy a lőcsei kiküldetés külön czikkben előtérbe állítatván, a második pont alatt a többi tapasztalás és annak következményei adassanak elő.

b) Minthogy *Storno* Ferencznek az általa készítendő festményekért kért munkadíja nincs határozottan kimondva, és addig nem is lehet, míg a művész Lőcsén a teendő munkát meg nem becsüli, határozottatott: a vallás- és közoktatási m. k. miniszter kéressék fel, miszerént *Storno* Ferencznek a Sopronból Lőcsére teendő utja költségeit utalványozni kegyeskedjék, hogy ilykép a művész munkája díját határozottan megszabhassa.

100. Felolvastatván a vallás- s közoktatási és a pénzügyi miniszteriumnak a visegrádi vár restauratiójára vonatkozó leiratai, melyek az arch. bizottsághoz véleményezés végett tétettek át; a bizottság elvileg azt határozta, miszerint a visegrádi fellegrvár fentartása, az úgynevezett Salamon tornyának pedig eshetőleg kijavíttatása szem előtt tartandó. A részletes indítvány kidolgozására, és a legközelebbi ülésben leendő benyújtásával: Arányi Lajos, Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris b. tagok bizattak meg.

Pesten, novemb. 16-án 1870.

Jegyzette:

Rómer Flóris.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1870. decz. 6-án a m. n. muzeumban tartott XI. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből

Elnök: Szalay Ágoston ő méltósága.

Jelenlevők: Arányi Lajos, Henszlmann Imre, Mátray Gábor, Rómer Flóris és Torma Károly b. tt.

103. Előadó jelenti, hogy folyó hó elején Pannonhalmán megfordulván, azt tapasztalá, miszerént az ottani templomban Storno Ferencz felügyelete alatt a mészkéreg lehámozása és a hiányos faragmányok sztylszerű kiegészítése örvendetesen halad, s az oltárok felett levő festett ablakokhoz a rajzok készek. A jövő év elején a boltozat kifestése fog megkezdetni. A bizottság e jelentést őszinte örömmel hallgatta.

104. Ugyanaz Ó-Szönyön megfordulván, összeírta az utóbbi két év alatt ott kiásott feliratos római köveket, és mivel hallá, hogy a jövő évben Ó- és Új-Szöny közt nagyobb ásatások fognak történni, melyek ismét gazdag feliratos leletekkel kecsegtetnek, ts. *Thaly* Zsigmondhoz, — mint a felásatandó birtokrész gondnokához fordult, kérvén őt, hogy a jelenleg szanaszét heverő, s a netán ezentul lelendő műemlékek számára — melyek mind úgy sem szállíttathatnak a nemzeti muzeumba — sziveskedjék valamelyik ó-szönyi uradalmi épületben alkalmas helyiséget kijelölni. Erre *Thaly* úr a szintén jelenlevő komáromi polgárnagygyal egyetértőleg azt tanácsolá, miszerint keresse meg a m. tud. Akademia Komárommegyét az iránt, mikép az ó-szönyi és egyéb régiségek megmentése végett alapítson Komárom városában *megyei muzeumot*. Az arch. bizottság ezen eszmét igen üdvösnek találván, határozottatott: hogy annak létesítése végett az akadémiai összes üléshez előterjesztést intézend.

105. Mivel azonban nemcsak a régiségek megóvása, hanem az ásatások alkalmával napfényre jött alapok szakértői felvétele is az arch. bizottság teendőihez tartozik, határozottatott: kéressék fel a m. tud. Akademia által a közönunka- és közleke-

dési m. kir. miniszter, miszerint kegyeskedjék a komáromi m. kir. állami főmérnökséget, melynek ugyis egyik teendője az ó-szőnyi római telepen átvonuló ország út jókarbani tartása, és az onnan kiásott kövek- és téglaozmladékoknak a helyszínén való átvétele, oda utasítani, hogy az ásatások által előjövő alapokat, síremlékeket stb. egy e célra készítendő térképre berajzolja, és a nagyobb s érdekesebb leleteket a magyar tud. Akademia arch. bizottságához haladék nélkül bejelentse.

111. *Torma* Károly érdekes értekezést tart a kolozsvári hidkapu lebontásakor talált feliratos római kőről, mely által a harmadik Dacia PAROLISSENSIS neve jött napvilágra; egyúttal a *láci* várban talált feliratos római töredék értelmezését közli, megemlítvén, hogy ezen érdekes emlék valószínűleg Zarmizagethusából eredhetett; a bizottság szívesen vevé ezen jeles ismertetést, és felkéré a b. tagot, hogy azt közleményeink számára beküldeni szíveskedjék.

Pesten, decz. 7. 1870.

Jegyzette:

Rómer Flóris.

Archaeologiai mozgalom.

Fölterjesztés a nm. m. kir. vallás- és közoktatási miniszter úrhoz.

323/1870.

Kegyelmes uram!

Rövid uton az ó-budai hajógyári szigetre méltóztatott küldeni, hogy az ott újabb időben felásott, állítólag igen nagybecsű három római kamarát megtekintsem és azoknak megóvására a kellő lépéseket megtegyem.

Nagyméltóságod szándékának eleget teendő, azonnal kimentem a hely színére és azt láttam, hogy a már régebben felásott fürdői helyiségek tömkelege egy új, bár kisebbszerű épülettel gyarapodott, melynek két félkerek fülkéje igen kez-

detleges szobafestésszerű díszítményekkel bír ugyan, de minden művészi becsét nélkülöz.

A hajógyár-szigeti főmérnökség tisztviselői azonnal fölmérték és a m. tud. Akademia számára pontosan lerajzolták az egész leletet és azt nem sokára be is fogják küldeni.

Felemlítendőnek tartom, hogy a cs. k. szab. gőzhajózási társulat bécsi igazgatóságának ezen alkalomból az arch. bizottság megkeresése folytán kiadott rendelete következtében minden akárminő műbecscsel vagy egyéb értékkel bíró tárgyak a m. n. muzeum régészeti osztályának, legnagyobb előzékenységgel, rendelkezésére bocsájtattak, s így nemcsak sajátos vízeresztékekkel, feliratos téglákkal és rakműtárgyakkal gyarapult gyűjteményünk, hanem ezeknek a muzeumba történt szállítását is a helybeli fölügyelőség mindenkép megkönnyítette. Miért is alázatosan esedezem, kegyeskedjék nméltóságodnak az eddig is tapasztalt előzékenységnek és áldozatkészségnek méltánylását a cs. kir. gőzhajó társulat főigazgatóságával tudatni és ugyanazt megkérni, hogy a hajó-gyári sziget tisztviselőségét ezen buzgalomban jövőre is megerősíteni sziveskedjék.

Pesten, decz. 8. 1870.

Rómer Flóris,

a m. n. muzeum régiségtári őre.

Érmészeti adalékok.

XXXIV.

(Az érmészekre nézve) az 1869-diki év nevezetes azon sok árverés miatt, mely ezen évben tartatott. Csak a köztudomásra jött 15 ily nyilvános árverésnél 72,385 érem adatott el; hogy ezeknek mi volt az ára, ki mondhatná meg, de hogy a fél milliót is át láphette, már onnan is gyaníthatjuk, mert egyik árverésben a 7380 darab 20.000, a másokban 3924 darab 16.000 tallérért kelt el.

Nálunk azt rövidebben végzik, főleg ha az éremtárok gondnokai a főbíró urak. Tudomásaikra jött, hogy egy neve-

zetes, főleg hazai érmeiben gazdag éremgyűjtemény, a hatósági közeg által a helybeli zsidónak *font számrá* adatott el, a nélkül, hogy a szakemberek, vagy intézeteink a vételre vagy árverésre meghivattak volna. — Igaz, hogy talán a kamtschadálóknál vagy írókezeknél is épen ezt tették volna; de azért éljen a főbirák mindenhatósága és annak lelkes pártolói!

XXXV.

Dávid Alajos úr, gr. Sándor intendánsa, szivességéből volt alkalmam a Bóth pusztai éremleletből négy darabot látni. — Ezek közül három byzanci arany III. Nicephor, Botanates (1078—1081.) császártól, a szinarany negyedik pedig hasonló IV. Béla (1235—1270.) király rézérmével találtatni szokott ismeretlen kún vagy tatár felirású rézéremhez. Ez érem eddig csak rézben és ezüstben ismeretes s aranyban a Bóth pusztai leletben fordul elő legelőször. Feltűnő továbbá, hogy ez ismeretlen felirású érem, mely eddig kizárólag IV. Béla (1235—1270.) király érmeivel találtatott, most III. Nicephor aranyaival fordul elő, ki másfél századdal előbb uralkodott, s ki I. (szent) László (1077—1095.) királynak volt kortársa. — Mindezen körülmények sok gyanításra szolgálhatnak alkalmul, melyekre a Both pusztai lelet teljes ismerete talán vethetne némi csekély világot, s talán közelebb vezethetne bennünket egy lépéssel e titokteljes érem magyarázatához. *) Dávid

---

*) Azért, hogy ezen érmek hasonlóak a IV. Béla-féle tatárérmekhez, nem következik épen, hogy e hasonló darabok az említettekkel ugyanazok is. Alig várom, hogy ezen fölötte érdekes leletből több példányt birhassunk, melyeket együtt véve a Bécsben élő specialistához, Dr. Karabacek urhoz fogok küldeni. Egyébiránt csak sajnálattal emlékezhetünk meg azon korszerűtlen patensről, mely a talált kincsekre nézve még mai napig fennáll, és a tudomány legnagyobb kárára az országgyűlés által fel nem függesztetik. Az archaeologiai bizottság e tekintetben már beadta évek előtt a motivált törvényjavaslatot az országgyűléshez, de a kérvényi bizottság azt alkalmasint föleslegesnek találván *ad acta tette*. Meglehet, hogy pótolhatlan kárral örökre; meglehet, hogy évek után ismét valakinek eszébe fog jutni, hogy ezen károsításnak valahára véget kellene vetni! Reméljük az utóbbit, hiszen remélni mindig szabad, ha mindjárt hiában is. R. Fl.

úr állítása szerint ez érmekből több darabot is találtak s a muzeumhoz is fognak belőle küldeni.

Patina.

XXXVI.

(Zsámbékról) értesülünk, hogy ott igen jelentékeny arany-lelet fordult elő, és a találók által a halványszínű aranyok 50 krajczárjával adattak el. Minthogy erről a zsámbéki elüljáróság a m. igazgatóságot vagy egyéb hatóságot nem tudósított, *Pulszky* Ferencz muzeumi igazgató *Dr. Pados* János esperes urat kéré meg, hogy a leletről kimerítő tudósítást küldjön be a m. n. muzeumhoz, és a fennmaradt darabok illő áron való megszerzését eszközölni sziveskedjék.

XXXVII.

Kovacsics Marcell pannoni halmi benczés ajándékozott egy I-ső Lajos-féle ezüst pénzt, mely *Rupp* II. 35. lapján (XXII. 1—12. 7 fajához tartozik) és eddig gyűjteményünkben képviselve nem volt.

XXXVIII.

II-dik *Theodosius-féle arany* (*Sabatier* I. 116, 14. féle) *Pazdicson* (Zemplény m. Nagy-Mihályi járásban) az út mentében taláztatott és bemutatott ts. *Szirmay József* földbirtokos ur által.

XXXIX.

Zsámbék város bírása értesíti a m. n. muzeum igazgatóságát arról, hogy october 29-én *Vogl János* helybeli házas zsellér által krumplicsás közben gróf *Sándor Mór*icz bóthi pusztáján talált 3 darab 24 latot nyomó olvasztott aranyat, továbbá egy régi arany és 29 darab régi ezüst (electron, halvány arany) pénzek az illetékes hatóság intézkedéseig a város pénztárában őriztetnek. A bíróság egy török arany és 3 darab III. Nicephor-

félét ΔEC , és $\Delta CC\Pi$ feliratúknál, de verésüknél fokva is nagy különbségű érmet küldött be, melyek már vissza is küldettek azon megjegyzéssel, hogy annak megítélése, vajjon egyenlők-e a talált érmek, és mennyiben érdekesek a tudományra nézve, még is inkább a szakférfiakra lenne bízandó, miért is az egész leletnek beküldését kéri a muzeum, természetesen az érmek visszaküldetése föltétele alatt. Ennyit tudunk tehát a szanaszét hordott leletről.

E g y v e l e g.

43. (*Római becsület-bocsátványi tábla.*) Gróf Apponyi Sándor a magyar ősirodalom emlékeinek szerencsés gyűjtője, a Tolnamegyében fekvő felső-nánai pusztán talált egyik becsületbeli-elbocsátvány réz táblának fele birtokába kerülván, ezen valóban ritka műdarabot nagylelkűleg a m. nemz. muzeumnak ajándékozta és ez által római efféle gyűjteményünket az európai első rangú táruk sorába emelni méltóztatott. A nemes gr. a másik darabnak is nyomába akadt, bár azt is megszerezhetné tárunk részére. A réztábla, mely kár, hogy régi szíronyától nagyrészt meg van fosztva, hosszában 16.5, magasságban 13.4 cm. mér. Eddig Rómában Henzen hirneves epigraphussal közöltetvén, minthogy szövege egyéb hasonló táblakéval megegyez, úgy mint kezünkbe került, közöljük:

C · IVNI	PRIMI	(Poste)
T · FLAVI	SECUNDI	RISQVE EORVM · CIVITATEM · DEDIT · ET
SEX CAESONI	CALLISTI	CONVIVM · CVM · VXORIBVS · QVAS TVNC
T · FLAVI	ABASCANTI	HABVISSENT · CVM · EST CIVITAS · IIS · DATA
Q · POMPEI	HOMERI	AVT SIQVI · CAELIBES · ESSENT · CVM · IIS QVAS
L · VALERI	BASTERNAE	POSTEA · DVXISSENT · DVMTAXAT · SINGVLI
L · BVLLI	EPAPHRODITI ·	SINGVLAS · A · D · X · K · MART
		IMP CAESARE TRAIANO · AVG · CER · II
		SEX IVLIO FRONTINO · II COS
		COHORT · I · AVG · ITVRAE OR CVI PRAEST
		L · CALLIDIVS · LF · STE CAMIDIENS
		DIMISSO · HO NESTA MISSIONE
		EX PEDITE
		P INSTEIO · AGRIPPAE · F CYRRH

44. (*Vasmegye közönsége*) a m. n. muzeum régi kard gyűjteményét 6 becses darabbal gyarapította. Ezek közt egy a XV-dik századból való lovag kard van, melynek pengéjén elül arany jelek fordulnak elő: három 120 szöglet alatt egymáson álló kereszt, egy körben álló mankós kereszt; $\mathcal{C} \cdot \mathcal{B} \cdot \mathcal{M} \cdot \mathcal{i} \cdot \mathcal{n} \cdot \mathcal{r} \cdot \mathcal{i} \cdot > +$, azaz: Caspar, Baltazar, Melchior, Jesus, nazarenus, rex, Judeorum; a hátlacon pedig: kereszték-

kel díszített korona, *Maria hilf* >+. Az öt bírói hatalmat jelentő díszkard (Biederhander) hasonló a már kiállítottakhoz és a még meghatározandó gyárbélyeggel bír. E kardok az egervári várakban találtattak. A nemzeti intézet ezen becses ajándékért a legnagyobb hálával tartozik.

45. (A „*Vasmegyei Lapok*“) 49-dik számában olvassuk, hogy Szombathelyen a sörcsarnok körül tett munkálatok közt téglá sírban elhelyezett római vázra akadtak. Ugyanott három lábnyira a föld alatt hatszögű téglával kirakott szoba nagyságú térre bukkantak. Várjuk szombathelyi munkatársunktól, hogy ezekről kimerítőbb tudósítást nyújtson. Milyen kár, hogy ily nevezetes római telepnek, melynek területén majdnem mindennap a rómaiak nyomaira akadnak, nincsen helybeli muzeuma, de még mai napon azt sem lehet constataálni, merre állt a római erődítvény, merre a polgári város. Első teendők lennének egy nagyobb mérvű térképen minden egyes, még kipuhatható, lelhelyet berajzolni és jövőre szigorúan regisztrálni. Ne adjunk alkalmat arra, hogy az utókor rólunk úgy vélekedjék, mint mi sajnosan elődjaink vétkekes egykedvűségéről kénytelenek vagyunk nyilatkozni!

46. (*Városaink pecsétjeinek*) összeállítása senkinek sem jutott még eszébe, bár műveltségünk ezen székei megérdemlenék, hogy jelvényeink oly figyelemben részesüljenek, mint királyaink, főcsaládjaink, káptalanaink és utoljára falvaink is. — Igaz, hogy a városi pecsétek egy nagy része csak kaputornyokat tüntet elő, de ott van a nagy-szombati, debreczeni, bártfai stb., melyek szép változatokat mutatnak. Csakhogy azután nem egyedül az utolsó századokét kell előrántanunk, hanem a mennyire lehet, az egész történelmi korszakot átölelni. Feldolgozandó anyag elég bőven van, így Pozsony városánál 4—5 féle régi bélyeg létezik, melyeknek kapcsolása vagy fejlődése igen tanulságos. Természetes, hogy a hol ilyen eredeti bélyegek nincsenek: az okmányokon előforduló pecsétekhez kell folyamodni. Mily szép mezeje nyílt volna legújabbban a heraldica barátjának pecsétek másolására, midőn főnemesi családaink levéltáraik kincseit páratlan nagylelkűséggel a történelmi társulat tagjai által tanulmányozás végett a fővárosba küldötték. Nemcsak, hogy valaki evvel gyönyörű gyűjteményt kezdhett volna, hanem még a kettősek által más intézeteknek is lehetett volna — talán illő díjért — szolgálni. Hiszen pecsétjeink honi művészetünk egykori virágzásának legbiztos tanúi! Részemről buzdítottam többeket, de nálunk későn virrad. Nem lenne-e szükséges az egyetemi oklevéltári tanszék mellé ilyen taneszközökről is gondoskodni? Azt hiszem, hogy a mai kormány, ennek célszerűségét belátván, szívesen adna egykét száz forintot e célra. Lenne azután mindjárt másoló, minthogy e mesterség igen könnyen megtanulható. Sava gyűjteményét a bécsi műipari-muzeum 3000 frton vette meg, és ott sok magyar városi pecsét is foglaltatik.

47. (*Schwarzenberg Frigyes hg.*) pótvégrendeletében a magy. nemz. muzeumnak mária-völgyi könyvtárából az alchimisticus és antiquarius munkákat, továbbá a *fegyvertár* számára egy hosszú, ezüsttel kirakott,

török puskát és egy yatagant hagyományozott, melyeket az *algiri Deytől*, Algier elfoglalása alkalmával kapott.

48. (*Két csinos könyvilhegyet*) kapott a m. n. muzeum *Ungh-megyéből*. Mindkettő szívörű, igen szabályosan csipkézett oldalakkal; a könm barna jáspis. Lelhelyük *Mokcsa-Kérez*. Egyiket *Rónay* Jácintnak, a másikat *Pribék* Antalnak köszönhetjük. Hallomás szerint u. o. több ilyen hegy fordul elő; bizony nagy szivességet tenne, ki az ilyeneket muzeumunk régészeti tárlata számára beküldené.

49. (*Honfias emlék.*) A 21 év óta *La Plata* államban lakó, pesti születésű *Scheiner Béni* a m. tud. Akademiának az argentinai köztársaság elnökétől *Saramients Domokos*-tól irt „*Life in the Argentine Republique*” című munkával, a m. n. muzeumnak pedig 10 darab különféle ezüst díszítménnyel kedveskedett. Az ezüst mellű és fülbe valók a Pampas-okban (Patagonia) lakó indianok ékszerei és a fejedelmek, cazikok, nejeitől viseltetnek. Valóban kitűnik ezen becses ajándékokból is, hogy a vér vízzé nem válik, és hazánkiai bár hol is éljenek, édes honukról meg nem tudnak feledkezni!

50. (*Egy magyarországi koran*) fordul elő a lipcei hirneves városi könyvtárban, melyet a Muhamed Ibn — Schah — Muhamed dervis irt Muharram hó végén a Hedsra 978, azaz: Kr. u. 1570-dik évben. Ezt Musthafa — Pascha vezér 1574-ben a budai thabbâg-châne-i moscheának ajándékozta, mint ezt az előlapon álló török írás tanúsítja, hátul pedig németül ez áll, hogy Budavára visszafoglalásának 5-dik napján (1686. sept. 2-án) ezt bizonyos *Weiss Frigyes* találta és 1687-ben a lipcei városi könyvtárnak ajándékol adta.

51. (*A bécsi cs. műipari tanoda*) múlt tanévben 1869/70-ben 120 tanítványt számított, köztük 20 leányt, kik részint az *előkészítő folyamat*, részint a *virágfestészeti* osztályt látogatták. A termék nem valóban elégségesek a folyamodók elfogadására. Az ösztöndíjak által alkalom nyújtatik a lajthántúli szegényebb növendékeknek is, hogy az intézetet látogathassák és ilyen ösztöndíjak vannak magyarországi tanulók számára is. Jó lenne erre gondolni, mert nálunk tudja a jó Isten lesz-e és mikor ilyen intézet, mely nélkül a műipar tenghetik, de önérzetre és kellő hatályra nem emelkedhet.

52. (*Regensburgban*) a hajdani *posta-pajta* lebontásánál reáakadtak *Nagy Károly* palotája (Pfalz) kápolnájának maradványaira. Az úgynevezett *bástyán*, melyre a *posta-pajta* dült, állott, a híres császár vára! Ime ezer év múlva feltámasztják az egyházi építészet eme nevezetes emlékét!

53. (*A morva ipar-egyletnek*) 1870-diki brünni kiállításában 105 kiállító vett részt. A látogatók száma 7533-ra rugott és a bevétel 1301 frtot tett, ámbár a 900 munkás és 150 tanintézeti látogató a bemeneti díjnak csak felét fizette.

44. (*A lengyeleknek*) nincsen hazájukban helyük, hol történelmi nevezetességeiket és régiségeiket gyűjthetnék, s azért *Rapperswilben*

(Schwajczban) a Habsburgok régi várában fognak egy, letűnt nagyságukhoz méltó nemzeti muzeumot berendezni. Eddig következőket tartalmaz: könyvtárt, érmészeti termet, régiségtárt, geographiai és ethnographiai térképeket, fa- és rézmetszvényeket, festményeket. Mily keserves érzés lehet az, ha a világ akármely részéből a szegény lengyelnek Schwajzba kell zarándokolni, hogy nemzete foszlányait láthassa, míg hazájában minden leromboltatik, mi őket hajdani nagyságukra emlékeztethetné!

55. (*A kieli gymnasiumi aula*) kifestésére a porosz oktatási miniszterium 2000 tallért utalványozott. Úr Isten! mi ilyenfélére nem is merünk gondolni, csak kellő nagyságú kimeszelt termek, s a kaszánya és csapszékek butoraitól valamivel különb padokkal ellátott tanszobáink legyenek. És azután ha csakugyan főiskoláinkat akarnók kifestetni, hogyan győzné azt az egy-két itthon csaknem éhező festő! Hacsak a bécsi akadémiai gymnasiumra gondolok és azt a budai és pesti kir. gymnasium helyiségeivel egybehasonlítom azt, kell hinnem, hogy Bécsben a diákok mind legalább is kis grófok, míg nálunk az ilyfajta intézetek alkalmasint csak a pusztá vad fiai számára készültek.

56. (*Képarverés Párisban.*) Ki nem hallotta volna Demidoff Anatol sandonatói képtárának hírét?! A dúsgazdag birtokos kincseinek egyes részleteit több ízben küldé Párisba, hol azok mindig mesés áron adták el, és még is alig venni észre a herczeg nyaralóján, hogy belül valami hiányoznék. Az utoljára kiállított képek névjegyzéke 327 lapot és 1965. számot tesz. Igaz, hogy itt is sok darab elkereszteltetett, vagy álutakon, mint valódi akart volna szerepelni, azért még is *Bonington* egy képe 19" széles és 16" magas, 4-dik Henrik, mint a Dauphinnek paripaúl szolgál 83.000; *Scheffer* rimini Franciscája 100.000; *Delaroche* Jane Gray-a 116.000 frankon kelt el. Két óra alatt 50 kép 1.000.000 francot hozott be; az 51.000 francnyi pótlékot ide nem számítva. Túlozva voltak egy általán az árak, és ilyenek maradtak a többi napon is, mert még a következőn 368.000 és az utolsón 165.000 lett a vétel ár. A képeken kívül még egyéb tárgyak is árvereztettek. XIV. Lajos korából 2 szekrény 111.000 francra becsültetett; négy butor-egyesítése XVI. Lajostól 105.000 fr., egy csillár hegyijegeczből 61.000 francért kínáltatik, Rohan herczeg egy 172 darabból álló asztali készlete sèvres-i porcellanból 255.000, és de Ghisys MDLIII-mal jelelt hírneves vas paizsa arany és ezüst díszítményekkel 160.000 frankért adatott el.

57. (*Érdekes halom-ásatások*) történnek már hosszabb idő óta *Dr. Handelsmann* tanár által *Sylt* szigetén. Az általa legutóbb felásott, és kikutatott halom, mely Kampentől északnyugatra fekszik, a régiség tudomány számára igen becses kincseket szolgáltatott. *Handelsmann* ezen halomban egy 9' hosszú, 4' széles, és 3' mély üreget talált, és ugyanabban egy emberi test maradványait, melynek hossza 6' 11" volt hamburgi mérték szerint, egy arany karpereczcel, egy arany gyűrűvel, egy

törrel, egy palstabbal, egy csattal vagy melldísszel, és egy gyűrűvel egyetemben, mely utóbbi tárgyak bronzból voltak. Ezen lelhely nyitva hagyatott, hogy azt mindenki megtekinthesse.

Könyvészet.

Jeles archaeologiai s történelmi művek, leszállított áron kaphatók Aigner Lajos könyvkereskedésében Pesten, (váczi utca 18. sz.).

Reichard H. G. Aus der Staatskunst des Alterthums. 1828. (6 frt 67 kr.) 4 frt.

Sammlung historisch-berühmter Autographen, oder Facsimiles von Handschriften ausgezeichneter Personen alter- und neuer Zeit. 1848. Quarto. (20 frt) 12 frt.

Schönemann C. P. Zur vaterländischen Münzkunde vom 12.—15. Jahrh., oder Grundlage der Bracteatenkunde und Beschreibung von beinahe 500 Bracteaten. Mit 12 Tafeln. Quarto. 1852. (5 frt 34 kr.) 4 frt 80 kr.

Steiner. Alterthumer und Geschichte der Bachgaus im alten Maingau. 3 Bände. 1829. (6 frt) 4 frt.

„ Codex Inscriptionum Romanarum Rheni. 2 Bände. 1837. (12 ft) 9 ft.
Stieglitz C. L. Beiträge zur Geschichte der Ausbildung der Baukunst. 2 Bände. Mit 25 Tafeln. 1834, (8 frt) 6 frt.

Sylloge Inscriptionum Gracarum et latinarum quas in itineribus suis per Italiam, Galliam et Britanniam factis exscripsit *E. Osann.* Cum tabb. folio. 1834. (41 frt) 30 frt.

Thalhofer. Beitrag zur Literatur der gerichtlichen Zweikämpfe im Mittelalter. Mit 6 Tafeln. 1817. folio (4 frt) 2 frt 50 kr.

Theiner A. Vetera Monumenta historica Hungariam sacr. illustrantia. 2 voll. 1860. (60 frt) 30 frt.

Vossberg F. A. Geschichte der Preussischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende der Herrschaft des deutschen Ordens. Mit 20 Tafeln und Abbild. 1842. (16 frt) 9 frt.

Wilhelmi K. Beschreibung der 14 alten deutschen Todtenhügel, welche 1817. und 1818. bei Sinsheim in Baden geöffnet worden sind. Ein höchst wichtiger Beitrag zu den ältesten Geschichte der Deutschen. Mit 4 Tafeln. 1830. 2 frt.

Tartalom : Horvátországi uti-naplómból. X. Grobnik. (folyt.). Rómer Fl.-tól 109. l. — Két bronztü Liptóme gyében. Irta *Majláth Béla* 113. l. — A domaházi hal-mokról. B. *Nyári J.* Jelöl. 117. l. — A geologiai archaeologia. 121. l. — Arch. levelek. XV—XVII. 127. l. — Kivonat a m. t. Akademia arch. bizottsága 1870. nov. 16-án tartott ülése jegyzőkönyvéből. 130. l. — Kivonat a m. t. Akademia arch. bizottsága 1870. decz. 6-án tartott ülése jegyzőkönyvéből. 131. l. — Archaeologiai mozgalom. 133. l. — Érmészeti adalékok. 133. l. — Egyveleg. 136. l. — Könyvészet. 140. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Römer Flóris,

m. n. muzeum.

6. szám.

Januárus 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Régi kályhafiókok.

Hazánkiai közöl kevesen gondolnak arra, mily műipari
kincs rejlik mindennapi életünk régi maradványaiban, és mily
roppant változékonyság, élénk képzelem és gyártási ügyesség
lehetett őseinkben, hogy a házi bútorok közt a szögletekbe utasí-
tott *kályháknak* is annyi gondot, annyi – mondhatnók – művészies
kegyeletet szenteltek. — Valóban kár, hogy e régi tekintélyes
téli házi barátok a magyar urak várai és kastélyszerű lakaik-
ban azon sima, fehér hengereknek kedveért elpusztultak: szá-
mos utazásom alatt alig emlékszem, hogy hazánkban valahol
eredeti középkori kályhákat találtam volna.

Nem gyönyörködhetvén ezen agyagművességi épebb re-
mekekben, buzdítottam barátimat, hogy a régi várak és kasté-
lyok árkaiban, félre eső gödreiben és a romok murvái közt
figyeljenek az alakos *padlat-téglákra* és *kályhatöredékekre*.

A nemzeti muzeum tárlatában már láthatunk néhányat
kirakva.

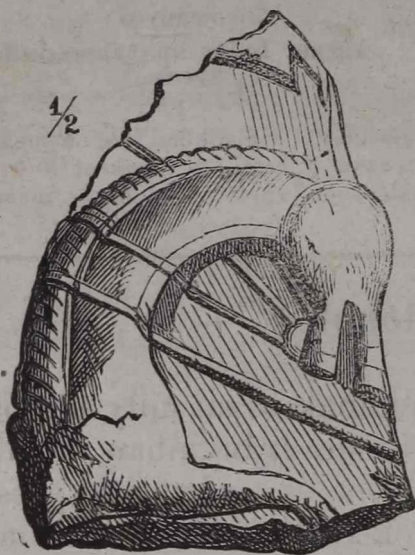
Bakits János barátom hozott a trencsényi várból néhány
érdekes darabot, Horváth Antal Pécsről adott a n. muzeumnak
három csinos ilyesféle maradvékot, melyek közül egyiken egyen-
karú sugaras keresztet, oldalain kettős sztylizált liliommal lá-

tunk, legujabban pedig *Könyöki József*, posonyi reáltanodai tanár küldött be ismertetésül 14 darabot a posonyi városi muzeumból, melyeket a csejtei várban gyűjtött.

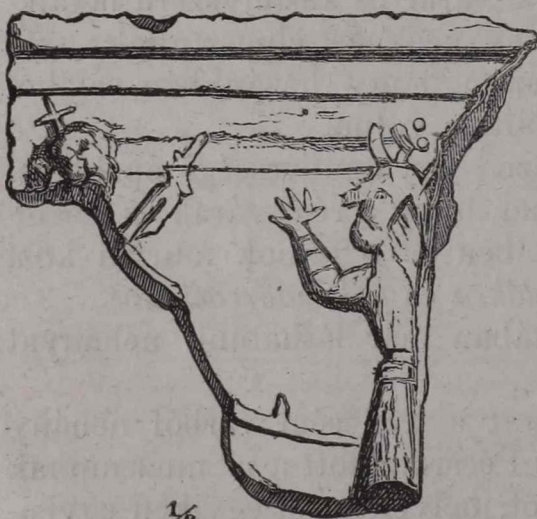
E darabokból némelyiket ki lehetne egészíteni, a mennyiben mértani alakokat képeznek, de az alakosoknál, vagy a hol csak a szögletek czifrázatit birjuk, leginkább az effélék változatosságát bámulhatjuk.

Az alakos fiókok töredékei közt az első (1. ábr.) sz. *György* vitézt ábrázolhatta, legalább a ló és lándzsanyél, valamint a sárkány száj-maradványa erre mutat. Mily kár, hogy ezen lovagot egészen nem birjuk, hol már a ló serénye oly sajátos, milyen lehetett a vitéz ruhája, a lószerszám, stb.

1. ábra.

A másik alaknál sz. *Mihály* főangyalra (2. ábr.) utal a keresztes főveg és a kézben levő, sárkányt leszuró lándzsa; azonban lehetne talán a szent *György* másféle előállítása is, mert a balra álló alakot, ha fején koronának lehet az ágas főveget nézni, a megszabadítandó szűz atyjának tartathatók.

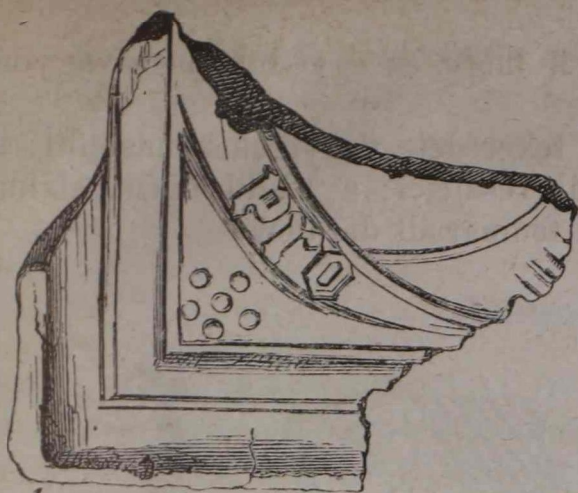

2. ábra.

Két töredék (3. és 4. ábr.) összevaló. Mi volt közepén nem tudhatjuk, de a tekerődző mondatszalagban ezt olvasuk: *pro, ai, és am*; a szögleteken öt pontból alakított virágok állnak.

Rózsákat a középén és különféle virág s makk díszítményt mutatnak az 5., 6. és 7-dik ábrák. Hasonló a

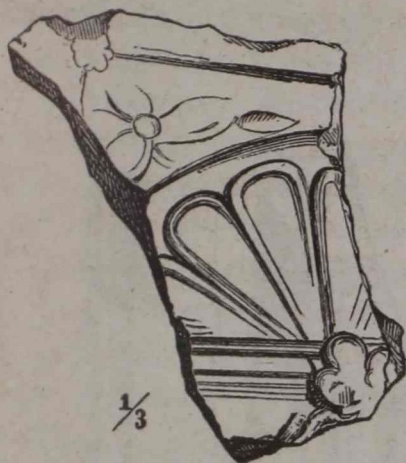

 $\frac{1}{2}$

3. ábra.

 $\frac{1}{2}$

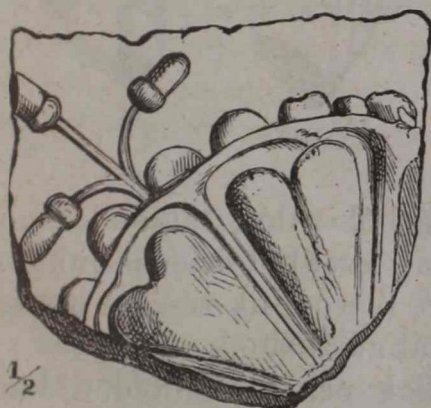
4. ábra.

 $\frac{1}{3}$

5. ábra.

 $\frac{1}{3}$

6. ábra.

 $\frac{1}{2}$

7. ábra.

 $\frac{1}{2}$

8. ábra.

12*

8-dik is, azon megjegyzéssel, hogy ez egyedül maga vagyon zöld mázzal bevonva.

A 9-dik minta ide-oda tekeredett venyigéhez hasonlít; a 10-dik és 11-dik virágminták részletei; a 12-dik edény alakú, míg a 13. és 14. keretektől fenmaradt darabok.

9. ábra.

10. ábra.

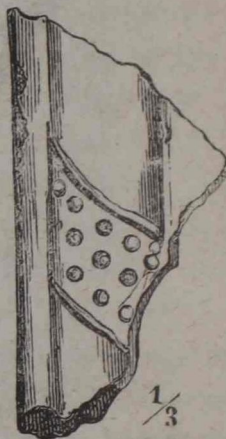
11. ábra.

12. ábra.

13. ábra.

14. ábra.

Minthogy ezek csak egy várból valók, elgondolhatjuk, mily gazdag mintakönyvet lehetne ezekből fazekasaink, vagy egyéb, többféle mintázatra szoruló, iparosaink részére összeállítani, ha ezeknek hazánkban barátai akadnának.

Hogy pedig ezen agyagfiókok nem a külföldön, hanem hazánkban készültek, erről senki sem fog kételkedni.

Rajta tehát, és fordítsunk némi gondot az elhánytatott iparmű darabjaira is, hogy így hajdani művészetünk és iparunk úgy is gyéren elszórt maradványait összeállíthassuk!

R. Fl.

Jelentés,

a nm. vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszterium felhívása folytán Lőcsére és más felföldi városokba tett régészeti utról; beadatott a m. tud. Akademia archaeologiai bizottmányának nov. 13-iki ülésén.

Tisztelt bizottmány!

A f. é. oct. 6-án megkezdett és 21-én bevégezett utamnak e rövid vázlatát oly megjegyzéssel terjesztem elő, hogy ezt csak előlegesnek akarom tekinteni; a 16 napi ut eredményét tüzetesebben a szükséges illustratiókkal együtt az „Archaeol. Közleményekben szándékom tárgyalni.

Utamban meglátogattam Lőcsét, Görgöt, Zsegrát, Hotkóczot, a szepes-váraljai székes-egyházat és várat, Eperjest, a sárosi várat, Kassát és a diósgyőri várat, Miskolcz mellett. Mindenütt megvizsgáltam a régi műemlékeket, mennyiben azok egyes részletei vagy nem ismereteseek, vagy legujabb időben válto ást szenvedtek. Találtam pedig:

Lőcsén a parochialis templomban.

Egy szent nő legendájának eddig csak 16 ismert falképéhez még négyet, melyet a szomszéd czopfos stylú oltár elfedett; a tizenhatos szám nem igen szokásos a középkorban, más részt pedig a 16 képben nem lévén befejezve a cyklus: az oltárt leszedetni kértem s így a mögött még négy képet találtunk.

Ezen kívül constatáltam, hogy e templom északi előcsarnokában és más helyen a meszelés alatt még több falkép is vagyon.

Vizsgáltam továbbá az e templomban még fenlevő kilencz régi oltárt, kilencz régi egyházi faszéket, számos sírkövet, melyek közül kilencz a Thurzó-családra vonatkozik.

De legnevezetesebb felfedezésem a *föoltár szobrászának megnevezése* egy sírkövön, mely szerint e mester, nem, mint eddig hibásan hitték, az idegen (krakói) Stoss, hanem lőcsei születésű hazánkfi. Hogy Lőcsén a XVI-dik században virágzott a művészet, más adatokból is tudjuk: így Szakmáry pécsi püspök, innen kért építész (Zimmermann Gergelyt); főleg virágzott az aranyművészet; mert a lőcseiek a XVI-dik és XVII-dik században csaknem minden előkelő vendégöket serlegekkel ajándékozták meg.

A föoltár képeiben ráismertem idősebb Kranach Lukács fametszeteinek olajképekre való áttevésére.

Vizsgáltam végre Lőcsének, mennyire még fenvannak, *hajnani erődítéseit* s a régi két monostor *maradványait*, az egyik most részben a gymnasium épületét képezi templomával, a második jelenleg katonai laktányává alakult át.

Zsegrán vagy *Zsigrán*, nem messze Szepes-vár-aljától, találtam e falunak a XIII-dik századból származó templomában igen számos, némi részben még a XIII-dik, de többnyire a XIV-dik században készült falképeket. -- Van a XVI-dik századból készült is. A régibb falképek egyike sz. László kun csatáját ábrázolja. Azonban csaknem minden kép be van meszelve. Tudományunk érdekében igen kívánatos, hogy a meszelés alól kiszabaduljanak.

A *szepesi várban* (Zipserhaus) meglehetősen állapotban van még a nagy henger alakú „donjon“, ráismerhetni még a *víz-tartóra, lovagteremre, lakhelyiségekre* és a *kápolnára*, mely utóbbinak jeles oltárképét több évvel ez előtt Hotkóczra, a Csákiak lakhelyére vitték át, e kép sz. Istvánt, Imrét és Lászlót élő nagyságban állva ábrázolja. Van e várban még néhány kőbe faragott czimer is, ezekből nevezetes különösen az, melyen nagy sárkány-kigyó által körben körülvett elefánt látható. Nagy ritkaságként említendő a vár bejárása előtt álló több kőoszlop, melyek itt a rendesen fából készített palisadokat helyettesítik. Igen kívánatos e várnak tüzetesebb ismertetése; erre reményt nyújt gr. Csáky Kálmán ígérete, hogy a várat felmérési és alaptervét elkészítteti.

A *szepes-váraljai székes-egyházra* nem fordíthattam kellő időt, ennek emlékei egyébiránt ismeretesebbek, a mi pe-

dig ismertetésükre hiányzik azt t. Vajdovszky tanár ki fogja pótolni.

Eperjesen a parochialis templomban feltűnt az északi mellékhajónak keleti részébe vezető nyolcz lépcsőfok, mely itt altemplomot sejtetett velem; a közelebbi vizsga igazolta sejtésemet; az altemplom tele van rakva ugyan befalazott koporsókkal, de két oszlop és az elég csinos boltozásnak nagy része mégis szabadon maradt. Később megtudtam, hogy ezen altemplomot több évvel ez előtt, Hajnald, kalocsai érsek, meglátogatta és egykori rendeltetésére azonnal ráismert.

A templom északi mellékhajójában (kivül a torony közelében) fülke van, melyben sz. *János evang.* mesterműileg fába faragott, csaknem életnagyságu szobra áll.

Sajnálattal vettem észre, hogy a régi, ugynevezett *Rákóczy házat*, melyet, mint jeleset, a bécsi autographiákban ismertettek, épen Eperjesen létemkor, vetkőztették ki régi jellegű állapotjából. *Mennyire szükséges volna az emlékekre való országos felügyelet!!!* Hisz itt is, nem rossz akaratból, hanem értelmetlenségből romboltak, nem tudván hova fordulni.

A *sárosi várban* az egész elrendezésre ráismerhetni, sőt a donjonnak felső bolthajtása is ép. Beszélik, hogy ezen elszigetelt magas hegyen álló és három országos utvonalat uraló vár rendes erőddé szándékoltnék átalakíttatni; igen kívánatos tehát, hogy a régi vár, mely oly szoros összekötetésben van történetünkkel, mielőtt még átalakíttatnék, szabatosan felméréssék és pontos rajzokban megismertettessék.

Kassán rövid tartózkodásom alatt, csakis néhány részlettel foglalatostkodtam; vizsgáltam a sz. *Mihály* nevű kápolna eredeti és sajátos köfaragványait és a meszelés alól kikandikáló falképeket; ezekből egyik szintén mint a zsegrai és turnicsai (Vasmegyében), alkalmasint sz. László kun csatáját adja elő; de sokkal nevezetesebb még más, az oltár mögött látható falkép, mely nem régen jött napvilágra: közepében a lelkeket mérlegelő sz. Mihály arkangyal; eddig csak a balján álló szentet ismertük, most a jobbán állót is sikerült megszabadítani mésztakarójától. Ezen ábrát a XIII-dik század falfestményei egyik legkitünőbbjének, valódi remekműnek mondhatni. Feltette kívánatos, hogy valamint itt, úgy a kápolna egyéb falain

is gyakorlott kéz hozza napfényre a meszelés alatt lappangó kincseket.

Kassán figyelmet fordítottam némely kovácsolt vasból készített *lakatos munkákra* is, melyek az Urban nevű harang-tornyon fordulnak elő; ezek már a XVII-dik századból származnak ugyan, de azért mégis sok tekintetben érdekesek. Rajzait Miskovszky tanár és szorgalmas régész szíves volt velem közölni.

A *díósgyőri vár* nem, mint a szepes-váraljai és sárosi, a tulajdonképi középkori várak rendszeréhez tartozik, hanem azon rendszerhez, mely négyszögű tért fallal és sark-tornyokkal körülfogván, a régi római castrum előpéldányának köszöni eredetét. Az ily fajta várakat nálunk kástélyoknak a római castellum, azaz parvum castrum-tól, nevezik, ezek inkább első rohamok ellen védett lakok, mint rendes ostrom ellen tartható várak voltak.

Illetőleg *küldetésemnek specialis feladatát*, azaz feleletet e kérdésre: vajjon mennyivel járuljon a kormány a lőcsei parochialis templom tatarozásának költségeihez? Nézetem elvben ez: a kormány ne viselje az egész költséget, hanem, mint másutt szokás, viselje e költségnek mintegy harmad részét és ezt is oly feltétel alatt, miszerint e harmad így egyesegyedül és a kormány által e célra kinevezett felügyelőség alatt, a tatarozás emlékszerű, régészeti oldalára fordíttatnék; mert hiszen új templomok építésére, vagy felsegítésére más alap van kijelelve.

Régészeti tekintetben a lőcsei templomnak háromféle restaurációra van *elkerülhetlen szüksége*: a boltsüvegek javítására, a főpárkányzat előállítására és a falképeknek részint napfényre hozatalára, részint sztylszerű restaurációjára.

A boltgerinczek még meglehetősen épek, de a *boltsüvegek* csaknem mindnyája elvált a feltől, a legnagyobb repedés meghalad négy hüvelyk szélességet. A szentélyben a repedéseket alul betapasztották ugyan, de a padláson itt is láthatók, míg a hajókban a réseket alulról és felülről észrevehetni. E repedések oka a többszöri tűzvész, az ily alkalommal a boltsüvegekre leesett égő gerendák súlya és forrósága és a tűzvész után a boltok hosszas védtelensége, míg azokat új tetővel fődtek.

Nézetem szerint a réseket jó cementtel kell kiönteni, mi annyi-
val jobb sikert ígér, mivel az Eperjesen található zempléni ce-
ment kitünő minőségű (ebből igen tartós lépcsőfokot is készí-
tenek) és mivel Schmiedt, lőcsei építész és kőfaragó, kire a
tatarozást bízni szándékoznak, a felvidéken igen jó hirben áll,
mint ki e cementtel kitünőleg tud elbánni.

A templom biztosítására továbbá szükséges a *főpárkány-
zatnak* (Kranzgesimse) *előállítás*a; mert ez fogja a falat a ned-
vesség beszivárgásától megőrizni. A főpárkányzat rajzát elké-
szítém a kassainak nyomán; mert a kassai templom a lőcsei
több későbbben keletkezett részleteinek mintául szolgált. E fő-
párkányzat előállítására két részre oszlik: kifaragására és helyre
alkalmazására; az utóbbi tekintetben kívánatos, hogy e czélra
a jeles odorini homokkő használtassék, mely a szepes-vári
„Corpus Christi“ nevű kápolnán több századig daczolt az idővel
és még ma is mindenütt metsző szélekkel dicsekszik. A főpár-
kányzatunkon, elkészítése után működő személyek, kik p. o. a
havat ledobálják, vagy a kőcsatornát tisztítják, biztosítására igen
egyszerű vasrácsot hozok javaslatba; állana ez három láb
magas, hüvelyknyi vastag és egy-egy öl távolságban a kőbe
ólommal beeresztett vas hengerekből, melyek gyengébb fek-
irányos rudacskákkal volnának összekötendőek. Költségkimé-
lés tekintetéből az utóbbiakat kátrányos vastag kötél (mit gether-
ten Tauen) által is helyettesíthetni; mert hiszen itt csak czél-
szerüségről s nem sztylszerűségről van szó. A hengerké-
ből minden harmadikat erősebben kellene a kőhez illeszteni.

Az idézett két műtéthez jelentékenyebb fa állvány szük-
ségeltetik, ennek költségvetését Róth Márton, lőcsei ácsmester
terjesztette elő.

Valamint az ismeretes lőcsei *falképek restauratiójára*, úgy
a még ismeretlenek *felfedezésére* és illetőleg ujítására Storno
Ferenczet ajánlom, ki eddig Magyarországon egyedül áll e
nembeli műtétek tekintetében és jelenleg is a sz.-mártoni tem-
plomot restaurálja és kifesti. Itt akadémiai festésszel, ki a
tárgyat, szokásos módja és nézete szerint szépítené, be nem
érjük, hanem oly mestert kell használnunk, ki a régiek nézet-
és előadási módjába, s annak jellemébe beletanult és működésébe
nem visz be olyasmit, miről a középkoriak is nem álmodhattak.

Érintkeztem már Stornóval: ő a képeket és azok állapotát eléggé nem ismervén, napi díjat kíván; de ezen ajánlatát, elfogadni nézetem szerint, nem czélszerű; hanem küldessék ki Storno Lőcsére, nézze meg a képeket és szabjon határozott díjat, ez uttal megvizsgálhatná a zsegrai és kassai falképeket is, és mind a három helyreállításának költségeiről tüzetes jelentést adhatna. Kivánatos volna tőle megtudni, mikor foghat a restaurációhoz és mily idő alatt volna képes ezt befejezni.

Ha Schmiedt és Róth költségvetéseihez adjuk hozzávetőleg Storno járandóságát, úgy hiszem, hogy a lőcsei tatarozás mintegy 5000 o. értékű forintba fogna kerülni; (a lőcseiek ezen és más itt, mivel nem régészetiek, nem említett munkálatokat mintegy 15000 forintba becsülik). Nézetem szerint a miniszterium azon összeget a tudomány érdekében engedélyezhetné.

Legyen szabad az előre bocsátottakhoz még két óhajtasomat hozzá adnom, t. i.:

hogy a *zsegrai kis templom és a kassai sz. Mihály című kápolna falképei is feltakartassanak és restauráltassanak az ország költségén*; mivel mindkettő a lőcseiekkel ugyanegy jelentékenységgel bír, sőt némi tekintetben még nagyobb; mert azok közt találhatik a XIII-dik századból származó is, míg az ismert lőcseiek alig készültek a XIV-dik század második fele előtt; XII-dik századbéli nevezetesen a zsegrai kapu mezején és a sz. Mihály kápolnának oltára mögött előforduló, mely utóbbiról mint valódi remekműről fentebb szólottam. Eddig Magyarországon nem találtunk falképet, mely ez utóbbival vetélkedhetnék, sőt még a külföldön is ritkítjapárját. Ugy hiszem, hogy a zsegrai és kassai falképek restaurációja sem kerülne többbe, mint a lőcseieké és ki tudja, mi lappang még a meszelés alatt. Nemzeti emlékeink sora és a régészeti tudomány, minden esetre, igen sokat nyernének e két rendbeli falfestmények megismertetésével.

Végre bátorkodom utolsó óhajtasomat kifejezni. Eperjesen és Kassán a régi csinos *alttemplomot* temetkezési helyül használták, sőt használják jelenleg is. E helyiségnek, mikor építették, más rendeltetése volt, t. i. az isteni tisztelet tartása, s valóban e rendelkezésnek felel meg ma is a pécsi, veszprémi. sz.-mártoni,

sz-györgyi, tihanyi, és más magyarországi altemplom, hova senkit sem temetnek el. A temetkezést a városban, annál kevésbé a templomokban, nem hagyja jóvá az egészségügyi rendőrség sem, s ezért már a rómaiak is eltiltották „corpus mortuum in urbe nec sepelito nec urito”; azért tiltották meg azt annyiszor a conciliumok és tiltotta el szigoruan korunkban is a francia törvényhozás. Kivánatos, hogy nálunk is szűnjék meg valahára a visszaélés s adassanak vissza eredeti rendeltetésüknek altemplomaink; vitessenek ki a köz temetőre az itt, per abusum, letett hullák, üríttessék ki, tisztíttassék meg és tataroztassék ki a föld alatti helyiség és tétessék újra közlekedésbe mint régenten volt, a felső templom belsejével. Mindez a vallás, a közegészség, az archaeologiai tudomány és a művészet érdekében történnék.

Henszlmann Imre.

Horvátországi uti naplóból.

X. Grobnik.

(Vége).

A *piscinát* a falfülkében egészen románkori ivezet tetőzi, ez pedig párkányával, melyen a bemeszelés előtt kétségen kívül valami felírás volt, két rövid zömök oszlopon nyugszik; egyáltalán a *pannonhalmi altemplom*, és a párisi *nôtre-damei* templom ilyesféle fülkéire emlékeztetett. A medencze egyenközény leszelt szögletekkel, hátsó hosszoldala előtt jobbra kerek lyukkal bir, melyen a használt víz lefolyhatott.

Az egyházi készlet közt felemlíték egy capsulát ereklyékkal, rajta van a feszület a b. szüzzel és sz. Jánossal; belül csinos fémeralaku dombormű, mely párját ritkítja; körirata ez:

S · ELISABETH · REGINAE · HVNG.

Van továbbá régi körmeneti kereszt, két mellkereszt, ugyanannyi ereklyemutató, milyenek Német- és Franciaországban előjönnek, de még nálunk hasonlókat nem láttam; és hogy a régi himzés is képviselve legyen, több miseruha és

dalmatika domborképekkel, bársony és aranyfonalu granátalma mintákkal, igen jeles szegélyekkel, melyeknek alaprajza még kivehető.

Valóban érdekes lenne ezen egyházi szereket, valamint a várt is egy külön füzetben kiadni.

A várnak mostani ura gróf *Batthány* Gusztáv, némely része még ma tisztviselők által lakatik és gyönyörű kilátással kinálkozik. A régi ajtók félfái tompítottak, az 1442 és 1664 évszámok különféle építési szakait jelenthetik.

Itt is az udvar közepén látható az életér, a font conclusus vagy cisterna. Kőkávája mellett hever a régi kápolna tympanonja, mely kővel és kőragaszszal annyira fel van töltve, hogy csak huzamosb idő alatt lehetne eredeti festményét vagy faragványát tanulmányozni. Tagozott kerete diszes lombból van szerkesztve és a római ilynemű tagokra emlékeztet.

A kókáva régi voltáról azon mély barázdák is tanuskodnak, melyeket a vedrekkel felhuzott kötelek kizsúroltak, de még inkább bizonyítják azon címerek, melyek az üres kőhenger keresztátmérője irányában kün láthatók. Az 1-ső és 3-dikon a paizs alul körded, felső felében egy galamb van balra álló hatágú csillaggal, alsó felében két szelement látunk. Paizstartóúl két sárkány van alkalmazva. A 2-dik és negyedik körded végű paizson az egyenes ék fordul elő, melynek csúcsában nyolczágú csillag alatt egy P van a mezőben.

Az udvar egyik szögletében állt a sz. *Ilona* kápolna máig is fenmaradt nemes ízlésű románkori kapuzattal; de ez mai nap *ronda istállóban* áll.

Hampel úr sebtében a várnak alaprajzát vázoló. A rendetlen alaknak csak két egyenes fala látható az udvarban, egyike északtól keletnek, a másik kelettől délfelé tart; ezen falak jelzik a lakházat; a másik két oldal helyett egy görbe vonal fut észak felé, a hol még egy dülénydedes kiszökéssel bír. A belső védelmi kört teszi a szintén szabálytalanul elhelyezett öt kerek torony; a külső falon pedig csak három hasonló alakú tornyot látunk.

A plebánia és sz. háromság templomának régi harangja, leírását előzékenyen közlé velünk *Solerti* Péter helybeli tanító, ki azokat igen ügyesen lemásoló.

A grobniki nagy harangon ez áll :

† $\overset{c}{M} \cdot \overset{c}{III} \cdot LXXXIII \cdot MICHAEL \cdot M \cdot R$ (fecit);

a középsőn :

M · CCCCCAI, azaz : 1571 ;

a kis harangon pedig :

OPVS ANTONII DE POLIS VENET MDCLXIII ;

azaz : velencei eredetű Pólai Antal műve 1663.

Grobnik-tól, hol a lelkész úr távoztunk előtt igen nagy barátsággal gyümölcsessel és borral megvendégtelt, úgy váltam el, hogy, hacsak lehet ide még egyszer vissza akarok térni, miszerint e nevezetes helyet behatóbban tanulmányozzam.

Abbaziát

Sokan meglátogatták, sokan bámulták gyönyörű kertjét, tünődtek a nálunk oly ritka hullámjátékon, mely az embert a parthoz varázsolja s mintegy lekötve tartja. A sötétzöld, kristály tiszta víztömeg zúgva furakodik a tömör, évezredek óta csapdosott sziklák közé, hogy onnan ezer meg ezer tajtékzó fürt alakban visszaveretvén, az újra meg újra betolakodó elemmel hullámhegygyé tornyosuljon, s hullámvölgygyé lapuljon. Ezt mindenikünk órákig bámulá merev, mozdulatlan szemmel, tudván, hogy ezen festői jelenetet nálunk csak kicsiben a tihanyi partokon, fogja ismét láthatni! Sokan élvezték *Scarpa* lovag igazán magyaros vendégszeretetét, de hogy valaki rajtam és *Pulszky* Károlyon kívül az *Abbaziát* is, melytől e hely nevét veszi, megnézte volna, nem hiszem.

Sötétes volt, mikor egy sűrű kerten át azon kis templomhoz értünk, melynek köríves románkori ablakait már egy tengeri kirándulás alkalmával a gőzösről észrevettem. Azért reméltem, hogy talán valamit találhatok, mi e helyet régészeti szempontból is tehetné érdekessé.

A templomka ajtófelén ezen felirást leltem :

1 · 5 · 0 · 6 · DIE · 21 · IVLY · SIMO Abbas fieri fecit:

e fölött e chronostichon látható :

CVIVS IN HO C RENO VATA LO CO PIA FVLGET IMAGO

SIS CVSTOS POPVLI SANCTE IACOBE TVI.

Ezen apátság, t. i. melynek egyházi czime: *S. Jacobi ad palum*, a fiumei Augustinianusok fiókja volt.

Itt is, mint más régi templomokban a hajdan a főoltárokon állott régi szobrok az ujítási korszakban az oltárok mögé rakattak. A régi festett szobrocska, sz. Jakab, mint zarándok, üveg alatt áll, és így talán némileg a szű ellen is meg lesz óva. A románkorú ablakok közt csinosan festett, és földtekén álló barátot látunk, kinek mellén csillag, baljában pedig könyv van.

Még egy régi kelyhet kell felemlítenem. Ennek talapzata nyolcszögű, az egyes szirmokon virágok és kerek keretekben e betűk *i · n · r · i* váltogatva jönnek elé. A gomb hatszögű, melyek osztályain ötlobú virágok használtattak díszítményül. Maga a kupa igen csinos alakú.

A templom záradéka sokszögű, de támok nélkül. Déli ablakai újabbak.

Rövid tartózkodásom alatt ennyit láttam a tengervidéken, de mit lehetne még itt, és főleg az isztriai félszigeten, dalmáciai partokon találni, ha valaki a *magyar birodalommal* való összeköttetési korszakból akarna emlékeket keresni. De erre sok idő kell, és nem futólagos áttekintés!

Reméljük, hogy a mit a bécsi császári birodalmi központi arch. bizottmány figyelemre nem méltatott, mert csak a fő emlékeket vétette fel tagjai által, honi kutatóinknak még elég bő anyagot fog nyújtani oly szálaik fölfedezésére, melyek bebizonyítandják, miszerint a viszony, mely köztünk és a tengerpart közt jelenleg oly laza, hajdanta sokkal bensőbb, sokkal üdvösebb volt, mint a mai rideg távoltage után csak sejteni is lehetne!

Rómer Flóris.

Volt-e Aegyptomban ugynevezett történet előtti kőkorszak?

Az első, ki Aegyptomra nézve is egy történet előtti kőkorszak létezését állította, *Arcelin* Andor volt, ki 1869-ben a francia közoktatásügyi minster megbízásából Aegyptomba utaz-

ván, Abu Mangar közelében az újabb nilusi süppedék alatti homok- és kovag kövecsekből álló rétegen körülbelül 200 meternyi területre akadt, melyen kovakőből álló eszközöket, egy kemény kőkalapácsot ütések nyomaival és egy kis csiszolt porphyr baltát talált, és ugyanott 4,95 meternyire a Niltalaj alatt egy kis bronz baltát. Ebből két különböző korszak létezését következtette, melyeknek nyomai egymás fölött hátramaradtak. El-Kabnál régi Niltalaj rétegeken, melyek a mostani áradás magasságán felül emelkednek, több feldolgozott tűzkőre akadt. Theba közelében a babel-meluki nyílásánál igen nagy mennyiségű mesterségesen pattogtatott tűzkövet, közte szép alaku késeket, fűrészdarabokat talált, melyekkel a tér egészen el volt borítva. Ezen kívül egyes eszközöket talált Sagara-a Serapeum- és Gizeh mellett.

Kutatásainak ezen eredményét közzé is tette ezen czím alatt: *L' industrie primitive en Egypte et en Syrie*, Macon, 1870. Már előbb levélben közölte ezen leleteket Lepsius R. úrral, ki a suezi csatorna megnyitása alkalmával Aegyptomban tartózkodván, Thebában létekor Lenormant Ferencztől is azon érdekes tudósítást vette, hogy az Dêr-el-baheri és Bab-el-Meluk között egy régi kőeszközgyár helyét fődőzte föl. — Másnap Lepsius maga is Bab-el-Meluk felé menvén, szintén megtekintette a nevezett tért és megvizsgálta az ott elszórt tárgyakat. Erre vonatkozó észrevételeit a „*Zeitschrift für Aegyptische Sprache und Alterthumskunde*“ czímű folyóiratban tette közzé, honnan a következőket vesszük át.

„A nevezett helyen csak meg kellett hajolnom, hogy a késhez hasonló szilánkok bármily mennyiségét fölszedjem. Megelégedtem 10 példánnyal, de könnyen szaporíthattam volna azok számát ezerre, sőt száz ezerekre is. Visszatértemkor Lenormant úr, kinek megmutatám példányaimat, biztosított, hogy övéihez teljesen hasonlóak, és kétségkívül emberi kéz által készültek.

Engem már ezen tárgyak roppant mennyisége riasztott volna vissza azon gyanítástól, hogy ezek ősrégi művészeti termékek legyenek. Miután azonban csekély gyakorlati tapasztalásomat e téren el nem vitathatom, és azon számos tapasztalt tudóssal, kik ezen fölfedezést már mint teljesen biztos tényt

tekintik, kételyeimmel jelenleg még egyedül állók szemközt, bátorkodom még a következő indokok megfontolását ajánlani.

Először is a szilánkok nagy számát tekintve, mit gondolkunk oly iparról, mely kész termékeinek százait és ezreit használatlanul hagyja elszórva a helyett, hogy azokat a szomszéd vándor népek barlangjaiba és sátraiba szállítaná. Vagy nem sikerült példányok volnának ezek mind, és a jobb minőségűek elvitettek volna? Ennek ellent mond azon körülmény, hogy eddig hasonló körülmények között egyetlen jobb példány sem találtatott, és művésziesebb munkának csak eltört darabjait is hiába keresnők azon mezőkön.

Míg továbbá a durva hosszúkás kések alakjai úgy szólván egyedül vannak képviselve, addig a többi alakok, név szerint fegyverek teljesen hiányoznak. Nem találni ott nagyobb baltákat, vagy kalapácsokat, tőralaku késeket, sem lándzsa vagy nyílhegyeket, fűrészeket, szóval semmiféle olyan eszközt, mely apró kagylós törések által alakított szabályos lapokat mutatna; tehát hiányoznak épen azon alakok, melyek soha a természetből, hanem csak emberi művészetből eredhetnek.

Továbbá, ha ezen eszközök gyáráról, műhelyéről van szó, akkor föl kellene tennünk, hogy azon néptörzs, mely a tűzkövek pattogtatását, mint általánosan elterjedett és ősrégi művészetet oly nagy kiterjedésben gyakorolta, csakhamar fölismerete volna mindazon előnyöket, melyek e munkát lényegesen elősegítik. Pedig ismeretes dolog, hogy egy tűzkőgumó, mely eredeti fekhelyéből csak az imént mozdíttatott ki, és az úgynevezett hegynedvességtől még át van hatva, sokkal könnyebben és szabályosabban pattog, mint a mely a levegő behatásának ki van téve, és ez által megszáradt és megmerevedett, tehát szabálytalanabban pattog. Tudták ezt a puszkaková készítőik, midőn ezen ipar a gyutacs-puskák és gyufák használatára előtt még virágzott és tudták ezt bizonyára mind azon ősnépek, melyek a tűzkő használatára voltak szorítva. Nem választottak volna tehát oly alkalmatlan, évezredek óta a legforróbb napsugaraknak kitett, s ennek folytán kiszáradt kőmezőket műhelyekül, mint a Dér-el-baheri fölötti magaslatok, melyek száz más hely között még a mélyebb, árnyékos helyzet előnyével sem bírnak, hanem in situ keresték volna föl a köve-

ket, mi semmi nehézséggel nem járhatott, és ott dolgozták volna föl.

F. P.

(Vége következik.)

A régi pecsétről.

Tisztelt szerkesztő úr!

Mult (1870.) év okt. 27-én tobozban egy vörös spanyol-viasz pecsét lenyomatot küldött ön hozzám kis czédulácska kíséretében, melyre csupán e szavak irvák: „*Quid ad hoc? Visszakérem az ítélettel. Rómer s. k.*“

Miután e pecsét ujdonatúj velin papírra van nyomva, ha reá más ok nem volna is, ebből is eléggé biztosan következtethetem, hogy ezen pecsétnek a nyomója (typarium) is meg van, de melyet ön nem közöl velem és nem is szól róla.

A pecsét majdnem két hüvelyknyi átmérővel biró köralakú. Köriratában ezt olvashatni: † S · FILIORVM · BOGOMELI · COMITIS · (B · N · II · DB · ?) A pecsét közepén vékony vonalban álló talajon két élőfa és jobbról egy törzsök között hátra kondorított hajú férfi áll jobbra fordulva és két kezével fejszójét az előtte álló fa derekába vágva. Az egész véset durva mű, betű alakjai idomtalanok. Ezt elmondva, föltehetni a kérdést: *quid ad hoc?*

Az egész pecsétnek vésete nem egyez meg a feltételezett (provokált) kor véseteivel, időmaival. Egyebeken kívül pedig a talaj alatti karczolások is mostani ujdonatúj készítményre mutatnak. Én az egész üggyetlen koholmánynak tartom. Miután azonban ön a küldemény körülményeiről (miként és honnan került?) velem semmit sem közölt, bá-

tor vagyok e hézagot kipótolni és származása körülményeit úgy, a mint azt képzelem ide írni:

Képzeljünk magunknak egy régészt vagy műkedvelőt; lakása — mindegy akár hol van, tegyük tehát azt például Liptó vagy Zólyom vármegyébe, az előbbibe jobban illik tárgyánál fogva ez eszme. Azon urnak — tegyük fel — kedve van egy felfedezett családi vagy nem családi régiséggel meglepni Döbrenteyesen szólva — az „ócskászat“ embereit; fogja magát, rajzol egy pecsét nyomatot. Nem sokára arra vetődik egy pecsétnyomó véséssel is foglalkozó vándor cigány, a ki az elé tett rajzot kivési és . . . . . kész a régiség! Ekkor azután — ha úgy tetszik — egy két hüvelyknyire még kerünkbe vagy szántó földünkbe is betemethetjük a nyomót; nem ugyan, hogy ezer éves patinát kapjon, mert ezt soká kelene várni; de hogy kopottabbnak látszassék. Megkerülése bizonyos, mert helyét tudjuk. Megtalálhatjuk magunk is, de megelheteti más is az első földmívelési műtételnél, s úgy is kezünkbe kerül, és . . . kész a leleti történelem is; föltálalható a tudós világ előtt, hogy „evrekat“ kiáltson.

Ime ilyennek képzelem én az ön pecsétnyomat-küldeményének származási történetét.

Üdvözlöm.

G.—y.

E pecsétnyomónak *hamisságát* egy perczig sem vontam kétségbe, és az egészset valami századunk elején dévajkodó antiquariustól származó mystificationnak tartottam. Ugyanezt állíták Szalay Ágost, és Nagy Imre barátim. — Önnek csak azért küldém el a lenyomatot, hogy a *tres faciunt consilium* mondat nyomán az *inductio* törvénye szerint még biztosabb legyenek! Köszönöm a feleletet; bár minél többször lenne alkalmunk ezen elhanyagolt mezőn, nemcsak feleleteket közölni, hanem olvasó közönségünknek ex propriis cikkekkel is kedveskedni!

R. Fl.

Archaeologiai levelek.

XVIII.

A késmárki templom restaurációja valahára elkészült. Róla terjedelmesb leírást fogok adni; minthogy azonban magyar és német nyelven kell azt írnom, még soká lesznek kész vele. Három ív német szöveg már meg van, de én többre számítok. Kéthárom melléklet is szükséges. . . . . Mihelyt a magyar szöveg elkészülend: sietni fogok azt az „Archaeologiai Közlemények” számára beküldeni:

Szepes.

Dr. Vajdovszky János.

XIX.

A beregvármegyei ruthén fatemplomokról irt rövid értekezésemet tizenkét rajz kíséretében van szerencsém önnek beküldeni. *)

Munkács.

Lehoczky Tivadar.

XX.

A gyulai két leletre vonatkozó értesítést elkészítettem; a leletből pedig több üveg calaris szemet a magy. nemzeti muzeum számára küldöttem **) . . . .

Gyula.

id. Mogyoróssy János.

---

*) Köszönettel vesszük: közölni fogjuk.

**) Fogadja értük köszönetünket.

XXI.

Az ugynevezett *zsámbéki leletre* nézve következőket tudtam meg.

Zsámbékinak csak annyiban nevezhető, a mennyiben zsámbéki munkások lelték, de nem a zsámbéki határban, hanem Sándor Móricz grófnak bothi pusztáján (Fehérmegyében), mely a régi okmányokban „*Abbatia S. Mauriti de Both*“ név alatt ismeretes, és pedig Rikkárd-majori táblában, hol halomás szerint már az előbbi években találtak régi pénzeket. A lelet ideje körülbelül mult évi oct. vége vagy nov. elejére esik, a midőn egyik munkás burgonya szedéskor kapájával cserép fazékra vágott, melyből fehéren és sárgán csillogó pénzek gördültek ki, melyekből minden munkásnak jutott néhány darab. Mire én oda értem, a lelet már nagyobb részt izraelita polgártársaink zsebébe vándorolt. *Burián* intéző ur az uradalom nevében a szükséges lépéseket megtevéen, ennek következtében már mintegy 32 darab tétetett le a zsámbéki elüljáróságnál, a több fontra menő leletből, ezüst és arany pénzekben; közöttük olvasztott ércz darabok is, melyek már a fazékban ezen állapotban találtattak.

Az általam harmadik kézből megszerzett ezüst pénz nagysága, mint a régi magyar huszasé, alakja egyik oldalán homorú s a másikon domboru egyenetlen szélekkel. A homorú felszínen szakállas bajuszos alak, koronás fővel: jobbájában labarum, bal kezében pedig a keresztes ország-alma vagyon. A körirat kezdete *Nike Desp . . .* görög betűkkel csak nagyító üvegen olvasható, míg a folytatás: *To Botaniat* szabad szemmel is kivethető. Domboru oldalán, ha nem csalódom, Krisztus képverete látható. . . . .

Pest.

Pados János.
esperes-plébános.

XXII.

A szent-iványi barlangok Fehérm. húsz-huszonkét szobát képeznek; ezeken túl egy hosszú folyósóra találtak. . . .

- Schultz,* a) 12-dik s 13-dik századbeli mű-
s mivelődés történet.
b) Kiváló keresztény műemlékek
magyarázata.
c) A keresztény műrégészet en-
cyclopaediája.
- 4) *Breslauban* az izraelita theol. tanodában: *Graetz*, héber
régészet.
- 5) *Gieszenben*: v. *Kietgen*, a régibb építészet története;
Höfner, Római epigraphika.
- 6) *Göttingenben*: *Wieseler*: a) Régészets s a régészet módszertana.
b) Róma s Pompeji helyirata.
c) régészeti gyakorlatok a régészeti
seminariumban.
- Unger*, A festészet története.
Hirschfeld, Római áldozati régiségekről.
- 7) *Greifswaldban*: *Pyl*, a) A német művészet története.
b) Pommeraniai régiségekről eszmecsere.
- 8) *Halleban*: *Ulrici*, A keresztény korbéli művészet története,
az ottani aczélmetszetgyűjtemény felhasználásával.
- 9) *Innsbruckban*: *Wildauer*, a) A görög s római építészet tör-
ténete.
b) Régészeti gyakorlatok.
- 10) *Königsbergben*: *Friedländer*, Görög mythologia és műre-
getan.
Jordan, Róma emlékei s helyirata.
- 11) *Marburgban*: *Schmidt*; A régi művészet története.
Lange; Műtörténet Kr. utáni 4-dik szá-
zadtól az újabb időkig.
- 12) *Münchenben*: *Meszmer* a) A keresztény művészet törté-
nete s régészete.
b) Keresztény Iconographia.
Lauth; Horapolinis niloi Hieroglyphica.
Keber; Általános műtörténet.
- 13) *Münsterben*: *Nordhoff*, a) A góthikának általános története.
b) Münsteri műtörténet.
- 14) *Bécsben*: *Conze*, a) A római művészet története;
b) Régészeti gyakorlatok.

Eitelberger, a) Egyházi művészet.

b) Művészeti kézműzet története

s műkifejezései.

Miklosich, Szláv régészet.

v. Lützow, a görög szobrászat története.

Poley, ind régészet.

H. J.

E g y v e l e g.

58. (*Ő Felsége*) Magyarország királya a Mosonymegyében fekvő hirneves lébenyi templom sztylszerű javítására saját magán pénztárából 300 frtot ajándékozott. A restauratio leginkább a hagymaalakú tornyokat fogja illetni, és valószínűleg a zsámbéki és jáki templomok tornyaihoz hasonlókat fognak alkalmaztatni. E javítás eszméjének megpendítése, valamint a hozzá szükséges költségnek megszerzése leginkább a lelkes helybeli plebánosnak *Dingraff* Gáspár urnak érdeme. Adja a jó ég, hogy ernyedetlen kitartásának legszebb eredményét, templomának befejezését mielőbb ünnepelhesse!

59. (*B. Mednyánszky Dénes* kamara-gróf) a nemzeti muzeum régiségtárát mintegy 90. db. ezüst- és rézéremmel gazdagította. Köztük van 4 db. igen szép bronz görög autonom érem; 5 db. római családi, köztük eddig nem birt darabok; továbbá több újabb érmen kívül 41-féle, 48 darabban képviselt *frisachi*, melyek Pusztasz. Lászlón (Fehérmegyében) találtatván, b. Jankovich Miklós gyűjteményébe kerültek és néhány eddig egészen ismeretlen bélyegű változatokat tartalmaznak.

60. (*Bölönyi Sándor* úr) N.-Váradon egy Biharmegyében talált ezüst barbar érmet ajándékozott a m. n. muzeumnak, mely előlapján a babérkoszorus főt, hátlapján pedig a lovast: ΦΙΛΙΠΠ... ΟΥY körirattal mutatja, a ló első- és hátsó lábai közt egy olajágot lehet kivenni.

61. (*Érdekes lelet.*) Irják, hogy a zsolnai pálya-udvarban három ölnyi mélységben nagy rézlemezt találtak; melyet a munkások a rézművesnek 60 frtéért el akartak adni, azonban a pályai mérnök úr azt a m. n. muzeum számára lefoglalta, minthogy mindeddig, mint hirdétve volt, a m. n. muzeumba e találmány nem került, csak akkor fogjuk ismertethetni, midőn kezeink közt leszen. Addig is hála a derék ritka mérnöknek, ki által annyi országos földmunka után már egyszer muzeummunk is gyarapodik!

62. (*Új obsidián-szilánk lelhely*) Pazditson (Zemplén m.) *Szirmay József* földbirtokos több *obsidián* darabot, égetett agyagot, cserépedénydarabokat, szarvas-agancsot stb. talált, és azokat a m. n. muzeumnak ajándékkul adta. Ismét egy új helyiséggel gyarapodott köeszközeink határa, mely ha figyelemmel fog vizsgáltatni, talán még érdekesebb tárgyakat is hozand napfényre.

63. (*Az ó-budai hajógyári*) szigetről újabb téglafömlirátokat kapott a magy. n. muzeum. Egy fedő cserépen olvasható . . HIVPPN ; alul pedig fácskával karczolván:

.... MO .

Egy négyszögletű üres téglán egy csipkézett lábnyomba sajtolva: CHRYS ;

Padolat-téglán pedig, melyen egy munkásnak mezt-lábnyoma kivehető:

EXRP (a sarkanyoma) FFR, Exercitus Pannoniae inferioris.

Egy szögletein domborodásokkal és oldalain négyszögű mélyedésekkel ellátott cseréptéglán, mely a fürdőknél használtatott, és hogy talán rajta el ne csusszanak számos barázdákkal van ellátva, vagy talán a barázdás oldalával a fal oldalához ragasztatott és az oldalti mélyedésekkel szögekkel hozzá erősített(?) , a bélyeg ki nem vehető, azonban egyik oldalon alul bekarczott P betűvel van jellemezve.

64. (*Ágyúk és puskák*) gr. Zichy Nep. János legújabbán 4 darab ágyút, 3 db. puskaoszt, 2 db. puska szerszámot, 1 db. pallost, 2 darab golyót és 1 vaskarikát küldött be a m. n. muzeum fegyvertára számára. Ezek találtattak a méltóságos gróf birtokán, a volt bézsényi vár sáncaiban.

65. (*Sárkány Miklós*) bakonybéli apát ő nga a n. muzeumnak egy chalcedont színű római intagliót ajándékozott, melyet az apátság birtokán Árpáson, gazdag római lelhelyen találtak.

66. (*A lajthántuliaknál*) egymást követik a kisebb városokban szervezett iparkiallítások. Eger városa (Csehországban) valamint Gratz és Bielitz versenyeznek iparczikkeiknek a közszemlére való kitételében, és a cs. kir. bécsi iparmuzenm a szükséghez képest saját nagyszerű készletéből küld számos eredeti és másolati tárgyakat a szövés, agyagművéség, fémipar, könyvkötőség és egyéb műipari ágakból, hogy a vállalkozókat buzdítsa és jó példányok által izlésöket javítsa.

68. (*A müncheni műakademia*) költségvetése alapításakor (1808.) tett 16·200 forintot, melyből az igazgató és 9 tanár huzta fizetését ; jelenleg az igazgató 13 rendes és több segéd-tanár 22·000 forintba, a háztartás pedig 10·000 frtba kerül. A tanulók általános száma 2200-at teszen, és a belföldiekön kívül sok észak-németországi-, osztrák és amerikaiból áll. — A tanári fizetés nagy nem lehet, főleg Münchennek életszükségletét vevén tekintetbe ; és meggondolván, mily hirnevet szereznek Bajorországnak. Piloty-t évek előtt hitták meg az Akademiához, csakhamar 25 tanítványa lett, Weimar és Berlin kínálták állomásokkal, de ő Münchenben maradt, hol az Akademia dícsőbb neveihez tartozik.

Tartalom : Régi kályhafűkök. Irta R. Fl. 141. l. — Jelentés a Lőcsére és más felföldi városokban tett régészeti útról. Henszmann Imrétől. 145. l. — Horvátországi uti naplóból. X. Grobnik. (vége). Irta Römer Fl. 151. l. — Volt-e Aegyptomban úgynevezett történet előtti kőkorszak ? F. P.-től. 154. l. — A régi pecsétről. Irta G.-y. 157. lapon. — Arch. levelek. XVIII.—XXII. 159. l. — Műrégészeti előadások a német egyetemeken. H. J.-től 161 l. — Egyveleg. 163. l.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. Pesten, 1870.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

7. szám.

Februárius 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ívenként 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

A galgóczi ezüstdísz lelet.

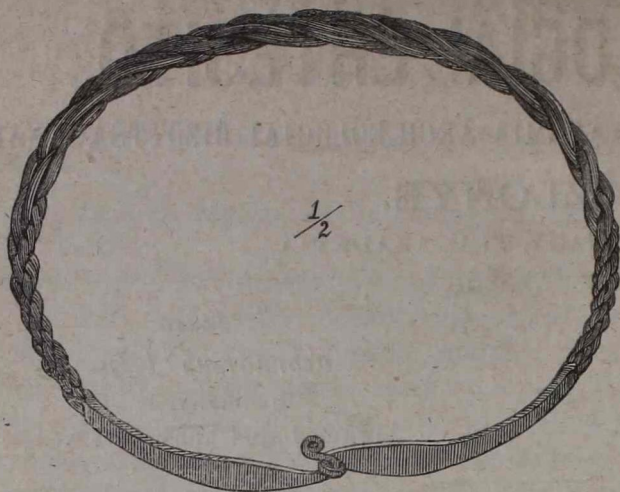
Igen érdekes ezüst tárgyakkal gyarapodott e héten a m. n. muzeum régiségtára. Ugyanis gróf Fesztetics Leo ő méltósága átadta azon Galgóczon talált becses régiségeket, melyeket a muzeumi őr megkeresése folytán méltóságos gróf Erdödy Ferencz a nemzetnek ajándékozott. A leletről való első jelentést közlöttük „Archaeol. Értesítő”-nk I. kötetének 105. lapján, jelenleg midőn a nevezetes tárgyak már *édes mieink*, és az igen sikerült fametszvények is elkészültek, közszemlére tesszük ki, hogy a netán itt-ott még lappangó hasonló műtárgyakról tudósításokat kaphassunk.

Előleges közlésünkben első helyen említettük a törökszilva nagyságú két fülbevaló, melyek arany karikán lógnak, ime itt van rajzuk (1. ábra alatt). A 6 ezüst huzalból készült és egyik oldalon apró tekerccsel, a másikon kajmóval ellátott lapban végződő kar- vagy nyakperezet fél természeti nagyságban (köv. 1. 2. ábr. alatt) láthatjuk. Azon aranyozott ezüstlap (1. köv. 1. 3. ábr.), melyet még két év előtt nem voltunk képesek meghatározni, most, midőn már a *szolyvai* lelet is birtokunkban van, *Lehoczky Tivadar* úr nagylelkű-

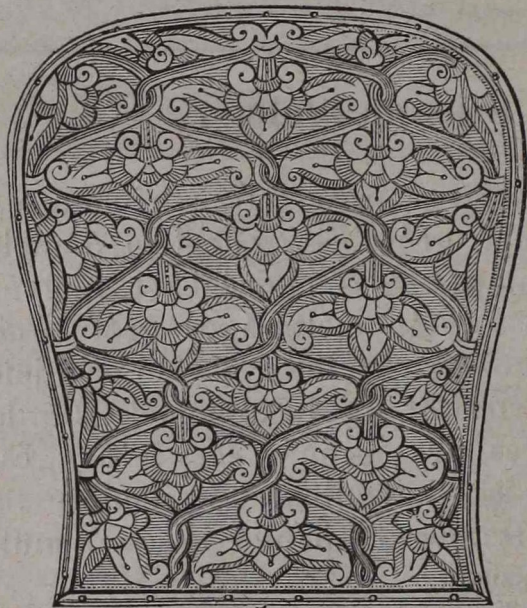

1. ábra.

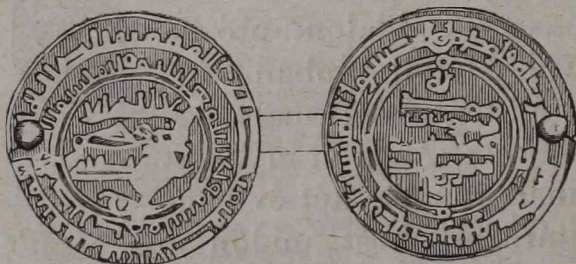

2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

ségéből, ki azt a hulla fején találta, és a m. n. muzeumba még a nemezmaradványokkal együtt jutott, határozottan *süveg-dísznek* állíthatjuk. — A nagyságra legkisebb, hanem régészetünkre nézve legfontosabb a 4-dik ábra alatti érem, melynek leírását adtuk „Értesítőnk” III-dik kötete 117-dik lapján. Ez által az egész lelet Krisztus utáni $91\frac{3}{4}$ — $94\frac{2}{4}$ -dik évek közé esik.

Minthogy e lelet annyira fontos, fogadja nagylelkű ajándékaért a nemes gróf nemcsak a n. muzeumnak szokott módon nyilvánított köszönetét, hanem egész hazánk előtt e szerény lapokban kifejezett őszinte hálámat. E lelet által a tudomány *egy új támpontot* nyert, és hogy ezt nagyjaink egyike a nemzet kezébe letette, dicsőíteni fogják érte még a későkori utódok ezrei is!

Rómer Fl.

Sarkantyú és kengyelvas.

Hogy a rómaiak a sarkantyút ismerték, már a remekíróknál előforduló nevéből *calcar*, *calx* = sark, látható; azonban találtattak Herculanumban is egyszerű *tüske-alaku* szűrő eszközök, melyek a sarkra illeszthető, félkörívű kar által a sark szíjához erősítették. Az egy Amazonnak csak bal lábán fordul elő a sarkantyú, miért azt hívék a szakférfiak, hogy a régiek jobb lábukon nem hordtak sarkantyút.

A tuskés sarkantyú a barbarok bronzkorszakán át is a XIII-dik századig tartott, mint III. Béla királyunk sírjában talált sarkantyúkról láthatjuk; de ekkor már a karikások is divatba kezdtek jönni, és a cipőnek hosszával együtt ellenkező irányban szerfölött hosszúra nyúltak.

Sokkal nehezebben lehet a *kengyelnek* kezdetét meghatározni; annyi bizonyos, hogy sem a görögök, sem a rómaiak nem használták; a *stapes* vagy *stapia* szóra való hivatkozás, e szerszámnak régisége mellett nem bizonyít, minthogy a szó maga is újabb származású és a remekkorban nem fordul elő.

Általánosan elterjedt vélemény az: hogy a kengyelvasak keletről származnak, mivel a keleti népek harczolási módja mellett ezen készlet nagyon szükségesnek mutatkozik, mert ki hátrafelé akar íjjazni, annak biztosb állás szükséges, mit a lovas leginkább a *kengyelvas* által érhet el, melyre a körülmények szerint még *fel is állhat*. Ezen ok miatt oly hosszúak az arabok és törökök kengyelvasaik, melyek a cipő-talpnál is sokkal terjedelmesebbek, oldalaikon magasra emelkedő fémlemez által védvék, és hátsó részükön még tuskével láttattak el, mely a sarkantyú tisztét végezte.

A nyugati népeknél a kengyelvas saru idomát lassankint elveszté és mai alakjához mind inkább közeledett. Az északi népeknél már jó korán találunk kengyelvasat, míg délfelé elég későn jön elő nyoma, és pedig tudtunkkal eddig legelőször a római sz. *Kelemen-féle* basilika falképein (X. század) EVFIMIANVS-nak kengyelvasa van, (Mitth. d. k. k. Central-Commission für Baudenkmale VIII. köt. XII-dik tábla, és a XII. vagy XIII-dik századból a bayeux-i szőnyegeken.

Másképp áll a dolog hazánkban, hol a sírhalmok alatt már a X-dik század kezdetétől talált érmek által tüzetesen határozott leletek közt a lovasok szerszámaival a vas-kengyelek előfordulnak.

Említjük a *szolyvai, galgóczi, geszterédi* stb. leleteket, melyek e tekintetben igen érdekes kiindulási pontul szolgálnak a lószerszám fölötté érdekes történetében. Hát ha még nálunk rendesebb följegyzésekkel bírnánk az ó-korból, ha mindent össze-vissza nem dultak, és a rozdás vasakat, mint értéktelen jószágot el nem hányták volna!

A múltra nézve már némileg el is késett bánatunk, de azért siessünk régi, főleg hitelesen datálható leletekből a lószerszámokról szóló adatokat feljegyezni, minthogy biztos reményünk lehet, hogy ekkép alkalmasint különmemű halmaink történetéhez igen becses anyagot fogunk nyujthatni, és az eddigi fogalom-zavart némileg eltávolíthatni.

Erre nézve szolgáljon például a „Compte-rendu de la commission impériale archéologique 1867-ben Pétervártt kiadott díszatlasza, melynek III. tábláján két ezüst tál ábrázoltatik. A műtárgy mind a kettőn vadászattal foglalkozik. Az elsőn egy Sassanida- király lándzsával két oroszán ellen harczol, s egyet már le is terített; a másikon egy vadkant látunk nyíllal megölve, míg a lovas az ágaskodó oroszán szája felé a másik nyilat irányozza.

Mind a két fejedelem lóháton van; a díszes szerszámnak minden részlete jól kivehető, és így látjuk e két képen a kengyelvasakat is, melyek a maiakhoz, és a keleti vitézeknek hazánkban talált sírjaiból nyertekhez hasonlítanak. E műveken a sarkantyúnak semmi nyoma, feltűnő azonban a sok csörgő, mely nemcsak nyakszíjakon alkalmaztatik, hanem a farmatringról is köröskörül lelóg.

Kitűnik ebből, mennyire szükséges, hogy a külföldi, főleg keleti irodalmat folytonosan szemmel tartsuk, ha a saját területünkön előforduló régiségeket meg akarjuk határozni. Ezen összehasonlítás nélkül sok esetben véleményeink alaptalanok, állításaink a mai haladásban való hátramaradásunkra fognak mutatni, és ezek annál szégyenítőbbek, ha még a külföld elé

is kerülnek, hol ritkaságok fölfedezése helyett — mindennapi vagy ismert dolgokkal nagy zajt ütünk.

Rómer Flóris.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1870. decz. 12-dikén a m. n. muzeumban tartott XII. rendkívüli ülésének

jegyzőkönyvéből.

Méltóságos *Szalay Ágoston* elnöklete alatt jelen voltak: *Arányi Lajos*, *Henszlmann Imre*, *Ipolyi Arnold*, *Rómer Flóris* és *Toldy Ferencz* b. tt.

114. Előadó bemutatja a négyes bizottságnak a visegrádi vár fentartásáról, illetőleg egyik részének, t. i. az úgynevezett *Salamon tornyának* restaurációjáról szóló jelentését, melynek nézeteit a bizottság szakértői szempontból magáévá tette; mivel azonban a nm. miniszteri (35443. sz. a.) leiratban a bizottság arra is felszólíttatott, hogy a fentartási tervezet mellé költségvetést is készíttessen, és a jelentésben foglalt költségvetés sem alakra, sem tüzetességre nézve nem látszott annyira alaposnak, hogy ennek tekintetéből a nm. m. k. kultusz-miniszterium kedvező elintézését várni lehetett volna, határoztatott: kéressék meg rövid uton *Hegedüs Lajos* miniszteri tanácsos úr ő mlga, hogy szíveskedjék a közlekedési m. kir. miniszteriumnál kieszközölni, miszerint *Zsigmondy Gusztáv* kir. mérnök a kormány költségén *Visegrádra* mielőbb kiküldessék és a szükséges költségvetést elkészítse, remélvén, hogy nevezett mérnök úr, ki már több kiküldetésben vett részt, e hét végeig munkálatát beadandja, melynek alapján jövő vasárnap, azaz 18-kán, 9 órakor ismét bizottsági ülés fog tartatni, hogy így a tárgy 19-én az összes ülés elé terjesztethessék.

Pesten, decz. 12. 1870.

Jegyzette :

Rómer Flóris.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1870. decz. 18-án a m. n. muzeumban tartott XIII. rendkívüli ülésének

jegyzőkönyvéből.

Rónay Jácint elnöklete alatt jelen voltak: *Arányi Lajos*, *Henszlmann Imre*, *Ipolyi Arnold*, *Rómer Flóris*, *Toldy Ferencz*, b. tt.; *Zsigmondy Gusztáv* kir. mérnök, mint szakértő.

119. Felolvastatik a nm. vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium 28331. sz. a. kelt leirata, melyben a bizottság értesítettik, miszerint *Zsigmondy Gusztáv* mérnök a visegrádi várromok, nevezetesen az u. n. *Salamon-torony* fentartására szükséges munkák felvételével megbízott, hogy a m. kir. pénzügy-miniszter az ezen előmunkálatokhoz szükséges gyámolításra felkérte, és egyszersmind, hogy a kir. mérnök számára 40 o. é. forintnyi előleg folyóvá tétetett. Ezen rendelet örvendetes tudomásul szolgált.

120. *Zsigmondy* mérnök úr szóval tett jelentést a zordon idő daczára véghezvitt vizsgálatáról; szükségesnek tartván a törmelék kihordatását, a vízfogók kitisztítását, s a falak egy részének aláépíttetését, melyek mind a vár fentartásához, mind pedig a rombolás meggátlásához szükségesek; a bizottságban ezen kívül még szó emeltetett a mellett is, hogy kellő örködés végett egy őrház építése is szükségeltetnék; mire ellenben azon észrevétel tétetett, hogy talán elég lenne az u. n. *Mátyás-tornyát*, mely az egész felső várnak legépebb része, sztylszerűleg kijavítani és a szükséges őrlakául rendelni. Mi okból *Zsigmondy* úr felkérte, miszerint a törmelék eltávolítására, a vízfogók és aláásott falaknak aláépíttetésére vonatkozó költségvetéseken kívül, még az indítványozott őrházról és a kaputorony építtetéséről is részletes tervet és költségvetést készítsen, — mit a kormányi szakférfi megigérni szíveskedett.

Pesten, decz. 23. 1870.

Jegyzette :

Rómer Flóris

Volt-e Aegyptomban ugynevezett történet előtti korszak?

(Vége).

Ha továbbá azon thebai mezőnek egyes darabjait tekintjük, úgy találjuk, hogy némelyek egészen új, mintegy tegnap keletkezett törési lapokat mutatnak, mások pedig már erős, a belsejétől különböző színű kéreggel vannak borítva, ezek mellett azután a legújabb és legrégibb fölületek minden árnyék-lata látható. A legnagyobb változást az eredeti gumók külseje mutatja, a mi kétségkívül a körül levő mész- és kréta tömegek lassankinti behatásából származott. Már most némely törési lapok ugyanazon vastagságban vannak bevonva, mások többé, és ismét mások kevésbé vannak színezve, végre sokan alig mutatnak valami változást a tömeg fölületén. A muzeumokban vannak ugyan mesterségesen készített lándzsa- és nyílhegyek, melyek ezen kőrozsdával vannak bevonva; de ezek különböző földrétegekben létezhetek, melyek közül némelyek gyorsabban, mások lassabban idézhették elő ezen változást. Oly kőmezőn azonban, mint az említett, mely csak a légköri és kezdetről fogva mindig ugyanazon behatásoknak volt kitéve, a törési lapok ezen különböző átváltoztatása csak abból magyarázható meg, hogy azok a kövek korábbi vagy későbbi lepattogatása által származtak. És ha mind ezen törések emberi kéz által történtek volna, akkor ezen mezőt évezredek át mindig újból kellett volna földolgozni, mire azonban gondolni sem lehet. Még kevésbé lehet megmagyarázni azon tényt, ha ez, miként nem kételkedem, minden más ilynemű mezőnél ismétlődik.

Ha korán reggel, vagy este a nap lenyugta után a sivatagon mulatunk, gyakran közelebbi vagy távolabbi recsegést és sistergést hallunk, mi kétségkívül egyes kövek repedéséből eredhet. Azonban egyik kőnem sem repedékenyebb, mint a kovag, melyhez a szarukő és tűzkő is tartozik. Ebből magyarázható meg az ismeretes és sokat emlegetett Memnonszobor-féle tünemény. A Krisztus előtti 27-dik évben ezen óriási szobor felső része földrengés által ledöntetett, miből következik,

hogy az már akkor a test közepén meg volt repedve. Csak ezen időtől fogva hallatszott a nap első vagy második órájában az a különös csengés, mintha egy húr elszakadna, és felkölté az utasok figyelmét, kik csakhamar a korán elesett szép Memnonról szóló legendát fűzték hozzá, mely szerint az e különös hangokkal reggelenként anyját, Aurórát, üdvözli. Ezen hangok gyakori ismétlése az eltört szobron kétség kívül onnan származott, hogy a nagy törés belsejének egy nagy síkját szabaddá tette, melyre a hőmérséklet változása e forró vidéken sokkal inkább hatott, mint a fészerejőktől már másfél évezred óta megszabadult régi felületekre. Miután hihetőleg Septimius Severus alatt a szobor felső része ismét helyre állíttatott, és így ezen sík a nap egyenes sugaraitól ismét elzáratott, elnémultak a hangok. Hogy azonban ezen tűnemény, csak hogy nagyobb időközökben, még tovább is tartott, kitűnik a szobornak mostani roncsolt állapotából, melyen a görög és latin feliratok későbbi repedések és kitört darabok által igen megsérültek.

Mindezek után nem lehet kételkedni, hogy a tűzkövek, melyek csekélyebb szilárdság mellett ugyanazon törékenységgel bírnak, légköri befolyások folytán emberi kéz hozzájárulása nélkül még inkább elrepedhetnek.

Egészen más jelleműek még a legdurvább tűzköeszközök leletei is Európában, és pedig azon körülménynél fogva, hogy azok példányait távol minden tűzkőteleptől és kihalt állatok csontjaival együtt találjuk. A hol ezen kövek a csontokkal egyidejűeknek tekinthetők, ott egészen közönyös az, vajjon a kövek mesterség, vagy a természet által alakíttattak-e át. Ha csak emberi czélokra voltak alkalmazhatók, akkor a jelenkorra nézve tanuságot tesznek emberekről, kik azokat használták. Aegyptomban is van nagy számu barlang, hol az európaiakhoz hasonló fölfedezéseket lehetett volna tenni. Ilyenek azonban eddig nem tétettek, holott egyedül ezek nyújthatnának bizonyítékot közönséges értelemben vett történet előtti kőkorszak létezéséről.

Mert tegyük föl bizonyosnak, mit eddigelé hihetetlennek tartunk, hogy azon tűzköszilánkok ezrei, melyek a thébai mezőkön elszórvák, csakugyan emberi kéz által készültek, akkor még koránt sem volna bebizonyítva egy szokásos értelemben

vett történet előtti kőkorszak létezése. Sőt ez esetben is valószínűbb volna, hogy azok egy történeti időből való gyárnak használatlan maradványai. Mert hogy az Aegyptomiak — úgy látszik minden időben — bizonyos czélokra kőkésekkel éltek, teljesen bizonyos; és csakis a kőalakról van itt tulajdonképen szó. Így olvassuk Herodotnál 2,86. és Diodornál 1,19., hogy a mumiák elkészítésénél és a körülmetélésnél kőkéseket használtak az Aegyptomiak.

Összefoglalván a mondottakat, az elősorolt okoknál fogva valószínűtlennek látszik, hogy eddig Aegyptomban a megvizsgált helyeken emberi kéz által készült kőeszközt találtak volna. A teljes bizonyosság azonban még attól függ, vajjon lehet-e tudományosan bebizonyítani, hogy a tűzkőgumók tényleg csak légköri befolyások folytán repedhetnek és pedig oly alakokban, melyek az Arcelin, Lenormant és az általam találtaknak megfelelnek. Ha azonban minden várakozás ellen föltevésünk ellenkezője derülne is ki, ez még mit sem bizonyít a történet előtti kőkorszak létezése mellett, mivel a történeti Aegyptomiak a régi és az új birodalomban bizonyos czélokra, például a körülmetélésre, bebizonyíthatólag kőkéseket használtak, következésképpen minden, az országban lelt ilyennemű földolgozott kő összefüggésben lehetett ezen történetileg bebizonyított használattal. Több valószínűséget nyerne e föltevés az által, ha valahol mesterségesen alakított fegyvereket, nyíl- és lándzsahegyeket, bizonyos mennyiségben és oly körülmények között találnának, mint Európában, t. i. természetes barlangokban és kihalt állatok csontjaival együtt. Ez még eddig nem történt meg. Szóval kevés kilátás van arra, hogy a történet előtti kőkorszak fogalma, mint az ujabban európai leletek alapján alakult, valaha joggal alkalmaztathassék az aegyptomi viszonyokra.

F. P.

Archaeologiai levelek.

XXIII.

6545/1870.

Főtisztelendő Rómer Flóris műrégész és egyetemi tanár úr!

Hivatalos tisztelettel az iránt van szerencsénk főtisztelendő tanár urat megkeresni: miszerint azon torony-fedél tervezetet, melyet néhai *Schulcz* Ferencz által elkészíttetni ígérkezett, megküldeni, avagy ez ügy mibenlétéről értesíteni szíveskedjék.

Kelt Nagy-Bányán, 1870. évi decz. 14-én tartott tanácsülésből.

F és ü s Menyhért s. k.
polgármester.

M a k r a y Béla s. k.
aljegyző.

A toronysisak terve csakugyan elkészült még *Schulcz* életében, de hosszas betegeskedése alatt rajzai közt eltévedt, mert *Schulcz*nak, szándéka volt ezen tervhez még egy *pro-memoriát* írni a nemes városhoz. — A tervet elküldtük, és hiszszük, hogy Nagy-Bánya városa azt már azért is elfogadja, mivel mindenki, a kinek mutattam igen helyesnek találta; de azért is, hogy korán elhalt művészünknek ez által állandó emléket emeljen.

R. Fl.

XXIV.

Midőn 1866. évben szerencsém volt főtisztelendő urat Bánostoron (Szerém m.) csekély hajlékomban tisztelhetni, ígéretet tettem, hogy a mint azon darab földet, a hova főtisztelendő urat meg szemlélés végett kísértem, megveszem, és rajta építkezem, értesíteni fogom.

Én a kérdéses földet megvettem, és a földalatti kutatásokat megkezdettem, de még nem találtam egyebet néhány égett

fadarabon, ajtósarkon, závárokon, szegeken és embercsontokon kívül.

Hogy az épület, mely valaha itt létezett, nagyszerű volt, mutatják az alapfalak, melyek mintegy 8' magasak és 3' vastagok. Az ásatás tehát igen érdekes, csak hogy reám nézve nagyon is költséges, miután naponta 4—5 ember alig képes egy 2° hosszú és 1° széles üreget kiásni; de ha azt ki lehetne eszközölni, hogy nekem a befektetendő költségek fejében előleg adatnék a kormánytól, én magamra vállalnám a kutatás vezetését, és meg vagyok győződve, hogy nagyszerű régiségeket találnék ezen birtokomban.

Ujvidék.

Borovszky Dániel,
ügyvéd.

Köszönjük a figyelmeztetést, de addig, míg a tárgyakból nem látunk nehányat, hogy megítélhessük, mely korból való? a kormánynál a költségek utalványozását nem szorgalmazhatjuk. Most bajos Ujvidékre jutni, de tavaszkor lehetne a helyszínén elővizsgálatot tartani. Minden esetre igen örvendetes jelenség az, hogy intelligentiánk már érdemesnek találja, hogy az efféle dolgokról minket is értesítsen. Magán levelemben többet!

R. Fl.

XXV.

A helybeli aranyművesnél netalán található régiségek után kutatván, a mellékelve küldött ezüst pénzt fedeztem fel. Ezt a m. nemz. muzeumnak ajándékozom. A találási hely alkalmasint Szabolcs megye. Mely helység- vagy határban, vagy ki lelte, nem tudható. Nagyon érdekelne, ha főtisztelendőséged a küldött érem valódi keresztnevét velem tudatni szives lenne.

Kis-Várda.

Somogyi Gyula,
gyógyszerész.

A közlött érem az úgynevezett barbar érmek sorába tartozik és valamelyik Philippus-féle görög érem utánzása. Érdekes, hogy efféle érmek hazánkban nagy mennyiségben találhatók, de még rendezésre várnak, mivel reájuk vonatkozólag eddig semmiféle kielégítő alapmunka nem létezik. *Hampel József* úr a m. n. muzeum őrsége foglalkozik ezen érmekkel, és szorgalmától, valamint készségétől bizton várhatjuk, hogy e zavaros és rendszernélküli tudományágra kielégítő fényt fog deríteni.

R. Fl.

A régi műtárgyak hamisításával foglalkozó iparról.

A régi műtárgyak megbecsülése, és az azok rendszeres gyűjtése körüli buzgalom még sohasem emelkedett azon fokra, melyen napjainkban létezik. Voltak ugyan időszakok, midőn egyik vagy másik művészeti ág termékei lázas mohósággal gyűjtettek, és mesés áron vétettek — mint a chinai porcellán a múlt században, vagy annak idejében egyes mesterek művei — de ezek mind csak mulékony tünemények voltak, melyeket a divat hozott létre, és ép úgy meg is szüntetett. Az azonban, mi napjainkban a régi művészet termékeit oly becsesekké teszi, egy részről a műismeret, mely a társadalom művelt rétegeiben mindinkább terjed, más részről pedig annak belátása, hogy a reánk fenmaradt tárgyak száma nemcsak korlátolt és változatlan, hanem a folyton ható romlás következtében még apadó is. Csak a lényeges viszonyok teljes félreismerése tulajdoníthatná azon nagy árakat, melyeken jelenleg a régi műtárgyak kelnek, valamely divatszeszélynek. Már évek hosszú sora óta mutatható ki e tekintetben az időnként való külső viszonyok következtében majd gyorsabb, majd lassúbb ugyan, de folytonos és szakadatlan előrehaladás. Azon árak, melyek jelenleg — bizonyos körülmények közt — műtárgyakért fizetnek, jelenleg a réginek minden esetben legalább is kétszeresét, sok esetben még ötszörösét is meghaladják annak, mi ugyanazokért 20—25 év előtt fizettetett.

Ezen kérdezősködés, párosulva a magas árakkal, melyek kínáltattak, egy jelenséget hozott létre, mely a régészeti műkedvelésnek nemcsak azon oldala körül vont korlátokat, melyek a pénzre vonatkoznak, hanem másfelé is, és ez a tömegeesen feltűnő hamisítás, mely a régi dolgok utánzásában annyira haladt, hogy jelenleg nem csekély tapasztalat és szakismeret kell ahhoz, hogy azt minden esetben kikerülhessük.

A legtalálékonyabb elmék és legügyesebb kezek egész serege van mindenfelé működésbe hozva, hogy butorokat és fegyvereket, agyagtárgyakat (Fayence) és ötvös-műveket, röviden mondva mindent, mi csak egyáltalán utánoszható, lehetőleg tökéletesen, és a régi eredetiekhez hasonlóan utánképezzen. Hogy ezen működésnek a technikai tudmányok és a vegytan újabb vívmányai nem kis mérvben vannak segítségére, nem szükség még külön kitüntetnünk. — Így támadt tehát egy iparág, melynek mi a következőkben különösen azon részeit fogjuk előtüntetni, melyek régi műtárgyak utánzására vonatkoznak.

A nagy kérdezősködés régi, művészileg készült bútordarabok, különösen az u. n. renaissanceok után, és csekély mennyisége az ilyen, még csak félig-meddig is, használható állapotban létező tárgyaknak, valóságos „régí“ bútorokat készítő gyárak felállítására vezetett, a melyek igen sok helyen, névleg Velencze, Köln, Párizs, Brüssel, és több más városban legnagyobb tevékenységben vannak. A szúrágta lyukakat, melyeket a régi fa mutatni szokott, itt hegyes vassal idézik elő, hacsak nem tartják czélszerűbbnek, már eredetileg szúette fát használni fel, az éles szögletek papír maché-val lesznek eltompítva, hogy így a bútordarabok oly alakot nyerjenek, mintha már használva, és elkoptatva lettek volna; azután befejezésül valami barna festéklevet vesznek segélyül, melylyel az egész be lesz mázolva, hogy a bútordarab a kellő patinát nyerje; egy pár marok szemét és por, főlöszlegül még ráhintve, bevégzi a munkát. A bútoroknál különben még egymás hamisítás is van alkalmazásban. Ha ugyanis valahol néha egy jó, igazán régi darab található, úgy az részeire szétbontatik, és egy vagy több ezen részekből egy új, utánzott bútordarabba fog illeszteni. Az ügyes eladó dolga azután, vevője figyelmét mindenek

előtt a beillesztett eredeti darabokra fordítani, és a többi ujat csak mint pusztá kiegészítést stb. előtüntetni.

A fémművek tág köre igen gyümölcsöző az utánzások minden nemeire nézve. A változások, melyeket a fémtárgyak az idő által szenvednek, vegyszerek által — habár csak külszínre — könnyen előidézhethők, és így itt is a tárgy jellegének és a munka nemének pontos és szakértő megvizsgálása az egyedül biztos eszköz az eredetiség megismerésére. Eltekintve attól, hogy a hamisító csak ritkán bír a régészet oly alapos ismeretével, mely szükséges arra, hogy magát semmiben se árulja el, mégis igen sokszor oly újabbkori eszközök és módokhoz fordul, melyek sokkal gyorsabbak és kényelmesebbek, és melyek a régiek előtt ismeretlenek voltak, de melyek nyomaikat elég világosan a művön hagyják úgy, hogy azokat csak a régiségeket kereső közönség tapasztalatlansága és tanulatlansága nem láthatja. Régi fegyverek, különösen olyanok, melyek betetett diszítványokkal vannak ellátva, Stuttgart, Párizs, Nürnberg és Münchenben készülnek. Nürnbergből hosszú időn át beetetett alakokkal diszített paizsok (Rundelle) jöttek, melyek a rajtok előforduló viseleti és öltöny-helytelenségek daczára, mégis nagyszámú vevőre találtak. Látható ebből, hogy egy kevés mű- és művelődéstörténeti ismeret még az egyszerű gyűjtő számára sem felesleges.

(Vége következik.)

E g y v e l e g.

69. (Ötvös kifejezések.) Mi az: *modo transilvano, raguseo, napolitano* vagy *francigeno*, mely kifejezések a különféle ezüst műveknél használatnak? — Már egyszer föltettük ezen kérdést, de úgy látszik, senki sem akar ezen nem épen könnyű kérdésre felelni. Ha az erdélyieknek, főleg a szászoknak saját *ötvösségi* fogásaik, módjaik voltak, bizonyosan náluk maradtak fenn épen ily fajta művek is; nagyon szeretnők tehát, ha valaki ezen specialitással foglalkoznék, a műveket vizsgálná, összehasonlítaná és a talán itt-ott fennlevő városi irományokból az ötvösök neveit összeállítaná és az aranyműveken előforduló bélyegekkel összevetné. Nagy és nehéz, de mint hiszem, nagyon jutalmazó vállalat lenne.

Ha gróf *Eszterházy János* ő méltósága ernyedetlen munkatársunk, a szorgalmas levéltári bűvár, ezen feladat megfejtésére vállalkoznék, nemcsak minket, hanem az egész műtörténetben gyönyörködő közönséget nagy hála kötelezné. Természetes, hogy itt csak valóban constatalható művek szolgálhatnának kiinduló pontul! Kérésünk teljesítését annál inkább reméljük, mert tudjuk, hogy a nemes gróf úr különben is már hasonló bűvárkodásokkal foglalkozott!!

70. (*Schulcz Ignác*) Vajda-Hunyad vidékén legközelebb két középkori szőnyeget fődözött fel, melyeknek rajzát nem sokára az arch. bizottságnak be fogja küldeni.

71. (*Régészet*) cím alatt hoz egyik nagyobb képes lap „*Egyveleinkből*“ egész sorozatot. Természetes, hogy ezen apróságokat nemcsak olvasóink számára írjuk, valamint az is igaz, hogy nem egy műipari vagy műtárgyi cikket közöltünk, mely talán a nagy olvasó közönséget is érdekelhette volna; azonban úgy látszik, hogy szerkesztő társaink ezeket ignorálják, vagy talán, restellik a cikk elé az „*A. É.*“-t tenni. Nekünk mindegy, ha mint eredeti sajátjukat adják is érdekesb dolgozatinkat, csak ezek nyerjenek nagyobb olvasó közönséget, mi saját lapunk szűk köre miatt el nem érhető!

72. (*1573-ban még sok érdekes tárgy hevert a budai várpalotában.*) Így egy francziaországi nagy ágyú feküdt mindjárt a várkapu mellett; a kapuk előtt pedig öt nagy, két ölnél hosszabb ágyú részint kerekeken állt, részint a fűben feküdt. A bécsi kapu alatt lóg egy nagy óriás csont (mamuth-csont), egy állkapocs, egy dárda, melylyel egyik török ekevasat átfurt, és egy nagy vastag patkó, melyet a török ketté tört. Ezeket *Gerlach István, Vngnad Dávid*, Miksa császár török követének predikátora írja; Bél Mátyás pedig ezeket *Toldy Miklósnak* tulajdonítja.

73. (MARCELLINVS) római fazekas nevével gyarapodott legújabbán e nemű lajstromunk az által, hogy *Schiefner János* banktiszt úr a magyar nemz. muzeumnak egy samiai-edény töredéket ajándékozott ezen bélyeggel:

MARCELLINVS

Ezen bélyeg a *wiesbadnei* muzeumban, és egyéb helyeken is előfordul.

74. (*Szent Erzsébet életéhez*) adatokat közöl *Rothe János* a „*Zeitschrift des Vereines für thüringische Geschichte und Alterthumskunde*“ VII. köt. IV. füzeté Jenn. Frommann Fridriknél. Ugyanazon kötetben *Witzschel Ágost* *Rothe* értekezését bírálja. Bizonyára a magyar történetészt is fogja ezen munka érdekelni.

75. (*Magláth Béla*) lipótmegyei főjegyző buzgó régész barátunktól ezen jelentést kaptuk, melyet annál nagyobb örömmel közlünk, mert oly vidéken gerjeszt figyelmet hazai régiségeinkre, hol eddig sok érdekes tárgy jött napfényre, sőt a magy. n. muzeumba is, de tudományosan készült szakférfit sajnosan kellett nélkülöznünk. A jelentés szavai ezek:

Meghívás.

Alulirott tisztelettel értesítem a megyei t. cz. hölgy- és férfi-közönséget, miszerint 1871-dik évi Január 25-én délutáni 3 órakor L.-Sz.-Miklóson a megyeház termében régészeti felolvasást tartandok, midőn is bátorkodom kegyes megjelenésükért esedezni.

Az egész bevétel a francia sebesültek javára fordíttatik. Belépti-díj tetszés szerinti. Kelt L.-Sz.-Miklóson, 1871. január 1-én.

Majláth Béla,
megyei régész.

76. (*A régi faduczok.*) Mindennek akadnak mai nap szorgalmas és értelmes gyűjtői. Tudjuk, mily jeles gyűjteményt tudott utolsó években Szalay Ágoston famintákból összeállítani, melyeket a bábsütők használnak, melyek a fametszésnek tanúi, és gyakran régiségük mellett valódi művészi tárgyaknak tekinthetők. B. Nyári Jenő őskori bélyegeket mutatott be agyagból, melyek alkalmasint a kelmék diszítésére szolgálhattak, és melyek utóbbkori maradékai a festőknek fa mintanyomói. Ezek közt is lehetne többféle érdekes művet találni; melyek egy iparmuzeumban felállítva az utókornak némi tájékozást nyújthatnának. De mindezek elé teendők a *faduczok*, melyek a könyvnyomdákban használtattak. Ha már maguk a régi fanyomatok érdekesek, mennél inkább érdemlenék figyelmünket a faminták, melyektől ezek eredtek. Még van egy másik ága is a faduczoknak, a *kártya*-készítők mintái, ezekre talán még kevesen gondoltak, és mivel most már egészen másképp készülnek a *játszó-kártyák*, meglehet, hogy mint elhagyott tárgyak csekély áron megszerezhetők. Kérjük művészetünk és iparunk barátit, tessék ezekre is egy kissé figyelni. Főleg a vidéki városokban sokat lehetne ezen tárgyakból megmenteni. Mentsünk meg mindent, mi iparunk és művészetünket illeti, hogy az utókor rólunk jobb véleményben lehessen, mint mi azokról, kik saját műveikkel oly keveset törődtek!

77. (*Az aacheni Münster*) ereklyetartóit, melyek közt több Nagy Lajos királyunktól származó becses darab is foglaltatik, Bock Ferencz kanonok úgy restauraltatja, hogy minden egyes műdarab számára egy pártolót talál, ki a költséget magára vállalja. Bizony nálunk is sokat tehetne a lelkes papság, mert örökké lesznek buzgó hivek, kik ilyen czélokra szívesen áldoznak.

Tartalom: A galgóczi ezüst-dísz lelet. Irta R. Fl. 165. l. — Sarkantyú és kengyelvas. Rómer Fl.-tól 167. l. — Kivonat a m. tud. Akadémia arch. bizottságának 1870. évi XII. ülésének jegyzőkönyvéből, 169. l. — Kivonat a m. tud. Akadémia arch. bizottságának 1870. évi XIII. ülésének jegyzőkönyvéből. 170. l. — Volt-e Aegyptomban úgynevezett történet előtti kőkorszak? (Vége). F. P.-tól. 171. l. — Arch. levelek. XXIII.—XXV. 174. l. — A régi műtárgyak hamisításával foglalkozó iparról, 176. l. — Egyveleg. 178. l.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. Pesten, 1870.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

8. szám.

Februárius 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

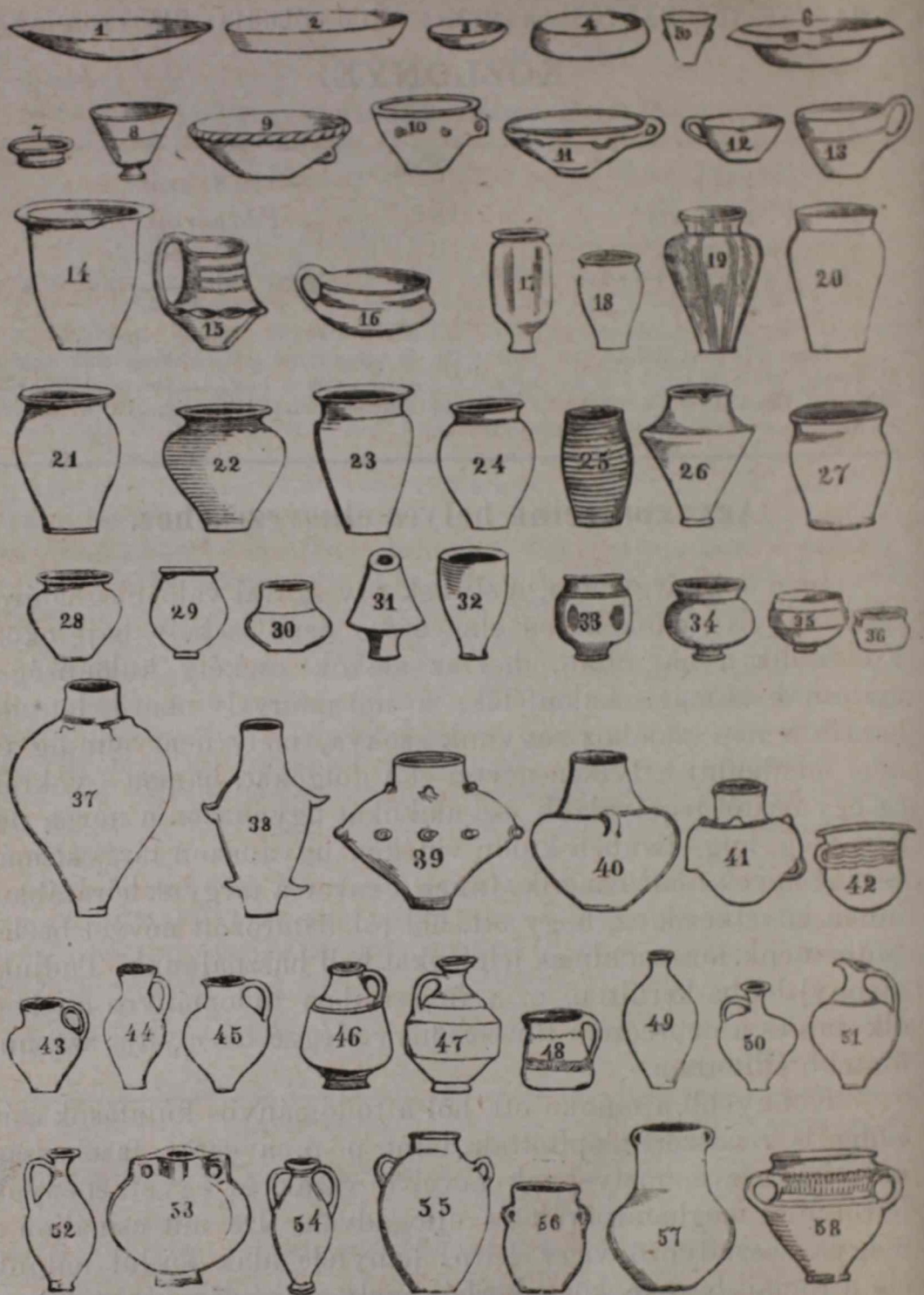
Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Agyagműveink helyes elnevezéséhez.

Igen sok tárgy van, melynek egy szóval való meghatározása, vagyis tudományos elnevezése nem csekély bajt okoz. Fokozódik a baj ottan, hol az alakok csekély különbséget mutatnak és mégis különfélék, a hol műnyelv nem is létezik, hanem a nép szájához vagyunk szokva, mely nem mindig és nem mindenütt helyesen nevezi el a dolgokat, hanem gyakran az egymástól legtávolabb eső alakokat ugyanazon a néven nevezi meg, míg ellenben külön vidéken ugyanazon tárgyat más és más nevek alatt ismerik. Innen a zavar a tárgyak leírásában, innen következik az, hogy ott, hol jól határozott névvel beelégedhetnénk, hosszadalmas leírásokat kell használnunk. Tudjuk, mennyi bajba került p. o. a fűvészetben tudományos nyelvet alkotni, és a debreczeni fűvészkönyv eléggé bizonyítja azt, mit fontosabb állítottam.

Könnyebb a munka ott, hol a tudományos kutatások már eddig is rendszert alapítottak, mint p. o. a görög fazekasság műveire nézve, melyeknek nevei a vázák és egyéb edények leírói által meghatározvák és elfogadvák. De mit csináljon a magyar osztályozó vagy leíró? hányféle alak fordul nálunk elő a római, barbar, középkorból, mely mai edényeinktől egé-

szen eltér, és leginkább az ominosus *hamvveder* név alatt ismeretes; hogyan hozzon be rendszert a leírásban ott, hol eddig még a nomenclatura sem létezik? Alkosson maga műszavakat, és erőszakolja rá azokat az olvasó közönségre? fogadom, hogy mindenki más és mást fog elnevezése alatt érteni, valamint más nevek fordulnak elő az egri, a füleki, a győri piaczkon, mint ezt jegyzeteimből eléggé be tudnám bizonyítani.

Ilyen bajban vagyunk az ötvösség műveinél is, és itt is már ideje lenne régi hiteles irományokból, az iparosok és ötvösművészek szájából, és itt-ott a régi jó magyar vidékeken lakó értelmiség adatai alapján a különféle serlegek, billikomok, boglárok, csercsék, násfák stb. neveit meghatározni.

Agyagműveinkre nézve tettem kísérletet a muzeumi barkori edények leírása alkalmával. Sikerültek-e elnevezéseim vagy nem? nem tudom. De azért ezen nevek csak papiron vannak, a tárlatra nincsenek kiragasztva és azért rajtok még folytonosan javíthatók. Fogtam tehát magamat, és némi sorozatba rakván az ide mellékelve látható 58 változatot, kibocsátom az olvasó közönség elé, kérvén tisztelt ügybarátinkat, szíveskedjenek saját véleményöket e tárgyban hozzám beküldeni, a saját vidékeiken dívó elnevezéseket az edénybe rajzolt számmal együtt közleni. Meglehet, hogy új elnevezések fognak előfordulni, melyek által némely eddig ingadozó fajt állandóan fogunk elkeresztelhetni, másokat pedig a tétovázó név helyett újjal jellemezni. Már eddig is becses adatokat nyertem ismert régészünk *Varsányi János* úrtól, és várom, hogy többi archaeológjaink sem fogják sajnálni e csekély fáradságot, mely tudományunkat tetemesen elő fogja segíteni, már csak azért is, hogy hitelesen megtudjuk, mely vidéken fordulnak még elő a régi alakok, és mely nemzetektől maradtak reánk. Fogadom, senki sem hiszi, hogy az 50-dik szám alatti *butyka* a IV-dik századból való, és a rómaiak sírjaiban oly gyakran előfordul, mint mai nap köznépünk gazdaságában! — Ime csak egy, mint hiszem igen érdekes adat; azonban lesz még több is, ha ezen mintegy megvetett iparágnak nagyobb figyelmet fogunk szentelni.

Rómer Fl.

Szombathelyi közlemények.

VIII.

A régész igen sok tekintetben hasonlít a bányászhoz. Fúrja, túrja a földet és rendszeren ott talál legkevesebbet, hol majdnem biztosan kincsre akadni vélt. Úgy vagyok én is a legujabb szombathelyi ásatásokkal. Mily vérmes reményeket kötöttem a püspöklak mögötti térhez, tudván mennyi becses régiség került ki a püspöklak és székesegyház alapjaiból, és mennyire csalódtam! — Említett helyen ugyanis az épülendő kath. iskola alapjait ásták a múlt hónapokban. Csupa töltés lévén a fölszín, három, negyedfélölnyre kellett a munkásoknak lehatolni, míg szilárd talapot nyertek. Minél lejjebb mentek, annál inkább nőtt várakozásom, a végeredmény pedig: Parturiunt . . . . — de még sem egészen; mert valami három ölnyi mélységben egy roppant vastagságú, a sörháztól a püspöklak felé kanyarodó római körfal födetett föl, mit a készülőfélben lévő városi térképbe híven be fogok rajzolni.

Ugyanonnan kaptam egy tompa csúcsú terra-cotta pyramist is, magassága 6'', vékonyabb végén átfúrva, szerény véleményem szerint ez nem más, mint úgynevezett macska, mikre a tűz fölé az edényeket helyezték. Különben tekintve az anyagot, kétségtelenül római.

Második főfigyelmem azon térséghez vala kötve, mely új városrésznek lón legközelebb kimérve a Rumi, Hosszú, Prater utca és marhavásár közt.

Itt legalább helyrajzi tekintetben gyűjthettem néhány érdekes adatot.

Legelőször is egy a tornacsarnoktól kiinduló s mintegy 250 lépésnyire egész az ujonnan megnyitott Óvoda-utczáig húzódó félkörídomú sáncz ötlött szemembe, mely eddig magánbirtokokat képző földek és kertekben lévén, kikerülte figyelmemet. E sáncz végében épült sörraktár helyén pedig két sírt találtak.

Az egyik négy egymásba illő homokkő lapból állott, felirat nélkül. A sír hossza 5' 4'', szélessége 1' 6''. A benne levő

csontváz feje keletnek feküdt, a sír alján pedig egy kispénz: DN VALENS.

A másik közönséges téglasír szintén keletnek fekvő csontvázsal. Az oldallap egyik téglájának bélyege: VOLTIO.

Az ugyanott most foganatba vett planirozás alkalmával tömérdek római téglák és cserépdarab, valamint falmaradványok is kerülnek napfényre.

A többi között a Rumi-utca felé eső részén másfél lábnyi mélységben egy tökéletesen ép padlatra bukkantak a munkások. Ez szorosan egymáshoz illő apró hatszögű téglákkal volt kirakva, mikből az illető vállalkozó vagy három szekérre valót hordatott el. A kirakott térfogat hossza 9', szélessége 6' volt. E mellett egy durva fehér márványból készült oszlopalj is találtatott. A szabályos négyszögű feklap (spira) oldalhossza 18'', a fölötte levő tekercs gyűrűátmérője: 2'', a még megmaradt oszlopnyél pedig 14''.

Régiséggyűjteményünk is egy igen díszes oszlopfejjel gazdagodott Tempel J. helybeli polgár és kereskedő szívessége által, ki azt a Gyöngyösi-utczában fekvő háza építésekor találta.

Az oszlopfej az összetett oszloprendszerhez tartozik s fehér márványból készült. A támlap (abacus) oldalai középen rózsákkal ellátva, és ettől mindkét részre homorúan ki vannak vájva, egy oldalegyenes hosszúsága 18''. Alatta a szegleteket négy ioni csiga képezi, melytől a közép felé dombor szalagok hajtalékban egész a támlap-rózsáig emelkednek, honnan csiga-alakban önmagokba kanyarodnak vissza. A szegletesigák alatt négy nagy acanthuslevél hajol ki, az oszlopfej alját pedig nyolcz kisebb levél köríti. Az egész oszlopfej magassága 20'', az oszlopnyél átmérője 12''.

S ezzel elmondtunk volna mindent, mit egyelőre Szombathelyről mondhattunk. Most tekintsünk kissé szét a vidéken.

A Szombathelyet környező Herény, Söpte, Nárai falvakat a közhit általánosan elkereszteli Villa Herennii, Septimii, Narii-nek, jogosan-é vagy sem, azt biztos adatok hiányában vitatni nem akarom. (Bizony csak szójáték lesz az egész. R.)

Tény azonban, hogy mind ezen, mind egyéb helységeken, északnak Kőszegig, keletnek Sopronig, délnek Vas-

várig, nyugatnak Szent-Gotthardig római építmények nyomai mutatkoznak.

Ez alkalommal csak Herénnyről akarok szólni, mely innen mintegy negyed mértföldnyire esik. Ott a templom-építkezésnél többféle régiség leletett, melyek jelenleg G. J. földbirtokos tulajdonában vannak. A mult napokban odarándulván, nevezett tárgyakat ime bemutatom :

1. Téglák. a) Bélyege: T · H · F · b) EX · OF · L · S · I (Ex officina Lucii Savariensis Joni). c) MAS.

2. Mécsek. Terra-cottából. a) Bélyege: FESTI · b) LVCI · c) CERIALIS · d) CERIA · e) L · NARI · f) Terra sigillatából, LIS

nagy, de bélyege olvashatlan. g) Terra-cottából, és a többitől elütő alakú. A felső részén lévő domborkép csak a balfelén látható még tisztán, jobb fele le van zsúrolva. A képmaradék ez : két térdelő meztelen alak, ezek vállán térdel egy harmadik, melynek fején a negyedik áll. Kétségkívül valami bohóc (cernuus) mutatványt ábrázol. (Nem lehetne-e lerajzoltatni?)

3) 9'' magas, 7'' 6''' széles homokkő, föle hiányzik, melyen domborműben egy álló alak létezik, feje le van törve, ruházata pallium, jobb keze mellén nyugszik.

4) 8''' magas, 5''' széles tojásdad elefántcsont lapocska, melybe egy római nőfej van vésve. Hihetőleg pecsétgyűrűből való.

5) Ungventarium kékes üvegből. Magassága 2'', átmérője a szájnál 1'' 8''', hasban 1'' 10''', talapján 1''.

6) Hosszúnyakú ampulla kékes üvegből. Magassága 4'', átmérője a hasnál 11''', a vékony lefelé kissé vastagodó nyak hossza 3'', az alj pyramisalakú, talapátmérő 1'' 8'''.

7) Elefántcsont stylus, hossza 4''.

8) Agyagcsuprok. a) Fekete agyagból. Magassága 2'' 7''', átmérője a szájnál 1'' 9''', hasban 2'' 8''', talapján 1'' 3'''. b) Terra-cottából. Magassága 3''. Átmérője a szájnál 2'' 8''', hasban 2'' 9''', talapján 1'' 4'''. c) Terra-cotta, füles. Magassága 4'' 5'''. Átmérője: a szájnál 3'' 2''', hasban 4'' 10''', talapján 1'' 8'''.

9) Érmek. Ezek közül helykimelés okáért csak azokat akarom megemlíteni, melyek a mi gyűjteményünkben nincse-

nek, minthogy ezeket is mind szombathelyi leleteknek lehet nevezni.

Ezüst denárok. Nőfej. PIEAS)(M · HERENNI · Aeneas viszi Anchisest vállán. Lelhelye nem tudatik.

Septimius Severus)(PACI AETERNAE. Septim. Geta.)(FELICITAS AVG.

Nagy rézérmeek. Vespasian. PAX AVGVSTI · FELICITAS. Trajan. Különös szép ·)(FORTVNAE REDVCI. Marcus Aurel Commodus.)(VOTA PVBLICA TR PIII PM PP.

Épen midőn e sorokat írom, régiségtárunk kőkorszakbeli eszközzel, egy szépen csiszolt serpentin vésővel szaporodott. Hossza 2" 8"', széle az élén 1" 10"'. Lelhelye, sajnos, nem Vasmegye, és eddig, legalább nálunk az egyetlen példány, azonban bizton hiszem, hogy e szép megye területén idővel sikerülend a régészet ezen ágából is lelhelyekre akadnom.

Legközelebb a megyeházánál egy római arany fog elárvereztetni valami szt.-gotthardi hagyatékból, mely, hogy honnan és hogyan került oda, nem tudtam kifürkészni. Az érem közönséges arany nagyságú, körirata és hátlapja rézermeken nem ritka és azon tényre vonatkozik, midőn Corbulo 811-dik (R. é. u.) évben Armeniát meghódítván, arra kényszeríté Tiridatest, hogy Nero kezéből fogadja el hűbérül országát. Tiridates Rómába jött és Nero előtt térdre borult, ki őt fölemelé és megcsókolá, azután Svetonius szerint c. 14. „Janum geminum clausit.“ (Igen érdemes lenne megszerezni.)

Nem tudván, nem verik-e annyira föl ezen érem árát az árverésnél, a mennyit én érette nem adhatnék, legalább leirom azt, hogy e lapok hasábjain nyoma megmaradjon. Előlapján: NERO CAESAR AVGVSTVS. Nero babérkoszorúzott feje. Hátlapján: IANVM CLAVSIT PACE PR TERRA MARIQ PARTA. Janus templomának kétszárnyú kapuja.

Lipp Vilmos.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1871. jan. 3-dikán a m. n. muzeumban tartott I. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből

Méltóságos *Szalay Ágoston* elnöklete alatt jelen voltak: *Arányi Lajos*, *Henszlmann Imre*, *Mátray Gábor*, *Rómer Flóris*, *Toldy Ferencz* és *Wenzel Gusztáv* b. tt.

2. Előadó bejelenté, hogy a m. tud. egyetem tanári testülete az archaeol. bizottság által ugyanazon egyetem régiség-tárának ajándékozott szíhalmi régiségeket köszöni. Tudomásul vétetett.

5. Felolvastatik a nm. vallás-és közoktatási m. kir. miniszterium (1156. sz.) rendelete, melyben a bizottság fölkéretik, kérdezze meg *Storno* Ferencztől, vajjon hajlandó é 200 frtnyi utazási költséggel a lőcsei templom falképeit megvizsgálni, és ezen alkalommal a *kassai Sz.-Mihály-kápolnában*, valamint a *zsigrai* templomban levő falképeket is megnézni, és rájuk vonatkozó véleményét, illetőleg a restauratio költségvetését a miniszterium elé terjeszteni? *Storno* megkérdezésével előadó bizatott meg, megengedtetvén, hogy *Storno* igenlő felelete esetében még a bizottság második ülése előtt a nm. miniszteriumnál a pénznek Sopronyba való küldését sürgethesse.

7. *Zsigmondy Gusztáv* kir. mérnök, ki mint szakértő ezen ülésben részt vett, írásban terjeszté elő véleményét és költségvetését, kérvén a bizottságot, hogy azt a nm. miniszteriumhoz fölterjeszteni szíveskedjék. A bizottság egyhangulag elfogadá azon véleményt, illetőleg költségvetést is, mely A) alatt mellékeltetve a felső várnak az omladéktól való kitisztítására, a düledező félben levő falnak aláépítésére, a vízfogók jó karba való tételére, az út kiigazítására stb vonatkozik.

Az *örlakra* nézve véleménykülönbség merült fel, a meny nyiben a bizottság egy része külön őrház építtetését sürgeté, míg a másik azt is ohajtá, hogy a hajdani még meglehető karban levő várkapu kijavíttassék és őrlakul alkalmaztassék. Ezen vélemény leginkább azért is merült fel, mivel a nm. vallás- és

közoktatási m. kir. miniszterium mult évi 20866. szám alatti leiratában az iránt keresi meg az archaeologiai bizottságot, hogy a várromok helyreállítására vonatkozó részletes tervet és költségvetést készíttessen.

Mivel azonban e zordon időben sem a fellegrvár kapujáról, sem a nm. vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium mult évi 28331. sz. leiratában érintett u. n. Salamon tornyáról olyan előmunkálatok nem készíttethetnek, hogy azok alapján a sztylszerű restauratiót sikeresen javallani lehessen, a bizottság határozzá, hogy a B) alatti költségvetést benyújtja, és így a külön építendő őrlakot ajánlja. Zsigmondy urat pedig arra kéri, hogy a jobb idő beálltával azonnal Visegrádra indulva a szükséges adatokat szerezni, s azok alapján egy sztylszerű helyreállítás tervét előterjeszteni szíveskedjék. Ezen határozat folytán a többi tétel elfogadtatván, az u. n. Mátyás-kapu kiépíttetésére számított 1000 frt. kimaradván, az őrlak építtetésére és a vár kitisztíttatására 6560 frtnyi összeg kéretik előlegeztetni.

8. közöltetnek következő beérkezett levelek :

Hattyuffy Dezső jelentést ír a *szent-iványi* (Fehérm.) föld-üregéről.

Kuncze Leo (pannonhalmi tanár) 180 db. érem-lenyomatot küld be;

ifj. *Bölöny* Sándor N.-Váradról igen érdekes barbar ezüst pénzt küld;

ifj. *Gyalókay* Lajos szintén N.-Váradról több régiségről küld becses tudósítást;

Höke Lajos ellenvéleményt küld be a római sánczokra nézve;

az *ó-budai kapitányság* tudósítása a *zsámbéki* leletre nézve ;

Varsányi egy bronzleletről tudósít.

Ezek elintézésével előadó bizatik meg.

Pesten, jan 5-kén 1871.

Jegyzette :

R ó m e r Flóris.

Érmészeti adalékok.

XL.

(*Ősrégi kereskedelmi viszonyok.*) A ki az őskori történelemmel foglalkozik, tudja, mily érdekesek az éremleletek a nemzetközi pénzforgalomra, kereskedésre nézve. Ott, a hol már az állandó római telepítvényeknek nincsen nyoma, nyomát találjuk a szomszéd népekkel való kereskedelmi érintkezéseknek, midőn a halmok- és sírokban a tőlük szerzett és egyedül tőlük eredhető műtárgyakat találjuk, vagy érmeiket az országban szétszórva találjuk. Így legközelebb Bánó József képviselő úrtól kapott a m. n. muzeum 12 darab római érmet, melyeket Iváncson (Abauj m.) találtak. A lelt érmek ezek:

1. Vespasianus 2 db. (COS VIII) és (AVGVR TRIPOT).
2. Domitianus 1 db. (PRINCEPSIVVENTVTIS).
3. Nerva 1. db. (FORTVNA PR).
4. Traianus 1 db. (S. P Q R OPTIMO PRINCIPI)
5. Hadrianus 1 db. (COS III).
6. Ant. Pius (COS II).
7. Faustina sen. 1 db. (AEDDIVAE FAVSTINAE).
8.   "   "   1 " (AVGVSTA).
9. M. Aurelius. (COS II).
10. Faustina iun. (CONSECRATIO).

XLI.

(*Reform a forgalomban lévő pénzen.*) A berlini nemzetgazdasági társaság ajánlja: „hogy az éremreformnál tekintet legyen arra, miszerint a *sok mondat* helyet, mely a pénzeken előfordul, inkább annak valódi értéke gramme-okban legyen kifejezve, hogy többé p. o. ne tallérokban vagy forintokban, hanem gramme-okban fizessenek és fizettessenek az emberek. Már Ábrahám ősapa, úgy mondják, a pénzt nem számlálá, hanem mérlegelte, úgy hogy mindenik tudja, tulajdonképen mit kap.“ Bámuljuk a jó berlinieket, ezek talán soha sem voltak pénzverdében, hogy meggyőződhetek volna arról, mikép ottan csakugyan egész egy porszemnyi súlyig méretik minden egyes pénzdarab, s ha

talán azt mondják, hogy forgalom alatt kopik a tallér, forint, arany, kérjük az övéké nem fog-e kopni, ha mindjárt rajta áll a gramme-ok száma, vagy talán azt kívánják, hogy mindenki folyvást arany-mérleggel legyen ellátva, és győződjek meg arról, vajjon hány ezred vagy százezred részben könnyebb a pénzdarab a reá írt valódi értéknél? — kevés dolguk lehet azon bölcseknek, hogy még ilyen követelésekre is reáérnek!

XLII.

(Legolcsóbb éremgyűjtés.) Mi is közöltük azon cikket, mely arról szól, hogy legdrágább a rézérmek gyűjtése. Ezen tétel nyomán felszólal egy régi *rézérem-gyűjtő*, és bevallja ugyan, hogy vannak gyűjtők, kik egy ritkább *kopekért* 500 rubelt adnak, vagy Anna királyné *farthing-jáért* 750 guineat fizettek; de azért még sem áll egyáltalán a fentebbi állítás, ha mindjárt valaki, mint maga az észrevételt tevő nem ritkán egyes fillérekért 1—5 tallért adott. De itt is van módja az olcsóbb gyűjtésnek, tulajdonképen csak egyféltre irányozza szenvedélyét az, ki ezekkel nem rendelkezik, bár szerez mindent, mi érdekes más fémekből is, hogy avval azután ritkaságait megvegyesse! — A rézéremgyűjtőnek van mintegy 13.000 darabja, köztük sok *unicum*, — eddig gyűjteménye 900 tallérjában van, így 45 év alatt évenként 20 tallérba, mi nem sok, bár ebben az ajándékok és csere-példányok nem számlálatnak. Mit nyerek vala, úgymond a gyűjtő, ha ezen összeggel mindenre kiterjeszkedtem volna? És igaza van, csak az szerezhet aránylag jó érmekeket, ki főleg egy irányt követ, ellenben ki mindenre szívgulságba jön, és semmit nem bocsáthat ki kezéből: örökké csak férczművet fog birni. Jól vesz az, ki aránylag olcsón vesz és hiányait cserélés által pótolgatja.

Archaeologiai mozgalom.

Fölterjesztés a vísegrádi vár ügyében.

11/1871.

Tekintetes Akademia!

Méltóztatott a visegrádi vár fentartását, illetőleg restaurációját célzó nm. miniszteri rendeleteket a vár alaprajzával, átmetszetével, valamint a restauratiót és legszükségesebb megóvást tekintetbe vevő költségvetést szakvéleményezés végett a m. tud. Akademia archaeologiai bizottságához áttenni.

Az archaeologiai bizottság első rendbe (A) állítja a további romlás és rontás akadályozását, mire nézve: a belső várat a murvától meg kell tisztítani, az árkokat eredeti mélységökre visszavezetni, a két vízfogót kitakarítani és aláfalazni; egy hosszabb falat, melyet a nép azért ásott alá, hogy ledülése által neki új építési anyagot nyújtson, alá kell építeni, nehogy a vár e faltól megfosztva alakjából egészen kivetkőztessék; a várat látogató közönség számára pedig a mostaninál kényelmesebb útról kell gondoskodni, stb.

Hogy e falak készakarattal való rontása jövőre megakadályoztassék, (B) egy állandó őr alkalmazása lesz szükséges, miért is ennek külön őrházát kell építeni.

E kettős célból tehát az itt mellékelt költségvetés

A) alatt	5254	frt	91	kr.
B) „	885	„	17	„
Ehhez járul a tudományos szakvezető díja	420	„	39	„
Összesen .	6560	frt	47	kr.

tesz ki, mely összeggel a rögtöni segély nyújtva, és a vár mostani állapotában való fentartása biztosítva leend.

A mi magát a restauratiót, t. i. az un. Mátyás-kapu, mely méglegheztől állapotban fenáll, és a Salamon tornya nevű elővár földél alá vételét, illetőleg falai kiigazíttatását illeti, erre nézve sem a bizottság, sem a kormánytól kiküldött szakértő mérnök jelenleg tüzetes fölterjesztést nem tehet, minthogy e zordon időjárás a szükséges felméréseknek épen nem kedvez. Mindazáltal az archaeologiai bizottság kész a nm. miniszteriumok ki-

vánságainak e tekintetben is eleget tenni, a mint az idő enyhül, és a szükséges előmunkálatok megtehetőek.

Ezen országos ügyet a bizottság a tek. Akadémia pártfogásába ajánlja, kérvén, méltóztassék a nm. miniszteriumoknál oda működni, miszerint a veszély elhárítása, és a visegrádi vár oltalma tekintetéből legalább a fentérintett 6560 frtot mielőbb utalványoztatni méltóztassanak.

A m tud. Akadémia arch.
bizottsága.

Archaeologiai levelek.

XXVI.

A mult szünidőket szülővárosomban Bártfán töltvén, a városi levéltárban a bártfai templomra vonatkozó adatok összegyűjtésével voltam elfoglalva, mely alkalommal nagyon feltűntek előttem a régi papirokban levő vízjegyek, melyeket összegyűjteni meg is kezdtem; de nem gondolva, hogy ezek közlése valakit érdekelne, azokat mindeddig nem is közöltem, míg az „Archaeologiai Értesítő“ III. folyama 305. lapján olvasván, hogy külföldön ilyféle vízjegyeket tartalmazó munkák adatnak ki, ezáltal teljesen meggyőződtem azon vízjegyek fontosságáról, azokat lemásoltam, s küldöm nagyságodnak további használat végett, azon alázatos kérelemmel, hogy ezen rajzaimat alkalmilag az archaeologiai bizottságnak is bemutatni szíveskedjék.

Ezen tárgyról csak annyit irtam, a mennyit szerény házi könyvtáramból kivehettem, de azt hiszem, hogy kezdetnek ez is elég.

Kassa.

Myskovszky Viktor,
tanár.

A bizottság köszönettel veszi a vízjegyek gyűjteményét, és a bevezető cikket közölni is fogjuk, minthogy azonban a gyűjtemény csak részletszerű, és nincsen rendszerezve, hazánkban pedig sok anyag van már összegyűjtve, mely idővel tekinté-

lyes munka alapjául fog szolgálni, e becses rajzokat addig el-
teszszük rajztárunkban, míg a t. tanár ur, vagy becses enge-
delmével más is ezen érdekes anyagot feldolgozandja. Multkor
olvastuk Bartalus úr értekezésében, melyben az ausztriai kolos-
torokban tett vizsgálatiról teszen a m. tud. Akademiánál jelen-
tést, hogy gyűjteménye ismét 360 darab új vízjeggyel sza-
porodott. Magam is régóta figyelek e tárgyra, és gyűjtöm a
régí papirokat. Azért jó lesz e dologgal még várni, míg ezen
irányban is valami kimerítőbbel fölléphetünk. Örvendek, hogy
én adtam ennek némi lendületet, anyagomat a szakférfiaknak
szívesen fogom átengedni.

R. Fl.

XXVII.

Tek. Lehoczky Tivadar úr Munkácsról szíves volt meg-
keresésemre f. h. a gyulai iskolai muzeum részére obsidian
forgácsokat küldeni; vajha valahonnét egy, ha nem is ép kés-
pengét, nyilhegyecskét, vagy egyéb kőeszköz darabot is nyer-
hetnék!

Irtam Szombathelyre is, az ott ásatások alkalmával gyak-
ran előfordulni szokott, netalán felesleges egy darab római
cserépmécs, könygyűjtő üvegese, és hamvveder cserében való
kegyes küldéseért. Nagy hiányát érezzük gyűjteményünkben
az említett tárgyaknak.

Gyula.

id. Mogoróssy János.

Ha a nemzeti muzeumnak cserélni vagy ajándékozni sza-
bad lenne, adhatnánk mi fölösleges készletünktől, de az csak
akkor fog történni, ha a régiségtár egészen rendezve lesz, a
mely alkalommal legelső sorban a magyar korona országainak
területén levő országos muzeumok kapják a kettősöket, azután
ha még lesz fölös példány meglehet, hogy az országgyűlés mint
a n. muzeum és a nemzeti tanintézetek pártfogója, meg fogja
engedni a vidéki tárlatok bővítését is.

R. Fl.

XXVIII.

Egy gyönyörű *kőbalta* birtokában vagyok, melyet nem kések főt. szerkesztő urral megismertetni. Ezen darabnak, mely két helyen kissé megvan sérülve, hossza 45 cent., szélessége 18 cent., és a középben levő lyuk átmérője 7 cent., mélysége 11 cent.; már a negyvenes években került a földszíneire, és azóta ide- s tova hanyódott; csak nem rég sikerült megszereznem. Anyaga sötét-zöldes kigylakő, világos-zöld foltokkal.

Ezen baltával együtt a földben ugyanazon mélységben találtak egy *füles tokos bronz-szekerczét*, mely felül hegyes csúcsban végződik; hossza 42-, szélessége fölül 17-, alul 14 cent.; fülének szélessége pedig 4-, hossza 10 cent.; egészen ép példány; egyike oldalán, közepénél kissé lejjebb 1 cent. átmérőű lyukacska van.

Mindkét darab lelhelye *Gyapoly* (Bihar megyében).

A vidékünkön előforduló leletekről főt. szerkesztő urat tudósítani kötelességemnek ismerendem.

Nagyvárad.

ifj. Gy a l o k a y Lajos.

A rajz szerint a velem közlött baltát inkább *kőkalapácsnak* nevezném el, oka pedig ezen elnevezésnek az, hogy a nyélnek szolgáló lyuk nem a foknál, hanem inkább közepén van. Köszönöm az érdekes tudósítást, és jövőre is kérem, tessék velünk vidéke régiségeit ismertetni.

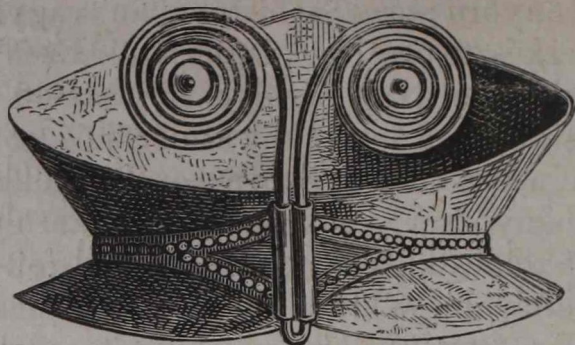
XXIX.

Idei kutatásaimat a szó teljes értelmében bekoronáztam, mivel utolsó kirándulásom alkalmával, kékes-zöld ritka szépségű fényes burával bevont koronát fedeztem fel. Ezen korona nem hasonlít ugyan mostani fejedelmeink koronáihoz, — de miután az elvitázhatatlanul egyik őszvezérünk fejdíszéül szolgálhatott, nevezém azt el koronának.

Hogy tehát ezen fejdíszről az archaeologia terén működőknek is némi fogalmuk legyen, azt egy negyed nagyságban

hűn lerajzolva és színezre van szerencsém ezennel megküldeni.
(l. a mellékelt fametszetet.)

Vác-Sz.-Lászlón, Csörsz-árkától nem nagy távolságban pihent ezen dicső fejdísz több más tárggyal együtt, mintegy más fél lábnyi mélységre a földben. Köröskörül a véleményem szerint helytelenül elnevezett négy bronz orsóval volt mintegy megerősítve. Orsó már nagy súlya miatt sem lehetett, de egy vezér elrejtett díszítményei körül, a ki kétlem, hogy valaha fonással foglalkozott volna, miért szúrtak volna 22 $\frac{3}{4}$ ''-nyi hosszú orsókat le? Ennek valóban nincs értelme.

A fejdísz közepén belülről, egy szintén bronzból csinosan készített csésze alakú edény volt letéve, és tele rakva nagyobb részt lószerszám (?) bronz díszítményekkel; ezen kívül egy sarló töredék, négy gyűrűhöz hasonló spirális alakban készült ismeretlen tárggyal.

Ezen ritka nevezetességű tárgyak összesen 32 darabból állanak.

Aszód.

Varsányi János,
váczi jár. mérnök.

A rajzban előadott készlet akár fejdísz legyen, akár nyakvért, minden esetre nagyon érdekes főleg azért, mert eddig ilyenek egyedül hazánkban és pedig a Mátra alatt fordultak elő három példányban. Ha koronaszerű, akkor három fejedelmet ismernénk, bár sírjaik semmi különöset nem látszanak elárulni. — A hosszú orsókról újabb időben azon eszme merült fel, hogy ezek kard mellett találtatván, vagy szuró eszközök vagy talán hajító dárdafelek lehettek, erre alkalmassá teszik az

egyik végén levő gombok, melyek a légben való röpdülést és a tűnek irányát képesek állandosítani. Alig várom, hogy e tárgyakat saját szememmel láthassam, addig is szívből örvendek, hogy e becses lelet jó kezek közt legyen. R. Fl.

XXX.

A korona elnevezést illetőleg kifejezésemet egyedül azért használtam fel, mivel 1870. évi kutatásaimat azzal végeztem, vagyis koronáztam be. Nem állítom én decisive, hogy az valósgos korona lenne, de hogy az nem nyakvért, azt már merészen és higgadtan ki merem mondani. Nem lehetett pedig azért, mivel azon tárgynak sehol nyiló része nincsen, tehát azt a nyakról le nem vehette, és ezen oknál fogva fel sem tehetette, de nyakán már rendkívüli tág belseje miatt sem viselhette senki. Most tehát azon kérdés merül fel, hogy ha az sem korona, sem nyakvért, sem sisak, sem pártá, tulajdonkép mi legyen tehát? Erre ismét csak azt mondom, hogy Aszód Pesthez igen közel van. Felkértem már kegyedet szóval, de levél által is, hogy alázná meg egyszer magát szegény viskómba, mivel ilyesmit csakis természet után lehetne determinálni, de egyúttal látná azt is, a mit a muzeum számára oly igen óhajtana megszerezni, mert látatlanul bármit is venni bajos lenne, sőt azt nem is ajánlanám.

Aszódon.

Varsányi János.

A kérdéses tárgyra nézve nem szükséges azonnal Aszódra kirándulnom, mert párja kezem alatt van a m. n. muzeumban. Azon gondolat, hogy e készlet *nyakvért*, enyim ugyan de a nélkül, hogy e gondolatomat valakire rátukmáltam volna, a szakférfiak nagyobb részétől azon véleményre hallám, hogy *nyakvért*; és ezen eszmét nyilvánítja angol, franczia, német, olasz, egyaránt. A párisi világtárlaton egyedül egy orosz biztos vélé koronának, mivel úgymond Oroszországban mai nap is vannak olyasféle fővegek, melyeken köröskörül hasonló pléhek az ellenzót képezik. És a mint ezen gondolat fölmerült, azonnal tá-

madtak a lemezen lyukak, melyek által a süveg a pléhre reá volt varrva, és találkoztak tanúk, t. i. a találó pórok, kik ezen szerkezetet a kaponyáról levették. *Vác-Szt.-Lászlón* a pléhkarima nem fordul elő a kaponyán, az *Istenmezőn* talált és gróf Keglevich Gyula által a n. muzeumnak ajándékozott darabnak lelkörülményeit nem ismerem, de ismerek egy bronz koronát, a melynek abroncsán köröskörül tompított háromszögű ormok emelkednek és a homloktól a nyakfelé egy pléhlemez ív emelkedik; ezen korona a kaponyán ül, és Houben „Reinisches Antiquarium von Xanten“ czimú munkája XLVIII-dik tábláján szemlélhető.

Mortillet Párisban kifogást tett a hátul emelkedő sodronytekercsek ellen (l. „Műrégészeti Kalauz“ I. 53. 105. ábra) és ezeket későbbben bele dugottaknak tartotta, miért is könnyen lehetett ezen készletet a nyakra tenni. A *vác-sz.-lászlói* gyönyörű darabon a pápaszem idomú két kacskaring alul még egyesülve van, és ez által a kör zárottá válik. Ez igaz, nehézi némi a felfogást, de hány karperecz van és taláztatott a karcsontokon, melynek szintén nincsen nyílása, melyet kiterjesztett kézzel senki sem huzhatott fel, de igen is, ha hüvelyét kis ujja felé hajtja. Itt könnyebb a mozgás és kisebb térre való szorítkozás mint a fejnél; de ha azt, mint tetszik mondani, *nyakán tág belseje miatt* nem lehetett viselni, miért nem lehetett ugyanazon tág volta miatt, melynek még nagyobb tágíthatásán még a hátul levő ruganyos huzalis segíthetett, kisebb fejet keresztül dugni, vagy azt belőle ismét kihúzni? Ha a nyak körül a ruházat gallérja felállt, a vért is erősebben ülhetett rajta, és így hiszem, a tágasság csak véleményem mellett harczol. — Egyébiránt remélem, lesz még eset, mely ezen kételyt is meg fogja oldani. De azért nem haragszunk, ha barátom fejdísznek, én meg sok mással nyakvértnek tartom. A mint meggyőződöm korona- vagy fejék voltáról, azonnal azzá léptetem elő!

R. Fl.

XXXI.

Bátor vagyok azon kérdést tenni, vajjon az „Archaeolog. Értesítő“ fölvesz-e középkori curiosumokat is, a milyeneket én a Rummy-féle levéltár átkutatásánál kettőt találtam, egy tisztán magyar kiegyezkedési okmányt 1580-ból és egy Batthyány grófnétól sajátkezűleg írt német cselédszerződvényt; mindkettő igen érdekes, az első a nyelv és hazai viszonyok, a másik a házi szokások tekintetéből. Ha igen, hát megküldendem, egyik sem valami különös hosszú és épen egy becsületes közleményre valót tesz ki.

Lipp Vilmos.

Miután az „Archaeol. Értesítő“ csakis műtárgyakkal foglalkozik, nem veheti fel közlés végett a két okmányt; ily okmányok közlését a Magy. Tört. Társulat közlönye, a „Századok“ tette feladatává, ide méltóztassék tehát a két érdekes okiratot közlés végett beküldeni.

R. Fl.

A régi műtárgyak hamisításával foglalkozó iparról.

(Vége.)

Az úgynevezett Rudolphini korszak (a XVI. sz. vége és a XVII. sz. eleje) sztyljében készült ötvösművekre különösen Páris és Bécs a legfőbb termelő hely. Többnyire hegyi kristályból készült, és zománczolt foglalattal ellátott tárgyak ezek; gyakran nagy ügyesség- és gazdag tervelő tehetséggel kigondolva és készítve. E tárgyak a divatos fürdőhelyeken, azon kívül még Frankfurtban is, többnyire angolok- és oroszoknak adatnak el. Azon mennyiséget illetőleg, mely már eddig is belölők forgalomban létezik, igen jellemző volt azon régi műtárgy-kiállítás, mely tavaly Leedsben (Angolország) tartatott. Azon ötvösmunkák egész tömegéből, melyek magánosok által kiállítva, itt szemlélhetők voltak, alig volt egy tizedrészt való-

ban régi. A többi kilencz tizedrészt pedig igen könnyen és világosan le lehet azon gyárak szerint, melyekből származtak, osztályozni; mindig ugyanazon eszmék, ugyanazon színe az aranyozásnak, ugyanazon mesterségesen lekoptatott szegletek, — egy család gyermekei; mint az álarczos vigalmon is valamely egybetartozó társaság tagjai könnyen összegyűlnek, mert egyenlő jelmezök van. Ha e tárgyak boldog birtokosaiknak még ekkor sem nyilott ki szemök, akkor olyakkal — legalább műtárgyakat illetőleg — nem birnak. Hogy azonban mennyit engedhet meg magának az utánzó, a nélkül, hogy magát a rajtérésnek kitegye, maga e sorok írója tapasztalta ezelőtt nem sok idővel, midőn egy vert ezüst munka, látszat szerint a XVIII. század első feléből, melyen Thorwaldsen „öregkor“ nevű művének hű másolata volt, mint régiség adott el.

Hogy Rómában antik bronzokat gyártanak, mindenki előtt ismeretes. Középkori bronzművek, mint aquamanilék stb. leginkább Münchenből kerülnek, hol azok eredeti példányok utánöntése által sikeresen készíttetnek.

A zománczművek, melyek az előállításukkal járó nehézségek miatt hosszú ideig nem vonattak be az utánzások körébe, a legutóbbi években már szintén, gyakran szerencsével, hamisítottak. A cloisonnék hamisítására azonban még eddig aligha vállalkozott valaki: és pedig sem a byzancziakra, mert azok előállítása igen nehéz és költséges, sem a chinaiakra, mert itt az eredetiek nem oly drágák, hogy a hamisítás kifizetné magát; a rajnai zománczokból már látunk itt-ott hamisításokat, melyek Párisból erednek. Azon kívül Párisban igen sok, és igen sikerült limousini festett zománcz — mely a renaissanceba tartozik — állíttatott már elő.

Egy-két kiáltó eset által azonban a párisi műbarátok figyelmesekké lettek, és mivel épen ott van ezen műág pontosabb ismerete elterjedve, azért Páris nem nagyon kedvező hely az ily utánzásoknak; ennek kárpótlásaul azonban ezen tárgyak kivitele Angol- és Németországba annál inkább növekszik, minél kevesebbekké lesznek az eredetiek magában Párisban. Ugyanitt különben jelenleg a zománczfestészet — a limousini modorban — egy virágzó iparágat képez, melyet oly művé-

szek gyakorolnak mint Popelin, Lepec és mások. Ezen zománczolók legtöbbjei a XVI. század modorában dolgoznak, és ha egyszer egy ily mű igazán réginek tartatnék, úgy e tekintetben a készítő — kinek az szándékában nem volt — még sem lehetne hamisításról vádolni. Egészen másképp áll a dolog, ha mint már meg is történt, ily új művek a régi mesterek jegyeivel láttattak el. Jean Limousin és Pierre Raymond vannak e czélra — úgy látszik — leginkább kiszemelve.

Az agyagművészet kiterjedt családjához tartozó műágak, melyek napjainkban mintegy ujjászületésöket ünneplik, az általunk e sorokban tárgyalt iparhoz bizonyára a legnagyobb jutalékot szolgáltatják. A jelenkornak lett fentartva mindazon egyes műeljárásokat, melyek az agyagművészetnek mintegy egyes fokait jelölik, egyszerre és nagy tökélylyel üzni; nem csoda, ha ezen művészet, mely jelenlegi kifejlését nagyrészen a régiségek iránt való előszeretet és tanulmánynak köszöni, nem ritkán a régi tárgyak egyszerű másolására fordíttatik a helyet, hogy új utakat keresnének és törnének. A mai fazekasművészet terményeinek tanulmányozása és szemügyrevétele igen gyümölcsöző, ha czélunk az, hogy az egész műipar jelen állása megbíralására helyes álláspontot nyerjünk, mert az edényipar az egész műipar igen helyes képét adja szűk keretbe szorítva. A természet- és vegytan az erőműtani eljárás módokat messze túlsegíti a régi idők álláspontján; az eljárás sikere, és azon eszközök mennyisége, melyek a munkás segélyére vannak, nagyobb mint bármikor; az anyag most könnyen legyőzhető, de hiányzik a művészet igazi lelke, a szellemi erő. Ugyanazért tehát a mai agyagművészetnek épen azon alkotványai a legkitünőbbek, melyek közvetlenül a régi példányképekhez csatlakoznak; mint ez különösen tapasztalható az Olaszországban készült majolikák, és a Robbiák modorában készült domborműveknél, továbbá azon agyagárúknál, melyek a Palissy-féle műveket, vagy az Oiron-féle fayenceket, vagy a XVII. század fayence edényeit utánozzák. Hogy az eladók nem mindig oly lelkiismeretesek, hogy árújuk ujabbkori keletét minden szükség nélkül fölfedezzék, természetes, és így történik azután, hogy évről-évre egész majolika-szállítmányok vándorolnak Ginoristól Docciában, vagy más hasonló gyárakból,

át az Alpokon, melyek régieknek lesznek kiadva; ugyanaz történik a sokat keresett Robbiákkal is. A majolikákról bátran és minden tulzás nélkül állíthatni, hogy azoknak, melyek mint régiek forognak a műkereskedésben, legalább is öthatod-része egészen új; a Robbiáknál még tovább lehet menni, és mindnyájokról, melyek csak a műkereskedésben előfordulnak, föltétlenül állíthatni, hogy a nagy Luca keze sohasem érintette őket — és aligha tévednénk. Ha már az eredet meghatározása ily művek egyes fajainál nem mindig könnyű, úgy ez még nehezebb a Palissy-féle fayenceknél; azért igenis ajánlható a figyelmesség.

A német agyagkorsók is, mint azokat a XVI. és XVII.-dik század létrehozta, néha igen nagy számmal kerülnek a piacra. Barna és szürke, lágy és kemény anyagú, zománczott és mázos fajok mind ismét mesterekre találtak, úgy hogy Hirschvogel, ha láthatná, hogy mestersége mennyire virágzik, igazi örömet találhatná benne. Egy faja azonban az agyagneműeknek még alighanem érintetlenül maradt, t. i. a delfti fayencek a XVII. és XVIII. századból, mert előállításuknál oly nehézségek fordulnak elő, melyek legyőzése azon csekély mennyiségért, mely az ily utánzatokból eladatik, nem fizeti ki magát.

A régi bécsi porcellán, mely kitünő minőségeért annyira becsültetik, az állami gyár megszűnte óta még keresettebb. Bécsben néhány iparos a fölhagyott gyár megmaradt készletét megvevén, arra adta magát, hogy igazi régi bécsi porcellán tárgyakat, melyek azonban silányabb neműek, a régi bécsi mód szerint befest és aranyoz. Annak daczára, hogy ezen festés és aranyozás a régi bécsinek messze háta mögött áll, mégis találkozik elég ember, ki a bélyeget (a jól ismert pajzsocskát) elég bizonyítéknak tartja arra is, hogy a festés eredeti, és jó; és így e hamisítás teljes pompában virágzik.

Az agyagművekhez hasonlólag áll a dolog az üveggel is. Miután ez épen oly csekély mérvben változik az idő benyomása következtében mint azok, és miután napjainkban az üvegipar majd minden ága ismét gyakorlatban van, igen nehéz néha a régit az újtól megkülönböztetni. A velencei gyártás egy pár üzlet által, mint Salviati-Bontoni-Arbib- és másoké, élénken üzetik, és ámbár ők — névleg a gazdagon ékített poharak-

nál — a régi példányképek finomságát és választékosságát nem képesek elérni, mégis megközelítik annyira, hogy valamely tapasztalatlanabb műbarátot tévútra vezethetnek. Mindazáltal ezen czégek általában nem a közvetlen hamisítás és utánzásra ügyelnek, hanem csakis némely — a régiekhez némileg hasonlító — készítményök lesz nyerészkedő műárosok által mint „régí“ eladva. Már egy kissé másként áll a dolog az üvegfestményekkel, melyek déli Németország különböző helyein nagy mennyiségben gyártatnak a sveici és német, XVI. és XVII. századbeli üvegfestmények sztyljében. Ezek többnyire kis táblák, czímerek-, genre- vagy bibliai jelenetekkel, sokszor kitűnő kivittel, és az illető jelmezek és sztyl szoros ismeretével készítve. Ezen hamisítványok a jelenleg forgalomban levő ily tárgyaknak már jó részét teszik, és úgy látszik, hogy azért ezen iparág még korántsem lesz kisebb mérvre szorítva.

Néhány év óta középkori, keleti készítményű poharak, palaczkok és függő lámpák lettek ismeretesek Európában, és rendkívül keresett gyűjteményi tárggyakká. Azon kevés példány ára, mely sértetlen maradt, vagy istentiszteleti rendeltetésénél fogva a moséákban az európaiak előtt nem elérhetlen, majd mesés nagyságra emelkedett a kereskedésben. Nem csoda, ha utánzásuk nem sok ideig váratott magára; és így most már igen sok műgyűjtemény örvend egy-egy ó-arab üvegtárgynak, mely bár nem az ó-világ távol keletében, de mégis Páris egyik meglehetősen félreeső délkeleti negyedében nyerte létét.

I r o d a l o m.

(A *Hyppolit Codexek*), melyeket szorgalmas buvárunk, b. Nyáry Albert oly behatóan tanulmányozott, a XV-dik század végéből a nemzet beléletére nézve igen fontos adatokat szolgáltatnak. E nevezetes kéziratokból nemcsak a nagyúri életnek kellékeiről veszünk száraz számokban kifejezett eredeti képet, hanem megismerkedünk a hűbériség és a nemzeti gazdálkodás minden egyez mozzanatával is. A mi számtalan tételekben rak-

műszerűleg e könyvekben szét van szórva, és csak itt-ott egyes számokban lepheti meg a felületes vizsgálót, azt *Nyáry*, az egybetartozókat összetömörítvén, egyes cikkekre osztá és így az összehasonlítást tetemesen megkönnyíté. Hozzá járul még az is, hogy nem sajnálván a roppant fáradságot, az akkori árakat a maiakra átváltoztatá és így annak is, ki a számolásnak nem barátja, az összehasonlítást nagyon könnyíté. Nem is sejtené senki, mily kedves olvasmányt nyújt a „Századok“ IV. évfolyamának X. füzeté a valódi kutató történésznek, de még az archaeolognak is. Vannak ugyan szomorú lapok, melyek hazánk *elmaradott voltáról* tanuskodnak, de ezek mellett fénypontok is, melyeket tőlünk még a legirigyebb külföldi sem fog eltagadhatni. Így a *kocsigyártásban*, az *ötvösségben*, a *fegyverkészítésben*, a *fafaragmányokban* oly jeles cikkek készültek, hogy velők a kényes olaszországi nagy úr méltán megelégedhetett.

Nyáry cikke valódi kincstár annak számára, ki eredeti adatokban is tud élvezetet találni, és nemcsak kizárólag a történész által átöntött kész munkában gyönyörködik.

Bár a többi, számos városi és családi levéltárban lappangó hasonló számadási könyvek is ily módon dolgoztatnának át, mert így nem egyes itt-ott kikapkodott adatokból kellene *műveltségi* történeteket írunk, s idővel egyöntetű és kimerítőbb munkákkal ismertethetnők meg hazánkfiait.

(A „*Magyar Sion*“) múlt évi novemberi füzetében *Blümelhuber* Ferencz esztergami tanártól egy új cikket olvasunk, mely a *templomok helyes tatarozása* kellékeiről tüzetesen és behatóan szól. — Bár figyelnének ezekre igen tisztelt vidéki lelkészeink és mentenék meg a hazának azt, a mi még megmenthető, nehogy kevés valódi műemlékeinktől is megfosztassunk. Legjelesb régi emlékeink első sorban papjaink kezei közt vannak, ha ők ezekről épen nem, vagy rosszul gondoskodnak, helytelen helyreállítások által nemcsak a jelennek, de az utókornak is pótolhatatlan kárt tesznek. Azért hisszük, hogy a tisztelt tanár úr ezen nagy olvasóköri folyóiratban jövőre is fel fog ügyünk mellett szólalni, és az egyházi régészetet pártolólág ajánlani.

(*Megjelent Fröhner*től) a louvrei musée imperial régi szobrainak catalogusa nemcsak itt-ott beleszótt csinos fametszvé-

nyekkel, hanem ítéseti jegyzetekkel is. A ki tudja, mennyit használ az ilyen okadatolt jegyzékek helyben való áttanulmányozása, nem fog csodálkozni, ha ilyen művezetőknek roppant kihatása is van a látogató közönség izlésének művelésére, ítéletének élesítésére. — Míg nálunk a muzeum csak arra valónak látszik lenni, hogy a termeken átsétálva néhány óráig az unalmat úzzuk, a tanulmányozók — *rari nantes in gurgite vasto!* — A fenemlített kalauz még azoknak is nagy hasznára leend, kik a louvrei gazdag muzeumot itthon akarják élvezni, mert az egyes szobrok leírása szorgalmas, a történet újítás megemlézése hű és kimerítő, az egyes szobrokra vonatkozó történeti adatok pedig lehetőleg teljesek.

(*Detlev Frhr. v. Biedermann*) *Neues heraldisches System für Wappen-Sammlungen* cím alatt Dresdában az iskolai könyvkereskedésben egy rendszert állított össze, mely a cím- és pecsétek gyűjtői számára nagyon érdekes és mivel műemlékeinken a címerek gyakran előfordúlnak és genealogiai munkáinkban is a keresést fölötte nehézzé teszik, kívánatos, hogy minél nagyobb kiterjedésben részesüljön. Mit használ akár mily nagyszerű gyűjtemény, ha rendezve nincsen, és ha a tárgyakat azonnal nem lehet megtalálni; de az áttekintés is nagyon könnyebbül, ha az egyes műdarabok bizonyos helyen föllelhetők. — A könyvecske elején rövid utasítást talál a gyűjtő, mikép kell a pecséteket gyűjteni, másolni és izletesen elhelyezni!

(*Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale*. XV. év VI dik és XVI-dik év I. kettős füzete.) Az elsőben feltűnt, hogy a központi bizottmány a határőrvidéken még mindig conservatort tart, míg Magyarországon csak levelezők vannak, ide számítva a régi conservatorokat is. Mind a két füzetnek első terjedelmes cikkeit teszik *Henszlmann* Imre magyarázati a *pécsi főegyház* szobrászati műveiről, melyeket azonban részint a „Műrégészeti Kalauz“-ból, részint a „Monumenták“-ból ismerünk. Terjedelmes expositiója és újabb rajzokkal való kiállíttatása a Koller-féle munkában érintett tárgyaknak, melyekben az archaeológiában kevésbé jártasak, főleg a középkori ruházatot tanulmányozni kívánók igen sok érdekes adatot fognak találni. *Henszlmann* azon nézete, hogy honunk

építészetét és egyéb művészetét majdnem kizárólag a francziáknak köszönheti, itt ismét átvonul egész értekezésén, meglehet, hogy más helyen ezen nézetre tüzetesb észrevételeket teendünk; mert bár az eszme meglepő és sokban igaz is lehet, de azon kiterjedésben, mint tudós ügyfelünk azt fenn akarja tartani, még sem akarjuk aláírni, és minthogy minket illet leginkább hozzászólni, minden ellenészrevétel nélkül mintegy ignorálni. A november-decemberi füzetben van még egy érdekelt gerjesztő tárgy, a ragusai *Rolandszobor*. Azt a hozzá nem értők a hírneves Orlandótól akarják származtatni, sőt egy néprege is merült fel, mintha az europaszerte ismert vitéz a ragusaiakat tengeri rablóktól szabadította volna meg; azonban értekező *Böheim* Vendel kapitány jól mondja, hogy ez nem más, mint a középkorban, a városi szabadságot jelző szobor, mely mögé a városi zászló magas póznára tüzetett fel. Ilyen *Rolandok* voltak német telepítvényű városainkban is, a mint Bartfán és legujabban a nagy-szebeni városház egyik szögletében is találtam egyet. Az igazságnak, erőnek és függetlenségnek ily alakbani jelképezése általános volt, és alkalmasint azon romantikus korban a középkori lovagiasság eszményképétől nyerhette nevét. Látván, hogy némely helyen, úgymint Ragusában is ezen ősrégi jelvény nem részesül illő tiszteletben, hazánkfiainak is elmondhatjuk a szerzővel: Ne késsenek a városok képviselői, hogy az ilyen tiszteletre méltó ereklýeket illő helyekre tegyék és ez által régi szabadságukat legalább maguk tiszteljék! *Weninger* János néhány szarvasagancsból készült csontfaragványt ismeret, melyek püspököt vagy lovast tüntetnek fel lóháton, körülvéve apróbb szerzetesektől és ijászoktól. Ilyeneket találtak az északi vidékeken is, és a dán muzeumban is előfordulnak. Eddig ezeket sakk-alakoknak tartották, de mivel az afféle faragmányok a várak és tornyok alapjaiban fordulnak elő, szerző azt véli, hogy itt a várak tulajdonosait kell sejdítenünk, minthogy az első a *regensburgi* püspöknek, a másik egy *rabensteinin*ak várában találtatott egy kisebb, gondosan kirakott fülkében és kővel földve, tehát alapkö-letételi emlékre mutat. — Dr. *Lind* több középkori pecsét közt a nagy-szombati városi pecsétet ismerteti; a *szeptségházak* közt szintén egy-kettőt főlemlítván, melyeket a „Mittheilungokban“ említve talált. De sorozatát

legalább százszal tudnánk szaporítani, ha reá érnénk jegyző-könyveinkből ilyenféle kivonatot, vagy összeállítást készíteni. — Az idei első ikerfüzetben érdekes az *osztrák uralkodók pecsétjeinek* VII-dik czikke. Minket érdekel III. Frigyes császár nagyobb pecsétje, mennyiben előlapján a trón alatt ülő császár baljánál felül a négy paizs közt első helyen, és Ausztria címere fölött a magyar 8 pólás czímer látható *) és pedig sokkal helyesebben, mint ezt mai nap, magának a magyar kormánynak bélyegein látjuk. Ebből tanuljuk, hogy hajdan nemcsak ismerték, hanem szigorúan a címertan szabályaihoz alkalmazkodva használták még külföldön is nemzeti czímerünket és pedig annak, mint a szomszédok mindig híni szokták, *régiebb* czímerét. — Az ausztriai főherczegség nagy pecsétjén a herceget lóháton jogar helyett buzogányt tartva látjuk. — Itt önkényt lopózik ki keblünkől ezen sohaj: *vajjon lesz-e már egyszer a nagy Magyarország képes saját uralkodóinak díszes, művészeti pecséteit a nemzethez illő kiadásban birnia!* — Hol és ki az, a ki képes lenne az ilyen munkát létrehozni?! könnyen mutathatnánk kettőre vagy háromra is; de hol van a *költség*? — az olyan *Pray*-féle táblák ma már nem járják, mert e tekintetben már nagy az irodalmi luxus — de azért ezt a tárgy megérdemlené, és a becses anyag magának követeli! — Szóljanak ehhez a specialisták!!

(A XVI-dik század érmészetéhez) igen becses adalékot nyújt egy német szövegű s 4 levélre terjedő röpirat, melynek czíme: *Das ist eyn anschlag eynes zugs wider die Türken . . . 1517 körül.* (Ugyanennek egy későbbi lenyomata 1531-ből lehet). Hogy a német sereg pénzforgását hazánkban könnyítse, következő Schemat állít össze :

„Item solch anschlag der Türcken gehört ennigkeit (egyértelműség) der fürsten des reichs, auch *eintrechliche müntz* von gold vnd von silber, das der *vngarisch* vnd der *reinisch* gulden mit einander concordieren. Also das *funff* reinisch gulden gut seyend, als *vier vngerisch* oder *ducaten gulden*.

*) Megfelelőleg a Rom. Imp. Semp. Augusti után, melytől jobbra a német császári kétfejű sas áll, első helyen következő: Vngarie. Dalmacie. Croacie. etc. Regis, ámbár itt e királyságokat egyedül a magyar birodalom címere képviseli.

Item auch do bey ein silbrin müntz, als groschen vnd creutzer, vnd zwayer vnd pfenning das dann dienet in alle landt, das ein yeder möcht wandern on verlust der müntz.

Item so müsten die vngerischen vnd ducaten gülden auff mynst halten. xxiiij. karat. Etlich halten mer etlich mynnder sollen achtzigk auff ein wiener marck geen.

Item so wers XXV groschen fur 1 vngerischen oder ducaten gülden.

Item so wers .XX. groschen fur ein reinischem gulden, wer .V. fur .iiij. vngerisch fur .V. reinisch gülden.

Item wer gleich drey crewtzer fur ein groschen. Auch wer es gleich .IXXV. crewtzer fur ein vngerischen oder ducaten gülden; vnd .IX. crewtzer fur ein reinisch gülden. Wer in Osterreich, Bayrn, Steyrmarch, Kernten, Kren .X. schilling pfenning oder .iiij. β zwayer fur ein reinischen gül.

Item möcht man dem groschen, als wegt das h. röm. reich ist ein gemainen namen setzen vnd hayssen, nach dem der Kauffmann dann mit mancherley groschen jm heilige reich kaufft vnd verkaufft, möcht man den groschen nennen schilling in gold; .XXV. schilling in gold fur einen vngerischen oder ducaten gülden vnd .XX. schilling in gold fur einen reinischen gülden, ein schilling in gold fur .Xij. taller oder pfenning wie man sie nennen wolt“.

(*A bajor nemz. muzeum*) összes ritkább régiségeit fényképezve akarják kiadni. Ezen fontos eszme valószínűsítésére *Hanfstangel* Ferencz műintézete vállalkozott s eddig már 125 tárgy vétetett fel. Az egyes felhúzatlan levél ára 24, a felhúzotté 30 krajczár. Mily könnyű lesz ez által muzeumainknak és műipari intézeteinknek olcsó áron, hű és olcsó másolat-gyűjteményt összeállítani.

(*Giefers: Praktische Erfahrungen und Rathschläge, die Erhaltung und Wiederherstellung der Kirchen betreffend.* Paderborn 1869.) E munkának, ha nem is minden plébánián, legalább minden papi kerületben egy példányban kellene képviselve lennie. Tanuskodik erről a 3-dik kiadás. A középkori építészetnek rövid ismertetése után, szerző még a szakembernek is

figyelemmel kísérendő útmutatást ad könyve czimének határai közt, hol leginkább a *túlzást* kárhoztatja, midőn valaki fölösleges féltékenységből vagy roszul értett buzgalomból a legszebb műemlékeket elrontja. Az egész munkából kitűnik, hogy szerző szavait átérezte, a tárgytól át van hatva, hogy benne biztos, tapasztalt kalauzra számíthatunk, ki valamint már a valóságban gyakran segített, könyve által is igen sokat fog használni. Jó lelkiismerettel ajánljuk vidéki paptársaink becses figyelmébe!

(*Adler*) cím alatt Bécsben 1870. tavaszán egy czímer-tani egylet alakult, melynek feladata a *czímer*-, pecsét- és nemzedéki tant a magyar-osztrák birodalomban fejleszteni, rendszeres üléseket és összejöveleteket tartani, a szükséges anyagot gyűjteni, és időszakonként tapasztalatait közzé tenni. Az évi díj 5 frtra van szabva, az okmányért 3 frtot kell beküldeni. Eddig nem sokat hallottunk ezen egylet működéséről, de közleményeiket sem láttuk. Szép ezen egyes ágak mivelőinek önálló társulattá való különválása, de azért tagadhatatlanul némi elgyöngülést is szül. Jobb egy erős *történelmi társulat*, melynek tagjai mint annyi bizottság tagjai saját tanulmányaiat követhetik, és az erős egésznél érvényesíthetik.

(*A nürnbergi muzeum közlönye*) múlt évi X-dik számában *Schultz A.*-tól közöl egy cikket; „*Iconographische Studien über die Sippe der h. Jungfrau*“, mely reánk nézve is fölötte érdekes, mivel több helyen régi festéseink közt a *Mettercia* fordul elő, vagyis Sz.-Anna a boldogságos szüzet, és ez a kisdéd Jézust tartva ölében és rokoniktól körülvéve. Ezen származási cikk meglehetős világosságot vet a régi világ efféle fogalmaira.

(*Dresses and decorations of the middle ages, London, Henzy C. Bond. 1858, 2 kötetben.*) Azon munkák közé tartozik, melyek csak az angoloknál tapasztalható sajátosságos díszmunkák fényével lépnek az olvasó közönség elé. A középkornak ruházati és díszedényei változatos bőségben vannak itt gyakorlati használatra és sokoldalú tanulmányra előállítva. Főbb ipar-iskoláink könyvtáraiból ezen szép munkának nem lenne szabad hiányoznia.

(*A kicsided-festészet*) barátinak ajánlható *Unger* göttingai tanárnak jeles munkája. Ennek címe: „*La miniature irlandaise*,

son origine et son developpement.“ (Véve a Revue celtique-ből. Mai. 1870.) Bár ezen díszítési mód csak a régiebb időkre vonatkozik, és hazánkban nem sok ily módon ékesített hártya-irat fog előfordulni, mégis érdekes előmintául szolgál a hasonló munkákkal foglalkozó szakférfiaknak.

(A „Conze. Zur Geschichte der Anfaenge griechischer Kunst.“ 11. táblával. A bécsi csász. Akademia irataiból különnyomat. 1870.) foglalkozik a legrégibb görög edények alakjainak meghatározásával, melyek eddig kellő irodalom miatt nem valának meghatározhatók, és támpontokat nyújt a kezdetleges agyagművesség alakjai és díszítményei fölismerésére. E könyv azért is figyelmet érdemel, mert a díszítményi műszavak elsajátítására nagyon alkalmas.

E g y v e l e g.

78. (*Békés vármegyei leletek*) cím alatt id. *Mogyoróssy János* úr következő régiségekről tudósít:

1. A dobozi faluhelynek tájékán a Fekete-Körös partján 1833-dik évben egy vas *buzogány* találtatott, mely $12\frac{3}{4}$ ''-nyi hosszú, nyolcszög alakú köpűje végén négy darab odaszegezett, és nyolcz gerezdet ábrázoló körtealakú s $\frac{1}{8}$ ''-nyi erős lapos vaslemezekből áll; — ezek terjedelme alulról a kiszökő szegélyig $3\frac{1}{8}$ '', onnét az ormáig, hol egy csillagot képező lapos kerek vas-szegben végződik, $2\frac{1}{2}$ ''; az egész gerezd hosszban $4\frac{3}{4}$ ''; kiugrásában pedig minden egyes vasgerezd 2''.

2. 1870. évben a Doboz helységet árvíz ellen védő töltés készítése alkalmával két fontot és három latot nyomó vörös-réz *csákányt* leltek, néhány lábnyi mélységben a föld alatt, és nem messze a Fekete-Körös vizétől. Id. *Mogyoróssy János* úr idejekorán való megkeresése folytán Kéry Elek úr, ugyanazon község jegyzője, ezen régiséget a gyulai múzeumnak ajándékozta. Ezen csákány, az oldalán mutatkozó repedést kivéve, egészen ép, és zöld szíronynyal van borítva; méretei a következők: hossza 22 cent.; magassága 3 cent.; a lyuk körül való párkánya 6 mm.; egy-egy éle 5 cent.; a lyuk átmérője $3\frac{1}{2}$ cent.; végre a csákány szélessége a lyuknál $5\frac{1}{2}$ cent.

79. (*Régészeti bizottság Erdélyben.*) Az erdélyi országos muzeumi egylet január 13-kán tartott ülésében, *Finály Henrik* az erdélyi muzeum érem- és régiségtár derék őre indítványt tett a szakosztály előtt a végből, hogy alakíttassék a muzeum-egylet kebelében *régészeti bizottmány*, a mely Erdély régészeti viszonyainak tanulmányát előse-

gítse. A szakosztály egyelőre azon határozatban állapodott meg, hogy a lapok útján szólíttassanak fel csatlakozásra azok, kik régészettel foglalkoznak, vagy legalább az iránt érdekkal viseltetnek. Őszintén örvendünk ezen életre való eszmének, mert ha már Magyarország gazdag régiségekben, mennyivel több lehet és van is Erdélyben! és hová jutnak mindazon régiségek, vagy legalább nagyobb részük, tessék csak kissé figyelni, mi megy Pestről nyugat és északnyugat felé!! Ha Erdélynek régészeti egylete lesz, lassankint lankadni fog ezen káros export, egyesek vakarandják fejüket, de az intézetek annál örvedetesebben fognak gyarapodni! Sok részvevőt és még több őszinte részvételt kívánunk!!

80. (*Az archaeologok fényképei és életirásaik*) ügyében az „Archaeologiai Értesítő” III. köt. 230. lapján felhívást bocsátottam ki, melyben üggyársainkat fölkértem, szíveskednének, egy a nemzeti muzeum régiségtárában alapítandó album számára becses arczképeiket és életírásukat beküldeni. A részvét eddig oly csekély, hogy a tulságos szerénységnek, vagy a bámulatos közönynek tulajdonítsam-e ezen egykedvűséget? nem tudom. Én azt hittem, miszerint valami *életre való eszmével* lépek fel, és hogy szaktársaim, ha másért nem, legalább kedvemért küldendik be fényképeiket, hogy azokkal az osztály látogatói megismerkedhessenek, és az életírásokból a kitarásra kedvet, és tudományunk iránt szeretetet nyerhessenek! — Helyeselték ezen gondolatot lapjaink is, csak munkatársaink, legyenek azok régészek, érmészek, czímerészek vagy akármi czím alatt történelmi tanulmányainkat előmozdító urak, nem indultak meg felhívásunkra és e nemes szándékunkat agyonhallgatták! Nem tudom, azt kívánják-e, hogy mindegyikökhöz külön kérelmet nyujtsak be, vagy hogy személyesen kunyorálják azon kedvezményért, miszerint az utóvilág buzdítására ezen *album* létesüljön?! — Ismételve felszólalok tehát, és kérem barátimat s ismerősimet, valamint mindazokat, kik irodalmi téren, vagy akármily módon és talán áldozatokkal is ügyekvéseinket előmozdíták, hogy arczképeiket az életírással együtt beküldeni szíveskedjenek! Pest, február 10-kén, 1871. Rómer Flóris.

81. (*Schulcz Ferencz*) nekrologját hozza a bécsi középponti régészeti bizottság szakközlönye folyó évi első füzetében. Méltányolván rendkívüli tevékenységét és elősorolván munkáit, figyelmezteti a magyar nemzetet Schulcz barátira és iskolatársira *Steindl Imre* és *Schulek Frigyes* urakra, kik jelenleg körünkben élván, már eddig is tehetségük elismerésében részesültek. Így *Steindl* úr átvette már a vajda-hunyadi vár restaurációjának vezetését, és a műegyetemen *Schulcz* szakmáját is képviseli, míg *Schulek* a lipót-utczai pesti új városház építésénél működik.

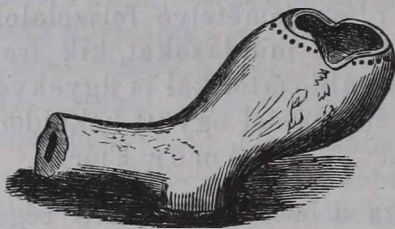
82. (*Könyvtárnokaink*) pótolhatlanul károsítják műtörténetünket, midőn a régi könyvek beköttetése alkalmával a százados táblákat elhányják, károsítják bibliographiánkat, midőn bennünket a belső táblákon létező érdekes jegyzésektől megfosztanak. Izléstelen, alig egy-két évig tartó köttetésük soha sem pótolja a rondán kinéző, de történelmi kincsnek tekinthető régi kötést. Van még itt-ott egy-egy könyv, melyről biztosan

állíthatjuk, hogy nálunk köttetett, ezt ereklje gyanánt kellene őrizni, mert többnyire művészies külseje a mainál jobb és állandóbb izlésről tanuskodik. Es ha már a szétmálló codexeket újra kell beköttetni, tart-suk meg legalább a régi kötést is műtörténeti alapul. A nürnbergi ger-man muzeum nem rég egy kézirat kötést közölt a XV-dik századból. Előlapján Sz. Ágostont püspöki díszben látjuk, hátlapján anyja S. Mo-nica vi (due) áll baljában olvasót tartván. A tábla sima vonalos díszszel, a képek apró szobrocskákkal körülvévék, mi által alakjaik a hát-térről szépen leemelkednek. Lesznek ilyenek nálunk is a zárdák, püs-pökségek és plebániák könyvtáraiban. Állítsuk ezeket össze, mint cime-lionokat, az utókor gondoskodásunkat hálával veendi.

83. (*A hód*), mely mint számos kiszáradt mocsárainkból és a hely-nevekből tudjuk, hajdanta hazánkban is nagy számmal tenyészett, nem csekély szerepet játszik honunk régi helyviszonyai között. Egyik leg-nagyobb hibánk az, hogy a régi felület-viszonyokat a maiak után ítéljük, s így majd mindig az történik, hogy a hárttyákon előszámlált határjárá-sokon nem tudunk eligazodni. Ha visszagondolunk azon időszakra, midőn a hód nagyobb területeket foglalt el, több száz lábnyi sőt fél mértföldnyi hosszú és számos gátat készített, melyek ismét a vizeket 100 és több holdnyi tavakban megállani készteték, vagy a hód kiveszése után és a gátaknak elhordása által a buja növényzetű réteket támasztják, lehetlen tagadni, hogy ezen emlősöknek valamely táj változtatására roppant befolyásuk van, és volt is, melyet a régi földkép viszonyai meg-határozása alkalmával mindig latba kell vetni a körülnéző régésznek is.

84. (*A régi pipákkal*) sok tréfát üztek az archaeologia gúnyolói, és csakugyan valami igen nagyot vélnek tudományunkon sújtani, ha holmi nagy és régi idomtalan kazánokat *Atila* vagy *Tuhutum* pipájának csúfolnak. Mit mondanának ezen élczező atyafiak, ha őket valamelyik régiségtár azon osztá-lyába vezetnék, hol *Atila* előtti korszak-ból az indiaiaknak *Ohio* melletti sírjaik-ból egész gyűjteményt mutatnának az ottan talált pipákból, melyek többnyire

állatfő alakokkal birnak, a melyekből a füst a *nagy szellem* tiszteletére a levegőbe föleresztetett. Curiosum gyanánt mellékelünk egy régi pipát, melynek eredetije egyik angol muzeumban őriztetik, hozzátevéen azt, hogy saját muzeumunk is bír már több, kétségkívül régi pipával, me-lyeknek gyűjtésére barátinkat figyelmeztetjük és fölkérjük.

Tartalom : Agyagműveink helyes elnevezéséhez. Irtá R. Fl. 181. l. — Szom-bathelyi közlemények. Lipp V.-tól. 184. l. — Kivonat a m. tud. Akademia archaeol. bizottságának 1871. évi I. ülésének jegyzőkönyvéből. 188. l. — Érmészeti adalékok. 190. l. — Arch. mozgalom. 192. l. — Arch. levelek. XXVI.—XXXI. 139. l. — A régi műtárgyak hamisításával foglalkozó iparról. (Vége). 199. l. — Irodalom. 203. l. — Egyveleg. 210. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

9. szám.

Márczius 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg.
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

A szombathelyi határban 1836—1845-ig kiásott régiségek topographikus leírása.

Hazánkban alig van határ, melyben annyi nevezetes római régiséget aknáztak volna ki, mint Szombathelyen. Farkas és Petrődy ezrekre menő tárgyakat vásároltak össze bizonyos Benkőtől, a ki nem annyira régiségeket keresett, hanem a nagyszerű Sabaria fal-maradványai kiásatása által kereste mindennapi élelmét, és e közben, ha csakis véletlenül, közel a falakhoz talált régiségeket, azokat a fentebb megnevezett gyűjtőkhöz vitte, és meglehetősen áron eladta. Literati Sámuel, Brandstädter drezdai, dr. Koch berlini régészek és még többen is, szünet nélkül czirkáltak Szombathelyen.

Bitnicz szintén tőle vásárolta becses éremgyűjteménye legnagyobb részét.

A fentebb megnevezett Benkőt, mivel folytonosan ásatásokkal foglalkozván, az egész határt legjobban ismerte, használtam fel tehát kalauznak, midőn Szombathelyre kerültem, és bizonyos kialkudott napi díj mellett, megkezdtem a rendszeres ásatásokat, mintegy 8 éven át a kora tavaszi és késő őszi napokat, a midőn a mezőkről a termést már eltakarították, e célra

meglehetősen sikerrel használván fel; a mint azt szombathelyi albumom is eléggé bizonyítja.

Tájékozásul az ezen albumomban lerajzolt, és felügyeitem alatt rendszeresen földfuró segélyével föltalált és kiásott tárgyak lelhelyeit, akkori jegyzeteim nyomán, leirom, a mint következnek :

1. sz. alatti urna: A régi-posta-utcza végétől, és a mostani újabb, egykor Schelle által épített posta-ház közt való, Kőszeg felé terjedő kertalatti földeken találtatott. Ezen urna gömbölyűen épített rendetlen kőfallal volt körülfoglalva, és egy lapos kővel beborítva. Belsejében elégetett, apróra összetört, és hamuval kevert csontok voltak, úgyszintén a 112, 168, 176, 195, 230 és a 238. sz. alatti tárgyak. A mellékelt tárgyak után következtetve, vagyonosabb polgár lehetett, mivel oly könnyű, láncz, az un. örökké világító mécs ritkábban fordulnak elő. Az urnán kívül közvetlen volt még a 67. és 76. sz. alatti két edény.

2-dik urna. A fentebb megnevezett új posta-házhoz tartozó kert alatti földben találtatott, és benne következők voltak: 103. sz. a. igen díszes terra-cotta mécs, — 139, 188, 189, 204 és 221 szintén csinos tárgyak.

3-dik urna. Ott találtam a hol a 2. sz. alattit, mintegy 5 ölnyi távolságra. Ebben 69, 107, 147, 194, 197, 198 és 297-dik sz. a. díszes tárgyak voltak.

4-dik urna. Ezt, és az utána következő kettőt nem rajzoltam le, mivel alakjukra nézve mindenben megegyezők; csakis színök volt eltérő. Ebben a következő tárgyak voltak: 102, 140, 149, 181, 186, 187, 191, 191 és 226, igen kis bronzcsésze. Lelelyök ugyanazon dülőben, hanem a téglaház felé csaknem a püspök kertje irányában.

5-dik urna. Dominikánusok malmához tartozó földben. Voltak pedig benne a következő tárgyak: 38, 121, 138 és jelentéktelen 3 rézpénzecske és összetört bronz karperecz, vagy karika töredékek, úm. 182, 183 és 184. sz. a.

6-dik urna. A Herény felé vezető út mellett, e következő tárgyakkal: 87. sz. a. edényke, s ebben a 160. sz. üveg, 231 és 232. sz. alatti vékony fehér, és körülcsipkézett puhakő-ékszer, és a 234. sz. a. gyűrű volt gondosan eltéve.

7-dik urna. Kámoni Raizig úr kertjéhez közel. Ebben voltak a 123, 145, 219, 233 és 236. sz. a. tárgyak. Ezen ékszerek után ítélve, valószínűleg nő lehetett.

8-dik urna. Az előbbihez egészen hasonló, hanem már sokkal szegényebb; mert kétféle tárgynál, um. 122 és 143-nál több nem volt benne; az urnán kívül pedig a 99. sz. a. kis sárga füles korsó.

Annál gazdagabb következik ezek után, t. i. a

9-dik urna. Ez hasonló az aszódi czukorgyár birtokán kiásott rendkívüli nagyságu edényekhez. Az aszódi urnában volt 3 tányér, 2 mélyebb tál-alakú edény, csésze pedig 15 darab. A szombathelyiben pedig összesen 22 heterogen tárgy volt oly ügyesen eltéve, hogy azok közül egy sem törhetett a föld nyomása által össze, mivel legalul a nehezebb, és fölfelé mindig könnyebb és gyöngébb edénykéek voltak egymás fölé rakva; um. 35, 60, 62, 63, 55, 58, 84, 104, 108, (111 és 113 csontból), 141, 155, 156, 158, 159, 171, 178, 179, 180, 285 (és 220 csontból).

10-dik. Igen díszesen készült amphora? Ez egészen üres volt, egy szobában találtatott, és csak fenekén volt észrevehető tapaszhoz hasonló üledék; mellette közvetlen mintegy 3 vékára való elégetett gabona, és a szoba, vagy talán kamarának használt helyiség apró téglákkal (266. sz. a. mozaik-tégla) kirakott padlatán igen sok töredezett edény volt, és azokból a 21, 22, 23 és 24. sz. a. korsók; valamint a 37, 47, 48, 49 és az 53. sz. a. szűrő-edény.

Ugyan e mellett egy másik, hozzá épített szobában, és pedig hasonlóan a 268. sz. a. kis mozaik-téglákkal kirakott, de már igen lerongált fenekén, találtam a 20. sz. alattihoz egészen hasonló, összetöredezett, lavoir-alakú 4 vagy 5 edényt, és ezen kívül a 40, 41 és 42. sz. alattiakat.

Ezen leírt két szoba a téglaház közelében volt, az Oladra vezető út, és a megye szénás pajtájának szemközt való földön. A már fentebb elősoroltakon kívül, hanem egyenkint szétszórva, részint a téglavetők, részint magam, még e következőket találtam, u. m. 49, 57, 60, 61, (31, 34 a 12-dik lapon), 66, 71, 72, 73, 83, 98, 190 és 196. sz. a., különféle színű, egy drótra fel-

fűzött üveg és gyantakő, ékszernek használt gyöngyöket, mintegy 6 itczére valót a 11. sz. a. edényben.

Ezen kívül mozaik kis téglákat 266, 267, 268, 269 egész 275-ig.

12-dik urna. Közel a fentebbi téglaházhoz, a Hollán-ház felé; ebben volt 142, 170, és a már említett dróton felfűzött kék ékszer, úgy szintén a 217. és 229. sz.

13-dik urna, (horpadozott oldalú). Találtatott a kalvária alatti dülőben, közel a szárai úthoz, egy fal közelében, Benkő Józef által, és állítása szerint, voltak benne: 152, 200, 201 és 202. sz. a. három bronz csat és a 199. sz. ismeretlen csinos bronz tárgy.

14-dik urna. Az előbbihez hasonló; ahhoz mintegy 2 lábnyi távolságra. Ebben volt a 85. sz. szintén horpasztott oldalú kis dísz-edényke, mellette a 148. sz. alatti.

15. és 16-dik urnák. Ezeket, és sok egyéb tárgyat, Kalchbrenner, később Tóth István, volt megyei főjegyző kertjében ásattam ki. Ezen helyiség annyiból nevezetes, hogy egész Szombathely környékén csakis egyedül itt fedeztem fel edényégető kemenczéket. Idomtalan, vagyis nem sikerült edényeket, és egyéb terra-cottából készített tárgyakat összezúzva egypár székre valót is találtam.

Nagyon természetes, hogy azon alkalommal a kert tulajdonosa jogával élván, a legszebb tárgyakat saját részére válogatta ki, és a mi neki nem tetszett, azt részemre engedé át; és ezek a következők: 25-dik számtól egész 34-ig; 36, 39, 43, 45, 50, 51, 54, 56, 57, 59, 65, 81, 82, (86—97), egyszerre égetve voltak egy kemenczében; 114—119-ig lámpa-minták, 124—136-ig, 239, 240 és 276.

A 80. sz. alatt födeles dísz-urnát, már fentebb említett Schelle-ház építése alkalmával, téglából épített, és lapos kövekkel befödött sírban találtam. Az elégetett és összetört csontok még, úgy hiszem, most is benne lesznek.

Ezen sír közelében egy összerombolt nagy épület nyomára jöttem. A szobák terrasseírozása még látható volt, és hogy falai csinosan voltak festve, azt a 262. sz. a. remekül festett falrészlet eléggé igazolja.

Ezen épület romjai között találtam a 260 és 261. sz. alatti csőket is. Az első vizet, a második meleg gőzt vezető cső lehetett.

A 263. sz. a. Priapust Hegedűs Sándor volt vasmegyei főmérnök szőlőjében találták döntés alkalmával

A sztylussal írt, Senem severum stb. téglát, és egy másik A, B, C-vel beírt téglát, a Rumba vezető utca sarkán Zanelli kereskedő háza építése alkalmával találták, és azokat a pallértól vettem meg.

A 201. és 243. sz. a. alakokat egy sz.-mártoni sarcophagban találtam, úgy szintén a 222. sz. a. és ehhez hasonló két csatot is. Ezen a síron, vagyis a födelén volt azon Pictoribus duobus" stb.-féle felirat, melyet Lipp Vilmos már az „Arch. Értesítő“-ben közölt. Ezen sarcophagot, mint rendkívülit, le-rajzolva annak idején be fogom küldeni.

Egy másik, minden felirat és jelvény nélkül való sarcophag ugyanott, közel az előbbihez találtatott. Ebben, valamint az előbbiben egész csontvázak voltak, mellékelve pedig a 225. sz. a. gyanta-gyűrű, 226. sz. a. csat, és 228. sz. a. bronz csiptető.

3-dik ugyanott, közönséges téglákból építve, és nagy lapos kövekkel beborítva. Ebben a 223. sz. a. aranyozott csat, 244. sz. a. földéllel ellátott csinos kis ezüst edényke, a 220. és 214. sz. a. tűalaku csont-eszközök, és végre a 144. és 169. sz. a. üvegedény voltak.

A 242. sz. a. gyantából készült edény (flacon) külön találtatott; 167, 173, és a 172. sz. alattiak is.

Hasonlóan a 150, 151, 153, 154, és a 157. sz. alattiakat is Benkőtől vettem. Ezeket és egyéb elő nem sorolt tárgyakat szintén az ásta ki, még mielőtt vele ismeretségbe jöttem volna.

Még egy megjegyzést a temetőkről. Sabaria legfényesebb korából reánk maradt mindennemű emlékei után következtetve, fő temetkezési helye Szombathelyen fölül Kőszeg felé, a Gyöngyös vize és a jelenlegi országút között, egész Kámonig terjedt.

Ennek szomszédságában, a midőn az első talán már tulajágig megtelt, terjedett a Gyöngyös víz tulsó részén egész az oldali útig egy másik, hanem ezt már másodrendűnek lehet

mondani; talán azon időkből való, midőn már ellenségek által folytonosan háborítottak, mert itt már sem oly gazdagon, sem pedig oly rendben, mint a fő temetőben, hanem inkább szét-szórva temetkeztek.

Harmadik temetkezési helyük Perénth és a kalvária közti szántóföldeken volt.

A negyedik temető, és alkalmasint a legkésőbbi, mely talán azon időre esik, a midőn már nagy részben a keresztény hitre tértek át, valószínűleg Galerius utáni időből; és ez mintegy Kr. u. 311. évre esnék. Megerősít ezen véleményemben az is, hogy 1-ször a sz.-mártoni kolostor közelében temetkeztek, és 2-szor, hogy megtartva bár temetkezési szokásaikat, Krisztus monogrammját már gyakran használták, úgy, hogy a hol csak felírást találtam, mindegyiken láttam ezen monogrammot.

Varsányi János.

Véteknek tartanám ezen érdekes, egyik hirnevesb pannonai római telep régiségeit tárgyaló leírását az archaeologiai bizottság levéltárában eltemetni. Igaz, hogy a számok a díszes albumra vonatkoznak, mely már most a bizottság birtokába jutott, és hogy jobb lenne a harmadfél százat meghaladó tárgynak rajzát is ide mellékelni; azonban meggyőződván, hogy olvasóink ezeket legnagyobb részt úgy is ismerik és a melléletek sok pénzt és időt kívánnak, elégnek tartjuk jelenleg csak a helyi viszonyokat említeni, és az ásatás körülményeit napfényre hozni, remélvén, hogy a szombathelyi régiségek buzgó ismertetője és buvára főt. *Lipp Vilmos* prémontrei tanár úr ezen leírást felhasználván, *Sabaria* térképére följegyezni, és így az egykedvű múltnak hanyagságát legalább némileg pótolni fogja.

R. Fl.

Még egy szó a régi pecsétről.

(Lásd szöv. 1871-ki 6. sz. 157. l.)

Midőn én *Majláth* Béla barátom felszólítására a birtokomban lévő régi pecsét lenyomatának közlésébe beleegyeztem, mindenre inkább el voltam készülve, mint arra, hogy archaeologiai országos tekintélyeink azt hamisnak nyilvánítsák, és pedig a nélkül, hogy a lenyomat eredetijét látni, és a lelet körülményeit megtudni ohajtották volna.

Én az archaeológiához vajmi keveset értek, de annyit mint laikus mégis gyanítok, hogy a lelet környülményei az eredetiség constataálásához sokat conferálnak, és hogy azon „consilium,” mely a tárgy megsejmlélése nélkül tartatik, helyes diagnosist ritkán szokott eredményezni.

Forgattam a „régí pecsétről” szóló véleményeket s meggyőződén, hogy azok suppositiókon és G—y úr képzeletén — ezek saját szavai — alapúlnak, azt kell következtetnem, miszerint pecsétém azért jelentetik ki hamisnak ab invisis, mert állítólag hasonkorbéli pecséteknek elémutatott példányai eddig mind hamisaknak ismertettek fel. Ezen okoskodás pedig el nem fogadható.

G—y úr pecsétémét ügyetlen koholmánynak tartja, mert „egész vésete nem egyez meg a feltételezett kor véseteivel s idomaival, s mert a talaj alatti karczolások újdonaúj készítményre mutatnak.”

Megengedem, hogy a véset nem egyez meg a provokált kor azon véseteivel s idomaival a melyekkel G—y úr eddig találkozott, ezek sokkal finomabbak lehetvén. De szabad-e egy pecsétnek eredetiséget kétségbe vonni azért, mert nem „egy oda vetődött czigány által” ugyan, hanem egy vidéki zug-ezüstműves, vagy lakatos által készíttetvén oly alakot ábrázol, mely azon kor rendes s kevésbé durva véseteitől eltér, hiszen a pecsétnyomók nem érmek, melyeknél a véset, idom, szóval az egész külsőnek egyformasága az eredetiség egyedüli criteriuma.

Az újdonaúj karczolásokról felhozott állítás épen minden alapot nélkülöz, én öt év óta birom a pecsétet s rajta ném kar-

czoltam, birtoklásom előtt egy juhász viselte 17 évig parasztöltönyén mint gombot, ennek pedig hogy érdekében feküdt volna karczolást csinálni azért, mikép a tudós világ előtt „evrekát” kiáltson, épen nem tehetjük fel.

G—y úr nem ismervén a pecsét körülményeit — miként és honnan került elé? — kipótolja a hézagot, és származása körülményeit úgy, a mint azt képzelé, előadja. Képzelt. i. egy régészt Liptóban, kinek kedve van egy családi régiséggel meglepni az „ócskászat” embereit, és fogja magát rajzolni egy pecsétnyomót, s egy odavetődött cigány által kivéseti — és kész a régiség — be ássa azt a földbe, hogy kopottabbá váljék, megkerülése bizonyos, mert tudja helyét, megtalálhatja maga, de más is, mindkét esetben kezeibe kerül, s kész a leleti történelem is, s föltálmálhatja a tudós világ előtt, hogy „evrekát” kiáltson.

R. Fl. úr pedig „egy perczig sem vonta kétségbe a pecsétnyomó hamisságát, és az egészset valami századunk elején dévajkodó antiquariustól származó mystificationnak tartja, ugyanezt állítják Szalay Ágost és Nagy Imre barátai is.”

Parlagi ember létemre nem bocsátkozom ezen ab invisistett s pusztá képzeletre alapított állítások czáfolásába, ámbár bebizonyíthatnám, hogy Liptóban, de különösen családomban eddig nem találkozott senki, ki a régészettel foglalkozott, annál kevésbé egy hamis régiséggel az „ócskászat” embereit meglepni akarta volna, soha hírét nem olvastam és nem hallottam egy századunk elején dévajkodó liptói antiquariusnak, ki a tudós világot mystificálta volna; hogy pedig egy idegen antiquarius épen egyik ősöm nevét ily csalásra használva fel, a hamis pecsétet e század elején épen a szentiváni vagy az ahhoz szomszéd határban ássa el, miszerint azt ne ő, hanem más valaki fél századdal később feltalálván „evrekát” kiáltson, ezt talán sem G—y, sem pedig R. Fl. urak nem hiszik, nem bocsátkozom tehát a kimondott ítélet czáfolásába, csupán a lelet körülményeit fogom előadni.

1866-ik év derekán bizonyos visszahelyeztetési perben tanúk hallgatattván ki, az eljáró szolgabíró figyelmét egy gomb voná magára, melyet egyik tanúnak alkalmazott földművelő felső csuháján viselt, ezen gombot vagyis a kérdéses pecsét-

nyomót a szolgabíró megvevén, nekem ajándékozta. S kérdezvén a parasztot, hogy mikép jutott e gomb birtokába? — Következő választ nyerte: „Én kaptam e gombot egy pálfalvi juhászpajtásomtól, ki azt a szentiváni határban kopár mezőn találta, csuhámon viselem már 17 év óta.“ Ez a lelet története, melyhez következő commentárral szolgálok.

A szentiváni határ egyik magaslatán feküdt gróf Bogomér ősi vára, ez lévén terjedelmes birtokainak székhelye is.

Gróf Bogomér a 13-dik század utolsó harmadának elején halálozván meg, birtokai egy ideig közösbe maradtak, s nagyon természetes, hogy a közös birtok kezelése egy gazdasági pecsétet igényelt a testvérek neveinek kezdő betűivel: B .N. J. L. et B. vagyis: Bodonis, Nicolai, Joannis, Laurentii et Bogomeri. Hogy pedig e közös gazdasági pecsét jelvényeül egy erdőírtó férfi alakja választatott, azok előtt nem fog feltűnőnek látszani, kik tudják, hogy a Vág völgye, melynek hosszában Bogomér birtokai feküdtek, rengeteg erdőkből állván, itt is, mint akkori időben másutt is, el volt fogadva azon gazdászati elv „securis faciat locum sicalae“. — Ez a pecsét valószínű s a lelet valódi története, a mely utolsóért kezeskedem, s melynek hitelességét az illetők hit alatti vallomásaival is bebizonyítani kész vagyok.

A pecsét származásának és megjelésének általam előadott körülményei eredetiségét sokkal valószínűbbé tevén, mint annak hamisságát G—y. úr képzelete: befejezem e polemiát, a melybe országos tekintélyekkel szemközt laikus létemre csak tartózkodva bocsátkoztam, nem is közlöttem a pecsétet azért, hogy akárbámúlója, akár pedig vevője akadjon. Én nagy becsben tartom azt nem csupán mint valószínű unicumot — mert hogy ar árpádkori időből muzeumunkban vagy egyes gyűjteményekben eredeti pecsétnyomók léteznének, nem hallottam, pedig az enyémnek ez az egyedüli vétke, — de őrzöm mint családom becses ereklyéjét, a melytől sem B. Eötvös József minister úr, sem pedig Pulszky Ferencz barátom felhívására a nemzeti muzeum javára eddig nem tudtam megválni, bár megvallom, mikép e két férfinak felszólítása megingatott; örvendek azonban, hogy ez esetben önzésem hazafiui áldozatkészségemen erőt vett, mert ellenkező esetben a muzeum számára ajándéko-

zott tárgyak közt pirulva kellett volna olvasnom: „Sz. M.-tól egy régi pecsét, mely azonban hamis.“

Szent-Iványi Márton.

A nélkül, hogy G—y úrnak elé vágnánk, csak azt vagyunk bátrak említeni, hogy ezen esetben a lenyomat elégséges a nevezett műtárgy megítélésére; meglehet, hogy a pecsétnyomó látása még több bizonyítékot nyujtand hamis volta kiemelésére, de a szakférfiak egyhangu ítéletét alig lesz képes gyengíteni vagy változtatni.

Nem könnyen és könnyelműen fog valaki ítéletet mondani oly annyira ismert tárgyról, hogy magát nevetségessé tegye, még kevésbé négy-öt férfi, ki életében ily tárgyak megítélését tanulmányává tette. Az ítélet egészen tárgyilagosan hangzik, mert barátaim közt egyiknek sem mondtam *honnan és kitől jött a lenyomat*.

Egyébiránt úgy látszik, hogy a fenebbi nyilatkozatot félreértés idézte elő, minthogy a tulajdonos azon véleményben van, miszerint az állíttatnék, hogy a pecsét hamisítása és az avval történt mystificatio tőle, vagy családjától eredt volna; holott mi mindnyájan azt gondoljuk, hogy ő valamely ügyesen szőtt dévajságnak lett áldozatává: megengedvén még azt is, hogy a 22 év, mely felhozatik, helyes, ezen kor épen meg egyez az országosan ismert, név szerint tudva levő utánzók epochájával, kik a hazában szerteszét elszórák koholmányaik maszlagát, kiknek nemcsak jóhiszemű laicusok, hanem szakkedvelők is köszönhetik sok nagyrabecsült — de fájdalom — kevés értékű ritkaságaikat. — Hogy a nevezett pecsét nem került a n. muzeumba, sajnálom, mert épen azért közlöttem fametszetét, hogy annak koholása még inkább szembetűnjék, valamint az éremgyűjteményben is kirakjuk a fabrikáltakat, hogy a laicus rajtuk tanulja az igaziakat megismerni és megkülönböztetni.

Mindenkinek kötelesek vagyunk véleményét tiszteletben tartani; azért senkinek kedvét sem akarom rontani, ha szíve valamihez ragaszkodik; de viszont azt is kérem, hogy tőlem se kívántassék azon áldozat, miszerint a világosan hamisat igazinak elismerjem!

Ha valaki képes bebizonyítani azt, hogy a XIII-dik század utolsó harmadában ilyen collectiv köriratu pecsét akárhol e világon használatban volt, és ha valaki *valódi* pecsétet mutat be, akár nyomóját képes legyen előállítani, akár authenticus lenyomatát, melyen a *pálfalvin* levő hasonló ténykedés fordul elő — kész vagyok fejet hajtani, részemről a hibát bevallani és revocálni; de addig megmaradok állításom mellett, melyben idézett barátimon kívül még más tekintélyes pecsétértők is megerősítettek. Ezt magam részéről bocsátom elő, remélvén, hogy G—y sem fog késni a tüzetes felvilágosítással.

R. Fl.

Válasz az általam részben állított, részben gyanított római sánczokra nézve f. é. 2. és 3. sz. a. tett szerkesztői észrevételekre.

Valóban, én nem ismerem *Paulus*, *James Yates*, *Ricke* stb. könyveit a római erődítésekről; soha híroket sem hallottam; sem módom, sem alkalmam ily könyvek olvasására és megszerzésére; a régészetben is csak néhány év óta, és csak lakhelyem kis körében buvárkodom. *) De midőn magokra az al-

*) A fenebbi szerzőket csak azért hoztam fel és ajánlottam t. barátomnak, hogy saját műkalauzumra és a „Pannonia területén fennmaradt néhány római váracsról“ írt értekezésemre („Archaeologiai közlemények“ III. kötet, II. füzet) ne kellessék hivatkoznom, nem tartván magyar tudóshoz, ki a rómaiak erődítményeivel oly sokat foglalkozik, illetlennek, hogy a külföld ebbeli coryphaeusaival is ismerkedjék meg, csak azután fogván igazán belátni, hogy minden gátöny, minden váracs azért még nem római, mert a rómaiak által elfoglalt és birt területen maradtak fenn nyomai. Igen jól tudja közlő, hogy a rómaiak előtt is laktak barbaroknak csúfolt népek ezen áldott földet, de azoknak innen való pusztulása után is. Kérdés most, vajjon volt-e a rómaiaknak határozott jellegű, állandóan megtartott, azonnal felismerhető hadi építészetük vagy nem? Erre az a felelet, hogy igenis, és a ki néhány, elvitázhatatlanul római gátont vagy várt tanulmányozott, épen oly kevéssé fogja azt a barbarok akármily csodálatos alkotmányaival összezevarni, mint az újabbkori haderősítési rendszer építményeivel, melyeknek jellege szintén oly állandó, oly határozott, mint volt hajdan a rómaiaké! — Már most

kotók szavaira hivatkozhatom, minek hivatkoznám én akkor Paulusra vagy Jamesre? A tárgy megérdemli, hogy ebben necsak egymást, de a történetkedvelő közönséget is felvilágosítsuk. *)

Azt mondja M. Aurelius császár „Elmelkedései“ I. könyve végén: „iratott a Granua partján, a kvadok ellen való táborozásban“. Miezt, ha nem a *bényi* nagy táborerőd **)? És midőn — eredeti római írókra igen csekély könyvtáramból nem hi-

---

nem tudom, elismeri-e ezt közlő és válaszoló barátom, vagy nem? Ha igen, akkor még is hiszem, hogy valami alaplátnak kell fordulnia, és a szakférfiak által egyáltalán elfogadott tanhoz csatlakoznia, ha csak ezen tudományban való nem eléggé gyakorlott voltát a sok tanulás és kutatás eredményei elé nem helyezi.

*) Én is ily véleményben vagyok, csak hogy ennek tere nem az *Értesítő* lapjain keresendő, hanem inkább valami szakmunkába való, mert itt csak a legújabb kutatások eredményeit, az országban való mozgalmat keresik az olvasók, föltevént azt, hogy kiki, ki e lapokat kezébe veszi az archaeologia ABC-jén már túl van, és itt nem teoriákat, alapvonalakat, hanem rövid értesítéseket keres, melyek haladottabbak felvilágosítására és gyönyörködésére szolgálnak.

**) Csodálatos, hogy ugyanazon *bényi* hármassánczkört, melyet válaszoló a rómaiaknak tulajdonít, a nagy hírű Rumi Károly török sáncznak mondja. Nézetem szerint ez csak azt tanúsítja, miszerint azon népek erősítéseiről egyiknek sincs elég tiszta fogalma. Hol állítandották fel a ballistas- és catapultás rómaiak ezen gépeiket oly sánczok tetejein, melyekre meredekségük miatt fel sem mászhattak volna, melyek tetejein alig képes az ember megállani? hogyan húzták volna fel oda a törökök ágyúikat olyan kajácsra, melynek egész területén az ütegek számára semmi talaj sincs készítve?! Miért nem jött inkább válaszoló azon gondolatra, hogy itt egy valódi *avar ringgel* van dolga, minthogy e bámulatos erőd azoknak leírásával leginkább megegyez?! — Ha válaszoló csak egyszer figyelemmel mérte és tanulmányozta volna a szobi, verőczei, dunakeszi, ördögárki kisebb, és a maróthi, bogdányi, sz.-endrei stb. nagyobb római erődöket és azokat a *kéméndi*, somos-ujfaludi, palojtai, még más százankint előforduló kisebb kerek váracsokkal, és a nagyobb p. o. a regöli, stb. táborokkal összehasonlította volna, meg vagyok győződve, hogy ezen utóbbiakat a barbaroknak tulajdonítaná, míg az előbbieket a valódi római típust magukon hordozzák, a mint azt Vegetius és a hadtörténeti írók élénk állítják. A garam-melletti római tábor tehát másutt kell keresnünk, és meglehet, hogy föl is fogjuk találni, mert hihetetlen, hogy e folyam *torkolatát* a rómaiak, kik minden egyes patak szájához váracsát raktak, meg ne erősítették volna.

vatkozhatván — Gibbon nagyszerű historiájából „Of the decline and fall of the Roman Empire“ chap. IX. azt olvasom, hogy M. Aurelius a legyőzött kvádokat és markomannokat a Dunától tova 5 mértföldre huzódni parancsolta — a jegyzékben barriert is említ — az ifjaik virágát kiszedve, Britanniába rendelt legiói közé sorozta; mondom, e huzamos és egy ideig kétes háboru eseményeire és végére, másfelől a *garan-bényi*, valamint az *ipoly-viski* 3000° hosszú, 60° széles, 25° magas egy legióra való, és a *felső-paloitai* un. őrhely, tótul „poganszki urch“ 35 hold területű roppant sánczokra gondolok, nem említve az *ipoly-pásztói* és *szetei* alig fél hold területű kis körsánczokat Hont megyében: azt hiszem, nem tévedek, ha mindezeket mint M. Aurelius római császár Kr. u. 174-ben a Garam és Ipoly vidékén viselt táborozása tanuit mutatom fel. Az imént makk-evő kvádok és markomannok, kik a Kr. u. 150. év táján telepedtek le a békés szláv-szarmaták közé, s a szarmaták, kiknek művei a *magyarádi* és *ipoly-kis-keszi* dombok ős muzeumából jöddögélnek napfényre, meg a *pereszlényi* stb. őstemetőkből, ily roppant stratégiai művek előállítására sem észszel, sem kellő szerszámokkal nem bírtak.)*

1847-ben, *Bátán* az ott létező castrum romjai közt ily feliratú töredék kőtáblát találtak, mely jelenleg talán a muzeumban tartatik: „Imp. Caes. Antonius Aug. Pius Sarmaticus Britanicus . . . . Ripam omnem . . . . extructis praesidiis, per loca opportuna, ad clandestinos iatrunculorum (a későbbi császárok alatt: hostium) transitus, oppositis munivit“. . . . Ilyen a Kr. u. második század közepén sánczolt őrhelyek *Fehér- és Tolna* megyék dunapartjain: *bátai*, *pentelei*, *baracsi*, *pázmánd-baracsi*,**) melyet a kuruczok 1704 — 5-ben használtak, innen

*) Ezen föltevést nem tartom egészen helyesnek, mert a nagyszerű földtömegek kevésbé képviselik az észet, mint a rendszeres, alacsonyabb, de gépek által védett gátönyok. És ha p. o. a római sírokat a roppant barbar halmokkal összevetjük: honnan vették a barbarok ezekhez az észet és a szerszámokat?

**) Itt válaszoló világosan összevegyíti a valódi római castrumokat a barbarok gátonyaival. A *pentelei* és *baracsi* római castrumok, a *bátai* szőlőkben levő, egy Adony alattival, egy *penteleivel* (egy egész sorozat kisebb váracsa az út mellett ismét római) s a *Baracs* és *Duna-Földvár* közötti határozottan barbar művek.

kurucz sáncznak is mondatik; a *dunaföldvári* — Sz.-István által un. *Zemonyi*, meddig észak felé a pécsi püspökség határát terjeszté; a *kömlödi*, melyet 1705-ben Bottyán kurucz tábornok a maga stratégiai céljaira, mint a *baracs-pázmándit*, felhasznált és a *bátai*, holott találtatott néhány év előtt *Procolinus* Antonin II. segédleágióbeli katonájának jelenleg *Szegszárdon* létező sírköve, és egyéb régiség.*)

Hóke Lajos.

XVI. századbeli ingóságok.

Nemzetünk Szokás- és Viselet-történetéhez mily kevésse vannak eddigelé az adatok összegyűjtve, e lapokban is említetett; ez okból nem lehet figyelem nélkül hagynunk azon régi családi ingóságok összeírásait sem, melyek nemcsak nyelvészeti tekintetben az iparczikkek műszavaival ismertetnek meg, hanem a főnebb jelzett történelem érdekében is érdekes tanulmányi anyagul kínálkoznak. E nézet ösztönzött engem is a következők közlésére.

Barbarith György a XVI. század közepén túl Zólyom vármegye főispánja és a hasonnevű vár kapitánya volt. Egyik leányát Katalint, nemzetes elefánti Eleffánthy Imre vette nőül, ki nejével szokás szerint kiházásítási hozományt is kapva, a nevezett ipa és vő 1581. november 6-án Nagy-Apponyban öt tanu előtt az érdeklett nász hozománybeli ingóságokat írásba foglalták: ezen leltárból, melynek bevezetése és zárlata latin,

*) Megengedi szerző, ha élénk képzelődéséből a haza területén minden irányban cikázó, mint maga mondja: hypothesiseit nem folytatjuk, mert majd minden sorra kellene ellenészrevételt tennünk, holott más egyébbel el lévén foglalva, reá nem érünk egész munkát írni, a hol csak néhány jegyzéssel akartunk felelni. Ha a gondviselés megengedi, hogy ezen iránynak csak néhány hónapot szentelhetek, úgy hiszem, Hóke barátom is meg fog tör. kvésemmel és felvilágosításaimmal elégedni. Különben csak arra kérem, legyen addig béketűrése, míg vizsgálatimat befejezhetem. Könnyű annak, ki csak egy irányban haladhat, míg másnak naponként más és más kérdések merülnek fel szellemi lát-határán!

de leltári része magyar nyelven kelt; érdekesnek és czélszerűnek vélem ez utóbbi részt e lapok hasábjain mai helyesírás szerint fölmutatni, a mint következők:

Egy arany nyakbavető drága kövekkel rakott.

Egy öreg (*értsd nagy*) arany láncz.

Más kisebb láncz.

Egy gyöngyláncz arany kövekkel elegy.

Három ezüst láncz övek aranyozottak.

Egy ezüst korda fejr.

Tizenkét arany gyűrő kövekkel, kész pénz kétszáz forint.

Egy gyöngyös főkötő.

Két aranyas főkötő.

Két selyem főkötő.

Egy öreg virágos kupa, aranyozott, nagy gomb rajta.

Egy öreg kupa, ezüst aranyozott, az fedelen egy kis kristál.

Egy fedeles kupa merőn aranyozott.

Egy öreg ezüst kanna merőn aranyozott.

Egy ezüst csésze aranyozott képek rajta.

Egy öreg pohár felül aranyozott.

Egy öreg ezüst kupa aranyozott az fedelen egy hever (?) kép rajta.

Ezüst kalán tizenegy.

Egy aranyas karéjú ezüst pohár.

Szoknyák. Egy vont arany szoknya.

Egy veres bársony szoknya, egy széles kötés peremmel.

Egy fekete bársony szoknya, két rend arany kötéssel peremezett.

Egy arany színű dupla tafota szoknya.

Egy szederjes bársony kis suba, nesttel béllett, arany kötéssel prémezett.

Egy öreg veres szőnyeg falra való.

. . . . . stb.

Item egy veres dupla tafota felső ruha.

Egy arany láncz.

Két kézre való kis arany láncz.

Egy ezüst aranyozott lánczöv.

Egy fekete maicz (zománczos, smalte?) bogláros pártáöv.

Egy ezüst keshüvely aranyozott.

N a g y I v á n.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1871. febr. 7-dikén a m. n. muzeumban tartott II. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Méltóságos *Szalay Ágoston* úr elnöklete alatt jelen voltak: *Arányi Lajos*, *Henszlmann Imre*, *Mátrai Gábor*, *Rómer Flóris* btt.

11. *Vidlicskay* képviselő úr figyelmezteté az elnökséget a *szabolcsi földvár*ra, mely állítólag a magyar vezérek korából való; ezen figyelmeztetés köszönettel vétetik, és az előadó, ki *Szabolcs* megyében már több ízben megfordult, adandó alkalmmal ezen várat is meg fogja tekinteni.

24. A *lébenyi templom* restaurációja tekintetéből *Essenwein* által készített tervek előterjesztése alkalmával, kéri a bizottságot előadó, hogy azon esetre, ha a nm. vallás- és közoktatási miniszteriumhoz a *mosony-megyei* folyamodvány be fog érkezni, és véleményadás végett az archaeologiai bizottsághoz áttétetni, a bizottság pártoló véleményt adjon; a bizottság tagjai a terv helyes és sztylszerű voltáról meggyőződván, egyelőre határozzák, miszerint az ügy siettetése tekintetéből azonnal *Henszlmann* bt.-nak adassék ki, és pártoló véleményével együtt a miniszteriumhoz visszaszolgáltassék.

16. *Majláth Bélának* a régészet terén kifejtett eredményes munkálkodásáért köszönet szavatatik.

18. Közöltettek következő levelek:

1. *Id. Mogyoróssy János* békés-megyei leleteket ismertet.

2. A *komáromi* benczés tanári testület a *komáromi muzeum* alapítását elősegíteni igéri.

3. *Tolnai gróf Festetich Leo* a *galgóczi* leletről küld be tudósítást.

4. *Majláth Béla* liptó-sz.-miklósi első régészeti értekezését küldi be.

5. *Kandra Jakab* szíhalmi káplán egy *avar ringet* ismer tet meg.

6. *Sárkány Miklós* bakonybéli apát *Árpáson* talált régiségeket küld be.

7. *Pelargus János szala-megyei régiségekről* értesít.
  8. *Gönyey Gábor ügyvéd egy Nagy-Károlyban levő bronz csákányról* tudósít.
  9. *Majláth Béla rún-irással ellátott cserepeket* jelent be.
  10. *Lipp Vilmos* tudósít egy *Neró-féle aranyról*.
- Pesten, febr. 8-án, 1871.

Jegyzette : R ó m e r Flóris.
bizottsági előadó és szerkesztő.

Érmészeti adalékok.

XLIII.

Éremtani kérdés.

Heraeus Károly Gusztávnak „*Inscriptiones et Symbola varii argumenti, Norimbergae A. MDCCXXI.*“ cím alatt megjelent 8-adrétű könyve 55-dik lapján, VI. Károly római császárnak és (e néven III-dik) magyar királynak, az 1718-dik évben Passarovitz szerbországi városban kötött béke emlékére, AVGVSTO PACATORI III. hátlapi körirattal vert fémere rajzban és ismertető szöveggel közöltetik. A rajz ezen közismeretű fémernek — mely például Schönvisner éremtana és a Széchenyi-Cat. közkezen forgó könyveiben is ki van adva — úgy a bécsi császári éremtárban őrzött, mint minden általam látott példányaitól jelentékenyen különbözik; különbözik főképen a körirat betűinek helyzetét és a hadi jelvények között fekvő tegez irányára nézve; mert míg az ismert valódi példányokon, a fémernek a néző baljára eső felén, alul kezdődő köriratot a pálmafa megszakasztja: addig ez a rajzon csak a pálmafaig ér; s egyszersmind ugyane rajzon a tegeznek öble a nyilvesszők végeivel a fémer beltere felé, a mondott példányon ellenben a fémer szélének kifelé irányúl; Heraeus szövegében pedig — a mi a figyelmet különösebben fölkeltheti — ismét olvassuk; *Adjectae literae denotant sculptorem extraneum in festinatione adhibitum*; holott mind a Heraeusnál lerajzolt példány, mind az említettem valódiak sigla nélkül vannak, va-

lamint azon ma meglevő stampiglia is, mely a bécsi császári érmeldének, Weiss vésnök által e században készített kézirati bélyegjegyzékében, 136 szám alatt, „ohne Monogramm“ megjelöléssel őriztetik.

Munkája 14-dik lapján írja Heraeus: De quibusdam Aversis statim monendum est: illas cum tempore elaborandas esse pari industria, qua novae in lucem prodibunt; adeoque restituendas esse et sculptorum arte magis perficiendas, quam primo conatu apparuerunt. Azon aversák közé tartozott-é fémerünk hátlapja is, melyek idő folytán újra vésettek; és ha igen: van-é még fenn valahol példány az eredeti vésettel? és végre ki volt Heraeusnak ki nem elégítő művet készített és csak sietségből alkalmazott sculptor extraneusa? Vagy végre a mondott különbségek mind Heraeusnak és vázolójának tévedésén épülnek?

Fémerünk részint a svéd *Richter*, részint a svéd W. (aróv) által vésett előlapokkal fordul a gyűjteményekben elő; azok mindketten — és kivált Richter — ama kor méltán hírneves vésnökei voltak; Warovnak egybetűs névjegyére az *adjectae litterae* sem illik.

Nem tudná-é gyűjtőink valamelyike megoldani a fentirt kérdést?

D o b ó c z k y Ignác.

XLIV.

Ludaics Miksa megyei törvényszéki ülnök úrtól ajándékba kapott a m. n. muzeum egy monoru (5.3—4.5 átm.) réz emlékérmét, melynek előlapján tölgylevél-koszoruban LEO POLDO II AVGV STO, köröskörül PIETATIS IN GENVS HVMANVM ERGO áll; hátlapján ezen érdekes szavak foglaltatnak: QVOD · | CRVENTAM · CAEDIBVS · | POPV-
LORVM · LAVREAM · | SPREVIT · | IMPERIVM · IN-
TRA · FINES · | COERCENDO · CIVES · HOSTES · |
SERVAVIT · | PACE · VLTRO · DATA · ACCEPTA · |
ORBI · TERRARVM · | CONSVLVIT · | M · D · C · C ·
L · X · X · X · X · — Ezen érem eddig a muzeumból hiányzott, de különben sem látszik közönségesnek lenni, miért is legnagyobb köszönettel vettük.

XLV.

Magyar érmészettel a német szaklapok is foglalkoznak. Nem rég kérdés tétetett a *Numismatische, Zeitung*-ban: melyik művésztől származik az MDCCXL-ben Ex decreto stat. et ordin. Hungariae veretett emlékpénz, melynek előlapján két mellkép van, körirata: Ferdinandus IV. utr. Sic. rex. M. Carolina Reg. Archiduc. Aust. Hátlapján oltáron, melyen láng ég, Magyarország czimerét látjuk; falkoronával ékeskedő nő jobb-
jával csészét ürít a láng fölé, baljában labarumot tart: Pan-
nonia laeta szavakkal. Körirata: Felix Adventus ad sacr.
inaugurati. Leop. Aug. Poson? — Minthogy sem a Széchenyi-
sem a Schoennis-féle lajstromokban e ritka és szép fémer
elő nem fordul, szerkesztő azt Appel Repert. 2. kötet. 2. Rész.
923. 1. 3. számából idézi, azonban ezen érem csak $\frac{1}{4}$ latos,
míg a kérdéses érem 3 latot nyom.

Régi pecsétek.

I. (*Péter, pécsi püspök pecsétje*). E püspök, ki Haas Mihály Baranya megyéről írt munkája 288. lapja szerint I-sőnek mondatik, meghalt 1312-ben. Csinos és jó karban levő pecsétjét nem rég a m. n. muzeum vette meg, melyet ezennel rajzban mellékelünk. A mandorla alaku pecsétnek van két gyöngyös körszelvénye, melyek közt ezt olvassuk: † S. PETRI · EPISCOPO — PI QVIQVENSIS. Az infulás főpap jobbával áld, baljában tartja a pedumot, mely azonban a földig nem ér le.

II. (*Aquileai pecsét*). Baráti kéztől kaptunk nem rég egy kerek, 6·6 cent. átmérőjű igen régiesnek látszó pecsétnyomót, korszerűleg felfüggesztésre alkalmas hátgerinczczel és lyukkal,

melynek közepén egy jobbra néző sas (aquila) terjeszti ki szárnyait, lábai alatt és mellette fal és tornyok emelkednek. A munka durva, felírása pedig ez: VRBS : HEC: AQVILQIET CAPVD : EST : ITALIA :

A sajátságos szöveg egy pecséten, mely rendesen SIGILLVM vagy S-sel kezdődik, és nem történelmi textussal, a szokatlan pontozás és a *capud* szó eléggé tanuskodnak a hamisító ügyetlenségéről! — Vigyázzunk, mert bizony igen felkap azon élősd sereg, mely tudományunk legnagyobb kárára mind inkább gyarapodni látszik.

R. Fl.

Archaeologiai levelek.

XXII.

..... A második régészeti felolvasásra készülök; tárgya a bronzkorszak leend, leginkább vonatkozva a liptói leletekre, miután ezzel vélem legcélszerűbben felébreszteni a közérdekeltséget ama nagyszerű tudomány iránt, melynek én is szerény munkása vagyok. Kilátásaim mindinkább reményleni engedik, hogy az archaeologiai egyesület vagy közvetlen a második felolvasásnál, vagy pedig mindjárt utána létesülni fog.

..... Mult ősszel való barangolásom alkalmával a portornyai fensíkon több helyütt barbárkori cserépdarabokat találtam, melyek az agyagművesség három korszakbeli jellegét viselik magukon; a többi között 3 töredék darabon az északi rún jegyek tökéletesen kifejezvék, az egyiken pedig az *Obotrét* rúnák *Thyrs*, vagy *Thors* jelei kétségtelenül benyomvák.

Bár a rún betűjegyek meglehetősen ismeretesek előttem, és vannak erre vonatkozó excerptumaim, szakkönyvekkel ez irányban még nem bírok. Kérem tehát Főtisztelendőségedet, kegyeskedjék engem néhány szóval felvilágosítani, vannak-e a rúnírást tárgyaló és magyarázó szakkönyvek, és melyek azok? Egyébiránt ezen talált cserépdarabokra vonatkozó nézetemet becses szaklapja részére meg fogom küldeni.

Liptó-Sz.-Miklós.

Majláth Béla.

XXXIII.

..... Az általam Kis-Árpáson, a nép kezéből kiváltott 12 ezüst, s 258 rézpénzt, és a kőkorszak egy parányi maradványát átküldeni van szerencsém. Mi ha Főtisztelendőség némi tetszését érdemelné ki, a még hátra levő nagyobb részt a régi pénzekből, és egy fibulát kedvező alkalommal átküldendém .... A fentebbiekhez csatolok egy kevésbé megpattant pecsétgyűrűt, melynek metszett betűi keleti eredetét hirdetik.

S á r k á n y Miklós,
bakonybéli apát.

XXXIV.

A kálvárián — római földváron, sz. istváni Zemogni-n — aluli dombvonalon levő szőlőt előbbi csizmadia gazdájától Ujváry László ügyvéd vette meg, ki figyelmeztetésemre megígérte, hogy ha döntés, áskálás közben valamire akad, értesíteni fog. A szomszéd domb szőlőjében a munkások koponyákat, és durva primitív művű fekete cserépedényeket hánytak ki, melyek a tavaly küldöttektől külön jellegűek: kis kancsó, tál, öblönyök stb. Ezek megtartását a szőlős-gazda figyelmébe ajánlottam. A munkások beszélték, hogy e tájon a múlt években akárhány ily apró edénykéket találtak és dobáltak el.

Derecskey Lajost is felkértem, hogy ha a castrum végnegyede forgatásához fog, és ha valami érdekes tárgyra akad, értesítsen.

Dunaföldvár.

H ó k e Lajos.

XXXV.

... Közelebb egy tallérnyi nagyságu, kissé kopott ezüst emlékérmét láttam, mely következő felirattal bir :

Publ. laeti
 ciae monimen.
 Javarino sociali
 christianar. provi
 nc. bello feliciter re
 cuperato. Dictatore
 gloriosis. Adolpho
 Com. a. Schwartzenberg
 A. O. R. CIO : IO IIC
 Die XXIX mart.
 V. M.

Másik felén az erősség rajza van Victoria Domino omnis körirattal; alul: cum privi. cae.

Egy csinos asztali ezüst órát is láttam, állítólag a XV. századból gr. Bethlentől; tetején Herkules ül, egyik kezében dorongot tartva, másikat feje fölé emelve. Nagyon csinos mű.

Egy Antalfán 2 ölnyi mélységben csonttöredékek környezetében talált fehér szürkés színezetű, egészen — a fogantyúját kivéve — ép, csinos lenyomott czifrázattal ékített korszónak is jutottam birtokába.

A.-Dörgicse.

Pelargus János.

XXXVI.

Barna Nándor muz. ör úrnak.

..... Két csákányra figyelmeztetlek, melyek a Szamos folyóból kerültek ki, és jelenleg a megyei levéltárban vannak. Anyagjuk veresréz; fölületök rozsdával van bevonva; rajzokat természetes nagyságban itt közlöm. Ha a m. n. muzeum ezeket megszerezni óhajtana; tegye érintkezésbe magát a muzeumi igazgatóság a megyei bizottmánynyal, és bizonyosan át fog adatni a két csákány.

Nagy-Károly.

Gönyei Gábor.

A csákányok rajzát a m. n. muzeumban létező példányokkal összehasonlítván, azt találtuk, hogy alakjokra nézve a Maros megyében találtakkal teljesen megegyeznek.

R. Fl.

Archaeologiai mozgalom.

(*Muzeumunk régiségtára*) iránt az érdekeltség mind inkább emelkedik: így a delegatiók ideje alatt többször volt alkalmunk az osztrák küldöttség tagjait, köztük a triesti muzeum bizottsága elnökét b. *Pascotini*t ismételve, és herczeg *Schwarzenberget* is osztályunkban látnunk. Ezekén kívül nagy figyelemmel tekinté régiségeinket herczeg *Hohenlohe* ő felsége a király első főudvarmestere, ki *Wilczek* gróffal együtt hosszabb ideig mulatott tárlatinkban, s főleg az utóbbi szakismeretét minden lépten elárulván, megigéré, hogy ismét be fog térni a régiségtárba; valamint herczeg *Czatoryczki László* is több ízben jelent meg idegenek kíséretében, kiknek a herczeg, mint egy tekintélyes gyűjtemény birtokosa, kalauzul szolgált. Nem akarjuk a közönség kíváncsiságát felcsigázni, azt azonban még is megsúghatjuk, hogy tavaszkor többféle meglepetés vár reá, s a római és középkori kőtárlat megnyitása, valamint a remek fészgyűjtemény eléggé fogják bizonyítani, mire fordítja a muzeum a nemzet által megszavazott ezreket!

(*A lipó-sz.-miklósi régészeti felolvasásról*) lapjaink azon örövendetes hirt közlik, hogy igen választott és figyelő közönség előtt csakugyan megtartatott és a sebesült francziák számára mintegy 130 frtot eredményezett. Hogy ezen nemeskeblű vállalat is ellenzésre talált és *Majláth Bélát* gyanúsítani kezdték, nem csoda oly helyi viszonyok közt, hol az első fellépőben mindenki saját hírének fosztóját, tekintélye concurrensét, tudományos nimbusa elhomályosítóját látja. Ha azonban igaz, hogy a közönség részéről valódi részvét mutatkozott, akkor barátunk ne riadjon vissza, és ne erősítse meg a balhiedelmet, hanem folytassa érdekes előadásait. Ha a hátramaradásnak a sötétségnek, az irigységnek találkoznak vitéz bajnokai, legye-

nek a haladásnak, a tudománynak, az emberiségnek is kitartó védői!

(*Komáromi muzeum*). A m. tudom. Akademia lépéseket tett *Komárom* megyénél, hogy nyujtson segédkezet az ó-szőnyi római emlékek megmentésére és a város kebelében való felállítására. *Ghyczy Kálmán* e megye hirneves képviselője lapunk szerkesztőjének megigérére erélyes pártolását, hasonló értelem-ben nyilatkoztak: *Thaly Zsigmond* az ó-szőnyi jószággrész gondnoka és a városi polgárnagy úr is. Felszólíttattak a helybeli sz. bene-rendi tanárok is, kik állásuknál fogva hivatottak e nemzeti kincsek megóvásának elősegítésére. Valamint ezen uraknak, úgy a kir. mérnökségnek is birjuk ígéretét, hogy ezen messze-kiható tervet elősegítendik. Egy perczig sem kétkedünk, hogy ezen szabadérzelmű jeles megye elhúnyt alispánja, *Sárközy József* szellemében fog működni, is meggyőződni arról, miszerint nevezett nagy hazafi inkább *Komáromnak* ajándékozta volna gazdag gyűjteményét, ha t. i. már akkor muzeuma lett volna, mint a *pápai* főiskolának. Tartunk tőle, hogy azon sok szép gyűjtemény, melyet a megye értelmisége bir, szintén szét fog forgácsoltatni, ha a megye nem siet helyiségről gondoskodni, hol azok felállíttathassanak.

Egyveleg.

85. (*Milyen volt a magyar huszár Buda visszavétele előtt?*) Bizony csodálkoznék a mai huszár, ha a két század előtti ősöknek egyikével találkozna; magam is bámultam azon vad lovasokat, kiktől *Hausláb* tábornagy úr gyűjteményében majd egy teljes sorozatot volt szerencsém a legrégebb időtől kezdve tanulmányoznom. Halljuk, mit mond egy angol író, ki 1638 körül hazánkat meglátogató: A magyarok lovassága sokkal jobb gyalogságuknál, mit leginkább ügyes és sebes lovaik, melyek az országban növekszenek, természetének lehet tulajdonítani. Ezen lovasokat *Huszároknak* híják, kik tetőtől talpig fölfegyverkezve sisakot, vértet vad-állatok bőréből készült lábravalókat hordoznak. Jobb kezükben rövid dárda van, baljukban törökös kard, hátul pedig puska vagy karabély lógg. — A gyalogság, hazai nyelvükön *Hajdúk*, rövid puskát kezelnek, mely a lovasok karabélyánál alig hosszabb, bal oldalukon lógg a görbe kard, hónuk alatt a fokost hordják. — Mily érdekes lenne az

elmúlt századoktól kezdve, mennyire csak hiteles rajzokat kapni lehetne a magyar katonaság, mely mindig oly sajátságos jelmezekkel birt, hogy a külföldi hatalmak mai napig *névszerinti huszárokat* használnak könnyű lovasságnak — legújabb időkig való fejlődésükig helyes rajzokban vagy színezve adni. Szép emlék lenne ez nemzeti hadseregünk számára, és ha szándékunk e jellemző típusokat jövőre is fentartani — a szakférfiaknak hasznos és eredményes tanulmányul szolgálhatna. A fentebb említett nagy műveltségű tábornagy úr, már régóta szándékozik gyűjteményét szakértő szöveg kíséretében kiadni, és benső sajnálatát fejezé ki, hogy ezen a világ minden katonaságát érdeklő munkájára Pesten kiadót nem talált. Meglehet, hogy ma már lelkesebbek a fővárosi vállalkozók, és hogy régi hadseregünkkel legalább képekben megismerkedhetünk.

R. Fl.

86. (*Hová lettek középkori diszített tégláink?*) melyekkel templomaink és kolostoraink padolatai ki voltak rakva, hová csinos kályhafiókjaink? — A kik régi várak és kolostorok szomszédjában laknak: könnyen találhatnának a várárkokban és a murva közt egyes darabokat, melyeket könnyen ki lehetne egészíteni, és agyagművességünk gazdagítására felhasználni. *Bakits János* barátom alig töltött *Trencsinben* néhány órát és onnan már is egy csinos évszámos XVII-dik századbeli kancsót, és a vár hulladéakai közt igen szép kályhafiók mintát hozott! — Semmit se tartsunk oly csekélynek, hogy figyelemre ne méltassuk. — Hát a *bábosok mintái*? azok el fognak-e lassankint veszni, a nélkül, hogy muzeumunk csak egyet is képes legyen felmutatni? A milly-gyertya és az olcsó olajok a viasz-gyertya készítményt tönkre teszik és a mellékes marczipan is lassankint kisebb területre szorul. — Gyűjtsétek a morzsákat, hogy el ne vesszenek!

87. (*Ó-Szönyön*) néhány év előtt egy igen csinos carneol vésett követ ástak ki, mely jelenleg dr. Markusovszki birtokában vagyon. Hű rajzát mellékeljük és megfektetésére kérjük az efféle régiségek ismerőit.

88. (*Egy harangot*) találtak a földben a „Budapesti Közlöny“ szerint Béga-Sz.-Györgyön, mely 200 éves, és az azon helyen állott

*

zárdái lehetett. *Bonnaz Sándor* csanádi püspök a temesi papnöveldei templomnak ajándékozta. Sajnáljuk, hogy e harang tüzetes leírását nélkülöznünk kell.

89. (*Henslmann ásatását Bácsón*) így hozza egy német lap: „Es handelt sich um die Blosslegung der Ruinen des Marktflecken *Lurés*“; jól jár majd idővel, a ki ezen nevet helynévtárunkban, vagy térképeinken keresi.

90. (*Czölöpépítményeket*) találtak az ausztriai Attersee északi partján *Wilczek* és *Wurmbrand* grófok, kik régészeti kutatásokkal foglalkoznak. A műtárgyak után ítélve, melyeket kihalásztak, e telep a kőkorszakba helyezendő.

91. (*Olaszországi érmeiken magyar czímer*). Több érmen találjuk a régiebb magyar pólyákat, melyek magyar királyi házból származott fejedelmek után ezek utódaira is átmentek. A régiebbek közt Anjou Károly és Lászlót említjük, kiknek érmein három függélyes mezőnyön jobbra a magyar 7 vagy 9 pólya áll, középett egymás fölött a 3 lilium, balra a jeruzsalemi kereszt. *Renatus*, I. *Ferdinánd*, II. *Alfons* és II. *Ferrand*, III. *Frederik* stb. érmein folytonosan használtatik e czímer az első mezőben, és átment *Beatrix* királyné czímerébe is, mint azt a *Corvin-codexeken* gyakran észrevehetjük. Az újabbak közt említésre méltónak tartjuk *Pico di Mirandola* ezüst érmét a m. n. muzeumban, melynek előlapján ez áll: *ALEXANDE · DVX · MIRAND · I*; a mezőnyben ketté szelt paizs, jobb oldalán a 8 magyar pólya, a bal fekkentesen két részre oszlik, felül a koronából növő kettős kereszt, alul talán egy repkedő madár? *Picus*? — a hátapon a körirat: *SVB · TVVM · PRESIDIVM* · a mezőnyön a *Patrona Hungariae* félholdon ül, jobbjaiban a kormánypálca, baljaiban a kised Jézus. — I. *Picus Sándor* uralkodott 1619—1637-ig, és a veret hasonló azon koru magyar veretekhez, csak hogy az előlapon a czímer mellett *A — R*-et mire kell magyarázni? Van-e még más ilyen veretű ezüst denár is, vagy tud-e valaki erről többet? szívesen vesszük a közlést.

92. (*Az archaeologiai bizottság*) rendes üléseit tartja:

Március 7-kén. — April 4-kén. — Május 2-kán — Junius 6-kán. Oktober 3-kán. — November 7-kén. — December 5-kén. Közöljük olvasóink és levelezőink érdekében, hogy a beküldött tárgyalások idejét tudhassák.

93. (*Kirándulások a bécsi régészeti egylet részéről.*) A nevezett egylet, melynek főfeladata Bécs városa ősrégi történetének fürkészése, évenként társas kirándulásokat tesz, melyek szakférfiakon kívül szakkedvelőkből is állván, a régészet megkedveltetésére szolgálnak. Nálunk még talán időelőtti vállalat lenne ilyesmit tervezni; de ha csakugyan találkozának társak, ilyesmit a főváros igen érdekes vidékein szintén lehetne rendezni. — A sok eszem-izom kirándulás közt ránkérne néha egy komolyabb irányú kikocsizás, melyen az édeset a hasznossal lehetne fűszerezni. Ilyenkor az eredmény biztosabb mint a tudós termék rekedt levegőjében, és a szívek fogékonyabbak az Isten szép természe-

tében. — Meglátjuk, lesz-e társunk, ha ezen ügyet tavaszkor fölmelegítjük?

94. (*A cseh korona*) a koronázási jelvényekkel együtt, mely hajdan a *Karlsteini* vár fő őrtoronyában létező fényes kápolnában őriztetett, későbbben pedig a prágai főegyház egyik imolájában ideiglenesen el volt helyezve; ugyanazon dom ujjá alakítása alkalmával egy a *Wenzel-kápolnából* elérhető hét zár által őrzött imolába tétetett át. A szekrény ereklétartó alakú, a falak, ablakok, padolat mind sztilszerűen van alkalmazva és az egész átidomítás csak hetedfél ezer forintba került. A mostani dísz igen elüt azon nagyon is józan szekrénytől, mely rozszant léteben már egyik lábát elveszté és annak pókhálós és poros falaitól, melyek közt a nemzet azon jelképe állott, melyet a *Karlsteini* várban a laicus csak a kápolna ablakán át láthatta, melyhez Károly császár csak meztláb közeledett, s melyet csak országgyűlési határozat mellett lehetett közelebbről megtekinteni! Mondják, hogy a *Karlsteini* várt tatarozni készülnek, bár történnék ez Visegrádunkkal is, mennyire a romok azt kívánatossá teszik:

95. (*Camesina lovag, és csász. tanácsos*) ügyes vezénylese alatt csakugyan megmentetett a *neubergi kolostorban* elhagyatva volt ausztriai herczegek sírboltja. A munka múlt évben fejeztetett be és a lépcsőzet kezdeténél ezen emléktábla alkalmaztatott, melyet *Bergmann József* a császári régiséggtár őre szerkesztett:

In. hac. cripta.

Sumptibus.

Francisci. Josephi. I. Imperatoris. Avstriae.

Anno. Salvts. MDCCCLXX. restavrata.

in. pace. reqviescvnt

Fyndator. monasterii. Neobergensis.

Otto. Alberti. I. Romanorum. regis. filivs.

Dvx. Avstriae. et. Styriae.

natvs. MCCC.I. denatvs. Viennae. XVII. Febrvarii. MCCCXXXIX.

et. eivs.

Conivx. I. Elisabetha. Dvcissa. Bavariae.

defuncta. Vienne. XXV. Martii. MCCCXXX.

cvm filiis

Friderico. II. rato. X. febr. MCCCXXVII. stb.

96. (*Xanten*) városában régészeti egylet keletkezett, melynek főcélja a használaton kívül levő egyházi készleteket, edényeket, hímzéseket, csipkéket gyűjteni, megóvni és egy kápolnában, mely a főtemplom temetőjének bejárása fölött áll, felállítani. Szóval ez valódi *keresztény muzeum* lesz, melyhez a püspök is hozzájárul tekintélyével. Nálunk is kellene a megyékben szétszórt, egyházi kincseket gyűjteni és a székhelyen felállítani. Ezt indítványozzuk évek óta és maradunk a régi gondatlanság mellett. Míg ebben is lassankint a világ túl fog szárnyalni.

97. (*Az antwerpeni Akademia*) 800 frank pályadíjat tűzött ki a belga szobrászat történetének a legrégebb időtől a renaissance-ig leendő megírására. A határidő december 31-e 1871. A munka francia vagy flammand nyelven irandó. Mikor fognak nálunk ilyen pályakérdéseket kiírni! és az örökös theorizálástól és könyvekből való könyvesinálásból a valódi kutatás terére átlépni?!

98. (Hogyan bánnak külföldön a régiségekkel?) Lübeck városa főterén van egy kis régi házikó, melyet, mivel benne vaját árulnak, *Butterbudenek* hínak. Ezt némelyek el akarják távolíttatni, bár mások mindent elkövetnek, miszerint ezen építészeti *unicum* a város számára fentartassék. Remélik, hogy elvégre is a kegyelet győzni fog a minden régít leromboló újítási viszketeg felett.

99. (*Strauchitznál*) sok szláv vagy szlávorszak előtti régiséget találtak, melyek egy kövecs gödör mélyítésénél jöttek napfényre és a száz tudósokat nagyon foglalkoztatják. A száz és száz hamveder, melyek előhaladt műveltségről tanuskodnak, többnyire töredékekben jönnek napfényre, de vannak egészek is, és a tiszta bronzorszakba helyezendők, minthogy eddig semmiféle más fém sem találtatott mellettök.

100. (*Báró Miske Imre*) római bronz-szobrokban igen szegény muzeumunkat valóban becses Bacchus szobrocskával méltóztatott megajándékozni. Ezen műdarab, melynek értéke több száz forinttra rüg, mint ajándékozó állítja, honunkban találtatott, és így reánk nézve annál nagyobb becsesl bír. A 20.5 centiméter magas bálványka kissé jobb felé hajolván, jobbájában szőlőfürtöt tart, balját pedig emeli, hogy benne a thysust tartsa, ezen kéznek hüvelye és mutatója az említett thirsussal hiányzik. Fejét szőlőfürtökből és levelekből font koszurú disziti, bal válláról jobb ágyéka felé keskeny tigrisbőr van általvetve, úgy azonban, hogy meztelenségét még inkább feltünővé tegye; a lábain levő, és az ikrákig érő sarukról köröskörül bőrfoszlányok lógnak le. A fennemlített hiányon kívül a szobrocska igen jól van fentartva, és nagylekű báró úrnak hazafias áldozatát a nemzet előtt kirívóan fogja hirdetni!

101. (*Ipolyi Arnold kanonok*) és középponti papnöveldei igazgató kezdi érdekes képtárát a seminariumi folyosókon felállítani. Ez által fővárosunk ismét egy olyan műtárlattal fog gazdagodni, mely rendszert volt és főkép a középkori egyházi festészetet mintaszerűleg és gazdagon képviselő egyes darabjainál fogva a szakférfiak figyelmét már eddig is magára vonta. Pyrker lelke működik jelenleg is az egri főkapitán tagjaiban; adja a jó ég, hogy az soha ki se haljon!!

Tartalom : A szombathelyi határban 1836—1855-ig kiásott régiségek topogr. leírása. *Varsányi Jánostól* 2136. — Még egy szó a régi pecsétről. *Irta Szent-Iványi Márton.* 229. l. — Válasz az általam részben állított, részben gyanított római sánczokra nézve tett szerkesztői észrevételekre. *Höke Lajostól.* 221. l. — XVI. századbéli ingóságok. *Irta Nagy Iván.* 226. l. — Kivonat a m. tud. Akademia archaeolog. bizottsága 1871. évi II. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. 228. l. — Érmészeti adalékok. 229. l. — Régi pecsétek. *R. Fl.-tól* 281. l. — Arch. levelek. XXXII.—XXXVI. 232. l. — Arch. mozgalom. 235. l. — Egyveleg. 236. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

10. szám.

Márczius 15-én.

Bizománys:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg.
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

A beregmegyei ruthén fatemplomok. *)

A műveltség és jóllét rendesen külsőleg is hiven nyilatkoznak és magokon ép úgy viselik a könnyen megismerhető jeleket, mint azon kör- és tájnak, melyhez tartoznak sajátosságait. A

*) Igen korszerű dolognak tartjuk, hogy a beregmegyei régiségek ernyedetlen kutatója, *Lehoczky Tivadar* barátunk jeles értekezését e helyen közölhetjük, mert ha nem sietünk ezen templomoknak legalább rajzban való fentartásával, meglehet, csakhamar eljön az idő, hogy az utókor ezeket is mesének fogja tartani.

A fatemplomok már csak a Kárpátok alján léteznek, és évről-évre a kőtemplomok által helyettesítettven, utóbb ott is oly ritkaságokká fog-
nak válni, mint Szalában a *esébi* templom! — Sajnáljuk, hogy czikkíró
e templomok alaprajzát nem közlé, melyekből a fatemplomok román
vagy góth-korszaki izlése és elrendezése még inkább feltűnt volna az
olvasó előtt.

Eddig a világ csak a norvégiai fa-szerkezetű imolákat ismerte.
Csak néhány év előtt okozott nagy feltűnést Ausztriában és honunk-
ban is *Schulcz Ferencz* derék hazánkfiának értekezése a szathmármegyei
görög kath. templomokról, mely a bécsi cs. kir. közp. bizottság lap-
jában jelent meg, rajzai pedig a bécsi cs. kir. iparmuzeumban voltak ki-
állítva.

Bizony jó lesz ezen ágra is nagyobb figyelmet fordítani, és ezen
szerény, de jellemzetes építményekre visszatérni.

R. Fl.

A hribóczyi g. k. templom.

világgal érintkező, felvilágosodott, vagyonos embereket ép oly hamar megismerheti az idegen utazó izléses, kényelmes lak- és díszes középületeiről, valamint ellenkezőleg ízléstelen, szűk,

A ploszkói g. k. templom.

ronda viskók közt kiágaskodó szegényes templommal ellátott szétszórt faluról, a szegénység, elszigeteltség szomorú hazáját.

Igy van ez hazánkban is. Míg lent, az élet csekélyebb fáradoalmait, a munkát, kereskedelmet, üzletet dusan jutalmazó

termékeny tájain, a rendszeren épített faluk s azokból büszkén kiemelkedő templomok már messziről hirdetik a jóllétet s ezzel karöltve járó szellemi és anyagi előhaladást: addig a Kárpátok hideg, terméketlen tájain, a világtól elzárt szűk völgyekben elvonultan, szegényesen élő őslakók még folyvást az élet régi, megszokott terheivel küzdenek s a földi jóllét emelkedésének derengő hajnalát csupán távolról szemlélik. Igen, míg már e megye alsóbb, termékenyebb területén, a *borsovai* völgyön, a Hátvidéken s Munkácsól nyugat felé eső részén is különösen a hűbéri nyomasztó lánczokat széttépő 1848-dik év után a jobb-lét szembetűnőleg mutatkozik: addig a havasok alján még mindig a régi elhagyatottság, szegénység tapasztalható. Pedig kétségtelen, hogy ott fent a *Verchovinán*, már a XVII. században nagyobb számban voltak a papok, mint a megye alsóbb részein. Igaz, hogy e lelkészek, a fenmaradt urbéri jegyzékek szerint „*batykok*“ (atyák), magok sem voltak a köznépnel sokkal műveltebbek, s csak annyiban különbözők azoktól, hogy a czirilbetüket ismervén, az egyházi szertartásokat végezték, de a közéletben a többi földhöz ragadt jobbágyokkal versenyt dolgoztak; mi több, a földes uraságnak évenként jobbágyi szolgálmányúl 1—2 nyestet, vagy e helyett váltságul 1—2 forintot is adni tartoztak. Ez állapot így tartott, míg a keleti szertartásuak a római katolikusokkal nem egyesültek, minek jó következményei leginkább 1692-ben Lipót király intézkedései folytán keletkeztek. . . .

Csodálatos, hogy a vallási „*Unio*“ előtt sokkal több ruthén pap volt e vármegyében, mint később, különösen 1798. után, midőn egy vegyes, világi és egyházi tagokból alakult bizottság a lelkészségek állapotát rendezés alá vette.

Az 1648. évi urbárium szerint, özvegy *Rákóczy Györgyné*, született *Lorántffi Zsuzsánna* idejében egyedül a *munkácsi* uradalomhoz tartozott területen találtatott 84 *batyko*, a szent-miklósi kastélyhoz tartozott 33 helységben pedig nem kevesebb, mint 30. Egyébiránt ez más vármegyékben is így volt; Lippai, esztergami érsek ugyanis 1654-ben a g. k. egyházi állapot iránt Rómába jelentést tévén, abban a felső-magyarországi ruthén papok számát 600-ra tette. E kimutatás szerint esett Beregre 150, a Drugeth család birtokaira 70, a varanóra 35, gr. Pető

birtokára Zemplénben 30, a szerednyei uradalomra, 37, Barkóczy birtokaira 30, gr. Rákóczy Lászlóéra 77, a Szepességre 45 és a Tisza balpartjára 25. E korban különben a ruthén papság igen aránytalanul volt elosztva, mert míg egy helységre 4—10 pap jutott, addig máshol hiány mutatkozott.

Beregvármegyében egyébiránt már az előbbi századokban is voltak ruthén lelkészségek. Irott nyoma létezik annak, hogy 1418-ban *Sarkadon*, *Makarián*, *Dölhán* és *Zadnán* a ruthén és r. katolikus fatemplomok, tornyokkal, czintermekkel és sírboltokkal ellátva voltak. (Leleszi levéltár prot. Act. B. B. II. 24. szám.) Már 1523-ban volt *Dragabartfalva*, 1565. *Szolyva*, 1599. *Kis-Martinka*, 1597. *Sztrojna* (Kiziva), *Duszina*, *Holubina*, *Ploszkó*, stb. népes parochialis helység.

A Rákóczy-árvákat illetett szent-miklósi uradalom 1691. évi Urbáriumá szerint, volt akkor annak 33 helységében 17 lelkészség, név szerint: Szent-Miklós, Repede, Holubina, Szolyva, Hankowcza, Paulova, Hársfalva, Polena, Alsó-Vereczke, Zavatka, Kis-Bisztra, Tókés és Pudpolóczon egy-egy, Tisován és Laturkán pedig 2—2.

Az 1798-ban működött rendező bizottság a munkácsi és szent-miklósi uradalmak területén 69 parochiát talált és állapított meg; egyszersmind jelentéséhez csatolta a lelkészi lakok és templomokról felvett leltárt is, melyből kitűnik, hogy a 69 templom közül csupán 4, tudniillik, a munkácsi, szolyvai, kálniki és szent-miklósi (ez eredetileg r. k.) voltak *kőből építve*, de ezek közül is a három előbbi oly szűk és romlott állapotúak, hogy újak építtetése véleményeztetett.

Azóta, különösen a forradalomig, csak gyéren keletkeztek a régi fatemplomok helyein kőépületek, de mégis annyira, hogy egyhiteles feljegyzés szerint, a munkácsi egyházmegyében*) 1813 óta 1862-ig 40 új kőtemplom építtetett. Azóta, hála Istennek, ez állapot tetemesen megváltozott, mert, nem említvén a most 376 anya- és 1065 fiók községből álló munkácsi egyház, megye más vidékeit, csupán a Beregvármegye területén, a beregszászi főesperesség alatt álló 8 alkerületben levő 77 anya- és 239 fiókközségben találtatik 47 kő és 30 fából készült anya-

*) Ez állott akkor 469 anya- és 1009 fiókközségből.

és 29 kő és 31 fa-fióktemplom, s e szerint e században a fenálló 76 kőtemplom közül nem kevesebb mint 72 emeltetett, mi több, legnagyobb részben a forradalom óta, s jelenben is több emelkedőben, munka alatt van, mint a podheringi, szuszkói, leányfalvi, nagy-mogyorósi, stb.

S épen azért, mert a régi fatemplomok egymás után nyomtalanul eltűnedeznek a föld színéről s azoknak emléke is lassan-lassan teljesen elfog mosódni az emberek emlékezetéből, czél-szerűnek láttam a Beregben még fennálló fatemplomok közül különböző vidékről 12-t lerajzolni s a tisztelt régészeti bizottságnak megőrzés végett beküldeni. . . .

Megvallom, hogy engem mindig érzékenyen meghat, valahányszor egy ily, többnyire terebélyes vén fák árnyékában, magaslaton emelkedő és különben kellemes látványt nyújtó fatemplomnál megállok s annak bár kicsiszertű, de sajátlagos szerkezetű és régi korra mutató idomát szemlélem; de még inkább meghat, ha a nyílt árkádon vagy csarnokon át az alacsony kör-vagy góthíves ajtaján, annak belsejébe belépek.

E többnyire faragott négyszegű, vagy mint a *szuszkóinál* hasított széles gerendákból igen ügyesen összerakott templom egy hajóból s a román sztilnek megfelelőleg, az ennél jóval kisebb és alacsonyabb szentélyből áll, melynek mindig kelet felé végződő része vagy a nyolczszög három oldalával, vagy egyenes, sőt néhol kerek záradékkal végződik. A templomok rendesen igen csekély terűek, a hajó 3—4, a szentély pedig 1—2° hosszú és ugyanoly szélességű; azonban a díszesen faragott, 1 hüvelyknyi vastag, cserépalaku deszkácskákkal fedett pikkelyes fedelen túl emelkedő, kúpokkal ellátott *hajó boltozata*, majd csúcsives, majd gömbölyű, sőt néhol behajlítással díszített.

A nyugati oldalról nyíló egyetlenegy ajtó többnyire díszesen faragott s vastag keretén czirilbetűkkel az építés ideje s a mester neve vannak bevésve. Az ajtó felett emelkedik a torony, mely szintén különböző alaku, majd vastag, alacsony, majd ismét karcsu és igen magas, néhol nyolcz, másutt ellenben csak négyszögű; a karzat árkádjai felett emelkedő czövkön azután fényes golyó s azon a hármás kereszt mindenhol pompázik. Sok helyütt hasonló díszű, de alacsonyabb torony-

kák a hajó közepéről kidudorodó kúpon s a szentély felett is magaslanak, mik a muszkák építészeti módjára emlékeztetnek.

A nyugati toronyra közvetlen az azt befödő sisak alatt, többnyire szintén régi korra emlékeztető, hajdan létezett erődítési tornyokat utánzó idomban készített széles karzat alkalmaztatik, melynek deszkái alsó végökön többnyire csipkeszerűleg díszítvék. A karzat árkádjai feletti sisak csak a megye alsó részén levőknél emelkedik igen nagy magasságra, fent a torony teteje többnyire hagymaszerű dudorokkal díszített.

A templomban sem karzat, sem székek nincsenek; oszlopok azonban vannak, melyek faragott virágokkal és más czífrázatokkal épen oly dúsan díszítvék, mint az *ikonostázia* (képes fal), melynek aranyozott vagy festett arabeszkyszerű keretei közt a szentek képei behelyezvék.

A szentélyben levő elrejtett oltár szintén bír faragásokkal, valamint a feléje nyiló elfüggönyözött fő- és két mellékajtó is. A templomok alig 1—2 □ lábnyi terjedelmű ablakocskákból nyernek világosságot, melyek többnyire csak a déli és keleti oldalon vannak.

A torony kiszökő karzatában csúingnek a harangok, melyeket a bejárat alatti előcsarnokból vagy folyosóból szoktak kezelni. Hajdan deszka kopogtató helyettesíté az érczharangot, mely deszka két oszlopon külön állott, de ma már a legszegényebb község is harangot szerze magának s annak vidám hangjára kedvtelten vet magára keresztet aprója, nagyja; épen úgy szerze magának minden falu a hajdani ón kehely helyett ezüstből valót, cserép füstölő edény helyett lánczos thuribulumot, s díszes gyertyatartókat.

A régi fatemplom, mint mondtam, többnyire a falu legemelkedettebb részén, magas dombon, nehezen megközelíthető helyen áll, míg körötte czinterem, temető terül el, miért is a halottak emlékére egyes, sokszor díszesen faragott kereszteteket szoktak kívülről a templom oldalára függeszteni. A ruthének általában szeretik a fafaragást s a tarka színezést; a faluk határában látható kereszték és fakápolnák gyakran igen czifrák; a keresztfákon nemcsak Krisztus kinoztatásának minden eszközei (mik közt néhol, — mint Rákoson az országutnál, az ötvenes

években állítottakon, a *kétfejű sas* is foglaltatik), hanem ezen felül ráadásul, még szőlő gerezdek és ágak közt virasztó kakas, kigyó, lámpás, kehely, s két oldalról vas rudra állítva a kesergő Mária és Magdolna is szerepelnek.

Az új kőtemplomokat azonban már alkalmasabb helyekre építik, s a régi elhagyatott, elpusztított fatemplomok helyein kegyeletből és emlékül meghagyják a régi oltárul szolgáló négszegű követ, s azonkívül sok helyütt (mint Kis-Lohón) keresztet és fakápolnát is emelnek mellé.

Bizonyos, hogy a régi templomokat, melyek 200 évig is fentartják magokat csekély igazítás mellett,*) legrégibb idő óta, hazánkban egyenlő sztil szerint (s csak a község vagyonához mért csekély díszítési különbséggel) építék; ez idom hazánk kárpátaljai tájain általán dívott; én legalább ily egyenlő alakú templomokat láttam épen úgy a Szepességen, Liptó és Sárosvármegyékben, mint itt a Tisza bel és jobb partján, Máramaros-, Ugocsa-, Szatmár- és Beregvármegye területein....

Itt-ott a fatemplomokat külön képek is díszítik; így például az 1794-ben épített 3 kupolás, szkotárszkai fatemplomban láttam egy; az utolsó ítéletet drasztikus jelenetekben előtűntető olaj-képet, melyet érdemes közelebbről megemlíteni. Ez ölnyi magasságú s aránylagos szélességű kép jobb oldalán egy lángot lehelő sárkányfej tátong, melynek tetején egy hegyes szakállú, farkas és körmös ördög vigyorog; a tűzben számtalan elkárhozott mezitelen ember kinlódik, kik összekulcsolt kezekkel imádkoznak; e remegő emberek egyúttal hátukra írva viselik társadalmi állásukat is, így; „czári, páni, popi“ stb., a sárkány felé balról közeledtek más ördögök, kik lánczokra fűzve számtalan emberből álló csoportot kísérnek a tűzbe. Majd részletekbe megy át a festő s egyes vétkeket büntet. Így egy ördög tüzes nyársat döf a „fösvény“ ember testének azon részébe, melyen különben valaha ülni szokott volt; ez kinjában ezüst huszasokat okádik s fején egy más ördögöt czipel, ki őt ráadásul kedélyesen fojtogatja. A molnár egy gerendáról csüng felakasztva, nyakán egy nagy malomkövel; mások másképen, de minden bűnös méltán bűnhődik, levén ráírva

*) A nagy-bisztrai 1759-ben kijavított s maiglan áll.

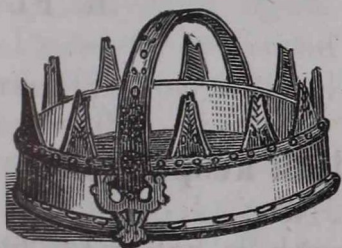

cziril betűkkel így: „zenész, korhely, kéjhölgy, magtalan“ stb. A háttérben az angyalok trombitákkal ébresztik a halottakat, kik sírjaikból felugrálnak, csontvázaikon viselvén a fejedelmi jelmezt, mások huszár, baka, magyar ember, batyus zsidó s másféle öltönyét. Egy angyal kezében tartja az igazság mérlegét, melynek egyik serpenyőjében egy ártatlan gyermek mosolyog, míg a másikat két nagy kamasz ördög liában erőlködik lenyomni; mivel a moralis pictor azt akarta jelezni, hogy az erénynek győzni kell!

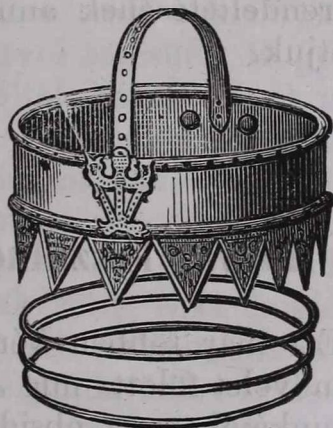
Lehoczky Tivadar.

Még egy szó a bronz koronáról.

Nem rég példát hoztam fel *Houben* munkájából, melyben emberi koponyán ormos háromszögű lapoktól tetőzött lemez-öv, és fölötte egy lemez izezet látható, mint ezt a német császári koronán is észlelhetjük. Szerencsémre e napokban forgattam Abbé Cochet „La Normandie souterraine“ című munkáját, melyben ugyanezen korona fordul elő a 394-dik lapon, csak hogy a hirneves Lindenschmidt itészeti észrevételeivel,

1. ábra.

2. ábra.

melyekből kitűnik, hogy ezen korona nem emberkoponyán taláztatott, mint *Houben* rajzoltatá, (l. 1. ábr.) hanem, hogy egyedül a munkások állítása után rajzoltatott, mert sem

Houben, sem más szakember nem volt jelen ezen fölfedezésnél. Ellenben, mondja a nagyon kétkedő Lindenschmidt, a lemezkör és egyéb fémlapokon jól lehet látni a rostokat, melyek egy kis faedénytől származnak, melynek az állítólagos korona ormozatival felső keretje, a kengyelszerű kereklemez pedig fogantyúja volt. (l. 2. ábr.) Némileg hasonló ezen edény a Bánó-féle becses darabhoz, mely az *osztropataki* leletnek egyik legérdekesebb részét teszi. (l. Archaeol. Közlem. V. köt. II. füzet, II. tábla.)

Az igazságnak tartozom ezen nyilatkozattal, nehogy állításom által mások is megcsalattassanak, mint magam tévutra vezettetém; azonban szolgáljon ez utmutatásul, mily óvatosaknak kell lennünk, midőn valami ismeretlen tárgyat az olvasó közönség elé hozunk. Látszik Houben urnál, mire vitte a *fejedelem csinálás!* hogy nem restelt koronát koponyára rajzoltatni, hol ő azt nem találta, nem látta. — Valóban felötlő, nem is annyira nevetséges, mint szánandó véleményeket hallottunk mivelt emberektől, kik a legközönségesebb tárgyaknak bámulatos rendeltetést tulajdonítottak, rendeltetést olyanra, mi tudunkkal e barbar népeknél nem is létezett. Ellenben vannak fejdíszek, melyek lemezekből, lánczocskákból és karikákból alkotvák, mint azon esthlandi műdarab, melyet Kruse, Atlas zu den Necrolivonicis 51. 52. táblája 1. ábráján szemlélhetünk, s mely rendeltetésének annyira megfelel, hogy kétségbe nem is vonhatjuk.

R. Fl.

Hogyan készülnek az obsidian késpengék?

Ezt már többen kérdezték, magunk is sokat tűnődtünk ezen művelet fölött, míg *John Lubbock Pre-Historic Times* című munkájában az obsidian-szilánkok előállítását így találjuk megfejtve. Az afrikai, uj-caledoniai, és mexikói szilánkok valószínűleg egyenlően készültek és készülnek. A munkás a földön ül, a henger-idomu fekete kő 11 és több hüvelyknyi hosszasága, vastagsága az emberi czombét éri el. Van még a mun-

kásnak egy három rőfnyi botja, mely a lándzsa nyeléhez hasonlít, melynek végéhez 11 hüvelyknyi vastagabb fa van erősítve, hogy így ezen az oldalon súlyosabbá legyen, és csupasz lábai fejeit összeszorítván az említett követ úgy tartja, mintha valami fogó közé szorítaná, vagy a bognár faragó székébe befogná. Azután vevén a végén simára csiszolt póznát mindkét kezével, az obsidiannak felé fordított sima vége szélei valamelyikére alkalmazza, majd a póznát mellével előre szorítva, ezen pusztá szorítás által eszközli az ismeretes szilánkok elválását. Ezen nyomás különféle oldalról való alkalmazásának lehet köszönni azt, hogy e szilánkok mindkét oldalról élesek, és a vastagabb részén egy háttal, vagy gerinczczel birnak. Ezen munka oly szapora, hogy az illető csakhamar 20—30 darabot készíthet, mely mind sebészi késcskéhez hasonlít, és a vastagabb végétől keskenyebb végeig kissé hajlott alakkal bir. Az obsidian kések tehát nem ütés, hanem ügyes nyomás által készülnek.

Hasonlólag készülnek az Esquimaux-k szerszámaik is. Legelőször is egy fatuskót keresnek, melybe kanál idomu mélyedést vágnak, erre teszik az elkészítendő kovakő darabot, annak széleit függélyesen lassan nyomják, majd az egyik, majd a másik oldalon, mint mikor a fűrész élesítik, míg a kova darab csinosan meg nem jelenik fűrészfogas körvonalaival. Ugyanezt teszik az amerikai indianok is.

Természetes, hogy ezen munkálatra csak a könnyű törésű kőnemek alkalmasok, főleg a kagyos törésűek. Hogy azután, oly helyeken egész műhelyek által készíttetének bizonyítja Pressigny le Grand bányája és telepe, mely talán az egész régi Gaulois-tlátta el metsző szerszámaival.

A mexikói obsidian, melynek tömegei megengedik a csiszolt tükrök, táblák stb. készíttetését kevésbé hajlott voltak miatt alkalmasb késpengéket is adnak, mint sokkal kisebb teriméjű hegyaljai obsidianjaink. Még nálunk nem sikerült a *Hegyalján* az eredeti műhelyeket fölfedeznünk, miért is hiszem, hogy a mi bronzkori obsidian-késeseink pengéjeiket nem is a leghelyeken készíttették, hanem a legfőlebb emberfejnyi kőmagjaikat magukkal vitték, és a szükség szerint a törékeny szilánkokat lepattogtatták. A Zemplén, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Abauj megyékben elszórt obsidian-szilánkok eléggé bizonyít-

ják, hogy a pengék készítése itt valamikor nagyon is divatban volt. A debreczeni muzeum rendkívül nagy nucleusai tanúságot tesznek arról, hogy itt hajdanta nagyobb obsidiangolyók is fordultak elő, de épen a mérő-számra található szilánkok lehetnek egyszersmind okai annak, hogy Dr. *Szabó József* minden ügyekezete ellenében a Hegyalján egy-két gyermekfőnyi obsidiánnál nagyobbbat nem találhatott! R. Fl.

Régészeti kirándulás Nógrádban.

Balassa-Gyarmat határának északnyugati részében egy régi téglavető gyár létezik, mely a földanyagot a fölötte elterülő szőlőkkel borított hegynék véghajlásából nyeri. Augusztus havában megfordulván a nevezett városban: értesültem, hogy ott a téglavetőnél földvágás alkalmával régiségeket találtak, sőt e leleményekből Jeszenszky Danó köztisztviselőben álló ügyvédnél egy, mintegy $4\frac{1}{4}$ hüvelyknyi magas, kétfülű, csinos mívű fekete korsócskát is láttam. Kérdezősködésem után azt is megtudtam, hogy a téglavető napszámosok — mint másutt is — boszúságból, hogy a talált edényekben pénzt nem leltek, azokat nagyobbára összetörik, de egy részét mégis a helybeli kath. lelkész és esperes, Imády Károly úr szerzé meg, kit Jeszenszky Sándor és b. Podmaniczky Géza társaságában meglátogatván, nála már csak három edénykét leltünk, melyekből a legnagyobbik 5 hüvelyk magasságú, és a melynek gondosabb kidolgozása a másik két kisebb bögrét meghaladá. E két kisebbel szerencsések voltunk meg is ajándékoztatni. Az esperes lelkész úr állítása szerint az előbbi hasonló, de kitünőbb leleménynyel gr. Forgách Antal volt kanczellár kékkői gyűjteményét szaporítá. De ugyancsak a paplakban láttuk azon, mintegy 15 hüv. magas, nyolczszögalakú faragott kő mozsarat, mely az előbbi napokban szintén a téglavető gyárnál találtatott. Ezek után két ízben is nevezett Jeszenszky Sándorral, ki a régészet iránt tudományosan érdeklődik, meglátogattuk a hely színét, hogy ott régészeti szempontból széttekintsünk, a hol a következőket tapasztaltuk.

A levágott hegy oldalban a hegy tetejéről számítva mintegy $1\frac{1}{2}$ ölnyi mélységre láttuk helyét azon, egy ölnél hosszabb, mintegy 3 láb mély és széles, deszkából épült koporsónak, mely a hegy lefejtésekor szétomolva, szétszórt emberi csontokat tartalmazott. Minthogy pedig a földfejtésnél régészeti szempontra tekintet nem volt, azt sem mondhatni meg: a csontokon kívül találtatott-e valami a koporsó maradványai közt?

Amaz említett edények a koporsótól oldalvást egy pár ölnyi távolságra, az agyagos hegynek sokkal mélyebben fekvő részében találtattak: tehát hozzávetésünk szerint a koporsóval semmi viszonyban nem állanak. Szintén ez utóbbi helyen lették a már említett kő mozsarat és egy lisztőrlő követ, sőt e helyen menetelesen hamu- és égett föld rétegre találtak, a mit szemeinkkel is láttunk, mikből itt valamely sokkal régibb telepre lehetne következtetnünk.

Mindezekén felül — a mi még feltünőbb — találtatott itt egy 4 láb hosszú vas nyárs, számtalan, a mostaniaknál kisebb és kiválóan széles vas patkó a rozsdától teljesen megemésztve: de ezek kétségkívül az eddig említett leleteknél a hegynek sokkal magasabb részéről és így későbbi rétegből kerültek, és habár néhány század előttiak is, (talán török-koriak) a sokkal régibb korú edény leletekkel egykoriaknak nem tekinthetők. Az itteni leleteket tekintve — a mennyiben nekünk rendszeres ásatás nélkül biztosabb tájékozást nyernünk lehetlen volt, mégis — (a koporsót is számítva, ha nem három,) — bizonyosan két, egymástól távoleső korszaknak kelle tekintenünk.

Az utóbbi vasdarab leletek közé kell számítanom azon sárga réz csatot is, mely 16 ágú csillag alakban borostyán koszorú közepette dombor műben a sárkányt letipró lovas szent Györgyöt ábrázolja, és talán lóding vagy lószerszám díszetül szolgálhatott.

Figyelemgerjesztésül egyelőre e keveset is érdekesnek tartottam a b.-gyarmati leletekről az „Archaeologiai Értesítőben” közrebocsátani.

Nagy Iván.

Archaeologiai levelek.

XXXVII.

Kedves atyám uram!

Alesúthról, hol most két napot töltöttem, visszatérvén, új jelentéssel mutatom be az újabb időben folytatott ásatások eredményét.

A kastély előtti téren találtatott egy óriási férfi csontváz ugyan abban a fekvésben, mint az eddigiek; lábai mellett egy nagy *öblösnyaku fazék*, (a hogy embereim nevezik a 37. sz. a. (Arch. Ért. 8. sz.) rajzolt urnát), és egy nagy mély tál (4. sz.).

Közvetlen, 10 lépésre az oszlopcsarnok két középső oszlopa előtt, néhány korhadtt csont között egy 37.-féle kisebb, és egy 22.-féle igen nagy urna, mely utóbbinak csak szája törött, és egy réz karperecz találtatott.

Az ásatás annyira haladt, hogy már csak valami 20 □ öl van hátra, és reménylem, miszerint még e hó lefolyta alatt beszállíthatom gyűjteményemet a leirással, és most már pontosan összeállított tervvel együtt.

Ajánlom magamat további szives emlékébe, maradván
váltig hálás tanítványa:

Budán, 1871. marczius hó 1-én.

J ó z s e f f h g .

XXXVIII.

Nagy részvéttel olvastuk hozzánk intézett abbeli szives felszólítását, hogy mi a *Bregetium* talaján felásatni szokott régiségeket figyelemmel kísérve, azok megmentésére segédkezet nyujtsunk. Meg vagyunk győződve, hogy e régiségek a történelem kiegészítésére . . . . igen becses adalékul szolgálnak. Részünkről nem fog hiányzani a részvét, és mások buzdítása.

Komárom. jan.

Rendtársai nevében:

V a g á c s Caesar,
gymnasiumi igazgató.

259.
vk. 1871. sz.

Ó-Buda város kapitányi
hivatalától.

XXXIX.

Van szerencsém hivatalos tisztelettel értesíteni, miszerint a hajógyári szigeten azon domb leásása folytán, mely körül a római fürdők csoportosulnak, érdekes falakra akadtak, mikről *Deister* Ferencz állítja, hogy aligha nem az érintett fürdők közös szobáját vagy azon termet képezik, melyből a különféle fürdő szobákba hatoltak a fürdeni akarók.

Ó-Buda.

L o m n i c z y
h. vkapitány.

Az ó-budai kapitányi hivatalnak ismételt becses figyelemzetése miatt ezennel hálánkat fejezzük ki, midőn minden lehetséges alkalommal meleg részvétet tanúsít tudományunk iránt. Bár többi városunk is követné ezen példát, és szent ügyünket kellőleg előmozdítanak.

R. Fl.

XL.

Folyó évi január hó 18-án 14. sz. a. megküldött, néhai *Schulcz* Ferencz építész által a nagy-bányai toronysisakhoz készített terv a közgyűlés elé terjesztetvén, minden szakértő azt kedves meglepetéssel fogadta, s meg vagyunk győződve, ha elkészülnek, nemcsak városunknak, de még Felső-Magyarországnak is diszére váland; midőn azonban a tervező elhunyt felett való részvetünket és mély fájdalomunkat nyilvánítjuk, egyszersmind el nem mulaszthatjuk, hogy főtisztelendő tanár úr irányában szives közbenjárása és önzetlen hazafias, a műrégészet érdekében tett fáradozásaiért a közgyűlés határozata folytán köszönetünket ki ne fejezzük.

Kelt Nagy-Bánya, 1871. évi febr. hó 1-én tartott közgyűlésből.

F é s ü s Menyhért,
polgármester.

Fölötte örvendek, hogy már van oly város hazánkban, mely sztilszerűleg restauraltatja tornyát, remélvén, hogy lassanként az idomtalan hagyma sisakok el fognak tünedezni.

R. Fl.

Érmészeti adalékok.

XLVI.

Brunner Márton siglái:

Az éremtudomány legelső feladata a numismaticai olvasás, vagyis az érmeeken látszó felirati és képvereti *minden jelentőség* értelmezése. A névjegyek magyarázatával — érmekre vonatkozólag — legtűzetesebben *Schlickeysen*, s az általános művészet szempontjából *Nagler* foglalkoztak.

A XVII-dik századnak végső s a XVIII-diknak első tizedeiben vert fémerek között számos találtatik NB összbetűvel; ezt a mi Schönvisnerünk Notitia-jának kiadásakor N és B betűkből összetet jegynek vélte, s felőle úgy nyilatkozott, hogy az valami Neubauer- vagy Nürnberger-féle nevet jelenthet; mindkét gyanított névalak csupán Schönvisner képzeletének szülötte: olynevű éremmetszőknek azon korban léteztéről nincsen tudomás. Ma már azon összbetűben M és B betűkből összevont alkat ismertetik fel, s a jegy általánosan Brunner Márton nürnbergi fémerésznek tulajdoníttatik, ki Schlickeysen szerint 1659-dikben született és Nürnbergben 1725-dik évben halt meg,

A mi azonban ekkorig kielégítőleg megfejtve aligha van: az a mondott NB jeggyel más siglának is együttes jelenléte, sokszor az érem másik lapján, néha ugyanazon; és ugyan régiebb vereteken folyóírási F. betű, későbbieken uncialis alakú N fordul elő. Schönvisner az előbbi az NB összbetűtől elkülönített állása, sőt többnyire más lapra vitele daczára *Fecit*-re magyarázza; Arneth az N-t Nürnbergre mint a fémer készí-tési helyére vonatkozóznak hiszi, de hát az F-es fémerek véstekor is nem Nürnbergben lakott-é Brunner?

Az kétségtelen, hogy az NB és a másik siglának azon egy éremlapon létele Brunner mellett más vésnöknek is a fémer készítőjeül fölvétele kizárni látszik; de hát ha Brunner nagyszámú fémereit segédeivel vésette s maga a mintához csak a végsímítás munkájával járult? Azonban a segéd névjegyének kitételére sem találok más metszőnél példát.

Nincs-e a Brunner-féle fémereken H másod-sigla is? A passaroviczi békekötés emlékére *Dabimus Caesari* stb. felirattal vert fémer hátlapjának alján álló parányi betűt volt ki H-nak olvasta, de ez a nagyító alatt szintén N-nek tűnik ki.

Weszerle réztáblái, általán véve, eléggé pontosak. S fel-tűnő dolog, hogy a Nándor-Fehérvár 1688-diki megvívatasá-nak emlékeül, a bajor választó fejedelem tiszteletére vert azon fémert, melynek körirata: *Electo Bavarus Leopoldi dextera* stb. Weszerle rajza a magánszemélyek fémereinek XXII-dik táblá-ján 2. szám alatt hátlapon H siglával jelöltnek mutatja fel, nem tudni, mely példány nyomán, holott ezen éremnek a nemzeti muzeumban őrzött két, Pesten magán kezeken létező három, mint szintén Missong szives tudósítása szerint a bécsi császári tárban és mint Beierlein úrtól tudom, a müncheni királyi érem-tárban tartott példányai összhangzólag valamennyien F. má-sod-siglával jelölvék.

Tévedt-e Weszerle rajzolója, vagy létezik csakugyan Brunner fémerein H másod-sigla is, és pedig az F.-essel egy-korúan? S mi mindazon másod-siglának valódi jelentése? Ezen kérdéseket ajánljuk ezúttal numismaticusaink szives figyelmébe.

D o b ó c z k y Ignác.

XLVII.

Török-Bródban még mult évben az ásasátoknál bögrében ezüst érmeket találtak. Egy hazánkfia által beküldött 149 db. Corvin Mátyás- és II. Ulászló-féle ezüst denárokból áll. Úgy írják, hogy Diakovárt egy földművelő 2½ fontot tevő aranyokat talált, melyekért 800 frt-ot kér. Furcsa, hogy mint írják *Romulus* és *Remus*, sőt *Nabukadnezar* feliratuak is találatnak e rejtélyes lelet közt. Ha ez igaz lehetne, nem 800, de 8000 forintot is ér-hetnének e még talán sehol sem látott aranyak!

XLVIII.

(Éremlelet) Bars megye *Thaszár* nevű községében *Rajtár* József és *Ivanicska* István egy aranyat és 66 tallért találtak, melyeket a nm. m. kir. pénzügy-miniszterium kiválasztás végett a m. n. muzeum éremtárához küldött, hol a magyar érmek sorozatának kiegészítésére néhány darab kellő áron visszatartatott.

Az érmek ezek valának:

(1564—1595.) Év nélkül <i>Tirol</i> számára:	
	· FERDINAND: D: G: ARCHI: ASTR 2
tallér.	FERDINANDVS: D: G: ARCHIDVX · AVSTRI 1
	FERDINAND: D: G: ARCHIDVX: AVSTRLÆ .
	három különféle veret 3
	FERDINANDVS: D: G: ARCHIDVX · ASTRIAE 1
	FERDINAND: D: G: ARCHIDVX AVSTRIAE . 2
	. . . . . ARCHID: AVSTRlÆ 5
	. . . . . ARCHIDVX: AVSTRIAE 3
	. . . . . ARCHI: ASTRIAE 1
60. xr.	1574. DVX BVRGVNDIAE: COMES: TIROLIS. 1
tallér.	1617. . . DVX BVRGVNDIAE STYRIAIE Z. . . 1
tallér.	LAND · ALSA · PHIRT · (Wetzl I. 1390.) . . . 1
tallér.	1615. MAXIMILIANVS a hasonnevű császár, fia a
	német rend nagy-mestere. (Schult. Rechb. II.
	köt. II. oszt 4985-dik- és a jegyzékben említ-
	tett közt álló varians. 1
1620.	LEOPOLDVS . . . COM · TIROLIS 2
	· RVDOLFVS II. . . . . MAR · MOR(aviae)
1579.	K. B. . . . . MORA 1
1580.	verőhely nélkül MAR · MO 1
1581.	K. B. MAR · MORA kétféle 2
1582.	MAR · M. 1
	K. B. MAR · MORA 3
1587.	K. B. 1
1588.	K. B. 4
1591.	. . . betük nélkül 1
1592.	. . . betük nélkül MAR · M; MAR · MO. 2
	K. B. MAR · MORA 2

1593.	betük nélkül MAR · M.	3
"	K. B. . . . . MAR · MORA	4
1595.	betük nélkül MAR · MO	1
1596.	K. B.	2
1598.	K. B.	1
1599.	K. B.	1
1600.	K. B.	1
1602.	K. B.	2
1609.	betük nélkül. MAR · MO	1
1618.	MATTHIAS II. . . . . CO · TÜR	1
1593.	BATHORI SIGMOND	1
	VINCENTIVS · D · G · DVX · MANTVÆ · III. (XVI.)	1
	(Madai I. 1982.)	
1554.	GEBHARD, HANS és PETER ERNST	
	MANSFELDI grófok (Mád. 2. 4283.)	
1776.	FRID : AVGVST : D : G : DVX SAX . . (EDC)	1
1808.	. . . . . REX SAXONIAE	1
1596.	Arany. Frigyes György — Brandenburg — Anspachi herceg. CA jeggyel, mely C n jobbra egy csáklya van átfektetve	1
1620.	Trautson gróf (Sch. R. 5749.)	1
	Wolfgangus Theodoricus Archieps. Salzburgensi 1587—1617. (Sch. R. 3773-hoz hasonló, de a hátlapon : SANCTVS : RVDBERTVS : SALZBVR	1

Irodalom.

(*A magyar Sion*) januáriusi füzetében folytatja Blümelhuber tanár úr cikksorozatát az „*Új templomok építéséről*” írt dolgozatával. Első sorban említi, miért nem kell azonnal a régi, talán még sztilszerű javíthatókat lebontani, minthogy ezt gyakran az őseink iránti kegyelet tiltja, és mivel sokszor gazdaságosabb a régi jó és évszázadokkal daczoló anyagból épült emléket fenntartani, mint rossz anyagu és izléstelen ujjal fölese-relni. — Felemlítvén az Egerben 1868-ik évben az orvosok

ottani nagygyűlése alkalmával egyházi építészetünk szempontjából tett fontos fölterjesztést, mely azonban, mint hallottuk, a középponti bizottság részéről az egyházi főpásztorokhoz nem is menesztetett, egyszersmind említi azt is, mily *nayy*s hatalmas tényező az is, hogy ki építi a templomot, milyen annak területe, mennyi az alap- és mily anyaggal rendelkezhetik az építő? Eddigi szokás szerint a lelkészek nem bizzák szakférfiura a tervkészítést, melyért természetesen az építést díjazni kell, hanem inkább az építő kőmivesre vagy pallérra bizzák a terv elkészítését is, mert ez így semmibe sem kerül! — Igaz, hogy ez olcsóbb mód, de azután van is okunk ezen olcsóságot gyakran szégyenlenünk, még gyakrabban fájlalnunk. — Előadván szerző a módokat, melyekkel a templomokat óvni kell, átmegy a sztyl kérdésére, a kisebb falusi templomok számára az egyszerűbb román, a nagyobbakra és a főtemplomokra a pompás góth sztylt ajánlva, de úgy, hogy a választott izlés mindenben következetesen keresztülvitessék, nemcsak a fő dolgokban t. i. de a részletekben is. — Eléggé alig kárhoztatható előítélet az, hogy a román és góth sztyl költségesebbek a mi korcs egyházi építészetünkénél. Száz meg száz példa van a még fennlevő mindkét sztylbeli templomból, mely nyíltan bizonyítja, hogy remekül és olcsón tudtak elődeink építeni, és hogy czélszerű, izlésteljes egyházaik mellett a mai templomok nem képesek megállani, következetességre, annál kevésbé tartosságukra nézve. Sokkal könnyebben lehetne még e régi templomokat mintául választani, ha a drága *kőfaragmányok* és *tagozatok helyébe* a vasmegyei *négyszázados* templomok példái nyomán az égetett agyagtagozatok, lépcsőtéglák, szentségházfialkák és gumós levelekkel diszesített ormozatok jönnének divatba. A szükséglet és nagyobb mérvben való felkarolás ezen művészeti ágat fel fogná éleszteni és a kődiszítványokat kellőleg pótolni.

Egyet sajnálunk, azt t. i. hogy szerző úr mintául a hirneves főthi templomot és a Hermina-kápolnát választá. Ez talán csak azért történt, mivel más magyar templomok duczaival nem rendelkezett, holott az archaeologiai bizottság készletéből szívesen szolgáltunk volna remek példányokkal. Mikor nálunk a fentebbi egyházak épültek, még kevés embernek volt tiszta

fogalma a román és góth sztyl kellékeiről, akkor még a byzanti sztyl eszméje uralkodott, és a különféle izlésekből való tarkázás volt napi renden. A főthi templom épen oly kevésbé lehet a tiszta román építésmódor előképe, mint a nevezett kápolna a góth építészetnek. Kerek vagy csúcsíves alakokon kívül még más is szükséges, hogy e két izlésnem kellékeit elérjük.

Ezt ki kellett jelentenem, nehogy a kezdő archaeologok zavarba jöjjenek.

R. Fl.

(*Adler*-nek) a bécsi *czímer- és nemzetség-tudományi* folyóiratnak, valamint a bécsi *czímertani társulat közlönyének* első számait láttuk e napokban. Hogy ezen lap a *pecséttannak* is hirdetőjeül szolgál, természetes. A nem régen alakult *czímertani társulatnak* van elnöke, hét tagból álló választmánya, kilencz tiszteletbeli, és 88 valóságos és levelező tagja. A választmányban *Cserghő Géza* m. kir. testőrt találjuk mint alapítót, *Sebastiani Ede* huszár-kapitány és *Sebastiani-Porta Gyula* nógrádmegyei jegyzőt, *Szilley Sándor*, b. *Sztankovich Károly* és *Zboray Manó* kir. testőr urakat pedig a tagok közt. A társulat nagyobb része *czímeres* urakból áll, mint azt rendeltetése, igényli. — A társulati II. ülésében *Grenser Alfréd* előadást tartott a középkori *lovagi méltóságról*, és több eredeti okmány mutattatott be, köztök I. Ferdinandé 1564-ből, melylyel *Gardolnis* Kristófnak, ugyanattól azon évben *Bornemisza Tamás*nak kiadott magyar nemességi okmánya, pompás szépírászati példányokban. Előkerült még sok nemességi fa, régi *czímerlap* fametszetekben és festve, régi emlékkönyvek, stb.

Az *Adler* ezen száma az *arany gyapjas* rendnek rövid történetét, és azon családoknak számát közli, melyekből eddig lovagok nevezettek. *Liechtenstein* herczeg 17 hordozta ezen fényes rendet; *Eszterházyak* közt 10; *Pálffyak* közt 7. A kihalt családok közül birták a *Báthoryak* és *Illésháziak*. — Előadja e lap a *Dalberge*k egyikének lovaggá való avatását 1494-ben. A *czímertani symbolika* és műnyelv példányaként használtatik az *Erdödi* grófoknak 1580-ban adott okmány egy csinos fametszettel; következik a *fő-udvari-hivatalok* történetéhez való adalék; a *Vischer* család 1492-dik évi *czimere*; ajánltatik a kiadatlan nemesi okmányok közlése; megkezdetik *lajstroma*

azon nemesi okmányoknak, melyek *I. Ferencz József* uralma alatt kiadattak. Az egészzet a *czimertani* irodalom fejezi be, rendeletek a nemesi rangra való emelést illetőleg; személyzeti hírek, házassági jelentések az arisztokratia köréből, necrologok stb.

E változékony cikksorozatban sokat találunk, mi olvasóinkat is érdekelheti. Előfizetni Dirnböcknél Bécsben lehet 6 frttal, postaküldéssel 6 frt 50.

Ámbár az utánzási ösztön nálunk nagy mérvben uralg, még sem merjük megpendíteni, hogy itthon is ily czimertani egyesület alakuljon; de igenis, azt nagyon óhajtanók, ha a magyar történelmi társulat tagjai osztályokba állnának össze, mint az akademiánál, és így összes, tömörebb munkálkodást kezdenének meg. Ennek szerintem nagy haszna lenne. Egy új szaktársulatot nem képezhetnénk, mert arra mindössze is kevesen vagyunk, de azt meg lehetne tenni, hogy azon elszigetelt és egyéni állapotból a történelem úgynevezett segédtudományai kilépnének és a szakférfiak a társulat keblében csoportokra oszolván, a hasonló irányú tárgyakkal foglalkozók külön is találkoznának, tanácskoznának és kutatásaik eredményeit akkor, mikor van érdekes tárgy, a havi ülések elé hoznák. Vis unita fortior! Ezen eszme nem új, sem nem egészen elszigetelt. Éreztük ezt többen, kik különféle segédtudományi szakkal foglalkozunk, csak szólani kell hozzá, és az eszme jóvoltát vagy kivihetetlenségét meghányni. A tanulni vágyó, kételkedő tudná kihez kell fordulnia, az ifjú erők az osztályok köré sorakoznának!

(*Lengyel czimertani munka.*) Dr. Krzyzanowsky Sztanko czimertani szótárt irt, melyben a főtárgy szerint mindenki akármely lengyel czimert könnyen megtalálhat. Minthogy ezen dicsért mű lengyel nyelven van írva, reánk nézve nehezen használható, bár azon viszonynál fogva, melyben a lengyelekhez álltunk és állunk igen sokszor használhatnók; azonban ezen munkát azért hoztuk fel, hogy bebizonyítsuk, mennyire tudnak másutt a tudományos szükségleteken segíteni. Vajjon mikor lesz nálunk lehetséges ilyen szótár, holott még mai napig a szaknyelv is hiányzik. Látszik mindenütt, hogy nálunk, mint egyik ifjú barátom helyesen megjegyzé, a tudo-

mányt csak kedvtöltésből úzik, nem pedig magáért a tudományért!

E g y v e l e g.

102. (*Pulszky Ferencz*) a muzeumi régiségtári szakkönyvtárt igen érdekes ajándékkal lepte meg, a mennyiben 272 lapból álló *elefántcsont*-vésetnek fényképeit a muzeum számára átengedé. Mennyire mozdítják elő a szakgyűjtemények a régiségek tanulmányozását, alig kell itt felemlítenünk, és így ezen ajándék becsét sem szükséges külön kiemelnünk.

103. (*Kőtárgyak*) érdekében már többször történtek nálunk kérdészködések valamint egyesek, úgy tárlatok részéről is. Legújabban barátságos közbevetés útján a muzeum igen becses gyűjteményt kapott oly csekély áron, hogy köteleességemnek tartottam a küldőt felkérni, hogy a m. kir. t. egyetemi régészeti muzeum számára, vagy ha találtatnának magánosak is, kik ilyen kőkorszaki ritkaságokban gyönyörködnek, azok számára is a darabok részletezett ára mellett egy új szállítmányt küldeni sziveskedjék. Így az illető tárlatok igen jó áron, minden nyereszskedő közvetítés nélkül birtokába juthatnának oly érdekes daraboknak, melyek legalább eddig minden gyűjteményben az emberi műveltség kezdeményező kísérletének tartatván, legnagyobb érdekkkel szemléltettek.

A válaszról értesíteni fogom olvasóimat, és ha kívánságaikat meghallom, a kívánt köeszközöket el is fogom hozatni.

104. (*Régiségek*) nem rég átvereltettek a Marczibányi-házban. A kiállított tárgyak régi butorokból, agyagnemüekből, fegyverekből, képek-ből és rézmetszetekből állottak. Az ár aránylag csekély, értékük régészeti szempontból nem igen nagy volt. Örülni kell azonban, ha a nagy közönség ilyenek iránt is érdekkkel viseltetik. Nem minden ember veszi a dolgot oly szorosán, mint az ex professo régész, és a ki régi szekrényekben, asztalokban, csecsebecsékben gyönyörködik, ki falán mindenféle fegyverekből tropaeumot akar összeállítani, nem igen nézi: vajjon a nagytériméjű almariomon van-e több valódi a lakatnál és sarkoknál; a szekrényeken nem utánzás é a diszitményül használt zománczmű; a kardoknak régiek-e markolataik, a paizs nem mult évben készült-e Nürnbergben vagy Augsburgban valami régi minta nyomán? A részvét elég élénk volt, és a nem túlzott árak megkönnyítették a vételt, és a tárgyak terjedését. — Nemzeti muzeumunk ezen alkalommal csak két da-

rabbal szaporodott. I. *Napoleon* halotti maskját egy régies kinézésű szekrénykében ajándékozta gróf *Erdödy Sándor*, kitől a muzeum egyébként nagyszerű emléket vár, minthogy számára a *ninivei emberfejű bikákat* szándékozik megszerezni; a másik darab egy födeles korsó ezen felírással: AKKORBÉLI | ATYA MESTER | PAVR CZIZ | MAZIA | GYÖRGY | ANNO | 1778. | — Födelén jobbra magyar czizmát, balra bicskét, felül pedig mustát látunk. A fogantyún az ország kettős czimere és a cinöntő bélyege van alkalmazva. Ez utóbbi kannát mutat, mely fölött FIP? betűk állanak. Furcsa, hogy az ország czimerén *hármás kereszt* fordul elő. Ideje volna már valamint cinöntvényeinken, úgy az arany- és ezüst műveken is a bélyegeket gyűjteni, és a kipuhatólandó ötvösök, aranyművesek, cinöntők, neveivel összehasonlítani, így ipartörténetünk igen sok becses adattal szaporíthatnánk.

105. (*Sarkantyú és kengyelvas*) című figyelmeztetésemhez igen érdekes adatot közölhetek, a mennyiben t. i. nem rég a hazánkban talált úgynevezett barbar ezüst érmeknek némelyik fajtáján a lovag jobb lábán világosan látható sarkantyúval fordul elő. Ezen észrevétel kíváncsiakká tett bennünket, és a muzeumnak elég gazdag efféle gyűjteményében (a barbarkori érmek száma az 520 darabot felül mulja) azok közt, melyeken NONNOS olvasható (l. *Lelewel Pl. III. 13. szám*) tizenegy darabon észlelhető a tüske alakú sarkantyú. Nagy köszönettel vennők, ha szaktudósaink ebbeli észrevételeiket velünk közleni sziveskednének.

106. (*Új lelhelyek*) *Salgó-Tarjánban* a köszénbányához közel egy hosszú bronz tűt és három karpereczet találtak. Ezek gr. Forgách Antal által megmentetvén, kékkői muzeumába kerültek. Ugyan ő kegyelmesége tagján a *drahi* pusztán mintegy 30 nagyobb edényre bukkantak; kár, hogy mint nálunk történni szokott, nagyobb részt eltörettek. — *Szécsényben* Pulszky Ferencz birtokán szintén több fazekat ástak ki, égetett gyermekesontokkal. Egyikben vas kést találtak, nagyobb részük hosszukás örlő kövekkel volt földve.

Lassankint észreveszük, hogy ha a magyarországi lelhelyek térképét akarjuk készíteni, majdnem minden egyes majort archaeologiai jelekkel kellend ellátnunk.

Tartalom : A beregmezei fatemplomok *Lehoczky Tivadartól*. 141. l. — Még egy szó a bronz koronáról. *Irta R. Fl.* 219. l. — Hogyan készülnek az obsidian késpengék? *R. Fl.* 250. l. — Régészeti kirándulás Nógrádban. *Irta Nagy Iván*. 252 l. — Arch. levelek. XXXVII.—XL. 254. l. — Érmészeti adalékok. 256. l. — Irodalom. 259. l. — Egyveleg. 263. l.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,

m. n. muzeum.

11. szám.

Április 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenként 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Ypsilanti Sándor numismaticája.

Olvastatott a magyar történelmi társulat választmányi ülésében martius 2-kán, 1871.)

A folyó hónapnak 6-án — az ó-naptár szerint február 22-dikén — leszen félszázada, hogy az orosz felsőség alatti Beszszarabia Kisenev városában midőn ennek lakói már éji nyugalomra döltek, a tartomány kormányzójának Katakarris Konstantinnak házából, ennek sógora Ypsilanti Sándor, Moldva s később Havaselve egykori hoszpodátjának Ypsilanli Konstantinnak fia*) s akkor I. Sándor orosz czárnak tábornoksegéde testvérének Miklósnak, Kavalleropulos Konstantinnak és a Korfui Spirosnak társaságában, a sötétség leple alatt, titkon kiindult s másnap reggel Szkulénybe érve, a befagyott Pruthon Moldvába átkelt, s a reá mint a Görögországnak a török fenhatóság alóli felmentése végett összeesküdt hetaeriának fejére, egy félreeső tanyán várakozó harmincz harczosból csak tiznek, tizenkettőnek kíséretében utját Jászvásár felé folytatta — melynek kapuihoz közel a fagyos köveken robogó kocsiját farkascsoport száguldá körül — s végre este felé Moldva imént nevezett fővárosában a Kantakuzeno palota előtt megállapo-

*) Született Konstantinápolyban 1791-dik évben.

dott, hol reá várt összeesküdt társai üdvözlétét testvéri csókkal s eme szavakkal viszonzta: „Jövök meghalni veletek!“ következő napon Jászvásár elámult lakói kiáltványok által lepettek meg „Moldva népéhez, a barátok társulatának testvéreihez“, és a „görög néphez“, melyekkel a felhívottak a török járom lerázására tüzeltetének s ugyanakkor Moldva fejedelme Sutzó Mihály hatalmát önként Ypsilanti Sándor kezeibe tette. Eme mozzanatot anniversariuma alkalmából megemlítve, nem szándékom a dunai fejedelemségekben felsarjadt forradalomnak akár keletkezését, akár lefolyását vázolni, a mi fővonásaiban közismeretű, s miről kimerítő munkák szólnak. A specialis magyar historia arról részint Ypsilantinak a törökök ellen bal kimenetellel vívott harcok után, 1821-dik évi juniusban Brassóba menekülése, itt történt elfogatása és Munkácsen két évi várfogságon vasban sanyargattatása *) miatt vesz tudomást, részint s még inkább a szomszéd rumän föld politikai s társadalmi életében az alvó nemzeti szellem fölélesztése által közbejött változás folytán, mely országunk viszonyaira utóbb hatalmasan hatott.

A numismaticai és rokon művek barátját azon mozgalmas időknek és a mozgalom élén állott férfiúnak olynemű emlékei méltán érdekelhetik. Azonban Lange Konrádtól, az athenei érmelde egykori metszőjétől és a görög forradalom férfiaira vésett fémersor szerzőjétől affélét nem ismerünk, valószínűen azért, mivel Langenak csak természet után rajzolt egyének biztosan hű képeit vala szándékában műveivel megörökíteni. S Ypsilantira vonatkozó érmészeti emlékeket a bécsi császári gazdag éremtár s Münchenben az egykor annyira philhellen bajor királyságé s Athenben a nemzeti, onnan vett tudósítások szerint, nem birnak.

Néhai Ockel Ferdinandnak 1869-dik év folytán Berlinben elárvereztetett gyűjteménye azonban, mint az árverési sorozat 219-dik lapján 4898-dik szám alatt olvasható, vitézségi érmet tartalmazott, homorú vésettel, babérkoszorúk és czimerek

*) Megrongált egészsége iránti tekintetből Munkácsról Theresienstadtba vitetett, és csak 1827-dik évi decemberben bocsáttatott szabadon. Meghalt mellvízkór folytán Bécsben január 31-én 1828-dik évben.

között Ypsilanti, Bozzaris és Kenaris görög fölkelési vezérek neveivel; a darab, mint Berlinből értesítenek, amerikai gyűjtemény számára lón megvásárolva, kár, hogy e közhatóságilag létrejöttek látszó darabról bővebb ismertetést kapni nem lehet.

Létezik továbbá egy 27 milliméternyi nagyságú érem, tudtomra csak ólom-ban, melynek előlapja balra fordult szakállas, bajuszos fejét, magas tarójú, babérkoszorús sisakban, vállig ábrázol, a vállon rómaiás öltözetben, s vonalkörbe foglalt YPSILANTI GRAECORUM DUX · MDCCCXXI. körirattal. Hátlapon vonalkörben VIR-TUS CONSTANTIA FORTIS körirat, a téren pedig kifelé néző sasokkal tetőzött két oszlop által tartott állvány között fenn hadi jelvények s egy kétfejű sasos kerek vért, alább két fogózkodó kéz, s legalul három sorban

VIVERE
LIBERE
AUT MORI

szavak látszanak.

Felmutathatók végre egy 25 milliméternyi nagyságú, ezüsből domborúra sajtolt igen vékony lemezt, ALEXANDER YPSILANTI. körirattal, mely fénytelenített terén szemben álló bajuszos, de szakálltalan s dús hajzatú fejet szintén vállig ábrázol, mely fejet sugároktól körzött kereszttel díszes kucsma fed, a meztelen nyak alatt sújtásos szegélyű görög kettős öltöny tűnik fel; ezen darab rendeltetését tárgyazó tudakozódásaim sajnálatomra eredmény nélkül maradtak, azonban a mű homorú oldalának egyik szélén látható forrasztás arra enged következtetést, hogy az diszjelül valami tárgyhöz, valószínűen öltözethez volt erősítve.

E műveket az okfejtő numismatica szemüvegén tekintve, észreveszszük, hogy Ypsilanti, kinek jobb keze az I. Napoleoni háborúk alatt Dresdánál ellövetett, mindkét darabon csak vállig ábrázoltatik; nem a művészeknek a csonkaság elrejtésére irányzott gyöngédségéből származott-e ez?

Felötlőbb ennél, hogy öt egyik emlék borotvált arczezal, a másik szakállasan tünteti elé. Téves-e valamelyik rajzolat?

vagy Ypsilanti orosz szolgálatban borotválni szokott arczán a szakált hetaeriai hadjárata alatt növesztette volna meg? s kényelemből-e vagy nemzeti szokásból? A kérdés könnyen megfejtethető, ha megemlékezünk, hogy a hetaeria, küzdelme kezdetén Moldvában, fogadást tőn nem borotválkozni addig, míg Konstantinápolyban sz. Zsófia

egyházába győzőképen nem lép.

Az érmen és díszjelen látható öltözetek sajátosságai akaratlanul is emlékezetünkbe hozzák a mozgalom vezetőinek a történelem által följegyzett fogását, kik phantasticus öltözködés által is kivántak népok kedélyére hatni, valamint Ypsilantinak a „barátok társulata testvéreikhez“ címzett felhívásából azon helyet, melyben azokat felszólítja, hogy a forradalom szükségleteire nemzeti öltözeteket adományozzanak. A kucsmán látható kereszt viszont a félholdnak ledobására és az örökön győzelem hozó jelvénynek, a keresztnek feltűzésére a görög néphez tett felhívást juttatják eszünkbe.

A kétfejű sas, melyet a címeres vért mutat, talán Ypsilantinak a Komnénok császári házához tartott rokonságára vonatkozik. (?)

A „Vivere libere aut mori“ jelige, mely az első francia forradalom ismert „Vivre libres ou mourir“-jából lőn kölcsönözve, lelki szemeink elé állítja a hetaeria vezérét politikai tapintatlanságával, ki míg támaszát az orosz autocratában kereste, másfelől a görög-keleti valláson és mohamedánok érintkezésénél kifejlett villanytűzön túl idegen forradalom lángjának is kiáltványában oltárt emelve, azon egyedüli nagyhatalmat, melyben némileg bízhatik vala, teljesen elidegenítette.

Az archaeológiával, numismaticával nem foglalkozó alig sejti, hogy látszatra csekély emlék is, a történeti eseményeknek lelkünkben elmosódni szokott apróbb részleteiből mennyit tapaszt maradandóan emlékezetünkbe!

D o b ó c z k y Ignác.

A magyarországi orgonák érdekében. *)

Ajánlva főleg egyházi lapjaink figyelmébe.

Mélyen tisztelt uram!

Essenwein nürnbergi tanár úr tanácsára fordulok kegyedhez azon legalázatosabb kérelemmel, hogy nekem *magyarországi* régibb orgonákra vonatkozólag egyáltalán, és a *lőcsei sz. Jakab* egyháza nagy orgonáját illetőleg különösen, hacsak lehetséges, némi közelebbi értesítést nyújtson.

Én ugyanis egy nagyobb, az orgona történetét tárgyzó mű előmunkálataival vagyok elfoglalva, melyben az orgonák eddig egészen mellőzött külső alakját is akarom tárgyalni. Magyarországról azonban eddig még semmi adataim sincsenek; a *lőcsei* orgona az egyetlen, melynek létéről (a *bécs, közp. bizottság* 1860. évi közleményeiből, *W. Merklas*) tudomással bírok. Minden esetre legfontosabb volna a középkori orgonák kimutatása, különösen azon esetben, ha még belsejök is egészben vagy részben fenmaradt, és reájuk vonatkozó okmányok, számadások- és krónikákkal lennének kísérve. *Zarlino* szerint (suppl. mus. p. 290.) az orgona *Byzanczból* épen *Magyarországon* keresztül jutott el *Németországba*; nagyon érdekes lenne tehát, ha ezt illetőleg bizonyítékok találtatnának.

A fentlevő emlékek vázlatos ismertetései igen elősegítenék ebbeli tanulmányaimat, ámbár a fontosabbaknak saját szememmel való megtekintése végre is szükséges lesz. Minthogy azonban én az orgona történetét egész a legujabb időig szándéko-

---

*) Bár nálunk eddig tudtommal senki sem foglalkozik a zeneszerek történetével, mégis eleget akarán tenni *Bickell* úr hozzám intézett kérésének, sorait e lapban közlöm, remélvén, hogy hazánkban is találkozandnak írók vagy tudomány-kedvelők, kik az egyházi zene ezen ágára fognak figyelni. Midőn *Bickell* úr szándékát elősegítjük, csak magunk ügyét mozdítjuk elő. Magam szívesen közlöm e helyen a hazai orgonákra vonatkozó adatokat, és közvetítőül ajánlkozom. Ha van, mint hiszem, e tekintetben érdekes tárgy, lépünk ki vele, és egészítsük ki az eddig mutatkozó hiányt!

zom megírni, reám nézve minden, a renaissance, rococco és legujabb kor orgonáit illető tudósítás is igen becses és kívánatos.

Tudván azonban, hogy az orgonaépítészet kegyed tudománykürébe nem esik, arra kérem, hogy, a mihez itt nekem, mint magától értetik, minden alkalom hiányzik, a *történelmi társulatok*, úgy egyes alkalmas személyek érdekeltségét is az ügy iránt felköltse. Ha szükségeltetnék, számokra egy kis utasítást is szerkesztenék; azonban már itt is közlöm azon pontokat, melyek előzetesen szem előtt tartandók lennének.

A lőcsei orgonára vonatkozólag különösen a registerek szerkezetét (*Disposition der Register*), a billentyűzet terjedelmét (*Clavierumfang*), a fújtató-készüléket, és a gépezetet illetőleg ohajtanék értesülést; ezen kívül rajzára is, mely hacsak lehetséges, fényképi legyen, nagy szükségem vagyon. A nyugati karzaton (*Empore*) áll-e az orgona (t. i. az 1500 előttin?), és kimutatható-e okmányilag, hogy azon, vagy más karzaton állott valaha a mostaninál, mely 1623-ban épült, régibb orgona?

Reménylem, hogy kegyed a művem megírásával járó nehézségeket méltányolván, azon érdeknél fogva, melylyel annak tárgya, a régészet szempontjából bír, kérésemnek engedend; ismétlem, hogy semmiképsem kérek terjedelmes értekezéseket, hanem legfőlebb rövid útbaigazításokat. Nem fogom annak idején elmulasztani, köszönetemet illő helyen nyilvánítani.

Marburg (Hessen porosz tartományban) febr. 14-én 1871.

Megkülönböztetett tisztelettel

Bickell L.

kormány-előadó.

1. *Fennlévő orgonákról szóló közlemények.* *Orgonaházak:* szárnyajtókkal; díszített sipokkal; mozgatható alakokkal; *festményekkel.* Szekrények sipok nélkül; karzatokon (*Empore*) vagy erkélyeken (*Erker*) és kiszökéseken (*Auskragungen*); — az orgona helyzete a templomban: nyugati oldalon, hajóban, keresztszárnyban (*Kreuzflügel*), szentély-rekesztőben, és így tovább.

Positiv-orgonák, házi és hordozható orgonák, (vagy azok maradványai); orgonák tornyokon, kürtművek (*Hornwerke*), orgonák órákkal, egyes vagy kettős billentyűzettel.

2. *Régi orgonák fenmaradt rajzai.* Kicsided-festmények (miniatureök) régi zenészeti vagy egyéb művészeti kéziratokban (pl. Hero, Vitruvius, mater verborum stb. codexeiben); kézi rajzok (az egyházi levéltárakban gyakran az eredeti tervezet is feltalálható!); képek *régi nyomtatványokban* (különösen zenészeti és egyéb munkák czimlapjain); néha templomok *belső látképein* fordulnak elő orgonák; — *fényképek*; *faragványok* (pl. oltárokon, orgona-karzatokon, ének- és zene-állványokon); néha az orgona *régi festményeken* is látható (pl. Mária koronázásánál, sz. Katalin eljegyzésénél, Mária imádásánál stb.).

4. *Okmányok.* Szerződések, számlák és számadások, átvételi jegyzőkönyvek, krónikás jegyzések (ez utóbbiaknál felemlítendő azonban, vajjon megbízhatók-é?)

5. *Irodalom.* *Egyedíratok* (monographiák); egyes cikkek és értekezések, zenészeti, építészeti és régészeti folyóiratokban, és gyűjtelések munkákban.

A legnevezetesebb régibb és még élő orgona-építésszek megemlézése és arczképeik (fényképeik különösen).

Még egyszer a liptói szép kard.

Az „Archaeologiai Értesítő“ I. kötetének 148-dik lapján közöltetett a liptói szép kardnak rajza, mely azon közlés szerint 1862-dik év körül Szent-Iványban egy magtár ásása alkalmával találtatott volna. Kötelességemnek érzem a régészet érdekeinek megóvása és a közönség figyelmeztetése végett, ezen állítólagos leletet kellő értékére leszállítani.

Ezen kard lelhelye engemet közelebbről érdekelvén, utána jártam a dolog mibenlétenek, s nyomozásom eredményeként bebizonyult, hogy az említett év táján Sz.-Iványon nemcsak, hogy ily lelet élő nem fordult, de még építkezés sem történt, hol azon kard találtatott volna; más különben pedig ezen kard története a következő.

Néhány év előtt N. Gy. sz.-iványi lakos és barátom egy este látogatásával megtisztelvén, magával hozott egy igen szép bronz kardot, melynek feltűnőségét leginkább markolata

okozta. Említett barátom ismervén a régészet iránti érdekeltségemet, ezen kardot, mely a rajzban közlöttel azonos, nekem megvételre kínálta, kijelenté azonban, hogy már van vevője; de ha adok neki érte annyit, a mennyit azért egy Győr vidéki régész ismerője adni akar, t. i. 30 frt.-ot, akkor inkább nekem engedi át. Megkérdezvén a lelet körülményeiről, de a felől fel nem világosított, bár ezt leginkább óhajtottam tudni; azonban én kapva a jó alkalmon, alku nélkül 30 frt.-on megvettem a kardot, s miután este volt, azt bővebben nem is vizsgáltam.

Más nap szemügyre vevén az érdekes szép darabot, világos zöld szironya nagyon feltűnt előttem; gyanumat még inkább igazolta, hogy midőn kissé surolni kezdettem, a ritkás szirony egészen lement róla; s végre kétségtelenné tette markolata felső végének kiálló gombja, mely anyagára nézve a penge- és markolataétól egészen elütve sárgarézről való, külön darabból, ólommal oda forrasztva.

Restelvén a felültetést, azon tárgytól szabadulni akartam, s lemenve Pestre, *Egger S.* úrnál más tárgyakért becseréltem, szándékosan nem figyelmeztetvén őt a fenti körülményekre, mert tudni akartam: vajjon felismeri-e azt mint hamisítványt, vagy nem? — Más nap hozzámenvé figyelmeztetém reá, s visszavenni kívántam, nehogy bal véleményyt tápláljon felőlem, ő azonban megtartotta azt s azóta már valószínűen a külföldre vándoroltatá.

Hazajövet N. Gy. urat felelősségre vonván, ő a hamisítást azzal odázta el, miszerint ő ennek birtokába már úgy jutott, s azt Poprádról Szepesmegyéből kapta egy rézművestől, ki azt állítólag ott találtnak mondotta.

Ez a lipthói szép kard története.

Majláth Béla.

Érmészeti adalék.

XLIX.

Hybbei éremlelet.

Ezen, múlt év július havában előfordult éremlelet részletes ismertetésével ez ideig csak azért vártam, mert hittem, hogy sikerülni fog annak nagyobb részét összeszedhetni; azon-

ban ezen reményemről immár lemondva, miután tudomásom szerint ennek igen nagy része szepesmegyei üzereknek adatott el, a birtokomba jutott darabok leírásával tovább késni nem akarok.

Az alig néhány hüvelyknyi mélységben, Hybbe határában a Zjert hegyen levő kereszt aljában talált bögre állítólag 6—7 itezés volt, mindenféle nagyságú ezüst pénzzel megtömve. Ebből birtokomba jött 261 darab közt van 225 db. magyarországi és 36 db. lengyel érem; a magyarországiak következők:

Hunyadi Mátyástól, mint Rupp. XXIII.

sp. 1 szám . . . . . 1 db.

I. Ferdinand közönséges kis pénz 1530, 39, 47, 50, 1552—1553. négy db. 57, 1558.

összesen . . . . . 11 db.

II. Maximilián közöns. kis pénz 1570—

71. két db. 72, 77, 1578. összesen . . . 7 db. egy kopott.

II. Rudolf közöns. kis pénz 1578, 80, 81, 85, 87, 1591, 92. három darab; 97, 99, 1601—4, és 1606. összesen . . . . .

14 db. egy kopott.

II. Mátyás közöns. kis pénz 1610. három db.; 1611. hat db. 1612. hat db. 1613. négy db. 1614. öt db. 1615. tíz db. 1616. harminczkét db. 1617. tizenhét db. 1618. tizenhat db. 1619. hetven db. 1620. két db.

összesen . . . . . 171 db. 5 kopott.

R · GAB · D · G · EL · HV · DA · CR · SC · magyar czimer (TR · PR · ET · SI · CO ·

1620. szűz Mária a gyermek Jézussal jobb karján, hat db. 1621. szűz Mária a gyermek Jézussal jobb karján, három db. összesen .

9 db.

Körirat nélkül 1619. egy db. 1620. egy db. összesen . . . . .

2 db.

Összevissza hányt betűkkel, elő- és hátlappal, hibás veretű . . . . .

3 db.

Összes magyar 218 db. 7 kopott.

Majláth Béla.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1871. mártius 7 én a m. n. muzeumban tartott III. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Toldy Ferencz ő nagysága elnöklete alatt jelen voltak: Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold, Mátray Gábor és Rómer Flórián bizottmányi tagok.

20. *Henszlmann Imre* bemutatja *lébenyi* templom külsejének sztylszerű javíttatására vonatkozó s *Essenwein* által készített terveket; minthogy a nm. vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium f. é. 2913. sz. a. kelt leirata folytán, és a m. tud. akadémiai jegyzőkönyv 57. cikkelye értelmében az arch. bizottság nevezett b. t.-ot és Ipolyi Arnoldot bizta meg, hogy a lébenyi templom külső helyreállítására országos alapból nyújtandó segély iránt régészeti szempontból nyilatkozzanak, Henszlmann felolvasá erre vonatkozó helyeslő nyilatkozatát; mit az arch. bizottság egyhangulag magáévá tévén, nemcsak arra kéri az Akademiát, miszerint ezen fölterjesztést elfogadja és melegen pártolja, hanem egyszersmind ajánlkozik arra is, hogy a benyújtott terv szerint készítendő sztylszerű helyreállításra alkalmilag felügyelő befolyását is gyakorolni fogja; ez határozatul elfogadtatván, egyszersmind meghagyatott az előadónak, hogy a szükséges iratokat fölszerelve mielőbb az Akademia főtitkárához átvigye, és a sürgős ügy tekintetéből annak a miniszteriumhoz azonnal leendő küldetését előmozdítsa.

21. Előadó indítványozza, hogy a Schulez Ferencz-féle erdélyi rajzokból a *kolosvári* sz. Ferencziek ebédlője adassék ki, és gf. Eszterházy, ki már eddig Kolosvár egyéb műemlékeit oly szakavatottan leírta, kéressék fel a szöveg megírására; elfogadtatott.

25. A beérkezett levelek közül közöltetnek:

1. *Balogh Gyuláé*, a „Vasmegyei Lapok“ szerkesztőjeé, ki nemcsak nagy buzgalommal karolja fel a *szombathelyi régészeti egylet* eszméjét, hanem az *ujlaki* határban álló Péter és Pál árpádkori temploma ismertetését is beküldé.

3. *Modrovics János*, rajkai földbirtokos némely római régiségekkel *Rajka* városa régészeti tervrajzát küldi be az újabb leletek szakértő leírásával.

6. *Kruesz Chrysostom* főapát a *pannonhalmi* főtemplom helyreállításáról tudósítja az arch. bizottságot.

Pesten, Marc. 8-án 1871.

Jegyzette: Rómer Flóris.

Vélemény

a lébenyi templom restaurációjáról.

Valamint a pécsi templom fennmaradt régi székes-egyházaink élén áll, úgy a mai lébenyi parochialis, hajdan pedig benzésrendi templom is a Magyarországon fennmaradt apátsági egyházak között a legrégibb.*)

*) Az egyházi építészet szakavatott chronologusa talán nem veszi szerénytelenségnek, ha ezen határozott állítását úgy értelmezzük, hogy itt csak azon apátsági templomokat érti, melyek egész alkotmányukra nézve mai napig majdnem épen fennmaradtak; különben bátorkodunk arra hivatkozni, hogy a *pannonhalmi* főegyház fennálló falainak egyes részeiben mégis régiebb az említett és alább említendő apátsági templomoknál. — Véleményező úr a *pannonhalmi* főtemplomot még 1848. előtt látta, és ítéletét alkalmasint a rajzok után állapítja meg, holott bizonyos, hogy a legújabb restauráció által oly részletek tűntek fel, és olyan kérdések támadtak, melyek a fenebbi határozott mondatot alkalmasint képesek megingatni. Ha tudós chronologusunk főleg most, midőn az egyházi építészet chronológiáját tüzetes tanulmányává tette, melylyel párisi tartózkodása előtt oly kizárólag még sem foglalkozott, most midőn a falak vakolat nélkül láthatók, midőn a régiebb köríves fülkék és a sokkal alacsonyabb boltozásnak tagozatai feltűnnek, hogy már e tekintetben is épen úgy képesek vagyunk két korszakot meghatározni, mint a kétféle felszentelési keresztelők, melyek a rend főházának története szerint 1137. és 1219-ből valók lehetnek, mulasztásnak és a dolog iránti vétkes közönynek vehetnek t. olvasóim, ha ez alkalommal a fenebbi állítás mellé, mely oly tekintély szájából még különféle consequentiákat vonhatna maga után, legalább egy szerény kérdőjelet nem tűzünk! Ha a *Palaestinából* visszatérő *Urias* apát nemcsak a monostort,

Ha a székes- és apátsági templomok közti chronologiai viszonyt összehasonlítjuk, ezt nálunk a francziákéhoz képest megfordítotttnak fogjuk felismerni.

Francziaországban a monumentalis építészet élén az apátsági egyházak állanak, a sztylek gyöke, fejlődése és fordulata itt tűnik fel előbb, s csak innen származik át a székes-egyházakra: így a clunyi apátsági roppant templomot a román sztylnak főpéldányaként, így a Páris közelében fekvő sz.-denisit a csúcs-íves sztylnak bölcsőjeként, első teremtményeként kell tekintenünk.

Nálunk az időszerinti első hely a székes-egyházaké: kezdve III. Béla fehérvári újraépítésén, folytatva a pécsi és esztergami székes-egyházig, mind ezek és más hasonneműek építkezési ideje még a XII-dik század negyedik negyedére esik; sztyljök nagyjában nem a késő, hanem még a kora román sztyl, legközelebbi mintáik pedig inkább Német-, mint Francziaországban keresendő.

Ellenben a fenmaradt templomok újra- vagyis emlékszerű építése a XIII-dik század második évtizedére esik; a sztyl itt nemcsak, hogy nem a kora román, hanem még a késő román már vegyítve a csúcsívesbe átmenő sztylrel; a legközelebbi minták pedig épen úgy, ha csak nem inkább Francziaországban mint Németországban keresendők.

Mi a lébenyi hajdani apátsági templomot fölötte érdekessé teszi, ez az, hogy építése 1207. körül kezdődvén, hazánkban a maga nemében fenmaradt templomok közt a legrégibb monu-

---

hanem a templomot is alapjából egészen újra építtette volna, nemcsak így kellett volna irniok „*Ecclesiam et Monasterium S. Martini pridem antea combustum et funditus destructum*“, hanem így nyilatkozand a krónikás a templomról, mely alkalommal a combusta — et destructa-t kellett volna a többesben használnia. Egyébiránt tudjuk azt, hogy véleményező az ilyen kételyekért nem neheztel; sőt, ha nincsen igaza: a pannonhalmi főtemplomot jogaiba vissza fogja helyezni azonnal, a mint fentebbi állítása nem épen helyes voltáról meg fog győződni; ellenben ha én tévednék, csak örvendeni fogok azon, miszerint ily mélyen beható tudással birunk, kinek tapasztalása és régi tanulmányai előtt visszavonulni annál kevésbé szégyen, minél fontosabb a kérdés, mely ilyen alkalommal tudományosan eldöntetik.

R. Fl.

mentalis magyar apátsági templom lehetett; mert erre mutat azon időpont, melylyel oly közel áll a fent idézett székes-egyházak építési korához, valamint azon körülmény is, mely szerint a lébenyi templom mintaképül szolgált sok másnak, pl. az aracsinak, a kaplonyinak, sőt még a félszázaddal később emelt igen díszes jákinak is; mind a négyben az alapterv csaknem ugyanazonos, míg az emelkedési elrendezés talán csak dúsabb vagy kevésbé gazdag ékesítéssel különbözik egymástól.

E kettős körülménynél fogva a lébenyi templom elég korán magára vonta a külföld figyelmét úgy, hogy ezt két ízben is ismertette a bécsi központi régészeti bizottmány, először mintegy futólag, később tüzetesebben és behatóbb tanulmányozás után, s e kettős ismertetés következtében belsejét, leginkább b. Sina hozzájárulásával, restaurálták és 1864-ben újra felszentelték. E kényes feladatot, mint azt a szakértők egyhangulag állítják, nagyon szerencsésen megoldotta Essenwein építész, a második ismertetés szerzője, és jelenleg a nürnbergi „german museumnak“ igazgatója. Hogy pedig E. a román sztylhez tökéletesen ért, azt a lébenyi templom külsejének restaurálására vonatkozó rajzai fényesen bizonyítják s kiválólag a nyugati homlokzatba tervezett óra-arkád és a keleti csúcsba rajzolt dísz-tető (Baldachin); elsőben a hires, az 1867-dik világtárlaton kiállítva volt rheimsi ereklyetartót, másodikban a román-koru francia templomokon oly gyakran előforduló baldachinokat vette mintául; ezzel világosan tanusítván, hogy lébenyi templomunkat ő is inkább a francia, mint a német iskolából eredettnek hiszi.

Miután ezen *első rendű emlékünk* belseje sztylszerűleg helyre van állítva, kíváncsok, hogy külseje is hasonló értelmes restauratióon menjen keresztül, s ezt annál inkább kell ohajtánunk, minél jobban meg vagyunk győződve Essenwein tervezetének helyességéről; ha ez sikeresen keresztülvitetik, a XIII-dik század kezdete korának és sztyljének Magyarországon legalább *egy* ép és egész példányával fogunk birni.

Az emlék jelenlegi állapotát illetőleg ki kell mondani, hogy az időtől megrongált külseje csinos belsejének kirívó ellentétét képezi; sőt vannak az előbbinek oly részletei is, melyek nemcsak hanyatlási állapotukkal, hanem azzal is tete-

mesen sértik a szemet s a művészeti érzést, hogy egy későbbi kornak értelmetlen és feltűnőleg szegényes munkálkodásáról tesznek tanuságot: így az egyik toronynak felső téglás része kiáltó ellentétben áll aljának szabatosan faragott négyszögekőveivel és mindkét torony sisakja gombócz alakú (Zwiebeldach); mely alak nemcsak nálunk, hanem másutt is az építészet végelkorcsosodását jelezi.

A fő alaki igazítás tehát az ikertorony felső részén viendő véghez, még pedig épen úgy, mint ezt Essenwein hasonkorú diszes minták értelmében tervezte; legfelebb, ha egy vagy más magassági arányon kellene keveset igazítani, vagy módosítani.

Templomunk nagyfontossága miatt, fölötte kívánatos, hogy annak teljes helyreállításához az állam is járuljon azon feltétellel, mely szerint a kormánynak felügyeleti joga az emlék sztylszerű restaurációjára épségben tartassék, és hogy a felügyelet a magyar tudom. Akademia archaeologiai bizottságára bizassék, mi jelen esetben annál kívánatosabb; mert a tervező építész, lakhelyének távolsága miatt, folytonos felügyeletet amúgy sem gyakorolhat.

Végre megjegyzendő, hogy Essenwein nem terjesztett elő ugyan részletes költségvetést, ilyet Nürnbergből alig várhatni; mert részletes, a változó egységi árakon alapuló költségvetést csak a helybeli viszonyokkal ismerős építész készíthet: azonban Essenwein nagyjában előadott költségvetése is elég arra, hogy a nm. miniszterium meghatározhassa, mily összeggel szándékozik ezen első rendű emlékünknök tökéletes helyreállításához járulni.

Henszlmann Imre.

Archaeologiai levelek.

XLI.

Az „Archaeologiai Értesítő“ f. évi 7. számában a fadúcokról olvasván, időt vettem magamnak nyomdánkat ilyenek után

átkutatni, de semmi rendkívüli leletre sem akadtam. A mi némi figyelmet érdemelhetne, az egy fametszet volna, mely Szombathelyt ábrázolja a múlt század végéből. A ki e képet és a jelenlegi Szombathelyt megtekinti, nagy különbséget fog tapasztalni a hajdani és jelenlegi város között. A képen feltűnő még azon latin feliratú tábla is, mely jelenleg a piaczi gyógyszerár falába van beillesztve. Egyébkint e táblát régészeink már többször ismertették. Ha e fadúcznak némi jelentősége volna, megtenném megszerzésére a kellő lépéseket.

Egyidejűleg bátorkodom figyelmét a „Vasmegyei Lapok“ közelebbi száma tárczájára irányozni, hol is a főt. Lipp Vilmos úr által leirt Nero-féle aranyra egy-két felvilágosító megjegyzést tenni bátorkodtam.

Alkalmat veszek magamnak itt felemlíteni azt is, miszerint közelebb egy társulat alakítását óhajtom indítványozni lapomban, mely társulat célja lenne pénzerőt előteremteni, melylyel az időnként felmerülő régészeti leleteket — ha saját városi muzeumunk létre nem jönne, mit ne adjon Isten — a nemzeti muzeum számára megszerezni, és ekként az enyészettől, vagy idegen kezekbe való vándorlástól megóvni lehetne.

Szombathely.

Balogh Gyula,
a „Vasm. Lapok“ szerkesztője.

A fadúc-lenyomatot nagyon köszönöm, megszereztem azt magamnak, midőn Szombathelyen időztünk. Magát a fadúczot szeretném, ha a *Szombathelyen* alapítandó muzeum számára fentartanák, és csak azon esetre kérném a n. muzeum gazdagítására, ha, mit nem ohajtok, Sabaria területén egy vidéki muzeum eszméje alkalmas földre nem találna. Sajnálom, hogy az arany vételével elkéstünk; hiába, még sok fog ahhoz kelleni, míg hazánkfiak a nemzet emelését és a tudományosság ápolását a haszonnak elé teszik! — Másutt mindent elkövetnek a tudományosság előmozdításáért, majd megtanuljuk ezt mi is saját kárunkon, ha késő nem lesz. Ha a francziák példája még nem elég a haladási ösztönzésre, akkor úgy is elkéstünk!

R. Fl.

XLII.

Küldöm pótlólag utóbbi két levelemben leírt leleteimet a nemz. muzeumban való kiállítás végett; . . . a mellékelt kályhafiókot, az ismeretlen, de mindenesetre győr-vidéki lelhelyről származó gyűrűt (ezüstből való), és a Brahma-lakatot a muzeumnak ajándékozom.

A kerületi tanítói kar számára könyvtárt alapítottam, melyet a lelkesebbek ajándékkönyvek és pénzbeli adományok által szaporítanak. Winterl kanonok az „Archaeol. Értesítőt” ajándékozta számára.

Koroneczó.

Ebenhöch F.

XLIII.

. . . . A főmonostori templom restaurációja szépen halad. A *tüzrombolta anyag* a sekrestye táján szerencsésen eltávolított, és a fal, oszlopok és fejezetek megújultán kellemes benyomást tesznek a szemre, de még kellemesb érzést keltenek a szívben, mely csak most érzi, mily veszély függött fejeink fölött az alig összetartó kőhalmazban! . . . A munka a főhajóban csaknem a talapzatig jutott. A mellékhajókról a vakolat eltávolított, és a márvány mellék oltárok is leszedettek. A mellékhajók falazata igen hanyagul emeltnek mutatkozik; az anyag nem tömör kő, hanem mindenféle egyveleg, törmelék, tatai cseppkő vagy kövület, a nagy hajó kőanyagából lefargott törmelék; — mindez igen szabálytalanul inkább összehúzó, mint gonddal összerakva lenni látszik! E részben tehát új kellemetlen meglepetésben részesültünk. Az oszlopok, bordák és ívek azonban ugyanazon kemény kőből készülvén, melyből a főhajó, úgy, hogy a vázat elég szilárdnak tekinthetjük! A *szent-imrei* mellék-hajó boltozata elég jó karban van; itt a restauráció gyorsan is halad; nem úgy a sz. *László hajójáé*, mely azon problematicus padlás alatt fut. *) Itt a fölülről ható

*) Itt a közlő főapát a sokszor említett, de sehol sem található *padlászellákot* érti, melyekről a Monasteriologiában is lehet a lébenyi, deáki, dömölki templomoknál olvasni?

erőszakos nyomás világos nyomai mutatkoznak: sok borda eltörve, helyéből kimozdítva, s a boltozat téglái itt-ott borostaként szerte-szét állanak.

Az oltárok mögött a régi ablakokat nagyobbaknak találtuk, mint előre hittük, mert a bolthajtásnál kezdődvén, a talaj fölött 4 lábnyi magasságban végződnek. *Storno* az alsó véget 8 lábra tervezte a talaj fölött. A déli mellék-hajó déli falán *három csinos ablak* került napfényre; alakjuk a gothikába hajlik. Ezen ablakok világosan mutatják, hogy a templom ezen oldalon szabadon állott, mi ma már nem úgy van; mert a templom déli oldalára a zárda kereszt folyosója támaszkodik, mely fölött, mint tudva van, egyrésről a természettani szertár, másrésről az ujonczok tanterme áll. Az ablakok a természettani szertárba mennének be, és épen ez az oka, hogy ki nem nyithatók; de egyelőre fülkékül megtartjuk, melyekbe akár szobrokat, akár képeket állíthatunk; idővel talán kinyithatjuk, ha a természettani szertár számára alkalmas helyet találunk.

Mult héten *Storno* meglátogatott, és abban egyeztünk meg, hogy a padlózattal 6"-nyire lejjebb megyünk, miáltal a *speciósánál* egy lépcsőt eltávolíthatunk; a második lépcső megmarad ugyan, de ez kevésbé sértő.

Jövő héten megkezdí *Storno* a *szentély* festését.

A kerek ablakot Sz. Márton püspök képével Gajling készíti Bécsben; Sz. Imre és sz. Lászlót Neuhauser Insbruckban; a 3 hosszúkását a szentélyben *Vilfing* Sopronyban.

A főoltárra nézve még nem határoztunk. . . . . Ugy hiszszük, hogy templomunk pünkösdig a főoltárt kivéve annyira megkészül, hogy az isteni tiszteletnek előleges megáldás mellett visszaadhatjuk; az ünnepélyes felszentelést azon időre hagyván, a mikor a főoltár rendén lesz. A szószék, a templom hátsó része, orgona stb. boldogabb időre marad. . . . . A főhajó benyomása, elmozdítatván az állások, igen kielégítő; reméljük, hogy, ha minden sérv behegesztve, minden rom eltávolítva, az ékességek kirakva leendnek, a benyomás kedvessé idomuland!

Pannonhalma.

K r u e s z Chrysostom,
főapát.

Régészeti mozgalom hazánkban.

(A lébenyi templom) restaurációja, ezen hazánkbeli román-kori kolostori templomok talán legrégibb mintája külső részének összhangzatba való hozása új stadiumba lép. Ezen ügyet Mosonymegye lelkes karai *Dingraff Gáspár* lébenyi plebános erélyes munkálkodása következtében magukévá tevék, és mindent el fognak követni, hogy megyéjük eme legrégiebb, hazánkban pedig a nagyobbbszerűekhez tartozó emlék ismét régi diszébe visszahelyeztessék. A templom belseje az említett lelkes, kegyura, hivei és a főpásztorok jótékonyága és áldozatai következtében megfelel a műemlék keletkezési korának, összhangzóak az egyházi készletek és ruházatok, de még mindig elcsúfítvák a toronysisakok, rozszant és romlásnak induló külseje. A tornyoknak kellő magasságra való emelése, a nyulánk sisakoknak a mostani nyomott hagymafélék helyetti alkalmazása e nagyszerű tömeget még inkább ki fogja a rónaság síkjából emelni, és az egész megye jelképeül a bámuló utókorának átadni. A nagyszerű tervet részleteivel *Essenwein A.* készíti, ki a nürnbergi muzeum igazgatója, jeles építész, és ugyanezen templom régi leírója, belsejének ügyes restauratora. E tervnek életbeléptetésére pénz is kellene, és ezt a megye az országtól ilyes emlékek megóvására és fentartására szánt összegből várja. A mennyiben az archaeologiai bizottság ezen magasztos célhoz járulhat, az ügyet egyelőre melegen pártolndja a vallás- és közoktatási m. kir. minisztériumnál. Eddig a főpapok közül is többen nagylelkűleg áldoztak nagyobb összegeket, a megye és a hivek sem fognak elmaradni adományaikkal, ha észreveendik, hogy a terv kivitelére remény mutatkozik. Iparkodjunk mindnyájan e szent ügyet felkarolni, és az ügy is oly ritka régi hazai ép emlékekhez egy példányszerűt hozzácsatolni.

Minden egyes mozzanatot, mely ezen műemlék körül felmerül, szívesen fogunk közleni, hogy így szakkedvelőink meggyőződjenek, miszerint csak erély, erős meggyőződés és kitartás kell arra, ha valami nagyot aránylag csekély erővel akarunk életbe léptetni.

(A *visegrádi vár*) megóvása tekintetéből szorgoskodó lelkes *Victorin József* e napokban Pestre jött, hogy a közeledő tavaszon legszükségesebb teendőkről az archaeologiai bizottság néhány tagjával értekezzen. Az összejövetel *Dr. Arányi Lajos* szállásán volt, és a tanácskozmány eredménye az vala, hogy addig is, míg az illető miniszteriumok a reméllett összeget folyóvá teszik, a *vízi vártól* (a nép száján elég hamisan *Salamontornyától*) úgy szintén a templom mögött a *Kalvárián* át vezető utak a látogatók számára kényelmesebbekké tétessenek. A bemutatott terv szerint a vízi vár mögötti ut 25 kanyarulaton könnyen lábolható lesz, és a kilátást ut közben élvezni kívánók számára egyelőre 8 pad lesz alkalmazva. A költséget a pesti hazafiakon kívül a visegrádi nyaralók bőkezű tulajdonosai adták össze. — Csak azt sajnáljuk, hogy a munkások, valamint az építés tekintetéből a vízfogókat nem lehetett a hó és az esővíz gyűjtésére azonnal elkészíteni, mert a munka alatt főleg a falazásoknál *a víz e magaslaton vajmi drága cikk leend!* — Egyébiránt bizunk a jó sikerben, mert a vár megóvásának és restaurációjának alig lesznek buzgóbb apostolai, mint a visegrádi értelmiség és annak valóban lelkes plébánosa. Bár emelkednék ezen regényes vidék régi jó hírére, és szolgálna legalább egyik érdekes pontul a felső Duna partjain. Hátha a vízi vár tornyán kívül a hajdani királyi lakok és kertek telkein a korona ismét emeltetne, ha nem is *Mátyás-féle tünderpalotákat* és függő kerteket, legalább nyári kirándulásokra alkalmas udvari nyaralókat!

Egy románkori templomka.

Ujlak község határában a községtől délnek fekszik Péter és Pál régi temploma. E kis templom egy halmon áll, mely körül a táj is hegy- völgyes, ezen templomnak előbb nem volt tornya, csak most nem régen csináltatá rá *Jöke György* deszkából fa zsindelre egy kis harangocskával együtt; e kis templomocska körül mai nap is temetkeznek, pedig csaknem $\frac{3}{4}$ óra távolságra van a községtől.

E kis templom oltárán áll az 5 lábnyi magasságú és a $3\frac{3}{4}$ láb széles már jól rongyos viaszkos vászonra festve jobb felül szent Péter, jobb kezében kulcsokat tartva, bal kezében pedig könyvet, kék hosszú ruhája piros kötővel van át kötve, köpenye pedig sárgás barna, képre pedig sovány kerekés képű piros, a szemei feketék, bajusza lefelé konyulva, szakálla pedig csak az állán rövides, a homlokát pedig felfelé ránczosítva néz, félig kopasz, mezitláb áll. Bal felül pedig szent Pál áll, bal kezében egyenes két élű kard lefelé, a foganttyjánál kereszt alakban; a jobb hóna alatt könyvet tartva, zöld hosszú ruhában, piros kötővel átköve, piros köpenyben, az eleje két csucsát felfogva tartja a jobb kezével. Képre nézve hosszukás piros közép tölt képű, fején elegendő barna haj, bajusza lefelé konyulva, jó hosszú szakálla még az ajakán is, homlokát szintén fölfelé ránczosítva jól kinyitott barna szemekkel néz, mezitláb áll. Ő mintegy 40 éves formában látszik, sz. Péter pedig mintegy 50 évesnek mutatkozik lerajzolva.

Alattuk deszkára arany betűkkel írva következő vers olvasható: IN LAVDEM DOMINI CELI TERRAEQ₃ POTENTIS:

HOC ALTARE NITET, STATQ₃ PATETQ₃ SACRVM:

INNOCVI TYPVS EST PRO NOBIS SACRIFICATI:

AGNI TOLLENTIS CRIMINA NOSTRA DEI:

IPSE RESVRGENDO AC SCANDENDO VICTOR IN ASTRIS:

NVNCQ₃ TRIUMPHAT OVAT CYNCTA CREATA REGIT:

VNICE SALVATOR IESV DVLCISSIME CRISTE:

DA NOBIS IT IDEM PRAEMIA LARGA POLI: AÑO 1637. DIE....
(a többit nem lehet jól olvasni.)*

Ezen becses tudósítást *Balogh* Gyula úrnak, a „Vas megyei Lapok“ szerkesztőjének köszönhetjük. A kezdetleges rajzból, mely a peremen fogdíszt mutat éllel kiálló téglákból, a kerek oltárapisból, és keskeny ablakokból kitűnik, hogy ezen imolácska valóban régi és így bátorkodom azt a megye, valamint az egyházi fölsőbbségnek hathatós pártolásába ajánlani. Ne hagyjuk régi dicsőségünk és történetünk emlékeit egymás után romba dűledezni! — A közlés Hekinger János ujlaki jegyzőtől származik.

R. Fl.

*) Ezen versekből az látszik, hogy itt előbb alkalmasint fészület állt.

R. Fl.

Hazai műipari kérdés.

Lerch Károly, a kassa-oderbergi vasuti vonal osztálymérnöke Zsolnáról febr. 7-én egy 42 font, 41×67 centim.-nyi egyenközenyes réztáblát küldött a m. n. muzeumnak ajándékba, mely a zsolnai indóház építésénél a Vág folyó régi medrében, mely a mostanitól mintegy 100° -nyire fekszik, a földszin alatt 2° -nyire, mely mélység a Vág jelenlegi közép vízállásának felel meg, találtatott.

Meglehet, hogy valami tutajról, melyeken mai napon is ilyesféleket szállítanak, a Vágba süllyedt az érintett réztábla, melyen három bélyeg fordul elő. Kettőn gyöngy-zsinoros keretben áll Magyarország *négy folyós* címere különféle hajlongásu paizsban, fölötte a jól ki nem vehető korona, jobbra balra pedig: $\cdot R \cdot$ — $\cdot C \cdot$ betűk; ezek közt alul, hasonló gyöngyös keretben egyenoldalu háromszögben áll egy latin kereszt, melynek alján valamint a háromszög alapvonalával majd egyenközüen egy vonal húzódik, és balra némileg felkanyarodik.

Szeretnők, ha réztermelő bányavárosainkból kaphatnánk felvilágosítást; meglehet, hogy maga a lelkes kamaragróf fog utat nyitni arra, miszerint ezen érdekes kérdés megfejtessék, és a beküldő jeles hazafinak kielégítő feleletet adhassunk.

A vésetet, a címert vevén tekintetbe, azt tartjuk, hogy e rézkereskedést a XVIII-dik század első tizedeiben kell keresnünk. Tápláljuk a biztos reményt, hogy felső-magyarországi hazánkfiak e kérdésre nem fognak egykedvű hallgatással felelni.

R. Fl.

Régiségtáraink és gyűjtőink érdekében.

Említettem a csinos és olcsó gyűjteményt, melyet nem rég a muzeum számára dánországi kőtárgyakból szereztem. A nagy gyűjtemény tulajdonosa azon kérdésemre: vajjon hajlandó lenne-e egyéb intézeteink számára is kettőseiből példányokat illő áron átengedni? — Azt felelé: hogy igen is, a nyá-

ron ismét gyűjteni fog és megrendelésre is enged át főlöszleg köztárgyaiból, agyagjaiból és kőke-mödding-ekben talált tárgyakból. A török és nyilcsúcsok ott a helyszinén is nagyon keresettek és 2—3 frtba kerülnek; különben egy-egy darab általán véve egy forintba jön.

Ha tehát régiségtáraink elöljárói, vagy magánosak is szándékoznak gyűjteményeiket *dániai* és tárgyakkal érdekebbekké tenni, sziveskedjenek az összeget velem tudatni, és körülbelül kijelelni, mily tárgyakat kívánnak; természetesen, hogy a postapénzt is aránylag kell számítanunk. Én rajta leszek, hogy mindenki kielégíttessék, és hogy macskát zsákban ne vegyen! Magam april 14-én az egyetemi régiségtár számára minden esetre teszek 50 forint árú megrendelést, a szakférfiak megrendeléseit tehát a kijelelt napig bevárom, és az ügyemben állásáról időről időre értesítéssel fogok szolgálni. Egyet kívánok csak a gyűjtő és magam biztosítására, hogy a megrendelő levelében a kötelezettséget is kinyilatkoztassa, hogy a tárgyakat, melyekért jót állok, beváltani fogjuk, nehogy végre a holmik nyakamon maradjanak.

R. Fl.

Egyveleg.

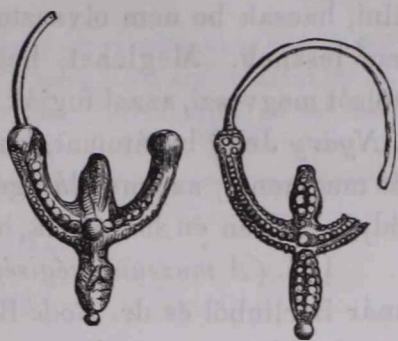
107. (*József főherczeg ő fensége*) két ládában beküldé a muzeum számára az *alcsuthi ásatások* eredményét, t. i. agyag- és bronz tárgyakat, valamint a csontvázakat is, melyek a főherczegi kert átalakítása és a kiterjedt földmunkák közt találtattak. Ő fensége ezekből többet saját felvigyázata alatt ásatott, a törött edényeket ügyesen összeragasztá és hogy arról meggyőződjk, vajjon épen adattak-e át a tárgyak, márczius 16-kán a muzeum régiség osztályát becses látogatásával megtisztelé, egyzersmind az 1870- és 71-ben történt ásatások sajátkezüleg készített tervét és leírását nyujtá át, melyeket, a mint a szükséges fametszetek elkészülnek, tisztelt olvasó körünkkel sietünk közleni.

108. (*A holt kezek*). Alig egy-két hete, hogy *Haynald* Lajos kalocsai érsek becses fémereit és vegyes-szaku s kő érmeit, mintegy 200 darabot a magyar nemzeti muzeumnak ajándékozta, s már is örömmel és

hálával jelezhetjük, hogy *Ipolyi* Arnold kanonok és központi papnöveldei igazgató a muzeumban ideiglenesen kiállított szíhalmi leletét, mely sok tekintetben igen érdekes és nagybecsű darabokból áll, ezen nemzeti intézetnek ajándékkép végleg átengedé. — Minthogy, a tekintélyes szíhalmi gyűjtemény ez által kiegészítettett, csak még az kívánatos, hogy minél előbb legyen helyünk az együttes kiállítatásra. Ha mindjárt műkincsekben nem fogunk a külfölddel versenyezhetni, azért mégis hiszszük, mikép néhány év alatt a római kötár és a barbarkori tárlat oly érdekessé fog válni, miszerint csak ezekért is érdemesnek tartják a szakemberek a pesti régiségtárt meglátogatni.

109. (*Az ezüst függőket*), melyek a gyulaimuzeumtulajdonában vannak, rajzban mellékeljük, azon észrevétellel, hogy alakra nézve nemcsak azon aranyfüggőhöz hasonló, melyet e kötet 44. lapján közöltünk, hanem ama gyönyörű függőpárhoz, mely finom arany sodronyból fonva gyönggyel van ékesítve és az óbudai Victoria-téglagyárnál találtatván

a m. nemzeti muzeumnak ígértetett. Mondhatjuk, hogy azon sok izléstelen csecsebecsénél, melyet mai nőink füleikbe aggatnak, valóban több izléssel készültek e függők, miért is utánzásukat ötvöseinknek bátran merjük ajánlani.

110. (*A vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium*) a lőcsei templom falfestményeinek megvizsgálására kért 200 frt.-nyi utazási költséget *Storno* Ferencz jeles szakférfinak utalványozta. E szerint a felső-magyarországi egyéb falképek is meg fognak vizsgáltatni.

111. (*A „Vasmegyei Lapok.”*) derék szerkesztője úgy látszik komolyan veszi azon szavakat „nemcsak kenyérrel él az ember“ azaz nem egyedül a politikán érik az emberiség, hanem jó, ha időközben más, főleg tudományos színezetű cikkek is nyújtatnak a vegyes olvasó közönségnek. F. é. 17. számában egy tárczacikket közöl, mely a vasmegyei történelmet tüzé ki vizsgálatinak céljául. Bár eddig leginkább a nyomtatott kútforrások szorgalmas használatát vesszük észre, hiszszük, hogy a lelkes szerző el nem fogja mulasztani, hogy később levéltári újabb kutatásokkal érdekesebbé tegye cikkeit. — Eddig sajnosan csak azt tapasztaltuk, miszerint szerzőink nagy része a könnyebb végét fogja, és már ismeretesb adatokból füzi össze olvasmányá eredményeit; az újabb nem-

zedékre nehezebb, de dicsőbb munka is várakozik, tőlük, kik előtt a levéltárak már nyitvák, ezeknek eddig rejtett kincseit várjuk. Sok sikert és kitartást a tárcza történészének! Legyen igaz a „paulo maiora canamus“! — A szerkesztő urnak pedig kívánjuk, hogy ily komolyabb irányu tárczából soha ki ne fogyjon.

112. (*Sirökon*) Heves megyében igen szép bronz tárgyakat találtak egy vízmosásban. *Ipolyi* kanonok úrnál láttunk belőlük több szépen szironyozott karpereczet, két hosszú tűt, lándzsahegyeket stb. Sajnálattal jelentik, hogy a többi tárgy a rézműveshez került! Alkalmasint Pesten fognak méregdrágán árultatni, vagy a külföld muzeumaiba kerülni, hacsak be nem olvasztatnak és más alakban kereskedés tárgyává nem lesznek. Meglehet, hogy majd a sajnálkozó archaeológot, ki az utolsót megveszi, azzal fogják vigasztalni, mivel a rimaszombati rézműves b. *Nyáry* Jenő barátomat, kinek, midőn a 16 bronzkard közül, az utolsót megmenté, azt mondá egész komolysággal a maiszter: „Soha se bánkódjék, hiszen én ha tetszik, helyettök sokkal szebbeket csinálók!“

113. (*A muzeumi régiségtárt*) legközelebb a hírneves szobrász, *Wolf* tanár Berlinből és dr. *Bode* Braunschweighből látogatták meg. Első a *Széchenyi*-szobor enqueteiben vett részt, a másik műutazást teszen Olaszországba és főleg a nagyobb képtárakat tanulmányozza.

114. (*A strassburgi főegyház*) kijavíttatása ügyében igen élénk részvét mutatkozik. A világhírű remekmű mellett legnagyobb érdekeltséget tanusít *Bismark-Bohlen* gróf főkormányzó, ki egy bizottság élén áll, mely az egész művelt világhoz azon kérelemmel fordul, miszerint kegyadományaik által e magasztos czél elérését elősegítsék!! — Valóban gyönyörű eljárás. Először a dómot összelődöztetni — a művelt világ botránnyára, azután a művelt világot felszólítani, hogy a készakarva elrontott műemlék kiigazításához hozzá járuljon.

Tartalom : Ypsilanti Sándor nunismaticája, *Dobóczy* Ignácztól. 265. l. — A magyarországi orgonák érdekében. *Irta Bickell* L. 269. l. — Még egyszer a lipói szép kard. *Majláth* Bélától. 271. l. — Érmészeti adalékok. 272. l. — Kivonat a m. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága 1871-ik évi III. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. 274. l. — Vélemény a lébenyi templom restauratiojáról. *Henszlmann* Imrétől. 275. l. — Archaeologiai levelek. XLI.—XLIII. 278. l. — Régészeti mozgalom hazánkban. 282. l. — Egy románkori templomka. 283. l. — Hazai műipari kérdés. *Irta* R. Fl. 285. l. — Régiségtáraink és gyűjtőink érdekében. R. Fl.-tól. 285. l. — Egyveleg. 286. l. —

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris,
m. n. muzeum.

12. szám.

Aprilis 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Az alcsúthi ásatások.

(1870 és 1871-ben.)

Az alcsúthi kert, Magyarország boldogult nádorának egykori kedvencz lakhelye és kertészi tevékenységének ritka szép teremtménye, husz évi magára hagyatás miatt, a végpusztuláshoz közel állva, tökéletes, gyökeres átalakítást követelt.

Ennek következtében meg kellett újítani a már kihajtott termőföldet, mi is 1869-ben elkezdetett és 1870-dik juniustól 1871-dik márcziusig a kastély és tó közötti téren folytatott, mely alkalommal 1870-dik év június 9-én egy csontvázra bukkantunk.

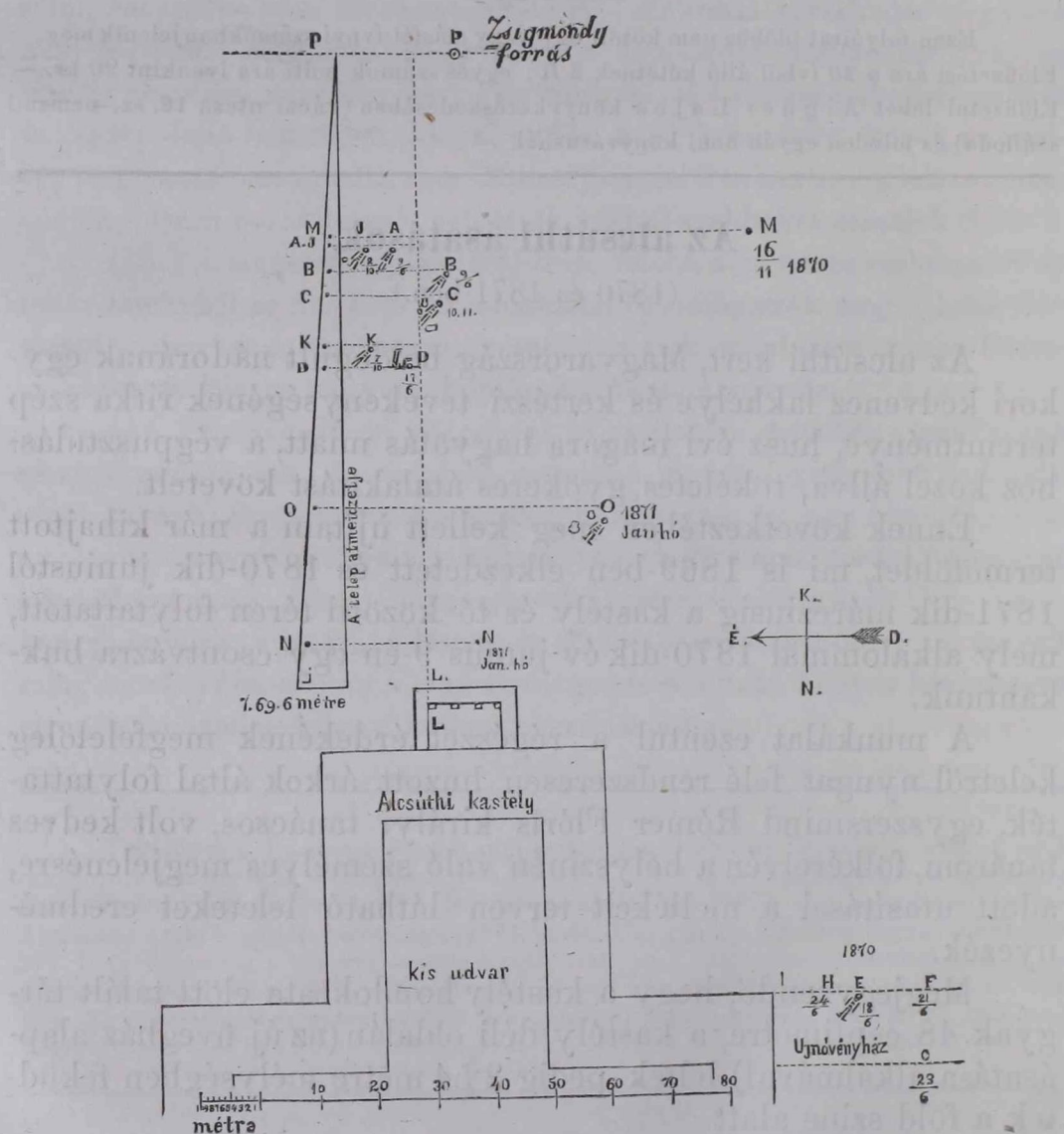
A munkálat ezentúl a régészet érdekének megfelelőleg keletről nyugat felé rendszeresen húzott árkok által folytatták, egyszersmind Rómer Flóris királyi tanácsos, volt kedves tanárom, fölkérte a helyszínén való személyes megjelenésre, adott utasításai a mellékelt terven látható leleteket eredményezék.

Megjegyzendő, hogy a kastély homlokzata előtt talált tárgyak 48 centimètre, a kastély déli oldalán (az új üvegház alapásatása alkalmával) leltek pedig 2.54 mètre mélységben feküdtek a föld színe alatt.

Sajnos, hogy ez még nem deríti ki, hogy eredetileg mily mélységben nyugodtak, mivel a kastélyra vonatkozó építkezési tervekből nem vehető ki, mennyivel szállíttatott le már akkor a domb. Azon öreg munkások állítása szerint, kik ott működtek, ezen leszállítás néhány ölre rughatott, de nem emlékeznek vissza semmiféle leletre.

A térképbe pontosan be vannak rajzolva a csontvázak, és a mellettök talált tárgyak, fekvésük szerint, miből kiviláglik,

hogy a sirkert rendes sorokra volt felosztva. Egyedül a *D* alatt talált csontváz tér el a rendes fekvéstől.

O és *N* pontokon elfelejette a betanított hónapos legényem a nap följegyzését.

Alcsúthon, márczius hó 12-én 1871.

József,
főhg.

Az 1870 és 1871-ben Alcsúthon történt ásatások térképének
magyarázata.

1870.

- ⁹/₆. *A*. Egy férfiváz, 1 rézkarperecz, mely a jobb alsó karcsonton találtatott, ez pedig a rozsdától megzöldült; 2 db. cserépfazék töredék.
- B*. Egy férficsontváz, egy rakás cserépfazék töredékkel.
- ¹⁰/₆. *C*. Egy női csontváz, 2 rézkarperecz, 1 rézgyűrű, 2 rézláncszem, 1 kis darabokra tört vasékszer, sok cserépdarab, 1 kisebb öblösnyaku fazék a jobb medencze-csont mellett.
- ¹¹/₆. 1 pohár alakú fazék a fej mellett; egy mély tál, a lábakkal mellett sok fazéktöredék.
- ¹⁷/₆. *D*. 1 férficsontváz, 1 egész réz mellest (fibula), 1 törött vas mellest, (mind a kettő a váz nyakszirt csontján), 1 törött gyanta-gyűrű, 2 réz láncszem, 1 nagy öblösnyaku fazék.
- ¹⁸/₆. *E*. 1 óriás férficsontváz.
- ²¹/₆. *F*. többféle állatsont, köztük disznó állkapcza, egy égett csontdarab; három füles fazék és sok fazéktöredék.
- ²⁸/₆. *G*. Különféle öblös fazék töredéke, köztük egy füllel.
- ²⁴/₆. *H*. Különféle állatsont, köztük valamely husevő fogai, sok fazéktöredék.
- ⁸/₁₀. *I*. 1 férficsontváz, 1 mély cseréptál.
- ⁷/₁₀. *K*. 1 „ lábai mellett sok cseréptöredék.
- L*. Alappont, melytől a mérések történtek, *L*, a lépcsőzet alapja.
- ¹⁶/₁₁. *M*. 1 kis öblös fazék.

1871. *Január hóban.*

N. 1 nagy öblös nyakú fazék, 1 mély tál.

O. 1 rézkarperecz.

O. 1 óriása férficsontváz, 1 nagy öblös fazék, 1 kisebb öblös nyaku fazék.

P. *Zsigmondy*-forrás, artézi kút.

Jegyzés: Az *E* és *O* pontokon talált óriási csontvázak sokkal világosabbak, mint a többiek.

..... mérési vonalak.

Alcsúthon, Márczius hó 12-én 1871.

József, fhg.

Tudom, hogy nemcsak hazánk régészei, de minden tudományos férfi is büszkeséggel látja azon főherczeget tevőleges munkakörünkbe lépni, kit a legmagasabb bizalom a magyar honvédség élére állított. Ez nem ritka példa, hogy a felséges uralkodó-ház magas tagjai szabad óráikat a tudománynak, a művészetnek, az ipari gyakorlatoknak szentelik. — József nádorunk József fia, már leggyengébb korában a dicsőült oldalán be lőn vezetve a természet magasztos titkaiba, úgy hogy a bő anyagot nem gyarapítani, csak rendszerezni kellett. A 12 éves főherczegnek kedvencz tanulmányi közé tartozott a mennyiségtan minden ágaiban — ez könnyíté jegecztani és vegytani kutatásait, melyeknek behatóbb nyomozásait előmozdíták a rendszerezett gyűjtemények, a kísérleti készletek. A mit a főherczeg ekkor tanult, azt nagy részt gyakorlatilag is üzé, és katonai állomásainak környékét rendesen felhasználá tapasztalati kirándulásokra, gyűjteményei bővítésére! *Soprony* vidékén a *margitai* kőbánya volt kedvencz kirándulási pontja — a legszebb kövületekkel külföldön számkivetésben élő szeretett bátyjának, István főherczegnek kedveskedett; *Velenczében* majd naponkint rándult ki a Lidóra, hogy a gyönyörű tengeri moszatokat gyűjtse, szárítsa; az óriás teknőczöket, tengeri halakat elkészítse, és alcsúthi muzeumába bekeblezze; *linczi* tartózkodása alatt nagy kedvvel és fáradsággal gyűjté és kertjében növelé a *havasi páfrányokat*, melyeknek csiraikból való tenyésztetését a természettől ellesé. — Mióta a fenséges úr *Alcsúthon* mulat, a hajdan oly hires, de elhanyagolt díszkertet egészen

átalakítá és ujra teremté; maga is élénk részt vevén a munkákban, a vidéknek jótevőjévé lesz, nemcsak az által, hogy munkát ad a szegényeknek, de hogy őket jobb és okszerűbb kertészetre és földmívelésre oktatja.

Mint kertésznek természetesen gyakran kell bukkannia arra, mit az anyaföld századok óta számunkra elrejtett, és a fenséges úrban az ifjúkorában atyja alatt észlelt ásatások, a saját jószágain található régiségek felébreszték az önkutatási vágyat, melynek a fentebbi érdekes vezérczikket, a főherczegtől magától szakértőleg készített rajzzal együtt köszönhetjük.

Ő fenségének szerénységét le kellett győznöm, hogy e téren fellépjen; most midőn a kezdet meg van, hiszem, hogy t. olvasóim néha-néha fognak nagybecsű tudósításaival találkozni.

Szerény kis szaklapocska! tied a dicsőség, hogy munkatársaid sorába ily magas nevet igtathatsz.

R. Fl.

Szombathelyi közlemények.

IX.

A tavasz beálltával fölelevenedett a szombathelyi régiség-tár ügye is. Ne siessen örülni a t. olvasó, még nincs régiség-tárunk, bár volna elég, mit bele tennünk; hanem talán lesz. Én és a „Vasmegyei Lapok“ derék szerkesztője nem leszünk okai legalább, ha e szép terv, mint tavál, a részvéthiányon hajótörést szenvedend; mert akkor igazán kényszerítve leendünk azt egy kis idő múlva — harmadszor is megkisértenünk.

E részvéthiányt nem tudom megmagyarázni magamnak. Igaz, hogy „ignoti nulla cupido“; igaz, hogy ha a jövőbe pillanthatnánk, a múlt sokat vesztené értékéből, és tudvágyunk sokkal inkább volna elfoglalva azzal, milyen lesz a világ állása ezer évvel a jelen korszak után, mint az volt ezer évvel előtte. De minthogy ez meg nem adatott nekünk; hogy az emberiség jellemét és tehetségeit behatóbban tanulmányozhassuk, mint az

egy nemzedék tapasztalatai által lehetséges: okvetlenül a múltra kell vizsgálódásainkat irányoznunk. És ezen vizsgálódások iránt minden gondolkodó lélek már a veleszületett természeti ösztönnél fogva érdeklődéssel viseltetik, mely ösztön okozza azt is, hogy az ős hajdankorból származó tárgyaknak általában oly értéket tulajdonítunk, mely eredeti tulajdonosa előtt megfoghatatlannak látszanék.

Szilárd hitem ennél fogva, hogy sikerülend a régészetünk irányában eddig tapasztalt részvétlenség jegét megtörnöm, s épen e célból a „V. L.“ márcz. 15-diki számában felhívást intéztem Vas megye összes értelmiségéhez, melyben azt régészetünk érdekében szellemi közremunkálására kértem fel.

Ezt szükségesnek tartottam először: hogy annak idején tájékozhasam magam aziránt, hány ügybarátra számíthatok a megyében s kik azok; másodszor pedig azért: mert meg vagyok arról győződve, hogy, ha így tágabb kört biztosíthatok az ügynek, ha a régészetkedvelő és közreműködő erővel csak némileg is tisztába jöhetünk: városunk lelkes lakossága, melyet különben is a dolog közelebbről érdekel, az eszmét fel fogja karolni, s annak valószínűsítésében, életbe léptetésében az elsőséget nem lesz hajlandó bárkinek is átengedni.

Nem képzelhetem, nem tehetem föl azon városról, melynek egyik országosan tisztelt fia azt mondá: „büszke vagyok arra, hogy szombathelyi polgár vagyok“, hogy épen az ejtené el azon eszmét, mely történeti reminiscenciáinak akar állandó kifejezést kölcsönözni, mely a jövő nemzedékek számára akarja megmenteni azon kor ereklyéit, melyen a város önérzetes, minden szépre nemesre és jóra buzdító s lelkesítő büszkesége alapszik.

Ennyit általánosságban a régiségtár ügyéről. Áttérek most közleményem különleges tárgyaira.

Az Új-utca 319. sz. háza mellett egy ujonnan épülendő ház pinczéjét ásták. A kiásott téren keresztül-kasul húzódó római falak fekvését, hosszúságát térképem számára megmértem, úgy szintén az ugyanazon telek közepén végignyúlt 64, eddig kiszedett 18'' hosszú, 10'' széles ép római, többnyire C bélyeggel ellátott téglából készült csatornát is.

Az itt lelt kisebb tárgyak a következők:

a) Faragott kőből készült, párkányzatos oltár-alj. A párkányzatok tökéletes négyszöget képeznek. A feklap oldalhossza: 20". E fölött egy köröskörül futó bevágás után következik az első tojásdadan egymásra hajló és a közepén élet képező párkányzat, oldalhossza 21". A második párkány hajtalékban vékonyodik, oldalhossza 17". Ettől homorúan fölfelé kanyarodik a kő és képezi a legfelsőbb négyszöget, melynek oldalhossza 12". Az egésznek magassága 1' 6".

b) Terra-cotta sírmécs, bélyege: FIDELIS.

c) Egy szép zöldrozsdás Galba bronz érem, nagysága II.)(FORTVNA AVG.

d) Igen díszes, jól megmaradt Traján-féle bronz érem, nagysága II.)(FORTVNAE REDVCI.

e) Római cserépmedence, csonka. Magassága 5", öblének átmérője 12", kissé lehajló peremének szélessége 2", talapátmérő 6" 6"". Azon kívül kisebb érmek, bélyegnélküli sírmécsek és több rendbeli edénytöredékek is kerültek itt napfényre, melyek közül csak egy amphora csúcsos végét, valamint egy, a mostani lábasainktól egészen elütő három lábú edény alját, továbbá egy terra-sigillata edény arabeskekkel díszített töredékét akarom e helyütt fölemlíteni.

Nevezetesebb azon lelet, mely e helytől nem igen távol fekvő téglaszin körül merült fel, és a másodéve e lapokban ismertetett Ingenuus Lusus nevű fazekas tagtársát tünteti fel. Ez pedig nem más, mint a föntebb b) alatt leirt edényhez hasonló, csak hogy finom sárga terra-cottából való medence peremének töredékei, melyeken háromszor is ezen bélyeg fordul elő 5"" magas betűkben:

LECILVLIVO

A bélyeg a lefelé hajló perem egész szélességét foglalja el, mely 3". Hihetőleg Utivo fazekasé lehetett azon kemence is, mely ugyanott néhány évvel ezelőtt szedetett ki, s a melyben még félig égetett kisebb edények s mécsek találtattak.

Az új városrész térségén ismét fölvetett planirozási munka többféle régiségeket szolgáltatott. Ezek:

a) Durva kezdetleges faragású kőállvány, magassága 5" 6"", szélessége alul a párkányzatnál 4", fölül 2" 9", hátulja

egészen lapos, s fölülről lefelé közepén át egynéhány vonalnyi vastag ólomrudacska van húzva.

b) Csinos művű bronz állványka. Tökéletes négyszögű, alapja négy szívalakú lapos lábacsán nyugszik, oldalhossza 1" 7". Az alappal mintegy lépcsőzetet képező két párkány fölött van az állvány dereka, magassága 6", szélessége 1" 3", ezt ismét körülfogja egy kiálló párkány, melynek oldalhossza 1" 5", az egészet négyszög-alakú lap tetőzi be, oldalhossza 1" 1". Belseje üreges.

c) Hattyú vagy kacsá-alakú bronz-öntvény. A nyak tartása hattyúra, a-lapos csőr kacsára mutat. Magassága a fejtől az aljig 1" 10", az oldal magassága 10". A fej és csőr hossza a lehajlástól mérve 1". A csőr a begyhez van erősítve, a begybe recéző vonalkák vannak vésve. A lapos hát szélessége a nyak kihajlásnál 1", az alak végén 1" 1". A szárnyak gyöngé megjelelése után az egyenesen hátrafelé nyuló oldalak közepén kissé horpadtak. A begy alól kinyúló csúcs képezi az alj kezdetét, melynek egész hossza 1" 1", a mely a hátüreggel a téglázóvas alakját ábrázolná, ha azon két hosszúság háromszög idomú nyílás nem volna, melyek magassága 11", alapja 3". Mire használtatott ezen igen kezdetleges művű eszköz, nem tudom elgondolni.

d) Érmek. Bronz I. nagyságuk: *Antoninus pius* hátirat nélkül, csak S. C. között Mars meztelen alakja, jobbában lándzsát, baljában vállán nyugvó tropaeumot tart. *Traján*)(S · P · Q · R · OPTIMO PRINCIPI. Álló női alak. *Julia Mamaea*.)(FELICITAS PVBLICA. Szerencse istennője, jobbában caduceust tart. II. Nagyságuk: *Domitán*, hátirat nélkül, csak S. C. között a fegyveres Mars. Gyönyörű példány. *Antonia Augusta*.)(S. C. között egy női alak. CLAVD . . . . AVG PM TR P IMPPP. E név eddigelé gyűjteményünkben hiányzott. *Vespasián*.)(FELICITAS PVBLICA. Szerencse istennője, jobbában caduceust, baljában bőségszarvat tart. Igen szép példány. *Lucilla Augusta*.)(IVNO REGINA. Juno a pályával. *Arcadius*)(GLORIA ROMANORVM. E név is csak most merült fel itt először, mióta én gyűjtök.

Ezüst. *Anton. Commodus*.)(TR P VII IMP IIII COS III PP. Trebonian. *Gallus*.)(PAX AL . . . AMA. Bár a hátiraton

a betűk eléggé tiszták, a második szó értelmét ki nem hozhatom, hihetőleg hiba. Középen a béke istennője olajággal jobbjában. (PAX AETERNA-nak kell lenni, talán barbar utánzás? R. Fl.)

Ide tartozandónak vélem azon két I. nagyságú bronz érmét is, melyek e hely szomszédságában találtattak. Egyik *Kiss Károly* helybeli polgár ajándéka. IMP CAE S DOMIT AVG GERM COS XI CENS POT PP. A császár babérkoszorús feje.)(S. C. között a császár oltár fölött kezét fog egy fegyveres alakkal, mely mögött még három katona, közülük egy lándzsával, másika signummal a kezében látható.

A másikat *Sebestyén János* szintén helybeli polgár adományozta gyűjteményünknek. M · ANTONINVS AVG TR P XXVII. A császár babérkoszorús feje.)(PM COS III. Alul: RELIG · AVG · S. C. között négy thermákon nyugvó templom, melynek közepén Mercurnak alakja sírkövön áll, baljában caduceust jobbjában erszényt tartva.

Az új városrész térsége ezeken kívül egy bronz pecsétgyűrűt is szolgáltatott, mely tekintve anyagát és alakját, kétségtelenül római, vésete azonban, (vágató ló) igen kezdetleges munka. Továbbá e térségről kapom római téglagyűjteményünkhöz a legkülönbébb darabokat. Ilyen pl. egy egészen kerek sajtalakú téglá, átmérője lapján 6" 6"', magassága 3" 6"'. Továbbá innen került egy kúpidomú kőmozsár töredéke is, kidudoró fogantyúval.

Különben létezik itt Szombathelyen egy egészen ép római kőmozsár is, s pedig a gyöngyösi-utca 41. sz. házában, hol az kútesöbörnek használtatik. Ezen kúpidomú edény magassága 22". Tölcséridomú üregmélysége 13", az üreg átmérője fent 18". Oldalvastagság fent 3" 6"', az egész edény átmérője fent a két kiálló tömör fogantyút is belevéve 28". Fenekét a víz lefolyása végett kifúrták.

A leendő kath. népiskola helyiségen a megszakasztott ásatások szintén már ismét folyamatba vannak téve. Itt 4—5 ölnyi mélységből római, 2—3 ölnyi mélységből pedig középkori tárgyak kerültek napfényre. Nevezetesen:

a) Három fekete agyagból készült csésze. 1. átmérője fent 4", talapján 1" 5"'. 2. Átmérő fent 4" 2", talapján 1" 7".

3. Átmérő fent 4'' 3''', talapján 1'' 6'''. Az első kettőnek kihajló, az utolsónak fölálló pereme van.

b) Két urnafödő fekete agyagból. Az egyiknek körátmérője 6'' 2''', a másiké 5''.

c) Sír- és házi mécsek. Ez utóbbiakból kiemelendő egy karikás fogantyúval ellátott pogácsa-idomú fehérés terra-cotta mécs; egy csinos terra-sigillata mécs, szívalakú mécs két kánócra; s egy egészen kerek cserép-mécs, melynek kiemelkedő közepe félkör idomban ki van metszve, mely kimetszés azután párhuzamosan egészen a kissé kihajló szájig terjed. E mécsről megjegyzendő, hogy már az őskorban ketté volt törve és összeragasztott állapotban leletett.

Jelen közleményemet egy felirat töredékkel zárom be, mely a kámoni-utca 275. sz. ház kapualjában befalazva van, de a melynek otthléte eddig a ráhalmozott mészréteg miatt még a házbeliék előtt is titok volt. Az 1' magas, 1' 6'' széles téren olvasható fölírat így szól:

. PIVS QVINTVS...

. ARCVMA · ET · C...

. M · VALVIS · E · CO...

Lipp Vilmos.

A kettős kereszt.

Nem egyedül Magyarország czimerében fordul elő, mint sokan hiszik, hanem az *arragoniai* királyok czimerében is látható a XII-dik századnak második felében. (L. Lelewel numismatique du moyen-age VII-dik tábláján, hol 1270-ben említetik és a XVI-dik táblán 4. ábra alatt, hol egészen a mi *árpád-kori* pecséteinken előjövő, alul a póznába beilleszthető tuskével látható. Ilyen előfordul Jakab királynak (1213—1276-ig uralkodott) pénzén; de még Péter királynak (1336—1389) érmein is (u. o. a 8-ik ábra). És pedig nemcsak billon-pénzeiken, hanem aranyaikon is. (L. Duval Monnois en ordu Cabinet de S. M. L' Empereur. 77. l.) Hol czen kettős kereszt hatszor fordul elő.

Még mielőtt Lelewel szövegét olvastam volna, kérdezém magamat: vajjon nincsen-e ezen kettős kereszt II. András királyunk leánya Jolantának, *Jakab* aragoniai király 2-dik nejével, valami viszonyban, minthogy ezen korszak előtt alig bírnunk kettős keresztos érmekkel vagy pecsétekkel, hacsak az *Imrének* tulajdonított szlavoniai érmeiket, vagy ugyanazon királynak 1203-dik évből való pecsétjét (Pray Syntagma Hist. de Sigillis. Tab. VIII. 3. ábra), ide nem számítjuk, a hol az országalalmáján a magyar czimerben látható kettős latin kereszt fordul elő. A IX. tábla u. a. munkában már többször találkozunk ezen jelképpel, mely jelenleg kettős czimerünk baloldalán emelkedik.

Előfordul a *kettős kereszt*, lábánál mind a két oldalon egy-egy csillaggal egyik Leo, armeniai király érmén (Brosset, Monographie des monnaies arméniennes I. Tábla. 2. sz.) Már a *byzanti császárok* aranyain, melyek mint tudjuk, Magyarországon, sőt Európában is egy ideig majdnem kizárólagosan képviselték az aranypénzt, fordul elő a kettős kereszt, és pedig vagy a PAX-szal jelzett földgolyót diszesítve (l. Sabatier monnaies byzantines II. XXXVIII. 10. sz.) II. Justinian és IV. Tiber aranyain 705. után; vagy önállólag lépcsőzeten, mint Theophil császár (829—842) u. o. XLIII. Tábla 4-5 aranyain; vagy jogar gyanánt tartva, mint ugyanazon uralkodó rézérmei (u. o. 12. sz.). Mind ezen változatok más byzanti pénzekben is láthatók, még pedig annyiszor és oly változékonysággal, hogy a kettős keresztű — *croix potence* — jogart még Joannes Angelus Comnenus (1232—1234) érmein is látjuk. (U. o. LXVII. 1. sz.) sőt a magyar czimerben használt kereszt a bizonytalan byzantinusok közt (i. h. LXX. 8. sz.) is látható; valamint Nicephorus Botaniates (1078—1081) pénzein. Saulcy Numismatique des Croisades 122. l. XIII Tábla. 1., 2., 4. és 5. ábrák.)

A lengyel királyok magyar veretű pénzeiken, mint Nagy Lajos, I. Ulászlón nem csoda, ha a magyar kettős kereszt jön elő; (mint Bandtkie. 3. tábla, 41-dik, 51-dik stb. és 57-dik táb. 701. számai tanúsítják); de látható ez más lengyel pénzekben is, mint p. o. Kázmér király *thorni* pénzén, (Bandtki numismatyka krajowa. Tab. 4. 61. B.)

I. Zsigmond lengyel királynak 1526-diki kispénzén (u. o. Tab. 6. 95. sz.) és III. Zsigmond király wschowai (fraunstadti 1608. közöli) pénzein (n. o. Tab. 26. 318.—320. és Tab. 40. 480. szám.)

Azon vélemény, hogy a kettős kereszt kiválólag csak magyar, némi zavarba hozott Párisban a Hotel Clugny tekintélyes gyűjteményében, midőn ezen jellel bélyegzett sulyokat egyik tapasztalt érmész barátommal *Finály Henrikkel* magyarnak tartók, és később a gyűjtemény igazgatójától megtudtuk, hogy a kettős keresztet a lotharingiai hercegek is használták, mint ez Du Val fentebb idézett munkája 135. lapján Henrik (szül. 1563. † 1624.) pénzein kitünik.

Meglehet, hogy a magyar érmeken és az ország czimerében mint *ujabb* részlet előforduló kettős kereszt eredetijének további kutatására fognak soraim buzdítani, s talán némi felvilágosításra szolgálni.

R. Fl.

Archaeologiai levelek.

XLIV.

Helyi muzeumunk ügyére vonatkozólag, semmit sem mulasztók el, a mit e tekintetben lapom útján tehetek. Annyi sikere már eddigi fáradalmainknak is van, hogy befolyásos körök azon ígéretet tevék, miszerint az épülendő új városházánál gondoskodandnak helyiségről, hol régészeti tárgyait elhelyezhetők lesznek. . . . Közelebb értesültem, hogy 1869. évben megyénkbeli *Szénégető* község közelében több bronz karddal egy kőbárd töredék ásatott ki; a kiásott bronz eszközök az ásók által darabokra törettek, és mitsem lehetett belőlük megmenteni.

A másik tárgy, melyről szólni akarok, az *ujlaki* templom. Óhajtanám tudni, e templom mennyire érdemel bővebb figyelmet?

Lapom közelebbi számában bátorkodtam olvasóimat az „Archaeol. Értesítő” legutóbbi számában közzétett *szombathelyi*

leletekre vonatkozó közleményre figyelmeztetni, és egyuttal az „Archaeologiai Értesítőt” mint kitűnő szakközlőnyt a megyei papság és az intelligentia egyéb részének pártfogásába ajánlani.

Szombathely.

Balogh Gyula.

XLV.

..... Kegyed igen is megtisztel, midőn ügyünk apostolának nevez; ha tehetséggel és anyagi áldozattal annyira bírnám azt támogatni, mint a mennyire jó akaratom terjed, akkor némileg megérdemelném e megtiszteltetést, de így csak oly közlegénye vagyok e szép és nagybecsű tudománynak, kinek még sokat kell tanulnia, és még többet tennie, hogy saját öntudatát megnyugtatta elismerését pirulás nélkül előgadhassa.

..... Második felolvasásommal (a bronz korszak szövegezésével) e napokban készen leszek; . . . több oldalu felszólítás által már előre is biztosítva vagyok nagyszámu hallgatóságról, mely a kitűzött *egylet-alakítást* céljához mindinkább közelebb hozza.

... A készközők iránti szives ajánlatát köszönettel fogadom, és kérem, sziveskedjék azokból részemre 50 frt erejéig megrendelni.

Liptó Sz.-Miklós.

Majláth Béla.

Tiszta szivből örvendünk az előidézett lelkesedésnek; a készközőket april végén megrendelem.

R. Fl.

XLVI.

Itt küldök egy közleményt, és kérem, ha azt mindjárt az első megjelenő számba felvenné; meg is mondom miért. A

„V. L.”-ban talán olvasta felhívásomat, melyet most 600 példányban lithographia útján nyílt levélként fogok a vármegyében szélnek eresztetni. Közleményemben pedig specialiter a szombathelyiekre szeretnék hatni úgy, hogy a mozgalmat husvét után megindíthassam.

Szombathely.

Lipp Vilmos.

XLVII.

Hozzám intézett szives levele folytán a mélyen tisztelt bizottságnak abbeli kívánatára nézve, miszerint a Schulcz Ferencz által lerajzolt *kolozsvári* egykori domonkosok ebédlőjéhez, a szöveget írnam meg, bátor vagyok a következőkben válaszolni:

Előre is köszönetet mondván azon meg nem érdemelt bizalomért, melylyel engem megtisztelni kegyeskedett, nagyon félek, hogy várakozásának megfelelni aligha tudok; a világhírű Schulcz rajzaihoz méltó szöveget írni nem könnyű dolog, azonban kívánalmát parancsul véve megkísértem mégis, és ha kielégítő nem lesz, tudom van a levéltárban még elég hely, ezt is ad acta tenni.

Továbbá bátor vagyok figyelmeztetni, hogy én ezen egyház történetét még 1866-ban a „Magyar Sion” IV. köt. 562. és köv. lapjain már egyszer közöltem; néhai bold. emlékezetű Schulcz Ferencz itten járván, felszólított, hogy ezen egyház történetét vele közöljem, minek folytán a „Magyar Sionban” leirtakat pár újabb jegyzettel kísérve, melyek már birtokomban nincsenek, neki Pestre fel is küldöttem; ezen levél irományai közt bizonyára föllelhető lesz.

Kolozsvár.

Eszterházy János.

XLVIII.

Sietek értesíteni, hogy tegnap vagyis marczius hó 16-án reggel a veszprémi várban, a sz. Háromság szobra körül való tér egyengetése alkalmával nevezetes arany és ezüst érmekeket találtak.

Megemlítem még azt is, hogy ezen munkálat alkalmával néhány darab vas-szer is fordult elő.

Veszprém.

Vég hely Dezső,

a m. tört. társ. választm. tagja.

XLIX.

..... F. é. január hóban történt *gyulai* lelet egyik darabját — mivel abból két példányom van — mielőbb megfogom a m. nemz. muzeumnak küldeni; teszem pedig ezt azért, mivel oly példány, melyet felküldendő leszek, még a m. nemz. muzeum régiségtárában — tudtomra — nem találhatik.

Gyula.

id. Mogyoróssy János.

Ha mindent nem illusztrálunk azért teszszük, mert vagy vannak más hasonlóan illusztrált tárgyait, vagy mert a költség ki nem futja e kevés pártolás mellett. Néha a metszvényeket későbbben hozzuk, mikor elkészülnek. — Érmeket rendesen nem határozhatunk mások számára, mert legelőször a muzeum roppant anyagát kell rendbe hoznunk; kivételképen szolgálunk a jó ügy tekintetéből!

R. Fl.

L.

..... A *pozsonyi muzeum* szépen halad; 40 db bábsütő-mintánál többet birunk. Valószínűleg *Pozsony vármegye* is át fogja adni régiségeit a *városi muzeumnak*.

.... E napokban egy régi edény találtatott a Rózsa-
utczában; ebbeli jelentésemet, valamint az orgona-ügyben tett
lépéseimet e napokban fogom önnek benyújtani.

Pozsony.

Könyöki.

Régészeti mozgalom hazánkban.

Örömmel tapasztaljuk, hogy az elvetett mag a kellőleg
művelt földben már-már csirázni kezd, és hogy e téren a kitar-
tás lassanként megtermi kedves gyümölcseit. Az „Archaeolo-
giai Értesítő“ köteteinek számával gyarapszik a részvét is, és
hála a napi sajtó hazafias méltánylásának, mely elismerése
által nem a szerkesztőnek, hanem az Akademiának illetőleg
a tudománynak tesz nagy szolgálatot. A kiadó a m. tud. Aka-
demia, mely semmiféle áldozatot nem sajnált és nem sajnál
csak hogy a komolyabb tudományos törekvés magának olvasó
kört teremtsen. A ki a szerkesztőséget csekély apparatusával
megfigyelné, bámulna annak egyszerűségén! — Egyébért nem
fáradozunk, mint azért, hogy a mostani olvasók az első kö-
tetek vételét szükségesnek tartván azok könyvtárainkba be-
juttassanak!

Ajánlóink közt a *Reform* tekintélyes helyet foglalt el a leg-
közelebbi múlt hónapban, 81-dik számában egész terjedelmében
közli Lehóczkynak a *fatemplomokról* írt cikkét, és *kis lapun-
kat* meleg pártolásra méltatja.

A *váczi lap* lelkes szerkesztője *Éliassy Gyula* buzdítja a
város és vidéke lakóit, hogy az ott található régiségeket gyűjt-
sék és felállítsák. Mily szép magva van egy *városi muzeumnak*
Váczon a Gymnasium becses gyűjteményében! Ha ez némi
nyilvánossággal kezeltethetné, mint p. o., a *győri*, mely vásárok,
gyűlések alkalmával a közönség számára nyitva áll, mennyire
lehetne azt szaporítani! Népünknek látni kell a tárgyakat,
hogy azokat megkémélni, megóvni tanulja. Vajmi sokszor kell
azt hallanunk, ha mi ezt tudtuk, ismertük volna, inkább itt
látnók kiállítva, minthogy összetörve, összezúzva az árkokba
dobáltuk!

Leginkább buzgolkodik törekvéseink mellett a *vasmegyei lapok* szerkesztősége. Szombathelyen muzeumi együletet alapítani, Vas megye régiségeit egyesíteni oly törekvés, melynek szívből örvendünk. A tárczában közlött czikkek, melyek az Archaeologiai Értesítőben megjelentek, és ma is a IX. számmal szaporodtak, bizalmat gerjeszthetnek az egyleti tagokban, hogy vannak Szombathelyen olyan férfiak is, kik az egylet dolgait ügyesen és lelkesen végzendik. Az értelmiség pártolása, a nép részvéte rövid idő alatt csodákat idézhet elő. Azért ismét kitartás kezdetben, kitartás a folytatásnál és kitartás egész a terv kiviteléig!

Kivonat.

Szathmármegye 1871. évi febr. 20. és következő napjain N. Károlyban tartott bizottmányi gyűlésének jegyzőkönyvéből.

Pulszky Ferencz a m. nemz. muzeum igazgatója a megye levéltárában levő, — a Szamos folyóban talált bronz csákonnyok, s netalán más régiségi tárgyaknak a m. nemz. muzeum részére leendő átengedését kéri. Levéltárunkban letett, és a Szamos folyó medrében talált két darab bronz csákányt bizottmányunk örömmel engedi át a nemzeti muzeumnak, azokat kérelmező igazgató úrhoz határozatunk melléklése mellett felküldeni határozta, megjegyezvén, hogy levéltárunkban több régiség nem foglaltatik.

Jegyzette és kiadta: *P é c h y* Jenő,
aljegyző.

E g y v e l e g.

115. (*Ifj. Kubinyi Ferencz*) buzgó régészünk saját gyűjteményéből több bronz tárgyat sziveskedett átengedni lerajzolhatás végett, melyeket mivel magyarhoniak, sajátságos alakjuknál, vagy ritkább előfordultuk miatt legközelebb mellékeljük. Így az 1. ábr. hozand egy ritkább széles élű *keltet*, melynek alja a mai szekerczéhez leginkább hasonlít. — 2. ábr. egy légyalakú ép mellcsat, ilyen alakuk többször fordulnak elő. 3. ábr. egy

ló alaku; 4. ábra egy női fővel díszített; 5. ábra egy felfújt elejű mellcsat töredék. 6. ábra, gyűrű, mely két kigyó fővel végződik. 7. ábra madáralak, alul sima lappal, lábak nélkül; 8. ábra. Oroszlán fejet elötűntető fülbevaló — töredék. — 9. ábra igen csinos, pukkantóféle fülbevaló; ezt melltünek is tarthatnók, de a két oldalon a bogárhátszegű domborodás szélén levő lyuk azt tanúsítja, hogy itt a hiányzó lapon által valami tartó tűt lehetett keresztül szurni. 10. ábra. findzsa alakú esztergályozott brozgomb (?) fogantyúféle madár fővel, a felül látható csúcs, belül nagy gombbal végződik. Mi lehetett ezen tárgy, gyanítani sem tudom! 11. ábra. kutya, vagy más állatféle átlukasztott körlap, mely talán valami szíjnak díszítésére szolgálhatott. Sajnáljuk, hogy e tárgyak lelhelyei ismeretlenek, mivel nagyobb részt harmadik kézből valók.

116. (*Modern vandalismus*) cím alatt hozza a „*Szegedi Híradó*” nyomán több hazai lap, hogy Tápén Csongrádmegye egyik legrégibb telepítvényének templomában, melyet közlő a XIII—XIV. századbéli építménynek állít, a szentélyben a XII apostol képe volt festve; de midőn a régi falfestvényekért buzgólkodó a helyszínére kirándult, nem csekély meglepetésére hallotta, hogy azokat tavaly bemeszelték. Közlő úr *Szeged* városát vonja a haza előtt felelősségre, mivel a nevezett templomnak kegyura, a mi, véleményünk szerint soha eredményre nem fog vezetni, épen mint ezt egyéb *vandal* községeken tapasztaltuk, hol a község az Akademia, az egyházi felügyelőség és a nyilvánosság ellenére hasonló pusztításokat elkövetett. Míg az országos *régészeti bizottság* nem lép életbe, legczélszerűbb lenne az ily Herostratusokat, kik hasonlókat elrendelnek, és így műtörténetünket alapjaitól megfosztják, kimélet nélkül *névszerint az utókornak átadni*. Csak egy-két példával kell kezdeni, és ha van a nemzetben még némi erkölcsi erő és érzület, maga fogja az ilyenek meggátlására a kellő eszközöket és módokat feltalálni!

117. (*Byzanti aranyat*) ajándékozott *Miszlai Mátyás* megyei orvos *Szlatináról*, Szlavóniából. Az arany I. LEO császár idejéből való, $\frac{1}{3}$ -ad solidus (sou) és Sabatier: *Monnaies byzantines* I. 131. l. 9. sz. alatt előfordulóhoz hasonló, és ép állapotban van. Előlapján ez áll: DN LE^o PF RP ET AVG)(VICTORIA AVGVSTORVM, CONOB. A diadal nemítője példányunkon bal oldalra, míg Sabatier VI. Tábla 23. ábrán ellenkező irányban halad; példányainkon a kereszt a golyó fölött látható, míg a szerzőnél, alkalmasint rossz érem után rajzolatva, hiányzik. *Miszlai* úr küldeménye egészen ép, csak az kár, hogy lelhelyét velünk nem tudatta. — Különben ezen jeles hazánkfiától

arról is értesülünk, hogy *Budákovácson*, szintén Szlavóniában, egy árok ásása alkalmával 20 obonyi (40 lat) régi ezüst pénzeket találtak.

118. (A *houbenfële* koronához) érdekes pár találatik gyönyörű festett táblán *Peigné-Delacourt* „Recherches sur le lieu de la Bataille d'Attila en 451” munkája 55 lapjához csatolva. A kis *fayeder Beauvais* (Oise) városa szent Péter nevű utcájában taláztatott és Lindenschmidt szakvéleményét igazolja. Az említett munkában több diszítmény fordul elő, mely a *bakodi lelettel* ugyan egy eredetre mutat, bár szerző még akkor (1860-ban) mérovingien-eknek tartotta.

129. (*Műrégészeti botrány*). Nagyon kevés régi templom van, melynek úgynevezett *Lettner*-e, *Jubé*-je, vagy azon közfala lenne, mely a szentélyt a laikusok templomától elválasztaná. Hazánkban csak a nagy-szölösin és a pozsonyi sz. Ferencziek-nél maradt fent ennek nyoma, holott a keleti szertartásuaknál e válaszfal mai napig is megvan és szent képekkel vagyon telerakva. Ilyen fölötté díszes és csupa remek darabokkal ékesített *Lettner*-je volt a münsteri Domnak. A megholt püspök Müller ellen tudott állani káptalánjának, hogy ezen ritka mű le ne bontassék, azonban alig lépett utódja székébe: azonnal, mint a nürnbergi muzeum igazgatója Essenwein mondja, ezen *akadályt* lebontotta, és most a műbarátok a *drága Lettner*, vagy úgynevezett *apostol-folyosó*, és annak *bámulatos faragmányai helyett* csodálhatják az üres tért, mely az úgynevezett restauráció által támadt. Isten mentse hasonló restaurációktól a még fennlevő régi magyar templomokat, hiszen már az elmúlt századokban annyit restauráltak, vagy destruáltak, hogy alig marad, mit értelmetlenségünk még elrontathatna! Hiában, az emberiség évezredekén át iparkodik emelkedni, és nem csoda, ha a valódi polgárosodás elérésére még újra ezer és ezer évek szükségesek lesznek, de hogy a dicsőített Némethonban ilyenek történhetnek, és pedig a papság beleegyezésével, igazán szomorító.

120. (*Kérdések a szerkesztőhöz*) cím alatt ismeretlen kéztől különféle kérdésekkel tiszteltettünk meg.

Feleletünk: 1. ha a *vízjegyeket* ablakon tetszett eddig másolni, jövőben is ezt ajánljuk, mi is azt tesszük, különben, ha a könyvben így nem lehet másolni, szabad kézzel rajzoljuk.

2. Az autographoknál szalmapapírt használunk.

3. A n. muzeum használható példányokat illő áron szerez vagy vált meg; vajjon mindent-e? mit vidéken a szakkedvelő urak gyűjtenek, erre nehéz felelni; de eddig senkinek kárát nem akartuk, s inkább buzdítólag, mint visszariasztólag igyekeztünk eljárni.

4. A dunántuli Fehérmegye *Székes-Fehérmegye-é*, vagy csak csupán *Fehérmegye*? — A városról tudom, hogy különböztetésül Székes-Fehérvárnak írjuk, a megye, ha róla szó van, talán már a körülmények által van meg határozva. Tudtommal eddig mindig egyszerűen *Fehérmegyét* használtunk.

5. Caesarok közül Julius Caesaron kívül láthatók-é sokan, és kik, az érmeiken (rómait értve) koszorúzott fővel, és

6. A jegyzésre: Nagyon elkelne egy magyar nyelvű római érmészet is — pontokra azt felelem: minthogy lapunk feladata nem lehet, hogy itt a római érmészetet tanítsuk, a kérdésre való felelet pedig minden római érmészetet tárgyaló munkából bárki által is megfejtethető, sajnálom, hogy annyi idővel nem rendelkezhetem, miszerint e kérdést egész kiterjedésében méltányoljam. *A magyar nyelvű római érmészetre* lesz a ki vállalkozik, a mint a kiadási költséget valaki biztosítja. Munkát, főleg szakmunkát kiadni, hogy belőle 10—20 példány elkeljen, alig fog valaki; érmészeink beérik a latin és francia alapmunkákkal. E két nyelv tudása nélkül úgy sem lehet e téren boldogulni.

7. Rupp „Érmészeté”-nek mikor jelenik meg második *javított és főként bővített* kiadása? — Nem tudom, mivel a tisztelt szerzővel, ki Budán a várban Fortuna-utca, saját házában lakik, ritkán találkozom. Azonban alig hiszem, hogy kedve legyen pénzét ilyesfélével újra kockáztatni.

8. *Colonia Agrippina* a mai Köln várost jelenti-é? Tudtommal igen, nem is mertem volna ezt valaha kétségbe vonni!

Minthogy ezen kérdésekre való feleletek nem oly érdekesek, hogy miattuk lapunk olvasóit egyéb hasznosaktól megfoszszuk, kérjük a tisztelt ismeretlen kérdező urat, sziveskedjék kételyeivel, illetőleg kérdéseivel személyesen hivatalunkba fáradni, hol, ha magam reá nem érnék, fiatal barátim és munkatársaim szivesen adnak felvilágosításokat.

R. Fl.

Tartalom: Az alicsúthi ásatások. József főhgtól, 289. l. — Szombathelyi közlemények IX. folyt. Lipp Vilmostól 293. l. — A kettős kereszt. R. Fl. 298. l. — Arch. levelek XLIV.—L. 300. lap. — Régészeti mozgalom hazánkban 304. lap. — Egyveleg 305. lap.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871.

IV. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rémer Flóris,

m. n. muzeum.

13. szám.

Május 1-jén.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ívenként 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárban.

Városi muzeumaink. *)

Századunk történetírásának egyik jellege az, hogy a titkos, fondorkodó diplomaticai fogások és a világrázkodtató hadiesemények felsorolása mellett, kutatásait népiesb alapra fektetvén, mindinkább az emberiség békés és csendes fejlődését is szereti beható tanulmányai tárgyává tenni. Ennek természetes kifolyása az, hogy a történetírásnak ezen tanulságosabb irányban való haladtával, a magán érdekü régiségnek megóvása, leírása és közlése is mindinkább előtérbe lépven, mivel a művelődés története minden léptén nyomon a régészetnek leg-

*) Ezen terv már két év előtt merült fel, és pendített meg legközelebb a m. tud. akademiában. A m. tört. társulatnak pénzszüke volt oka, hogy a felszólítások ki nem nyomattak és szét nem küldettek. Indítványozó újonnan való föllépése okozta azt, hogy a tört. társulat választmányi tagjai vállalkoztak a nyomtatási és szétküldetési költség gyűjtésére, midőn Hegedüs Lajos miniszteri tanácsos ö msága az indítványozó kérésére megígérte, hogy e nagy horderejű eszme életbeléptetése tekintetéből reméli, miszerint maga a vallás- és közoktatási miniszterium fogja az iratokat köre iratni, és a hatóságokhoz elküldeni. Oknyomozó történelmünk virágzása tekintetéből kívánjuk, hogy a későbben indult, de azért még talán el nem késett felszólítás országszerte kellő visszhangra találjon.

R. Fl.

ujabb vívmányaira szorul, ennek alapos tanulmányozása nélkül sok tekintetben amannak biztos fejlődése sem igen remélhető.

Ezen igazság általános elismerésének tulajdoníthatók a más országokban szerteszét alakuló *régészeti társulatok* és oly sok vidéki helyen keletkező *tartományi* vagy *városi muzeumok*.

Nekünk is van *nemzeti muzeumunk*, van itt-ott a *vidéken* is egy-két tengő *gyűjtemény*, és a *megyei* vagy *városi régészeti egyletek* szükségességét is kezdték lelkesebb honfiaink elismerni; mindazonáltal ezen szorványosan támadó, minden szervi összeköttetés nélküli, és egy nagyobb összhangzatu terv hiányában működő, többnyire egyes buzgók feláldozásától függő, és gyakran kis városias viszályok miatt majd megint elszunnyadó fellobbanások együtt véve sem elégségesek arra, hogy hazánk művelődési történetének és népünk kifejlődési mozzanatainak minden egyes szakát, anyagát, időszerinti hullámozásait stb. kellőleg és elegendő választékossággal az egyedirással foglalkozó történészetre átszarmasztassák és a hiteles adatok meddősségén segítsenek.

Ezen czélnak minél nagyobb mérvben való elérhetésére tehát szükséges: hogy a hazában létező minden *nevezetese városnak* és környékének fejlődési történeti, műipari, művészi és tudományos mozzanatait egyenkint és részletesen kutassuk és a lehetőségig minden egyes mellékágát az említett téreken kifürkészszerűk. A városok voltak hajdan is mint mai napig, mit tagadni nem lehet, a polgári életnek, a hazai műveltségnek gyújtópontjai, a tudomány és művészetnek székhelyei; s azért kell városaink multjaira vonatkozó minden egyes írott vagy iratlan bármily csekélynek is látszó fenmaradt emlékeit gondosan gyűjtenünk, czélszerűen felállítanunk és a tanulmányozásnak átengednünk; mindezt pedig minél előbb kell tennünk, nehogy azt is, mit talán az ellenséges elemek századokon át számunkra még épen fenhagytak, a XIX-dik századnak vétkes és szégenyítő közönbössége miatt vagy aljas fukarsága által pótolhatatlanul és talán örökre szemeink előtt elveszszzen.

A többi művelt államok Európában ezt régebben belátván, ezen meggyőződés szerint intézkedtek hazai mű- és irodalmi emlékeikről. A külföldön példás gondnal és mesés pénzbeli

áldozatokkal gyűjtik mindenütt nemcsak a nemzeti, hanem a tartományi sőt községi ereklyéket is, és azokat külön, czélszerűen rendezett tárlatokban teszik közhasznúvá. Felhozzuk-e például a világ két legnagyobb városát a csatornán túl és a csatornán innen? Tudjuk, hogy azok nem sajnálják a százezreket a multjukra emlékeztető irott és ipari műemlékeknek megszerzésére, legyenek azok eredetiek vagy ezeknek hiteles mássaik, csak hogy polgáraik közt az utolsó napszámosig saját lakhelyük iránti tiszteletet gerjeszszék és terjeszszék! — Angol- és Franciaországban, Olasz, és a közelebb fekvő Németországban, sőt Ausztriának minden, még oly csekély tartományában van egy tartományi és nem egy-két városi muzeum is; és e honunknál jóval kisebb Bajorországban van-e csak egy tekintélyesebb város, melynek sok tekintetben becses, saját történetét tekintve megbecsülhetlen, egyedül a város és környékére vonatkozó nevezetességekből álló muzeuma ne lenne?

Hazánkban eddig tudtommal csak a győri, pannonhalmi, váci és debreczeni iskolák birnak említésre méltó helybeli régészeti tárlattal, Nagy-Szeben, Selmech és Kolosvár városának vagyon csekély fegyvertára; Sopronban és Nagy-Kállóban székel egy-egy vidéki régészeti társulat muzeumok ébrényeivel; ma hólnap Pozsony és Ó-Buda is megelőzik az iker-fővárost régiségeik rendezésében és felállításában.

Ha a Lajtán-túlra egy pillantást vetünk, látjuk Bécs városának több év óta keletkezett, már 10,000 kötetnél többet számító városi könyvtárát, s ezen kívül egy díszes gyűjteményt, melynek kiadására egy külön *régészeti egylet* alakult, mely egyedül és kizárólag csak az ausztriai főváros nevezetességeinek ismertetésével foglalkozik.

Hogy Bécs városának tanácsa és polgárai *régészeti gyűjteményük* nevezetességéről és terjedelméről meggyőződjenek a könyv- és levéltári igazgatóság mult év végén rendezett egy részletes kiállítást, mely a nagy tanácskozási teremben mintegy 4000 darab rajz- és rézmetszetből állott és a XV-dik századtól kezdve a legujabb ideig, a város, külvárosok, egyes utcák, házak, műemlékek alaprajzait és látképeit foglalá; itt látni a lebontott bástyák és házak fényképeit; a hajdani pol-

gári katonaságnak és nemzetőrségnek okmányait és egyenruháit, a házi- és népeletnek legkülönbözőbb mozzanatait, a város föld-, lég- és egészségügyi összehasonlító tábláit stb. szóval mindent, mi a külföldit- és bécsit, a tudóst és a pórt, főleg pedig a történetirót meglephet, és néki kedves és nélkülözhetlen anyagul, a szemesb polgárnak tanulmányozásul és önéretű büszkeségül szolgálhat, midőn ősei emlékeit, gyermekkori emlékeinek már eltűnt képeit visszontlátja.

Mindezeket látván felvillant bennem újra a régen táplált eszme, vajjon nem menthetnők-e mi is az utóvilág, a tudomány számára Buda-Pestnek, valamint hazánk egyéb városainak ilyesféle és talán még más régiségeit is; nevezetességeket, melyek jelenleg mint egyes lapok, a polgároknál a szekrényben ismeretlenül hevernek, vagy mint ősi hagyományok a polczokra és padlásokra kerülván, minden valódi haszon nélkül, talán már az enyészet veszélyének kitéve lappangnak, s tán maholnap értelmetlenek vagy szemesb külföldi kutatók kezeibe kerülván, reánk nézve mindenkorra elvesznek.

Azon állítás, hogy p. o. ezen törekvés *Pest* városára nézve hasztalan igyekezet, mivel e város csak mult század végéből való, a tudatlanság bélyegét viseli homlokán. *Pest* városának van legalább oly régi multja mint magának Budának. *Pest* a X-ik századig és még tovább is viheti fel ősi emlékeit, és már a XII-dik vagy XIII-dik században tekintélyes, faragott kőből emelt, és jó izlésre mutató templommal birt, s így bizonyosan egy nagyobb, vagyonos környéknek volt széke.

De azt se gondoljuk, hogy *Pestre* nézve a munkálatok befejezvék; hiszen eddig mint a balvélemény rabjai még nem is kezdtük multját kideríteni! Azért pedig, hogy talán a X—XVI-dik századig felérő régiségekből nagyszerű muzeumot nem állíthatunk, azért mondom, a XVI-dik századtól maig érő műemlékeit elhagyjuk veszni — mintha ezekből századok múlva nem válnának szintén tanulságos történelmi emlékek? —

Budáról, a királyok székvárosáról, szólnom sem kell; ez nem csak honunké — hanem egész Európáé, és ha a római korszaktól eltekintve, csak magára a magyar érdekű középkorra szorítkoznánk, és az anjouházi királyokat és Corvin Má-

tyás aranykorát nem is említendő, europai várossá lett az a törökök alatt és fényes visszafoglalásának idejében. S így legalább mind azt, mi ezen időszakokból még fenmaradt emlékekben, rajzokban, fémereken, nem csak hazánkban, de a külföldön is, eredetiben vagy hű másolatban, kellene megszerezni, gyűjteni és megővni.

Nem számítok ezen honfias vállalatnál százezerekre; lassan és állhatatosan kellene azon férfiaknak, kik e téren dolgoztak, s most is vállalkoznának, eshetőleg a történelmi társulat egyik osztályaképen, arra törekedni, hogy a hazai intézeteknél vagy magánasoknál létező, Pest-Budát, hasonlólag hazánk egyéb városait is a fenebbi irányban érdeklő és illető emlékeket és rajzokat felkutassák, lajstromozzák, és vagy eredetiben megszerezzék, vagy másoltassák.

A magyar nagylelkűség, s hazafias áldozatkészség mellett a városi hatóságoknak csak pártolását kellene kimondania ezen tudományosan közhasznú vállalat irányában; ki kellene az iker-fővárosban valamint a vidéken is kijelelnie azon bizalmi férfiakat és tudósokat, kik ezen ügyet életbe léptetnék, fölötté őrködnének, a közgyűlésileg utalványozandó összeg kezelését ellenőrködnék és az eredményről a kijelelt időben a városi közgyűlés előtt jelentést tennének; végre kiszemelnék azon helyiséget, hol mindezek, míg p. o. fővárosi könyvtár nem épül, őriztetnének.

Ezek lennének az előleges teendők, melyeket azonnal kellene kezdeményezni; mert az ilyen eszmének halogatása már az ügynek koczkáztatásával jár, és a idétlen halál magvát rejti magában!

Mire kellene a gyűjtésnél leginkább figyelni? a mellékletben sorolom fel.

Meggyőződésöm, a t. történelmi társulat által velem véleményezés végett kiküldött Dr. Henszlmann Imre urral egyetértőleg az, miszerint megkérjük a tisztelt társulatot, sziveskedjék fenebbiek nyomán ezen eszmét, a felsorolt indokokból hön pártolni, és tekintélye súlyával a fővárosi valamint vidéki városok közgyűléseinél oda hatni, hogy ezen honfias, nemes, szent- és talán nagy horderejű eszmét szintén pártolják- és magukévá tegyék, létesítését eszközöljék, hogy így jó példával

előmenvén hazánk többi városaiban és helységeiben is hasonló, versenyző tevékenységre buzduljanak, és így ez életre való gondolat és indítvány országszerte felkaroltassék és hazai művelődésünk történelme számára a legbecsebb és legbővebb anyagot teremtsen.

Pest, 1869. febr. 3-án.

Dr. R ó m e r Flóris,
magy. tört. társulati választ-
mányi tag.

Előleges tájékozással mellékelem a városi muzeumok számára gyűjtendőek jegyzékét.

1. Mindennemű alaptervek, melyek akár az egész város területét, akár annak egyes részeit, téreit, utczáit, nevezetesebb épületeit, vagy kő- és egyéb emlékeit ábrázolják, szintúgy ide tartoznak a városnak, s egyes részeinek képei, legyenek azok rajzolva, festve, rézbe vagy fára metszve stb.

2. Különös figyelmet kellene egy olyan könyvtári osztályra fordítani, mely mindazt egybefoglalná a mi akármilyen nyelven s akárhol a városról írásban vagy nyomtatásban megjelent; ide értendőek az eredeti vagy másolt okmányok, és egyéb történeti becsü iratok. Gondot kellene fordítani a fővárosban megjelent könyvekre, a ponyva-irodalomra, mindenféle hirdetésekre, jelentésekre, naptárakra, hírlapokra stb.

3. Ide tartoznának a városi hatóság hatalmi jelei, czimeirei, emlékpénzei, pecsétei.

4. Továbbá a múltnak művészi és műipari állapota leírásához számtalan becses anyag láppang egy városban; ide valók a czéhek régi szabadságlevelei, jelvényei, poharai, remekjei; szokásaikra vonatkozó jegyzetek: ide valók a kálmárok czégei, jelvényei, jelei, ólmai; a piaczi, hidi stb. pléhek; a régi mértékek, súlyok, pénznemek, futtatási, vagy egyéb testületi érmek... a polgári katonaság ruházata, zászlai stb.

5. A városra nézve kiváló fontosságú események, ünnepek, vásárok egyéb népgyülekezeti rajzai; ide számítandók:

a családi, nyelvbeli, nyilvános élet és szokások, játékok és divatokra vonatkozó jegyzetek, emlékek; nagyon érdekesek a butorzatra, ruhára, nyilvános multságokra való megemlékezések stb.

Semmi kétség, hogy ezen vázlatot sok, nagyon becses, és csak alkalmilag feltűnő pontokkal lehet kiegészíteni, a mi minden esetre a működő bizottmányok egyik teendője leend.

Végre, álljon itt még azon jegyzőkönyv is, mely fenebbi tekintetből a m. történelmi társulathoz benyújtatott:

A magyar történelmi társulat 1869-dik év 2-dik rendes üléséből kiküldött bizottság által u. a. év február 25-dikén tartott ülésének

jegyzőkönyve.

Tanárky Gedeon ő mltsg. elnöklete alatt részt vettek: Henszlmann Imre, Rómer Flóris, Simonyi Ernő, Szalay Ágoston vál. tagok.

1. Felolvastatván Rómer Flóris, mint indítványozó, által szerkesztett fővárosi muzeumi tervezet, a bizottmány azt minden oldalról megvizsgálván és nagyon korszerűnek tartván a m. történelmi társulatnak kellő pártolásra ajánlja.

2. Kéri a társulatot, miszerint e pártolást az iker fővárosi hatóságok irányába nyilvánítván, tudományos tekintélye által oda igyekezzék hatni, miszerint a főváros közgyűlései is ezen eszmét magukévá tevén, az összes polgárság közt ezen terv felkarolását ajánlják, a begyűlendő tárgyak számára alkalmas helyiséget kijeleljenek, és gondoskodjanak, hogy azok kellőleg számoztatván jegyzőkönyvbe igtattassanak.

3. Ajánlja a történelmi társulat ezen nagy horderejű, sok becses történelmi anyag megóvására alkalmas eszme kivételében nem csak tanácsát, de a hol szükséges leend, az arra hivatását érző tagok részvételét és közreműködését is.

Pest, 1869. febr. 27-én.

Rómer Flóris.

Régészeti mozgalmak.

I.

Sietek kegyeddel tudatni egy örvendetes mozzanatot megyénkből. Ugyanis ismert buzgó régészünk id. Mogyoróssy János úr a legutóbbi megyei gyűlésen egy békés megyei állandó régészeti szakbizottmány kineveztetését indítványozván, a megye készséggel magáévá tette azt s e részben való határozata következőleg hangzik :

„A megye közönsége ezen, a régészet érdekében tett felhívásnak készséggel enged s ugyanazért a régészet érdekeinek a megyében figyelemmel kísérése és méltánylása tekintetéből egy bizottságot alakít, melynek kiválóbb feladatául a megye területén eszközlésbe vett vagy ezután eszközlendő ásatások alkalmával netán felfedezendő régészeti tárgyak megvizsgálása, megóvása és esetleg a megyei közönség figyelmének a nevezetesebb felfedezésekre irányozása lenne. E bizottság tagjául Szakál Lajos elnöklete alatt Neumann József, Party Ferencz, Szigethy Lajos, Bonyhai Beniamin, Haan Lajos, Jancsovícs István, Tatár János és Haan Antal választatnak meg. Egyúttal mindnyája járásbeli szolgabírák felhivatnak, hogy a régészet érdekeit hatóságuk területén figyelemmel kísérvén, ehhez képest a netán eszközlendő ásatásokról a fentebbi bizottságot illetőleg annak elnökét tudomásba helyezték s a községek előljáróit is ily értelemben elutasítsák.“

Van tehát valahára nekünk is régészeti bizottmányunk, még pedig a derék megye pártfogása alatt. Ideje is volt már erről gondoskodnunk. Kőkori tárgyak ugyan még eddig, tudtommal, megyénk területén nem találtattak, de annál sűrűbben fordulnak elő a bronzkoriak. S ki tudja mennyi veszett el már eddig is az avatatlanok kezén. Én e részben azon gyakorlatot követem, hogy a téглаégetőket és a kovácsokat, lakatosokat szoktam felszólítani, hogy ha valami régi edény, vas vagy bronznemű kerül kezeik ügyébe, azt számomra tartsák meg. Így jutottam már eddig is meglehetősen gyűjteményhez. Többek közt múlt héten egy jól conservált, kétélű bronzkardot kaptam,

melynek azonban hegye hiányzik. Hossza 30 hüvelyk, szélessége közepén $1\frac{1}{2}$ hüvelyk.

Hány hasonló becses régiség veszett el már eddig! Magam is tudok esetet, hogy a negyvenes években a Csaba és Oros-háza közt levő földvári pusztán, egy csupa termés kövek közé állított mintegy másfél láb magas szép urna ásatott ki. A bár bár ispán*) pénzt vélvén benne találhatni, az árokra fektette s három csákányos embert oda állítván széttörette s csak hamut lelven benne, a cserepeket röhögve elhányatta, az urna alatt talált tallér nagyságú ezüst pénzt pedig egy házaló zsidónak eladta. Az ilyeneknek ezután már elejét veendi a régészeti bizottság. Mihelyt elnökünk összehív, a gyűlés eredményét tudatni fogom nagyságoddal.**)

Magamat további becses vonzalmába ajánlván, mély tisztelettel maradtam

B. Csabán, 1871. ápril 15.

Nagyságodnak

alázatos szolgája

Haan Lajos.

II.

Hasonló örömmel, mint a melyet ezen tudósítás okozott, jelentjük, hogy az akademia által felszólított *Komárommegye* közönsége az *ó-szőnyi* (bregetiumi) régiségeket pártolása alá veszi, és eddig ülésezett is már. A megyei első alispán úr, gr. Zichy Miklós, Thaly Zsigmond, a városi polgárnagy és más e célra megkért urak egyelőre kijelentették, hogy ezen eszme kivitelére muzeumot alapítanak, a birtokukban levő régiségeket ennek átadják és így a nemzeti műveltség emelkedhetését hatalmasan mozdítják elő. Részletesben fogunk e tárgyról szólni, ha az akademiához beérkezett válasz kezeink közt lesz és a határozat pontjait egész terjedelmükben közölhetjük.

Rómer Fl.

*) Kár, hogy ezen derék hazafi nevét nem ismerjük!

**) Nagy köszönettel vesszszük.

R. Fl.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1871. ápril 18-án a m. n. muzeumban tartott IV. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

42. *Gr. Eszterházy János* szíves ajánlata a *sz. ferencziek* étterme leírása ügyében örömmel fogadtatott; de mivel azon étterem a szegény szerzetesektől magtárnak adatott ki, kéretik a gróf úr, legyen oly szíves közbejárulni, és a módokat, melyeken e bajon szegíteni, és ezen remek műemléket a romlástól menteni lehetne, az arch. bizottsággal tudatni.

44. Előadó bemutatja *József Fhg. Ö Fenségének* az *alcsúthi* ásatásokról írt jelentését az általa szerkesztett rajzzal együtt; a bizottság határozá, hogy *Ö Fenségének* a bizottság hálája jelentessék ki a fölött, hogy *Ö Fensége* működéseinkben tettleg részt veszen; egyszersmind meg fog kéretni *Ö Fensége*, hogy *Alcsúth* vidékén az ásatásokat folytatni, és az eredményt közölni kegyeskedjék.

45. *Myskovszky Viktor* kassai tanár, ki archaeologiai tanulmányokkal régóta foglalkozik, és többször volt archaeologiai munkálatokkal megbízva, kéri a bizottságot, hogy utazási segély elnyerése végett a m. kir. vallás- és közoktatási miniszteriumnak ajánltassék; határoztatott, hogy a nevezett tanár ügye a miniszteriumnak melegen ajánltassék.

48. Az előadó által közölt archaeologiai levelekből kiemelendők:

9.) *Ivánfy Ede* tanár a *Veszprémben* talált régiségek leírását, és a talált érmek lenyomatát küldi be. (64. 86.)

11.) *Lipp Vilmos* tanár *szombathelyi* közleményeit folytatja (68.)

12.) *Varsányi János* pestmegyei mérnök több igen érdekes rajzzal és az *aszódi* lelet lajstromával kedveskedik. (74. 91.)

13.) *Frankl Vilmos* faduczokat kér *Bliemelhuber* tanárnak a „Magyar Sion“-ban megjelenő értekezéséhez (75.)

14.) *Gruics J. Z.* mitrovitzi tanár és az ottani muzeum igazgatója egy érdekes római felirat pacskolatát közli. (81.)

15.) *Haltyúffy* Dezső jogász *rác-almási* közleményei 1-ső számát küldi be. (87.)

16.) *Nyilas* Alajos mező-csáthi lelkész vidéke régiségeit ismerteti. (89.)

17.) *Mérey* Ágost komáromi benczés tanár egy újonnan felásott római mértföldmutatót ír le. (94.)

18.) *Holländer* Leo Eperjesen erdélyi érmei ismertetését folytatja. (95.)

21.) *Kuncze* Leo paannonhalmi könyvtárnok *Nezsideren* talált római régiségekről és ős-állatmaradványokról tudósít. (100.)

22.) *Pelargus* János a.-dörgicsei lelkész jelentést tesz Gál Lőrincz földbirtokos szőlejében talált érdekes régiségeiről; a muzeum ellen fondorkodó régészekről, és egy szerzett becses éremről. (102.)

Pest, april 19-kén 1871.

Jegyzette Rómer Flóris.

Archaeologiai levelek.

LI.

Kedves atyám uram!

Ezen sorok átadója a két ládába reménylem jól becsomagolt *alcsúthi* régiségeket hozza a muzeumba.

Minden tárgyra a találási pont betűje (az általam átadandó terv szerint), a lelhely, valamint a lelés napja fel van írva. A leírást a részletes tervvel most állítom össze az actákból, és személyesen adandom át. A fazekakat csak szárazon tisztítottam, a továbbit szakértő kezekre bízván. Minden egyes csontváz külön kendőbe van kötve és felírással ellátva.

Ajánlom magamat további szíves emlékébe, maradván
váltig háladatos tanítványa.

Alcsúth.

József főhg.

LII.

Köszönöm szíves közlését; mindjárt utána járandok. Alcsúthon más acták nem léteznek, mint a kastély építkezési tervek; meglehet, hogy itt a jószágigazgatóságnál kutatok ki valamit. Ezen kiásatásról eddig mitsem tudtam, de annyira hasonlít a göböljárásához, hogy első tekintetre annak véltem; de tervei a gyűjteménynyel együtt a 40-es években átszállítottak a muzeumba. Ennek egynehány hátramaradt darabját a mellékelt ládában küldöm; u. m. 3 lámpa, egy táltöredék, egy téglá, az akkori göböljárási kiásatásból; egy rakás cseréptöredék az alcsúthi tó-ásatásból (1869-70); egy törött tál és egy agyagsúly a csaplári új út ásatásából (1870). Ezeket most, két napot Alcsúthon töltvén, szedtem össze.

Ajánlom magamat további kedves emlékébe, maradván
váltig halás tanítványa.
Buda. József főhg.

LIII.

Már egész biztonsággal mondhatom, hogy a vissza mellékelt terv, a mint első tekintetre reá ismertem, a göböljárási pogányvári római katona-telepítvénynek térképe, melyet édes atyám a negyvenes években készíttetett. A terv fölvétele után akiásott házak újra eltemették, de azért jelenleg is helyenként kilátszanak a földből a budai út mellett. Szuborics tanácsos, ki személyesen is megjelent volt ezen munkáknál, szintén rögtön reá ismert. Tájékozás végett a tervre reá irtam a neveket, s lemásoltam magamnak, hogy a helyszínén összehasonlítsam az eredeti alapmaradványokkal.

A muzeumba szállított kövek közt lesz egy 1 vagy 1½ □'-nyi homokkő, melyen a legio és cohors neve jön elő, erre igen jól emlékezem. A többi tárgyra is fogok a muzeumban azonnal reáismerni, mert édes atyámmal mindég személyesen szállíttattuk be Göböljárásról az alcsúthi kastélyba, és vele burkoltuk be, foltoztuk. stb.

Az ásatások csak délutánonként történtek személyes felügyeletünk alatt.

Érmekből csak egy arany (Honorius) találtatott; ezüst és rézpénz sok.

Alcsúthról részletesen leírandom, hogy mely épületek állnak még, és melyek romboltattak szét.

Ajánlom magamat további kedves emlékébe, váltig maradván
Buda. hálás tanítványa.
József főhg.

LIV.

..... Olvastam a „Hazánk s a Külföld“ képes lapban önnek a barlanglakókról írt, az „Archaeologiai Közleményekből vett értekezését. Ott látom a *zebegényi* klastrom barlangot is, melyről a monasterologia írja: vidékén három kis barlang van, hova remeték húzták magokat. Egyike e kis barlangoknak*) a *zebegényi* kath. templom, minőt soha életemben nem láttam. Azt gondoltam pincze, ha a házikó tetején kereszt nincs. Belül 4 öl hosszú, 2½ öl széles sziklaüreg, azon füstös, mint benne valaha tüzeltek. Az oltár egy fenyő-asztal, rajta két gyertyatartó, szék nincsen benne.

..... Figyelmeztetem önt egy, nekem úgy látszik, régiség hamisítóra, ...re, ki Budán lakik, és holmi régi ezüstgyűrűk öntésével foglalkozik.

Dunaföldvár.

Höke Lajos.

LV.

..... Bizony nekem is sajnosan esik, hogy ön a *bényi* sánczokról való hitemből kiméletlenül felrázott; még most sem tudok megválni a hittől, miszerint e sáncznak, habár nem mint rómainak, ama háborúban szerepelnie kellett. Vannak *Bény* s

*) Az általam leírt és lerajzolt barlang mind a hegyen van. R.Fl.

az ipolyvölgyi *Lontó* vidékén *hosszú árkok* is, melyek szintén a földvárak idejében szerepelhettek; M. Aurel e sánczot és az ipolyvölgyieket a kvádoktól elfoglalván, épen úgy elmélkedhetett bennök, és írhatta bennök munkáját, mintha ő maga építette volna őket.

..... Azt mondja ön, ha nekem nincs módomban, a casinó szerezhetne tudományos könyveket. — Nálunk csak regény kell. Gondolják magukban: eleget tanultunk 4—5 évig a gymnasiumban; hát még most is tanuljunk?

Dunaföldvár.

H ö k e Lajos.

Elég sajnós, hogy olvasó egyleteink sem akarják a tudományt ápolni; mai nap nem csak a jó pap tanul holtig, hanem a jó hazafi is! Egyébiránt, ha ezt jó szántunkból nem tesszük, majd reá fog tanítani a kényszer! csak azután késő ne legyen.

R. Fl.

LVI.

..... Folyó hó 16-kán a székesegyház keleti járdája megújítása alkalmával a székesegyház előtti tér göröngyei is egyengetés alá estek, mire egy csomó régi pénz jutott alig 4—6" mélységben fölszínre. Áll pedig az egész lelet 40 darab aranyból, melyből egy magyar (János Zsigm. és Izabella, 1557.), 28 velencei (Leon Lauredano; Andr. Gritti; M. Antonio Trevisani; Franc. Donato; Franc. Venieri; Laur. Prioli; és Hier. Prioli dogéktól), és 11 db keleti; ez utóbbiak, mint az arab fölírásból kivihető, négyfélék; de ezeket helyben senki sem tudja olvasni. A magyar arany sulya 47, a többié mindannyié darabonként 48 szemer.

Találtatott ezen aranyokkal együtt még több száz db ezüst denár is I. Ferdinand magyar királytól, és 1 db ezüst kopott para.

Mindezek valószínűleg egy szövött erszényben lehettek, mely egészen elmállott. Mondják, hogy még 3 db arany máshová

tévedett, és még néhány tallér is; de ennek hitelt alig adhatunk, mert ilyenkor sokféle hír támad.

.... A lelet mellett néhány égett (?) vasdarab és lemez találtatott, különösen pedig egy vaspántot összetartó csavar, mi a templom romjaira látszik mutatni.

Veszprém.

Ivány Ede.

Érmészeti adalékok.

L.

A nemzeti muzeum régiségtárának rendezése folyton halad s különösen az éremtár rendezése remélhetőleg rövid idő (4 vagy 5 év) múlva be lesz végezve. — A magyar éremgyűjteményből az árpádi korszak már teljesen rendezve és leltározva van. Az egyes királyok érmei e korszakból, a m. n. muzeum gyűjteményében következőleg vannak képviselve:

I. István: I. nem, 72 db. — Péter: I. n. 14 db. — Sámuel: I. n. 9 db. I. Endre: II. nem, 50 db. — I. Béla: II. n. 198 db. — Salamon: IV. n. 103 db. — I. Geisa: II. n. 24 db. — I. László: VIII. n. 53 db. — Kálmán: XIII. n. 51 db. — II. István: V. n. 31 db. — II. Béla: XIII. n. 109 db. — II. Geisa: VI. n. 33 db. — III. István: II. n. 7 db. — II. László: III. n. 8 db. — III. Béla: X. n. 562 db. — Imre: XV. n. 128 db. — II. Endre: XVIII. n. 120 db. — IV. Béla: XVIII. n. 910 db. — V. István: XVII. n. 274 db. — Kun László: XXIII. n. 241 db. — III. Endre: XV. n. 80 db. — s így összesen 179 nem, — 3112 db.

Látható ezen számokból, hogy a m. n. muzeum magyar éremgyűjteménye egyike a legszebb gyűjteményeknek s a maga nemében páratlan. Mindazonáltal e gyűjtemény sem teljes; hiányzanak ugyanis a következő nemű érmek:

II. Béla: III. nem. Rupp. I. kötet 57 l. — III. István: II. és III. n. R. I. 71 l. — III. Béla: I. n. R. I. 77 l. — III. n. R. I. 78 l. — IV. 6 n. R. I. 80 l. — Imre: VIII. n. R. I.

94 l. — II. Endre: II. és III. n. R. I. 104 l. — IX. n. R. I. 108 l. XII. n. R. I. 109. l. — XV. n. R. I. 110 l. — XVIII. és XIX. n. R. I. 111. l. — XXV. n. R. I. 114 l. — IV. Béla: V. n. R. I. 119 l. — XIa. n. R. I. 123 l. — XVb. n. R. I. 126 l. — V. István: I. n. R. I. 133 l. — III. n. R. I. 134 l. — X. n. R. I. 136 l. — Kun László: VII. n. R. I. 145 l. — XII és XIII. n. R. I. 147 l. — XV. n. R. I. 148 l. — XVII. és XVIII. n. R. I. 149 l. — XIX. n. R. I. 150 l. — XXII. és XXIII. n. R. I. 151 l. — XXVIII. n. R. I. 153 l. — XXX. n. R. I. 154 l. — XXXIV. n. R. I. 155 l. — III. Endre: IV. n. R. I. 159 l. — X. és XIIa. n. R. I. 162 l. — XIII. n. R. I. 163 l.

Hiányzik tehát e gyűjteményből 37 nemű eddig ismert és kiadott árpádkori érem. Van azonban a gyűjteményben nemcsak sok eddig nem ismert változat, hanem elég kiadatlan nemű érem is, melyek leírását a muzeum kiadványai közt fogjuk adni. A muzeum régiségtárának egyik fő törekvése, hogy a magyar éremgyűjteményt kiegészítse, illetőleg, hogy azt a lehető legteljesebbé tegye. — Felkérjük tehát mindazon gyűjtőket kik bírnak fentemlített nemű érmeikkel, hozzanak áldozatot a haza oltárára, vagy engedjék át illő árért, — ily nemű érmeiket a m. n. muzeum régiségtárának. Ha a muzeumnak sikerül megszerezni a még hiányzó nemű érmeket, oly gyűjteményt fog bírni, melynek párját hiába keresnők.

Érdy Kálmán.

LI.

Hybbei éremlelet.

(Folytatás a 11. számból.)

Lengyelországiak.

Lajos 1370—1382-ig: Ludovicus R. Un. Et Bo;	
sas, civitas . . . . . korona	9 darab.
Albert 1490—1501-ig: Moneta Alberti; sas, Regis	
Poloniae; korona	7 „
Ugyan az, Albertus D. Gr. Rex; sas, Moneta Regis	
Poloniae; korona	1 „

I. Zsigmond: Moneta Sigismundi; sas, Regis Poloniae, korona 1508—10 két db. 1516 egy			
darab összesen	4	darab.	
Sándor; Alexander D. R. Po; sas korona	2	"	
István: Steph. D. G. Rex. Pol. koronázott S. Solidus M. D. L. 1584 két czímer pajzs egy korona alatt, lithván lovas, lengyel sas			
	1	"	
III. Zsigmond VI. garasos: Sigismun III. D. G. Rex. Po. M. D. L. mellkép, alatta czímere.			
Gros. argen. sex. Reg Poloni 96 o Δ jegygyel	1	"	
Ugyan az III, garasos 1599—1601—10—18—1619 négy darab			
	8	"	
Ugyan az 3 krajczáros 1614—18 és 1619			
	3	"	
összesen	36	darab.	
összesen magyar	225	"	
" lengyel	36	"	
	261	darab.	

A magyar érmek általában jobban conserváltak mint a lengyelek, bár a rézrozsa mindnyáját megfogta. Az érmek évszáma mutatja, hogy azok elásatása legfeljebb 1620-ban történhetett miután ennél nagyobb évszám elő nem fordul, bár lehetséges, hogy a hiányzó darabok e részben is felvilágosítást adhatnának. Érdekes adatokat szolgáltathattak volna ezen lelethez az ott volt nagyobb ezüst darabok és tallérok, de legnagyobb sajnálatomra azokból egyet sem láthattam. Quousque tandem . . . . .!

Majláth Béla.

I r o d a l o m.

(A magyar Sionban) igen nevezetes munkával lép föl Dankó József eszterg. kanonok, t. i. a Magyar szertartási régiségekkel, mely cikket a középkori keresztény régészet kedvelőinek ajánljuk. Valamint pogány régészetet nem lehetett művenli a mythologia és a ritusok tanulmányozása nélkül, és minden

uton nyomon fenakadunk a remek műemlékek magyarázatában, úgy lehetetlen a középkort terményeiben élveznünk, ha a kereszténység szellemébe, főleg vallási mozzanataiba be nem hathatunk. A ki a katholika vallás szertartásiban nem jártas, az hiába fog a középkorban archaeologizálni. Tudják ezt a nem katolikus szakférfiak, és *Henszlmann* üggyársunk csak azért halad oly biztosan ezen érdekes téren, mert a régi egyház zsinatait, liturgiai és symbolicus könyveit, physiologusokat és bestiariusokat nem csak olvassa, hanem sok theologusnál könyv nélkül is jobban tudja. — Azért kit a magyar régiségek és szokások érdekelnek, ajánljuk a fenebb említett értekezést.

Olvassuk a „Sion“ ez évi folyamában: az egyházak feldisztéséről szándékozom írni, czikkeimben, valamint az építészettről irt czikkeben is, nem fogom ugyan mellőzni az archaeologiai alapot, de fősúlyt mégis a gyakorlatra fogom fektetni, mert az archaeológiának, ha meddő nem akar maradni, szükségképen a gyakorlat a vége.

Esztergom.

Blüm el h u b e r Ferencz,
hittanár.

(*Utazóink mozognak.*) *Benedikty József*, ki Egyptomba mulatott, *nilusi emlékek*-ben mondja el tapasztalait, s bár szaktudósi nimbuszt nem igényel, a műemlékeket és régiségeket touristai könnyűséggel említi; míg gróf *Forgách Sándor* három hetét Afrikában folytatja a *Magyar Sion* folyó évi II. és III. füzetében. A gróf nem foglalkozik régészettel, de azért még is hozott a n. muzeum számára emlékül érmekeket, mit itt köszönettel említünk.

(*Jelmezmul.*) A *Kelet*-ben jelenti *Veres Ferencz* kolosvári fényképész a magyar történelmi viseletnek fényképekben való megörökítését. A ki tudja, mily nehéz, főleg a régiebb korból való magyar ruhát találni, csak örvendhet ezen merész vállalatnak, melynek csak azt kívánjuk, hogy igazán a *történelmi emlékeket* kövesse és magát a mai romlott ízlés és szabó-min-ták nyomán tévutra vezetett közönség tudatlansága által, holmi képzelmenyes öltözetek összeállítására ne kényszeríttesse. A valódi régi magyar ruhát, főleg a XIV.—XV-ik századbelt a szinpadra hozni nem csekély bajjal fog járni, mivel az ebbeli anachronismusok már annyira befészkeltek magukat színé-

szeinknél és a közönségnél, hogy azt *magyarnak* nem fogják elismerni, mi akkor valóban europa szerte divatban volt. Valóban megbecsülhetetlen emlékkönyve lesz, ez a színházaknak és festőknek, de egyszersmind nem egy nagy tollharczra fog alkalmat adni, ha a vállalkozó csakugyan *történelmi képeket* akar nyújtani. Van nekünk erről előízlésünk, mivel évek óta ezen tárgyhoz gyűjtjük az adatokat. Minden esetre, feszült figyelemmel várjuk Veres úr első képeit. Adja a magyar történelmi múzsa, hogy a mai követelmények színvonalán álljanak!

Egyv e l e g.

121. (*Steindl Imre*) pesti építész és műegyetemi tanár végleg kineveztetett vajda-hunyadi építésznek. Ezen hirnek annál inkább örülünk, mert *Steindl* is a *Schmidt-féle* iskolából került ki és *Schulcz* Ferencznek bensőbb barátja lévén, ennek eszméjét nem csak létesíteni, de ez által barátja iránti kegyeletét is fogja tanusítani. Sajnáljuk, hogy a pesti *másod városház* tervét változtatni kellett! — Hiába, még sokáig lesz, míg az ilyenekben nálunk a szakférfiak fognak dönteni. Úgy látszik, minden vállalat komasági vagy politikai indokokból jön létre, a dolog veleje csak mellékes mi!

122. (*A muzeumi régiségtár*) előkelőbb vendégei közt említjük a *Southerlandi* herceget, ki nejével a muzeumot nagy érdekeltséggel nézé, és az igazgató magyarázatai után alkalmasint jó véleménynyel távozott azon intézetből, mely egy-két év óta *százados lépésekkel* halad.

123. (*Lehoczky Tivadar*) munkatársunknak értekezése a beregmegyei ruthén fatemplomokról az *Ungba* is átvétetett terjedelmesen, és hozzá a derék szerkesztő *Értesítőinket* melegen ajánlja olvasó körének. Bár minél többször használnák fel lapjaink a vonal alatti tért ne csak inycsiklándoztató regényekre, hanem komolyabb irányu, a tudományt megkedveltető czikkek bekeblezésére is! — Azonban ezen lassankinti térfoglalás is örvendetes jelenség; hiszen nálunk legalább 10 év kell, míg egy szakmunka 300 példányos kiadása a közönségben elterjedt, így még elég hamar van, ha egy kis szaklapunk czikkei 3—4 év alatt némi figyelemet gerjesztenek! — Van lapunkban, pedig gyakran nem csak archaeologia, van benne *műipari* cikk is, melyet azon hiszemmel irtunk,

hogy szerkesztő társaink ezer és ezer példányaikban, a nyilvánosság-nak fogják átadni; csalódtunk, pedig a műipar nagyobb tényezője a nemzet jólétének, mit ezer üres politikai phrasis, melynek mai nagy jelentőségét a legközelebbi hét opportunitása értékéből kivetközteti!

124. (*A n. muzeum régiségtárát*) folyó év márczius 17-étől 31-ig 1297 egyén látogatta; az érem és régészeti gyűjtemény pedig 1673 darabbal szaporodott. Ezek közt 661 darab vétel által lett szerezeve, a többi pedig ajándék, és pedig *Hajnald Érsek* ő kegyelmessége 223 érmet, melyek közt sok nagybecsű és jeles művészetű fémer (medaillon) van; *Sárkány Miklós* bakonybeli apát úr ismételve Árpáson talált érdekes római régi pénzt, számra 475 darabot; *Unger-Sabatier* asszonyság pedig 126 ezüst és 1 rézérmet ajándékoztak. Ha ezen áldozatkészség így tart, nem lesz a m. n. muzeumnak miért szerénykedni, főleg ha tudjuk azt, hogy legnagyobb részt nem nagyszerű vételek, hanem a hazafiak lelkesedése által éri el lassankint azon polczot, hogy az európai muzeumok közt méltó helyet foglaljon.

125. (*A lébényi ösrégi templom*) restauratorának *Dingráff Gáspár* barátomnak megsúghatom, hogy azon lelkes apát-kanonok, kinek pártolása következtében a Sz.-László társulattól 600 frtot kapott, azzal még be nem éri, hanem saját költségén készitendő valamely emlékkal akar e dicső építmény diszítéséhez, járulni. A festett ablakok már készen levén, ajánlottam, hogy a keleti főapsis fölött alkalmazandó *mater amabilis* szobrát készítesse. A jótevő nem mondott *nem-et!* Ferrum dum calet tundendum est!

126. (*A berlini muzeum*) régiségtárában újabb időben több középkori tárgyat loptak el. Minthogy ezen tárgyak inkább régészeti — mint belbecscsel birnak, alkalmasint szakkedvelők vagy régiség kereskedők kezeibe kerülhettek. Igen fogja érteni a magyar közönség miért, szüntettek meg a nemzeti muzeumban az egész napon át tartó, kellő felvi-gyázat nélküli, látogatások.

Tartalom : Városi muzeumaink- Rómer Flóristól 309. l. Régészeti mozgalmak, 316 l. — Az arch. bizottság 1871. évi ápr. 18-iki gyűlésének jkönyvi kivonata. 318. l. — Archaeologiai levelek LI—LVI. 319. l. — Érmészeti adalékok. 323. l. — Irodalom 325. — Egyveleg 327.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. Pesten, 1871.

